

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Ömer DEMİRTAŞ

**KUR'AN-I KERİM' DE ADI GEÇEN HAYVANLAR VE
ÖZELLİKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hilmi BİLGİ**

YOZGAT- 2019

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Ömer DEMİRTAŞ

**KUR'AN-I KERİM' DE ADI GEÇEN HAYVANLAR VE
ÖZELLİKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hilmi BİLGİ**

YOZGAT- 2019

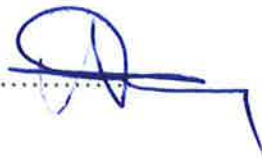
T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı 80110714004 numaralı öğrencisi Ömer DEMİRTAŞ'ın hazırladığı “Kur'an-ı Kerim'de Adı Geçen Hayvanlar ve Özellikleri” başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince 26./08./2019 Pazartesi günü saat .11:30'da yapılmış, tezin onayına oy birliği/~~oy çokluğu~~ ile karar verilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ercan ESER ...

Jüri Üyesi (Danışman) : Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hilmi BİLGİ .....

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ali BİNOL .....

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...26./09../2019 tarih ve 34. sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

26./09../2019

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kur’an-ı Kerim’ de Adı Geçen Hayvanlar ve Özellikleri” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/06/2019

Ad.SOYAD

Ömer DEMİRTAŞ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET.....	XII
ABSTRACT.....	XIII
KISALTMALAR.....	XIII
ÖNSÖZ	XVI

GİRİŞ

XVIII

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	XVIII
2. Araştırmanın Amacı	IXX
3. Araştırmanın Yöntemi.....	IXX

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA ADI GEÇEN HAYVANLAR

1

1. 1. BAKARA (بقره) SIĞIR VEYA İNEK	2
1. 1. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	2
1. 1. 2. Bakara Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	3
1. 1. 3. İ'cl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	7
1. 1. 4. Bakara Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	9
1. 2. CEMEL (الجمال) DEVE.....	10
1. 2. 1. Deve Anlamına Gelen Kelimelerin Sözlük ve Terim Anlamı	10
1. 2. 2. Deve Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	13
1. 2. 2. 1. Nâka Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	15
1. 2. 2. 2. İbil Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	19
1. 2. 2. 3. Baîr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış	20
1. 2. 2. 4. Dâmir Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	21
1. 2. 2. 5. İşâr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	21
1. 2. 3. Cemel-Deve Anlamına Gelen Kelimelerin Kur'an'da Kullanılış Amacı	23

1. 3. HAYL (الخيال) AT	24
1. 3. 1. At (Hayl) Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı	24
1. 3. 2. At Anlamına Gelen Kelimelerin Kur'an'da Kullanılışı	26
1. 3. 3. At Anlamına Gelen Kelimelerin Kur'an'da Kullanım Amacı	32
1. 4. ĞANEM (الغنم) KOYUN	33
1. 4. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	33
1. 4. 2. Koyun Anlamına Gelen Kelimelerin Kur'an'da Kullanılışı	33
1. 4. 3. Koyun Anlamına Gelen Kelimelerin Kur'an'da Kullanılış Amacı.....	37
1. 5. TAYR (الطير) KUŞ	38
1. 5. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	38
1. 5. 2. Tayr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	38
1. 5. 3. Tayr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	49
1. 6. BAÛDA (بغوضاً) SİVRİSİNEK	51
1. 6. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	51
1. 6. 2. Beûda Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	52
1. 6. 4. Beûda Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı.....	52
1. 7. BİĞÂL (البغال) KATIR	53
1. 7. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	53
1. 7. 2. Biğâl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	54
1. 7. 3. Biğâl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	54
1. 8. ANKEBÛT (العنكبوت) ÖRÜMCEK	54
1. 8. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	54
1. 8. 2. Ankebût Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	55
1. 8. 3. Ankebût Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	56
1. 9. CERÂD (الجراد) ÇEKİRGE	56
1. 9. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	56
1. 9. 2. Cerâd Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	57

1. 9. 3. Cerâd Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı.....	58
1. 10. DÂBBETÜLARD (دابة الارض) AĞAÇ KURDU	59
1. 10. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	59
1. 10. 2. Dâbbetu'l-arz Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	59
1. 10. 3. Dâbbetu'l-arz Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	60
1. 11. DAFÂDİ' (الضفادع) KURBAĞA	61
1. 11. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	61
1. 11. 2. Defâdi Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	62
1. 11. 3. Defâdi Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı.....	62
1. 12. EBÂBÎL (أبَابِيل) EBÂBÎL KUŞU	63
1. 12. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	63
1. 12. 2. Ebâbîl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	64
1. 12. 3. Ebâbîl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	65
1. 13. FİL (الفيل)	65
1. 13. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	65
1. 13. 2. Fîl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	66
1. 13. 3. Fîl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı.....	67
1. 14. ĞURÂB (الغراب) KARGA	68
1. 14. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	68
1. 14. 2. Ğurâb Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	69
1. 14. 3. Ğurâb Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı.....	71
1. 15. HIMÂR (حمار) EŞEK.....	71
1. 15. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	71
1. 15. 2. Hımâr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	72
1. 15. 3. Hımâr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	76
1. 16. HİNZİR (الخنزير) DOMUZ.....	77
1. 16. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	77

1. 16. 2. Hinzîr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	78
1. 16. 3. Hinzîr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	82
1. 17. HÜDHÜD (الهدد).....	83
1. 17. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	83
1. 17. 2. Hüdühüd Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	84
1. 17. 3. Hüdühüd Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı.....	85
1. 18. KASVERA (فسورة) ASLAN	85
1. 18. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	85
1. 18. 2. Kasvera Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	87
1. 18. 3. Kasvera Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	87
1. 19. KELB (الكلب) KÖPEK.....	88
1. 19. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	88
1. 19. 2. Kelb Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	88
1. 19. 3. Kelb Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	91
1. 20. KIRADE (فردة) MAYMUN	91
1. 20. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	91
1. 20. 2. Kırade Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	92
1. 20. 3. Kırade Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	95
1. 21. KUMMEL (القمل) HAŞERAT = BİT VEYA GÜVE	95
1. 21. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	95
1. 21. 2. Kummel Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	96
1. 21. 3. Kummel Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	97
1. 22. MA'Z (المعز) KEÇİ.....	97
1. 22. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	98
1. 22. 2. Ma'z Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	98
1. 22. 3. Ma'z Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı.....	99
1. 23. NAHL (النحل) ARI	99

1. 23. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	100
1. 23. 2. Nahl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	101
1. 23. 3. Nahl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	102
1. 24. NEML (النمل) KARINCA.....	103
1. 24. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	103
1. 24. 2. Naml Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	104
1. 24. 3. Naml Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	105
1. 25. SELVÂ (السلوى) BILDIRCIN.....	106
1. 25. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	106
1. 25. 2. Selva Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	107
1. 25. 3. Selva Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	109
1. 26. HÛT (الحوث) BALIK	109
1. 26. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	109
1. 26. 2. Hût Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	110
1. 26. 3. Hût Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	115
1. 27. SÛ'BÂN (ثعبان) YILAN.....	117
1. 27. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	117
1. 27. 2. Sû'bân Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	118
1. 27. 3. Sû'bân Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	120
1. 28. Zİ'B (الذئب) KURT	121
1. 28. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	121
1. 28. 2. Zi'b Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	122
1. 28. 3. Zi'b Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	124
1. 29. ZÛBÂB (الذباب) KARASİNEK	124
1.29. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	124
1. 29. 2. Zübâb Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	125
1. 29. 3. Zübâb Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	126

1. 30. FERÂŞ (فراش) KELEBEK	127
1. 30. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	127
1. 30. 2. Firâş Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	128
1. 30. 3. Firâş Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	129

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA HAYVAN ANLAMINDA KULLANILAN DİĞER KAVRAMLAR.

2. 1. DÂBBE (دَابَّة) HAYVAN	130
2. 1. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	130
2. 1. 2. Hayvan (Dâbbe)Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	131
2. 1. 3. Hayvan Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı.....	140
2. 2. EN'ÂM (الأنعام).....	141
2. 2. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	141
2. 2. 2. En'âm Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	142
2. 2. 3. En'âm Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	150
2. 3. BEHÎME (بهيمة)	151
2. 3. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	151
2. 3. 2. Behîme Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	151
2. 3. 3. Behîme Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı.....	153
2. 4. VUHÛŞ (الوَحُوش) VAHŞİ HAYVAN	154
2. 4. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	154
2. 4. 2. Vuhûş Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	154
2. 4. 3. Vuhûş Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı.....	155
2. 5. SAYD (الصيد)	156
2. 5. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	156
2. 5. 2. Sayd Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı.....	157

2. 5. 3. Sayd Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	159
2. 6. SEBU'U (السَّبْعُ)	160
2. 6. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	160
2. 6. 2. Sebu'u Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	161
2. 6. 3. Sebu'u Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	161
2. 7. MEYTE (المَيْتَةُ)	162
2. 7. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	162
2. 7. 2. Meyte Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	162
2. 7. 3. Meyte Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	163
2. 8. HEDY (الْهَدْي)	163
2. 8. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	164
2. 8. 2. Hedy Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	165
2. 8. 3. Hedy Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	166
2. 9. KURBAN (قربان)	167
2. 9. 1. Sözlük ve Terim Anlamları	167
2. 9. 2. Kurban Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı	168
2. 9. 3. Kurban Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	174
2. 10. CEVÂRİH VE MÜKELLEBÎN (مكلبين و الجوارح)	175
2. 10. 1. Sözlük ve Terim Anlamı	175
2. 10. 2. Cevârih ve Mükellebîn Kelimelerinin Kur'an'da Kullanılışı	177
2. 10. 3. Cevârih ve Mükellebîn Kelimelerinin Kur'an'da Kullanılış Amacı	178
2. 11. KUR'AN'DA HAYVANLARIN ZİKREDİLME MAKSATLARI ...	179
SONUÇ	182
KAYNAKÇA	184
ÖZGEÇMİŞ	188

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KUR'AN-I KERİM' DE ADI GEÇEN HAYVANLAR VE ÖZELLİKLERİ

Ömer DEMİRTAŞ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hilmi BİLGİ

2019-Sayfa: 188+İXX

Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Ercan ESER

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hilmi BİLGİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali BİNOL

Kur'an-ı Kerim Allah (cc) tarafından Arapça bir kitap olarak indirilmiştir. Müslümanlar olarak bizlerin ise indirilen bu Arapça Kur'an-ı anlamaya ihtiyacımız vardır. Kur'an'da ismi geçen hayvanlar da incelenmesi, anlaşılması gereken bir konudur. Bu kavramlardaki bağlamlar anlaşılmalıdır. Allah (cc) bu kavramları ifade ederken sadece ortadoğuda bilinen ve arapların bilip tanıdığı hafızasına yerleşmiş olan hayvanlar üzerinden mi örnek göstermiştir? Yoksa bu ifadelerde başka anlamlar da kast edilmişmidir?, ya da başka bir amaca mı matuftur? Bu durumu incelemeye çalıştık. Bu çalışmamızı iki bölüme ayırmayı uygun bulduk. Birinci Bölümde Kur'an'da direk kullanılan hayvan isimlerini ve özelliklerini inceledik. Bu Bölümde tesbit edebildiğimiz otuz isim yer almaktadır. Bu isimleri çok tanınandan az tanınana şeklinde sıralamaya tabi tuttuk. Bu isimler sırasıyla Sığır, Deve, At, Koyun, Kuş, Sivrisinek, Katır, Örümcek, Çekirge, Ağaç Kurdu, Kurbağa, Ebâbil, Fil, Karga, Eşek, Domuz, Hüdhüd, Arslan, Köpek, Maymun, Haşerât, Keçi, Arı, Karınca, Bildirecin, Balık, Yılan, Kurt, Kara Sinek ve Kelebek dir. İkinci bölümde Kur'an'ın ikincil kavramlar şeklinde işaret yoluyla ifade ettiği kelimeleri ve hayvanları inceledik. Bunun yanında mükellebin ve türevleri, av ve avcılık şeklinde gelen kavramları da buna ilave ettik. Bu incelememizi yaparken sadece Kur'an ve Tefsir bilgileriyle yetinmeyip konuyla alakalı diğer kaynaklardan da faydalandık. İnek ve arı örneğinde olduğu gibi bu canlıların farklı türleri ve özelliklerini de anlatmaya gayret gösterdik. En'âm kavramını inceletken En'âmı çağrıştıran ikincil kavramlar olan Hedy ve Meyte gibi diğer kavramları da buna dahil ettik. Son olarak bu çalışmamızdan hangi sonuçlara ulaşabileceğimizi, Allah (cc) nün kastetmiş olabileceği anlam ve hikmetleri bulmaya çalışıp Arap düşüncesinde yer alan bu zihinsel yapıyı Kur'an üzerinden görmeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: Hayvan İsimleri, Hayvan, En'âm, Hedy, Arı, İnek, Mükellebin, Av, Avcı.

ABSTRACT

Master Thesis THE NAME AND CHARACTERISTICS OF THE ANIMALS IN THE QUR'AN-I KERIM

By

Ömer DEMİRTAŞ

Supervisor: Assist. Prof. Dr. İsmail Hilmi BİLGİ

2019-Page: 188+IXX

Jury:

Assoc. Prof. Dr. Ercan ESER

Assist Prof. Dr. İsmail Hilmi BİLGİ

Assist Prof. Dr. Ali BİNOL

The Qur'an was sent from Allah (cc) to the humanity as an Arabic book. It is a necessity especially for Muslims to understand the transmitted arabic Qur'an. The included names of animals are also an important topic to be recognized and examined. By using these names, did Allah (cc) only pointed to animals who are commun in the Middel East and familiar to Arabian knowledge to serve examples, or are there also other meanings intended in those names? So in this work we intend to analyze the names, properties and attended characteristics of the specified animals in the Qur'an. We prefer to split this work in two sections. In the first part, we will analyze the names and characteristics of animals, which are directly contemplated in the Qur'an. We determined a result of thirty names in this part and ranged them from most known to less known. The names are as followed: "cattle, camel, horse, sheep, bird, mosquito, mule, spider, grasshopper, caterpillar, frog, swift, elephant, crow, donkey, pig, hudhud, lion, dog, ape, vermin, goat, bee, ant, quail, fish, snake, wolf, fly, butterfly". In the second part we analysed included definitions and animals, which were pointed in the Qur'an through signs and secondary meaning. During our work we don't want to reduce our ressearches just with the Qur'an and it's exegesis. We additionally want to utilise relevant resources. For example the cow and the bee are creatures wich we want to investigate with effort, referring to their different species and properties. While analyzing the term En`âm, we will also contemplate the "En`âm concept" and it's secondary meanings, like Hedy and Meyte and similar. Finally, we want to see which conclusions our work will access, try to find the sense and wisdom, which Allah (cc) could intend, and the reflection of this arabic view to the Qur'an.

Keywords: Animal Names, Animal, En`âm, Hedy, Bee, Cow, Taxpayer, Hunt, Hunting ...

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	:	Bin veya İbn
bk.	:	Bakınız
c.	:	Cilt Numarası
c.c	:	Celle Celâlühû
hz.	:	Hazreti
r.a	:	Radiyallahû Anhû
r. anha	:	Radiyallahû Anhâ
s.	:	Sayfa Numarası
s.a.v	:	Sallahu Aleyhi ve Sellem
Sad.	:	Sadeleştirenler
Thk.	:	Tahkik Eden
trs.	:	Tarihsiz
v.	:	Vefat Tarihi
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Çev.	:	Çeviri
Trc.	:	Tercüme
vdğ.	:	ve Diğerleri
Md.	:	Maddesi
(as)	:	Aleyhisselam

ÖNSÖZ

Yeryüzündeki hayat serüveni Cenab-ı Hakk'ın şü eşsiz nidasıyla başladı:

“وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً”¹ Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Derken Allah (cc) sözünü tutar. Tek ve yegane mabud olan Allah'ın bir ilah olarak sözüne muhalefeti mümkün müdür? Bu sorunun cevabı elbetteki “Hayır” dır. Dolayısıyla insanlığın başlangıcıdır bu söz. İlk insanı yoktan yani topraktan hiç örneği yokken var etmesinden sonra süreç devam etmek zorundaydı. İnsanlık ilahi yasalar gereği yeryüzünde çoğalacak ve hangisinin daha iyi işler yapacağı denenecekti. Bu durum; Rum Suresi 20. Ayette şöyle yasalacaktı: وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَبِهُونَ “Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Sonra bir de gördünüz ki siz beşer olmuş (çoğalıp) yayılıyorsunuz.”²

Hal böyle olunca Allah (cc) Adem'i ve onun eşini de yarattıktan ve yeryüzünü onlar için yaşanır hale getirdikten sonra onları yeryüzüne imtihan için gönderince bir çok ilkin başlangıcı oldu bu hadise. İlk insan, ilk nikah ve ilk aile de böylece oluşmuş oluyordu.

Adem (as)'ı iradeli ve mükellef olarak yaratan Allah (cc) aynı zamanda Adem'i “Rab” olarak terbiye de ediyordu. Adem (as) Rabbi olan Allah'tan öğrendiklerini çocuklarına ve sonraki nesillere öğretiyor insanlığın bu kutlu yolculuğu devam ediyordu. Bu kutlu yol devam ederken nesiller değişiyor, Peygamberler gönderiliyor, Allah (cc) her kavme ve topluluğa kendini tanıtıyor ve yaratanla yaratılan arasındaki ilişki hız kesmeden devam ediyordu. Allahu Teala insanların önlerine çıkan çözemedikleri farklı problemleri peygamberlerine vahy ediyor ve onların bu problemlerini çözüme kavuşturuyordu. Son Peygamber Hz. Muhammed (sav)'e geldiğinde artık din ekmel olmuş, nübüvvet hıtam bulmuştu. Bir daha vahiy ve peygamber gelmeyeceğinden Allah (cc) birçok kavramları, örnekleri, tabiatı, hayvanları ve kainatı göndermiş olduğu son vahiyde insanoğlunun algısına sunmuş, bu ifadelerle birçok farklı anlamlar kastetmiş ve bu kavramların çıkarımlarını da insanın aklıyla çözmesini istemiştir. Dolayısıyla burada Allah (cc)'nin vahiyle

¹ Bakara, 2/30.

² Rum, 30/20.

bildirdiği bu kavramlar farklı birçok anlamlar içermekte bunun yanında da söz konusu kavramlar belirli bir amaç için Allah (cc) tarafından zikr edilmiş bulunmaktadır.

Kur'an üzerinde düşünen, kafa yoran, onu tefsir eden alimlerimizin amaçları da bu üzeri kapalı kavram ve ifadeleri açmak, anlamaya çalışmak ve Cenabı Allah'ın kastetmiş olabileceği anlamı bulmaya çalışmaktır.

İşte biz bu çalışmamızda Kur'an'da bahsi geçen hayvanlar ve özelliklerini Kur'an ışığında araştırmaya gayret ettik. Çalışmak bizden tevfik ve inayet Canabı Hak (cc) tandır.

Bu çalışmamda bana yardımlarını esirgemeyen Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hilmi BİLGİ'ye, iki dönem danışmanlığımı yapan Prof. Dr. Yaşar TÜRKBEN'e ve ilk Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ'a teşekkürü bir borç biliyorum.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi:

Varlık alemine gönderilen insan için dünya ve ahiret saadetini kazanmada ihtiyacı olan her şeyin yer aldığı Kur'an-ı Kerim, inzal edilmeye başlandığı zamandan günümüze içerdiği konular, verdiği mesajlar ve daha birçok açıdan incelenmiştir.

Kur'an insanlara mesajlarını ulaştırmada, fiili âyetlerle dolu olan yeryüzü ve içinde yaşayan canlılardan da faydalanmıştır. Allah (cc) kudret ve ilminin sonsuzluğunu göstermede, insana verdiği nimetlerin sınırsızlığını bildirmede örnek almaları açısından bu canlılardan bazılarını Kur'an-ı Kerim'de zikretmiştir.

Kur'an'da işlenen birçok konu, konulu tefsir çalışmaları metoduyla ele alınıp incelenmiştir. Ancak araştırmalarımız esnasında Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen hayvanlar konusunda yeterli ve kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. İşte budurum bizi "Kur'an-ı Kerim' de Adı Geçen Hayvanlar ve Özellikleri" isimli bu çalışmayı yapmaya sevketmiştir.

Araştırmamız esnasında bu konuda yapılmış olan iki tane çalışmaya rastlanmıştır. Bunlardan ilki Celâl ÇAYIR tarafından "Kur'an-ı Kerim'de Zikredilen Hayvanlar ve Zikir Sebepleri" isimli çalışmadır. Bu çalışmada sadece zikir sebepleri üzerinde durulmakta, bütün ismi geçen hayvanlar bulunmamaktadır. Bu çalışmaların ikincisi Nihat BÜLBÜL tarafından "Kur'an'da İsmi Geçen Hayvanlar ve Bunların Zikrediliş Sebepleri" isimli çalışmadır. Bu çalışma ilkinde göre daha derli toplu görünmekle birlikte isimlerin geçtiği bütün âyeti kerimeler ele alınmamıştır.

Araştırmamızda önceki çalışmalardaki eksiklikler de dikkate alınarak bütün isimler tek tek ele alınıp incelenmiştir. İsimlerin geçtiği bütün âyeti kerimelere çalışmamızda yer verilmiştir. Hayvanlarla alakalı diğer kavramlar ise ayrı bir bölümde incelenmiştir. Birde konumuza dahil edilmesi uygun olan av ve avlanma ile alakalı bölüme yer vererek konumuz tamamlanmıştır.

Pek tabidir ki bütün tefsir kaynaklarına ulaşılıp hepsini inceleyerek bir sonuca ulaşmaya çalışmak böyle bir çalışma için çokda kolay değildir. Ancak biz kaynak olarak da ulaşabildiğimiz temel kaynakları esas aldık.

2. Araştırmanın Amacı:

Kur'an üzerine düşünmek, araştırma yapmak müslümanın en temel vazifesi olmalıdır. Bu aynı zamanda yaratan Rabbimizle olan bağımızı canlı tutacaktır. Kur'an'da zikredilen her konu muhataplarına birşeyleri iyice anlatmak üzere vahyedilmiştir. Kur'an'da ismi geçmekte olan hayvanlarda bu bağlamda değerlendirilmelidir. Yukarıda da belirtildiği üzere Kur'an'da isimleri geçmekte olan hayvanlar konusunda esasen bir iki çalışma mevcuttur. Biz bu çalışma ile "Kur'an-ı Kerim'de Adı Geçen Hayvanlar ve Özellikleri" ni inceleyecek, bununla beraber hayvan anlamına gelen ve hayvanlarla alakalı zikredilmekte olan diğer kavramların hepsini bir araya toplamaya gayret edeceğiz. Bu şekilde verilmek istenen mesajları anlamaya çalışacağız. Konulardaki bağlamı hayvanlar üzerinden te'vil etmeye çalışacağız. Temel amacımız ise bu alanda kapsamlı bir çalışma yapmayı murad edmekteyiz.

3. Araştırmanın Yöntemi:

Araştırmalarda yöntem olarak esasen iki yöntemden söz edilmektedir. Bunlardan biri tümdengelim yani bütünden parçaya ulaşma yöntemi, diğeri ise tümevarım yani parçalardan bütüne ulaşma yöntemidir.

Biz bu araştırmamızda tümevarım yöntemini kullandık diyebiliriz. Önce isimleri tespit ettik. Sonra kelime anlamlarını araştırdık. Daha sonra bu isimlerin geçmekte olduğu âyetleri inceledik. Ulaşabildiğimiz kaynaklara inmeye çalıştık. Kaynaklardaki verileri de toparlayarak bir değerlendirme yapıp bir sonuca ulaşmaya çalıştık.

Bununla beraber neşter yöntemiyle Tefsir Tarih'i içerisinde bu konularda farklı bir değerlendirme ve tefsir yapılmış mı onu inceledik. Rivayet ve dirayet tefsirlerini ayrı ayrı ele alıp inceledik. Yapılan değerlendirmeleri göz önünde bulundurup dikkate alarak bir sonuca varmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA ADI GEÇEN HAYVANLAR

Birinci Bölümde Kur'an'da kullanılan hayvan isimlerini ve özelliklerini inceledik. Bu bölümde isim olarak tespit edebildiğimiz otuz hayvan bulunmaktadır.

Esasen Allah (cc) sadece hayvanların yaratılışını değil bütün kâinatın, insanların, hayvanların ve bütün canlıların yaratılışına dikkat çekmektedir. Öncelikle bütün yaratılışın sudan meydana geldiğine: İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı? ³ şeklinde dikkat çekmiştir.

Diğer taraftan: Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde (altı evrede) yarattık. Bize bir yorgunluk da dokunmadı.⁴ Yine Hadid Suresinde: O, gökleri ve yeri altı günde (altı evrede) yaratan, sonra Arş'a kurulandır. Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni, oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir.⁵ Bir diğer ayette: Biz gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık. Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörü ile muamele et.⁶ Derken göklerin ve yerin yaratılışına dikkat çekmektedir. Diğer taraftan hayvanların yaratılışıyla ilgili; Allah (cc) hareket eden her canlıyı(hayvanı) bir sudan yarattı. Bunlardan kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimi de dört ayak üzerinde yol alır. Allah (cc) dilediğini yaratıyor, Allah (cc) her şeye kâdirdir.⁷ Ayetilerde hayvanların yaratılışına dikkat çekilmiş, Allah (cc)'nün varlığını, büyüklüğünü, kudretinin delillerini vurgulamıştır. Bir bakıma hayvanların yaratılışı ile inkâr eden akıl sahiblerine Allah (cc)'nün var olduğunu, isbat etmek ve onların düşünmeleri istenmiştir. Yaşadıkları coğrafyada gözlerinin önlerinde her gün görüp karşılaştıkları, hayatlarının içerisinde olan bu canlılardan örnekler getirilmiş, bu yaratılışın bir yaratana muhtaç olduğu hatırlatılmıştır.

---

³ Enbiyâ, 21/30.

⁴ Kâf, 50/38.

⁵ Hadid, 57/4.

⁶ Hicr, 15/85.

⁷ Nûr, 24/45.

1. 1. BAKARA (بقرة) SİĞİR VEYA İNEK

Bu konu başlığında iki isim Kur'an-ı Kerim'de geçmekte olup birisi (بقرة) bakara kelimesi, diğeri ise (العجل) "i'cl" kelimesidir.

1. 1. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Arapça "Bakara" kelimesi ülkemizde de yaygın olarak yetiştirilen ve bilinen, sözlükte sığır veya inek anlamına gelmektedir. (بقرة) 'Bakar' kelimesinin tekili (بقرة) şeklindedir. Çoğulu (بقرات و بقر ، أبقار و أبقر) 'Bakarât, 'Bakar', 'Abkâr', ' Abkûr'⁸ şeklinde gelmektedir. Erkeğine ise (البقر) "Öküz" denir.⁹ "Bakr" kökü yarmak anlamına geldiğinden, bu hayvan da çift sürüp toprağı yarmak için kullanıldığından toprağı yaran anlamına gelen bu isim ile anılır olmuştur.¹⁰ Bakara kelimesi tasavvufta ise farklı bir anlam kazanmış çile çekme ve süfli arzulardan kurtulmaya elverişli hale gelen nefis anlamında kullanılmıştır. Zira mutasavvıflarca nefis, boğazlanması gereken bir kurban kabul edilir. Kurban ise koç (kebş), sığır (bakara) ve deveden (bedene) olabilir. Bünyesindeki süfli arzulardan kurtulma mertebesine henüz gelmemiş olan ve riyazet kabiliyeti bulunmayan nefse "kebş", bu mertebeye erişen nefse "bakara", seyrü sülûke girerek, sülûk'ün menzil ve merhalelerini kateden nefse de "bedene" denir.¹¹

Sığır: Kur'an-ı Kerim'de ilk bakışta zikredilen dört çiftten biri olarak görülen "Bakara" kelimesi bu türe verilen genel bir isimdir. Sığır kelimesi günlük hayatta "İnek" kelimesiyle eş anlamlı bir şekilde bizim kültürümüzde kullanılır. Sığır; uysal, mülayım, bu nedenle bakımı kolay, geviş getiren, sütü, eti ve ekonomik değeri yüksek, çift tırnaklı, kaba, yapısal olarak hantal, kuyruklarının ucu püsküllü, boynuzlu büyükbaş hayvanlardır. Mideleri dört gözlüdür ve geviş getirirler. Üst çenelerinde kesici dişleri bulunmaz. Otları alt çenelerinin dişleriyle koparırlar. Boynuzları kalıcıdır. Kırıldığı zaman bir daha yeniden büyümmez.

⁸ Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut 2005, s. 353, Lugat (معجم عربي عربي), Arapca- Arapca <http://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/>, (erişim 13.04.2018)

⁹ Rağıp, el- İsfahani; *Müfredâtu Elfâzi'l Kur'an*, Abdülbaki, Gümüş, Mehmet Yolcu (Çev), İstanbul 2012, s.160.

¹⁰ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1992, c. 1 s. 319.

¹¹ Muhyiddin Ebu. Abdullah Muhammed İbn-i Ali İbnü 'I-Arabi et-. Tai el-Hatimi el-Endülüsi', *İstılahatü's-Süfıyye*, Kahire 1981, s. 36-38; ayrıca bk. Süleyman Uludağ, "Bakara" *DİA*, c. 4, İstanbul 1991, s. 525.

Diğer taraftan bu hayvan türünün çok çeşitli ırkları bulunmakta olup kimi ırkı doğada kendi kendine vahşi olarak topluluklar halinde yaşamakta, birçok ırkı da evcilleştirilmiştir. Bunlar ekonomik olarak beslenmekte ve herşeyinden faydalanılmaktadır.

1. 1. 2. Bakara Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Kur'an'da “Bakara” kelimesi ve türevleri üç defa “bakar” dört defa “bakara” ve iki yerde de çoğul olarak “bakarât” şeklinde gelmektedir. Kelime aynı zamanda Kur'an'ın ikinci sûresine de isim olmuştur. Sûre İsrail Oğullarının Hz. Musa ile aralarında geçen inek kesme hadisesini anlattığından bu isimle adlandırılmıştır. Şimdi kelimenin Kur'anda geçtiği ayetlere ve kullanıldığı bağlamları bir inceleyelim;

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْتِيكُمْ أَنْتَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْهَأْ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَوهَأٌ نَسْرُ النَّاطِرِينَ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شِيبَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ

“Hani bir zaman Mûsâ kavmine hitaben, “Allah size bir inek (sığır) kesmenizi emrediyor!” demişti; onlar da “ Sen bizimle eğleniyor alay mı ediyorsun!” demişlerdi. Mûsâ da onlara, “Cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım!” demişti. Sonra onlar; “Bizim için rabbine dua et de o sığırın nasıl olduğunu bize açıklasın” dediler. Mûsâ da onlara dedi ki: “Allah (cc) şöyle buyuruyor: “O” ne pek yaşlı ne de genç (dana) değil; ikisinin arası dinç bir inektir.” Haydi size emrolunanı yapınız.” Onlar tekrar “Bizim için rabbine dua et de renginin nasıl olacağını bize açıklasın” dediler. Mûsâ da, “O buyuruyor ki: bakanlara sürur veren, rengi parlak sapsarı, baktıkca insanın içini açan bir inek olacak” dedi. Onlar yine, “Bizim için rabbine dua et de onun nasıl bir şey olduğunu bize iyice açıklasın; çünkü bu sığır bize ayırt edilebilmesi biraz zor geldi; inşallah doğrusunu buluruz” dediler. Mûsâ da, “Rabbim şöyle buyuruyor, dedi: O, henüz boyunduruk altında çifte koşulup tarla sürmemiş, ne ekin sulamış, ne de serbest başıboş dolaşan ve dahası alacası da olmayan bir inehtir.” “İşte şimdi tam gerçeği ortaya koydun” dediler ve nihayet ineği bulup boğazlayarak emri yerine getirdiler, ancak az kalsın bunu yapmayacaklardı.”¹²

¹² Bakara, 2/ 67-71, Bu kelimelerin geçtiği diğer âyetler; Bakara, 2/67-70; En'âm, 6/144-146; Yusuf ,12/43-46. âyetleridir.

Bu âyet-i kerimelere baktığımızda bir kıssadan bahsetmekte ve olay bu kıssanın içerisinde bir bölüm olarak durmaktadır. Şu rivayet bilgileri ise konuyu anlamamız açısından yol gösterir niteliktedir: “Hz. Yakup (as) zamanında Hz. Yusuf’un (as) davetiyle Mısır’a yerleşen İsrailoğullarının yüzyıllarca orada yaşamaları sebebiyle Hz. Mûsâ (as) zamanına kadar Mısır’da yaşanan hayat ve kültürden etkilenmiş oldukları bir vakıdır ve aynı zamanda da kendilerince alışılmış olağan hâla gelmiş bir kültür söz konusudur. Bu bağlamda bu durum onlar içinde artık normal bir yaşantı haline gelmişti. Çünkü bu kültürde inek mukaddes görülmekte, ilahi bir değer verilmekte ve kendisine ibadet edilmekteydi. Bundan dolayı sığırın yani bu mukaddes ineğin kurban edilmesini, kurban yada emir olarak boğazlanmasını tasavvur bile edemediler. Bunu tasavvurlarına yerleştiremediler. Diğer taraftan yaşanmış olan bu durumun bize hadisenin peygamberliğinin ilk zamanlarında Hz. Mûsâ (as) Mısır’da iken yaşanmış olmasına işaret etmektedir. Kıssanın yaşandığı zamanda yaşamakta olan Firavun’un Kavmi putperest Mısırlılardır ve Apis Öküzü’ne tapılmaktadırlar, dolayısıyla sığırın boğası bunların en büyük ilahlarını temsil ediyordu, çünkü gelen tarihî rivayetlerden böyle anlaşılmaktadır.

Buradan da anlaşılacağı üzere sığır kurban etmek, o zaman İsrailoğulları üzerinde baskı ve şiddetle hükümlen olan firavun kavminin taptığı tanrılarını kesmek anlamına gelecek olmasıdır. Bu açıdan baktığımızda böyle müthiş bir emrin Mısır’da iken İsrailoğulları açısından bir ihtilal anlamı taşıması sözkonusudur. Dahası bu olay elbette kolayca yerine getirilebilecek bir emir ve tasavvuru mümkün bir iş gibi görülmemektedir.

Netice itibariyle ölünün yeniden dirilmesine bir misal vererek fitneyi def edecek olan bu sığır kurban edilmesi emrini duydukları zaman Hz. Mûsâ’ya karşı, “Böyle şey mi olur, sen bizimle eğleniyor musun?” diye durumu tuhaf karşıladılar, ona inanamadılar.” Burada Allah (cc) İsrail oğullarına meydana gelmiş olan bir cinayeti aydınlatmak üzere bir mucize olarak bir inek kesmelerini emrediyor. Tabiki bu anlatılanların ışığında tereddüt ediyorlar, önce kesmek istemiyorlar açıkcası ipe un serip işi ağırdan alıyorlar. Daha sonra birçok sorudan sonra ancak kesebiliyorlar.”¹³

Tarihi kaynaklar ise sığır kesme hadisesinin meydana geliş sebebinin şu şekilde izah edildiğini söylerler; “İsrailoğullarından, çocuğu olmayan bir adam vardı.

---

¹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 1 s. 320.

Akrabalarından biri bu adamı öldürerek götürüp başka bir kabilenin mahallesine attı. Bu olay üzerine kabileler arasında bir sürtüşme meydana geldi ve kabileler silaha sarıldılar. Tam vuruşacakları esnada içlerinden, aklı selim sahibi olanları “Aranızda Allah’ın Peygamberi olduğu halde birbirinizi mi öldüreceksiniz? Dediler, bunun üzerine anlaşmazlığa düşen bu kabileler Hz. Musa’ya varıp meseleyi söyleyip bir çözüm bulmasını istediler. O da onlara Allah’ın bu olaydaki emri olan bir sığır kesip bir parçasıyla ölüye vurmaları gerektiğini bildirdi. Onlar da Hz. Musa’dan (as), sığırın özellikleri hakkında uzunca sorular sorup bilgiler aldıktan sonra, emin olabildiler. Tarife uygun sığır bulup sığırın ağırlığınca altın vererek satın aldılar. Sonra onu kesip bir parçasıyla ölüye vurduklarında ölünün dirildiğini ve katilin kim olduğunu onlara söylediğini haber verir. Peygamber efendimizin de bir hadisinde dediği gibi israiloğulları çok soru sormalarından dolayı helak oldular. Şayet onlar herhangi bir soru sormadan rastgele bir sığır kesip bu işi yapsalardı onlar için yeterli olacaktı ancak soru sordukca görev ağırlaşmıştır.

Bu olay aynı zamanda bir hukuki kural olmuştur. İşte bu olaydan sonra artık hiçbir katil öldürdüğü kişiye mirasçı olamamıştır.¹⁴

Bakara kelimesinin geçtiği bir diğer âyet *ومن الابل اثنين ومن البقر اثنين* “Ve deveden iki, sığırdan ikiyi mi haram kıldı?” âyetidir.¹⁵ Bu âyetin sebebi nüzülüyle ilgili şu rivayetler nakledilmektedir: Cahiliye Döneminde Müşrik Araplar, birtakım hayvanların etlerinin yenilmesini haram kabul ediyorlar ve haksız olarak da bunun Allah’ın bir hükmü olduğunu iddia ediyorlardı. Âyette Allah (cc) eti yenilen hayvanlardan içinde ineğin de bulunduğu türleri özellikle söylemesi o toplumun bu hayvanların etlerinin yenilmesiyle ilgili uygulamalarını temelinden sarsmış ve çürütmüştür. Allah’ın hükmünün bu şekilde olmadığı açıklanmıştır. Bununla beraber hayvanlar eşler halinde zikredilmiş böylece dişi ve erkek cinsleri arasında kıymet ve etlerinin yenilmesi bakımından fark bulunmadığı da bildirilmiştir. Bir başka ifadeye göre ise bu âyette cedel metotlarından biri olan “sebr ve taksim” (bütün ihtimalleri sıralayıp teker teker çürüterek doğruyu bulma) yöntemiyle müşriklerin iddiaları reddedilmiş ve aynı zamanda da çürütülmüştür. Müşriklerin söz konusu bu hayvanlar

¹⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, et-Taberi, *Câmi’ul Beyân fi Tefsir’il Kur’ân*, Trs., c. 1, s. 239, Ayrıca bk. Fahrettin Muhammed b. Ömer, er-Râzî, *Mefatihul Gayb*, Beyrut 1990, c. 2, s. 114.

¹⁵ En’âm, 6/144.

hakkındaki uygulama ve görüşlerinin bu âyetlerle çürütüldüğü müfessirlerce de kabul edilmektedir.¹⁶

وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر ومن البقر والغنم حرمنا عليهم “Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Bununla beraber hayvanların sırtlarında veyahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere, sığır türünün ve koyunun ise iç yağlarını onlara haram kıldık. Taşkınlıkları ve haddi aşan bir kavim olmaları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Süphesizki biz doğru sözlüüz.”¹⁷

Burada, sapkın bir toplum olan yahudilerin haline ve bu sebeple aldıkları cezaya bir gönderme yapılıyor, azgınlık ve zulümleri sebebiyle sadece yahudi kavmine olmak üzere tırnaklı hayvanların etleri ile sığır ve koyunun iç yağlarının da haram kılındığı belirtilirken insanoğlunun haddi aşıp yaradana karşı geldiğinde başına gelecek yasakların ve cezaların ne denli olabileceğine bir örnek veriliyor.¹⁸

Kelimenin geçmekte olduğu diğer âyeti kerimeler ise Yusuf (as) kıssasından gelecek olan bir felaketi rüya üzerinden haber vermekte; peygambere verilen bir mucizeyi anlatmaktadır.

وقال الملك اني ارى سبع بقرات سمان يأكلهن سبع عجاف وسبع سنبلات خضر واخر يابسات “Kral, bir gün dedi ki: “Rüyamda yedi cılız zayıf ineğin yedi semiz ineği yediğini gördüm. Ayrıca birde yedi yeşil başak ve bir o kadar da başağın kurusunu gördüm.”¹⁹

يوسف ايها الصديق افتنا في سبع بقرات سمان يأكلهن سبع عجاف وسبع سنبلات خضر واخر يابسات “Yûsuf! Ey sadık dost! dosdoğru arkadaşı! (Rüyada görülmüş olan) yedi cılız ineğin yedi semiz inek yemesi ile yedi yeşil başak ve diğer yedisi de kuru olan başaklar hakkında bize ruya yorumu yap. dedi.”²⁰ Bu âyetlerde “Bakara” kelimesi çoğul olarak bilinen bir hayvan olan inek ve sığır gibi benzer anlamlarda kullanılmış, gelecek olan sıkıntı için bir uyarı olmuştur.

¹⁶ Fahrettin. Muhammed b. Ömer, er-Râzî, Tefsiri Kebir (Mefatihü'l Gayb), Beyrut 1990, c. 8, s. 217; (İbn Âşûr, *et- Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984, c. 8, s. 131-133).ayrıca bk. Hayrettin Karaman vdğ., *Kur'an Yolu Meal ve tefsiri*, Ankara, 2006, c. 2 s.146.

¹⁷ En'âm, 6/146

¹⁸ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, c. 2, s. 146, ayrıca bk. (Yahudilik'te helâller ve haramlar için bk. Levililer, 3/17; 7/23; 11/1 vd.; Tesniye,14/3 vd.).

¹⁹ Yûsuf,12/43.

²⁰ Yûsuf, 12/46.

1. 1. 3. I'cl “العجل” Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Kur'an-ı Kerim'de geçmekte olan sığır cinsiyle ilgili bir diğer kelime “العجل” I'cl kelimesidir. Bu kelime sözlükte ineğin yeni doğmuş yavrusu anlamına gelmektedir.²¹ Öküzlerin çektiği araba yada çıkarttıkları ses, diğer başk bir ifadeyle Türkçe'de “Buzağı” yada “Dana” da denilmektedir.²²

واذ وعدنا موسى اربعين ليلة ثم اتخذتم العجل من بعده وانتم ظالمون “Hani bir vakit Mûsâ'ya kırk gecelik bir vaad verdik de Mûsâ gittikten sonra onun arkasından siz, haksızlık ederek buzağıyı ilah (tanrı) edindiniz.”²³

واذ قال موسى لقومه يا قوم انكم ظلمتم انفسكم باخذكم العجل فتوبوا الى بارئكم فاقتلوا انفسكم “O zaman Mûsâ kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı Rab (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz. Gelin Rabbinize tevbe edin dönünde böylelikle nefislerinizi öldürtün”²⁴

ولقد جاءكم موسى بالبينات ثم اتخذتم العجل من بعده وانتم ظالمون “Yemin olsunki Mûsâ size apaçık mûcizeler getirmişti. Sonra onun ardından haksızlıkla (altın) buzağıyı İlah (put) edinen zalimlersiniz.”²⁵

فاخرج لهم عجلا جسدا له خوار فقالوا هذا الهكم واله موسى فنسي “Derken onlara böğürmesi olan bir buzağı heykeli yaptı. (Ona uyanlar) “İşte bu sizin de tanrınız, Mûsâ'nın da tanrısıdır, fakat o bunu unuttu” dediler.”²⁶

Zira israiloğulları daha önce kendilerine çeşitli mûcizelerle peygamberliğini kanıtlayan ve Tevrat'ı getirmiş olan Hz. Mûsâ (as)'a karşı da sapıklık içerisinde olmuşlar, sıkıntılar çıkarmışlar; onun yokluğunu fırsat bilerek buzağı heykelini uydurma bir tanrı edinmişlerdi.²⁷

²¹ Lugat (معجم عربي عربي), *Arapca- Arapca* <http://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/>, (erişim; 13.04.2018).

²² Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut 2005, s. 1030, ayrıca bk., Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul 1995, s. 551.

²³ Bakara, 2/51.

²⁴ Bakara, 2/54.

²⁵ Bakara, 2/92.

²⁶ Tâ-Hâ, 20/88.

²⁷ Bakara, 2/92, 93, ayrıca bk. A'râf, 7/148; Tâhâ, 20/88.

قالوا سمعنا وعصينا واشربوا في قلوبهم العجل بكفرهم “Onlar, “İşittik ve isyan ettik!” dediler.

İnkârları yüzünden kalpleri buzağı sevgisiyle dopdoluydu.²⁸

Bu âyetlerde buzağı düşüncesinin israil oğullarının düşüncesine nasıl girdiğini ve nasıl batıl şeyleri çabucak kabul ettiklerini görmekteyiz.

ثم اتخذوا العجل من بعد ما جاءهم البينات فغفونا عن ذلك واتينا موسى سلطانا مبین “Bilâhare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı ilah (tanrı) edindiler; biz bunu da affettik. Ve Mûsâ (as)’a apaçık bir delil verdik.”²⁹

واتخذ قوم موسى من بعده من حليهم عجلا جسدا له خوار “Tûr’a giden Mûsâ’nın arkasından kavmi, ziynet eşyalarından, böğürme sesi çıkaran bir buzağı heykelini ilah (tanrı) edindiler.”³⁰

ان الذين اتخذوا العجل سينالهم غضب من رهم وذلة في الحيوۃ الدنيا وكذلك نجزي المفترين (Allah buyurdu ki:) “Buzağıya tapanlar yok mu, işte onlara mutlaka rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. Biz iftiracıları böyle cezalandırırız.”³¹

Bir rivayete göre burada Sâmirî’nin Hz. Mûsâ’ya (as) indirilen, onun tebliğ ettiği dini bir tarafa bıraktığından ve gerçek Tanrı’yı unuttuğundan söz edilmektedir. Sâmirî’nin Hz. Mûsâ hakkındaki sözüdür yorumu daha doğru kabul edilir. Zira Sâmirî bu düşüncesiyle Hz. Mûsâ’nın Tûr’da aramaya gittiği asıl ilahın (tanrı) işte yapıp şekillendirdiği bu buzağı olduğunu ama Mûsâ’nın (as) bunu dikkatten kaçırdığını ileri sürerek toplumu kendisine ve bu fikrine inandırmaya çalışmıştır. Bu konuda başarılı da olmuştur.³²

Buraya kadar geçen bütün buzağı ifadeleri Hz. Mûsâ’nın (as) kıssasında anlatılıyor. Buradan da anladığımıza göre Mısır düşüncesinde, yaşamında ve kültüründe inek cinsi çok önemli bir yer tutuyor. Mısır halkı kendilerine sağladığı faydadan olsa gerek bu hayvan türünü kutsallaştırmıştır. İsrail Oğulları uzun yıllar burada yaşadığından belli ki bu kültürün etkisinde kalmış dolayısıyla bilinçlerinde

²⁸ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 1, s. 89; Bakara 2/93.

²⁹ Nisâ, 4/153.

³⁰ A’râf, 7/148.

³¹ A’râf, 7/152.

³² Tâ-Hâ, 20/88, Taberî, *Câmi’ul Beyân fi Tefsir’il Kur’ân*, c. 16, s. 200; Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf an Hakaiki’t-Tenzil*, Beyrut 1947, c. 2, s. 444, bk. Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 3, s. 645.

ister istemez bu hayvan türüne karşı bir sevgi ve tapınacak kadar kıymet hasil olmuştur. Allah (cc) de bu yanlış toplum bilincini, yapılan yanlış anlatmakta ve ulaşacağı neticeyi gözler önüne sermektedir.

I'cl kelimesinin geçtiği son iki âyet ise Hz. İbrahim'in (as) kıssasındadır.

فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ “Elçilerimiz İbrâhim’e müjdeyi getirip selâm vermişlerdi. O da “selâm” dedi, çok geçmeden (konuklarına) kızartılmış bir buzağı getirdi.”³³

فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ “Belli etmeden hemen ailesinin yanına gitti ve (kızartılmış) besili bir buzağı getirdi.”³⁴

Hız. İbrahim(as)'in kıssasında buzağı hadisesi bir başka açıdan ele alınmakta, buzağının ikram edilmesinin uygun olacağı, ikram etmenin güzel ve yerinde bir davranış olduğu hatırlanmakta ve bu sığır türünün insanların hizmetine sunulduğu beyan edilmektedir.

1. 1. 4. Bakara Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

“Bakara” Kur'an-ı Kerim'de üç kez “bakar” dört kez “bakara” ve iki kez de çoğul “bakarat” şeklinde zikredilmiştir. “I'cl” olarak buzağı kelimesi 10 yerde geçmekte beşi marife (ج) takısıyla zikredilmekte, beşi de nekre olarak zikredilmektedir.

Hız. İbrahim (as) ile ilgili olan bu kıssada buzağı öncelikle inek türünün insanlara bir nimet ve yemek türünden bir kıymet olduğu anlatılmaktadır. Bununla beraber inek cinsinin özellikleri ve hangi işlerde kullanıldıkları da öğretilmektedir.

Tarihsel olarak daha sonra Hız. Mûsâ'nın (as) zamanında yaşanan kıssa da ise insanların değersel olarak kendi emirlerine sunulmuş bir nimet olan bu hayvan türünü nasıl kutsallaştırdıkları anlatılmaktadır. Sonra bu canlıya tapınarak yoldan saptıkları ve Allah (cc)'nın bu sapkın milletle bu değerleri üzerinden algı oluşturarak mücadele etmesi ve bu durumu yok etmesini görmekteyiz. Tabi ineğin bir parçasıyla ölmüş olan insana vurulması, insanın dirilip konuşup ölmesi de bir başka mucizedir.

Arapların düşüncelerine gelince; tarihi süreçte onların bilinç altında bulunan yerleşmiş yanlış algı, bu algılarıyla kendi kendilerine yasak koyma ve haram sayma

³³ Hûd, 11/69.

³⁴ Zâriyât, 87/26.

ve bu yaptıklarını da Allah'a (cc) iftira atarak yapma alışkanlıkları gözler önüne serilmektedir. Allah (cc) Kur'an-ı Kerim'de bu kıssalar üzerinden nerde ne zaman sığırtürüyle alakalı hadise meydana geldiğini anlatmakta, hemde bizatihi bu tür hayvanların helal kılındığını ifade ederek Arapların bu uygulama ve düşüncelerinin yanlışlığını ortaya koymaktadır.

1. 2. CEMEL (الجمال) DEVE

Kur'an-ı Kerim'de deve anlamına gelen "cemel", "damir", "ibil", "naka", "büdün", "baîr" ve "işar" kelimeleri geçmektedir. Bu kelimeler toplam 16 ayette zikredilmektedir.

1. 2. 1. Deve Anlamına Gelen Kelimelerin Sözlük ve Terim Anlamı:

Arap kültüründe ve yaşamında çok yaygın olan hemen hemen hayatın her alanında kullanılan deve, tabiri caizse kendisine en fazla isim verilen hayvandır. Arapça'da deve denilince ilk akla gelen "cemel" kelimesi anlam olarak sözlükte "cemele" kökünden türemiş, güzellik veya güzel olan anlamına gelir. Bu manadan hareketle görünüşünün güzelliğine nisbetle tür adı olan ve marife olarak yazılan "el-Cemel" kelimesi "deve" anlamına gelmektedir, urgan ve halat anlamında da kullanılır. Türevleri ise (cümmel), (cümel), (cüml) ve (cümül) şeklinde gelir. Bazı müfessirler halat ile ipliğin bu benzemesine istinaden ikinci mânâyı tercih etmişlerdir. Ancak müfessirlerin çoğu birinci mânâyı tercihe yakın bulmuşlardır.³⁵

Terim anlamı olarak ise marife olarak kullanıldığında köpek dişleri yeni çıkan deveye "الجمال" denir. Bu kelimenin çoğulu ise Ecmâlün, Cimâletün ve Cimâlün şeklinde gelir.³⁶ Bizim kültürümüzde de bilinen bir hayvan olan devenin hem dişisine hemde erkeğine "Baîr" denir. Bu kelime "insan" kelimesinin hem erkek hem de kadın için kullanılması gibidir. Bu kelimenin çoğulu "abîre", "ebâîr" ve "ba'rân" yada "bu'rân" şeklinde gelir.³⁷ Diğer taraftan İbil kelimesi pek çok deveyi ifade etmek için kullanılır. Bu kelimenin tekili yoktur. ³⁸ Bir diğer kelime "Nâka" devenin dişisine denilir. Çoğulu "Nâkun" ve "ûnukun" dur. Ya da gebeliği üzerinden on ay geçmiş develer anlamındadır. Bu kelimenin Tekili ise "Nâkatu Ūşerâu" şeklindedir. Dâmir

³⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 1, s. 320.

³⁶ Firûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 980, El-İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev.), s. 242.

³⁷ Firûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 352, El-İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev.), s.154.

³⁸ El-İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev.), s. 62.

kelimesi binek hayvanı olarak kullanılan deve anlamına gelir. İşar kelimesi ise on aylık olan deveye verilen isimdir.³⁹

Bundan başka tek hörgüçlü deveye “Arap devesi” anlamına gelen “ırab”, çift hörgüçlü olan “Asya devesi” ne de (bu Horasan devesi olarak da bilinir) fâlic veya buht denilir. Koşusu iyi olan yarış develerine de “hecin” denir. Deve kelimesi ile ilgili literatürü en zengin olan dil Arapça’dır. Yalnız devenin cinsi, yaşı, rengi ve diğer fiziki özellikleriyle yürüyüş biçimi gibi türe özel (karakteristik) özellikleri üzerine Arapça’da bulunan kelimeler dahi başlı başına hacimli bir kitabı dolduracak çokluktur. Hemen hemen bütün muallaka-i seb’a şairleri deve ile alakalı mersiyeler düzmüş, şiirlerinde deveden söz etmişlerdir.⁴⁰

Bütün bu saydıklarımızdan başka Cahiliye Arapları, dişi develere bazılarında “bahîre” adını verir, onlardan fayda sağlamayı günah sayar ve onları ilah edindikleri putlara adayıp salıverirlerdi. Bir dileğin gerçekleşmesi, kaybomuş birinin bulunması veya seferden dönmeyen birinin geri dönmesi yada hasta olan birinin hastalıktan kurtulması gibi niyetleri için adak adarlar, bu şekilde adanmış olan deveye de kendi haline terk edilmiş anlamına gelen “sâibe” ismini verirlerdi. Adakları istedikleri doğrultuda gerçekleşirse deveyi salıverirler, artık o devenin üzerine binmezler yük taşımada da kullanmazlardı. Yine başka bir gelenekleri ise erkek ve dişi ikiz doğum yapan deveye “vasîle” ismini verirlerdi. Yine on yavru doğurmuş dişi deveye “hâm” derlerdi buna mukabil erkek devenin sulbünden on döl alındımı “sırtını korudu” diyerek onlardan da fayda sağlamayı haram sayarlardı. Bu uygulamaların, bazı rivayetlerde Amr b. Luhay tarafından konulduğu müfessirlerce kabul edilir. Daha sonra da geleceği üzere bu batıl inanç ve uygulamalar Mâide 5/ 103. ayetle tamamen ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca En’âm sûresinin 144. ayetinde de develerin hiçbir şekilde ne erkeğinin, ne dişisinin, ne de yavrusunun haram kılınmadığı açıkça bildirilmiştir.

Bunlardan başka Hz. Peygamber (as) böyle birkaç batıl uygulamayı kaldırmıştır. Bunlar annesinin nesli çoğalır ve bereketli olur inancıyla “fera” diye isimlendirdikleri ilk yavruyu putlara kurban etme uygulamasıdır. Bazılarının

³⁹ Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensari, İbn Manzur *Lugat Lisani'l-Arab*, <http://www.baheth.info/all.jsp?term=العشار> (erişim 04.04.2018.)

⁴⁰ Ahmet Önkal - Nebi Bozkurt, “Deve”, DİA, 1994, c. 9, s. 222-226.

görüşüne göre ise “fera””, deve sayısı 100’e ulaşıncı doğan ilk yavrudur. Yine diğcr bir kurban ise recep ayının başında kesilen “atîre” dir. Receb ayının ilk on gününde kesildiğinden “recebiyye” de denilen bu kurbanların kanları putların üzerine serpilirdi. Hz. Peygamber bu uygulamaları kaldırarak. “islam’da fera ve atîre yoktur.⁴¹” demiştir.⁴²

Deve, sığır gibi Kur’an-ı Kerim’de ilk bakışta zikredilen hayvanlar arasındadır. Develer yük ve binek hayvanı olarak kullanıldığı gibi, yünü, sütü, derisi ve eti için de beslenir. Genel olarak evcil türleriyle tanınan bu hayvanlar yabancı olarak ilk yaratılan atalarından bu yana pek az değışikliğe uğradığı bilinmektedir.

Devenin iki türü mevcuttur. Hindistan, Pakistan, Afganistan, Mısır, İnan, Suriye, Arabistan gibi Güney Asya ülkeleri ile Afrika’da yetiştirilen tek hörgüçlü deve bir türünü, Orta Asya’da yetiştirilen çift hörgüçlü deve ise ikinci türünü oluşturur.

Develerin en belirgin özellikleri hörgüçlerinde yağ depolayabilmeleridir. Bu hayvanın uzun bacakları, iki çatal toynaklı yumuşak yayvan ayakları kumda ya da karda yürümesini kolaylaştırır. Aynı taraftaki bacaklarını birlikte kaldırmasıyla kendine özgü bir koşusu vardır. Ayrıca arka arkaya iki sırada üç adet koruyucu kirpiğı, kulak deliklerinin tüylerle kaplı olması, burun deliklerini gerektiğinde kapatabilmesi, keskin görme özelliğı ve koku alma duyularının gelişmişliğı de kum fırtınası gibi elverişsiz çevre koşullarına karşı kendisini korumasını ve çevresine uyum sağlamasını sağlar. Gövdesini örten iki tip kılı mevcuttur. Alt kısmındaki ince ve kısa olanlar bazı yumuşak ve dayanıklı kumaşların yapımı için kullanılır. Develer genelde çökerek dinlenirler. Develerin yüklenmeleri de bu çökme konumundayken yapıldığından gövdesinin yere değen bölümlerinde zamanla nasırlaşmış deri katmanları oluşur. Develerin hamutları üzerine monte edilen, ağaçların birbirine tutturulması ve üzerinin örtülmesiyle meydana getirilmiş, özellikle kadınların rahat yolculuk yapmasını sağlayan küçük odaya “hevdec” veya “mahfe” adı verilir. Hz. Aişe, Cemal Vak’ası’nda ordusunu asker adlı devesinin sırtında böyle bir hevdec içinden idare etmiştir.⁴³

⁴¹ Buhârî, “Aķıķa”, 3, 4, Müslim, “Eğâhî”, 38.

⁴² Ahmet Önkal - Nebi Bozkurt, “Deve”, DİA, c. 9, s. 225.

⁴³ Ahmet Önkal - Nebi Bozkurt, “Deve”, DİA c. 9, s. 222-226.

1. 2. 2. Deve Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Deve konu başlığının ilk âyeti A'raf Sûresi'nin 40. âyetidir. Burada cemel kelimesi geçmekte ve kafirlere karşı bir ultiमतom içermektedir.

أَلَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ

“Muhakkak ki bizim âyetlerimizi yalanlayıp asılsız sayanlar, büyüklenip inanmadan onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlara gökyüzünün kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremeyeceklerdir! İşte biz günahkarları böyle cezalandırırız!”⁴⁴

Bu âyette bir meydan okuma söz konusudur. Özellikle inkar edenler, Allah' (cc)ı ve âyetlerini inkar etmek, yalan ve asılsız saymak suretiyle dini, Allah'ın (cc) varlığı olan ulûhiyyeti, tevhidi, Peygamberliği yani nübüvveti ve âhiret yurdu gibi temel dinî ilkeleri yok sayanlar için bir uyarı ve aynı zamanda meydan okuma olarak nazil olmuştur. Konunun tam olarak anlaşılması açısından bu âyetten çıkarılabilecek muhtemel diğer anlamlar dört madde halinde şu şekilde izah edilir:

“1. İnkâr ettiklerinden dolayı onların amelleri, itaat cinsinden amelleri, ahlaki davranışları, diğer faaliyetleri ve duaları kabul edilmez. 2. Göklerin kapıları, müminlerin ruhları için açılır ancak onların ruhları için inanmadıkça açılmaz. 3. Onların göğe yükselmelerine ve cennete girmelerine izin verilmez. 4. Onlara hayır, hidayet ve bereket inmez.

İmkansız olan bir durumu anlatmak için Allah (cc) muhatabının zihninde var olan bilgiyi ve sürekli gözünün önünde durmakta olan örneği misal olarak getiriyor. Devenin iğne deliğinden geçmesi nasıl imkânsız ise inkârcılara göğün kapılarının açılması ve cennete ulaşmaları da öylece imkânsızdır. Zaten sizin mantığınızda bu imkansızlığı böyle kabul eder.

Yine bu âyetle ilgili başka bir durum da tenâsüh ruh göçü, bir diğer adıyla reenkarnasyona delil olarak gösterilmesi. Bu reenkarnasyon inancını savunanlar bu âyeti görüşlerine delil olarak almaktadırlar. Onlara göre haddi aşan, sınır tanımaz âsi ve inkarcı ruhlar, vücut öldüğünde bir bedenden diğer bedene geçerek azap çekmeye devam ederler; sonunda deve gibi iri ve büyük bir bedende yaşadıktan sonra iğne

⁴⁴ A'raf, 7/40.

deliğinden geçebilecek küçüklükteki bir canlının bedenine girip hayat sürerler ve o zaman bütün günahlarından kurtulmuş ve tertemiz olarak cennete kavuşur, mutluluğa erişirler. Yani dünyadayken bedenden bedene geçerek inanç sistemlerine göre çile doldururlar. Deve iğne deliğinden geçemedikçe ifadesini de dikkate almak suretiyle devenin bedeninde yaşayıp bu durumu halletmiş, bir merhaleyi geçmiş kendi akıllarınca mutluluğa yani cennete kavuştururlar. Bu tarz bir inanış hinduizm gibi uzakdoğu dinlerinde mevcuttur. Ancak, islama göre tenâsüh bâtil bir inanç olduğu gibi bu görüş de temelsizdir, bu âyetten de böyle bir yorum çıkarmak olanaksızdır.”⁴⁵

Cemel kelimesinin diğer bir anlamından hareketle söz konusu âyetin tefsirinde kelimenin halat anlamına da geldiğini bu duruma göre ikinci mana “Halat, iğnenin deliğinden geçinceye kadar” şeklinde olacaktır, dolayısıyla söz konusu her iki mânâ dilde bir deyim olur ki, bir şeyin imkansız olana bağlanmasını ifade eder. Buda bizim örfî anlatımda küçüklüğü “iğne deliği”, büyüklüğü ise “deve” sözüyle misal getirmemiz gibidir. Arap dilinde de çok biliniyor kullanıldığı gibi birinci mana daha isabetlidir. Sonra devenin vücut şekli, boynu, hörgücü, ayakları, bütün eğri büğrülüğü ve acayıplığı göz önüne alındığında iğne deliğine girmesindeki imkansızlık ortaya çıkar. Şu halde devenin iğne deliğinden geçmesi, aslında mümkün müdür değil midir, diye bazı inkârcıların yaptığı gibi boş yere tartışmalara dalmaya lüzum yoktur.⁴⁶

Kıraat ilminde ibni Abbas’dan rivayetle “Cemel” kelimesini cim harfini ötreli mim harfini de şedde ve üstünlü bir şekilde (الجملة) “Cümmelü” şeklinde okuduğunu o zaman anlamın “halat iğnenin deliğinden geçinceye kadar” olacaktır.⁴⁷ Bu olay mümkün olmadığı gibi kâfirlerin de cennete girmelerinin mümkün olmayacağı beyan edilmiştir. Ancak kıraat imamlarının büyük çoğunluğu okunan birinci kıraat şeklinin doğru olduğunu ve âyete buna göre mana vermenin isabetli olacağını söylemişlerdir.⁴⁸

⁴⁵ Fahreddin, er-Râzî, *Mefatihü'l Gayb*, c.9, s. 76-77, bk. İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *et- Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 8/2, s. 126, Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 526, bk. Bakara 2/28. (krş. Bakara, 2/59; A'râf/96; İsrâ, 17/95; Zâriyât, 51/23; ayrıca bk. Bakara, 2/29).

⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 39.

⁴⁷ Ebu'l-Fida İsmail, İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner (Çev.), İstanbul 1983, c. 6, s. 2951.

⁴⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, c. 4, s. 42-49.

كَانَتْ جَمَالَهٗ صُفْرًا “Bunlar sanki birer kızıl devedir.” âyetinde ise bu kelime çoğul olarak kullanılmıştır.⁴⁹ Anlam olarak cehennem azabını tarif ederken o zamanın insanın zihin yapısında çok tanınmış bir yeri olan ve her insanın sahip olmayı arzuladığı kızıl deveyi örnek vermiştir. O zamanki insanların zihnindeki yansımayı kullanmıştır.

Diğer taraftan cemâlün şeklinde bir kullanım daha vardır buda yine bu hayvanların insan zihnindeki güzelliğine vurgu yapıyor. “ولكم فيها جمال حين تريحون وحين تسرحون. Onları akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken de sizin için bir güzellik (ve zevk) vardır.”⁵⁰

Burada Allah (cc) sürü sürü develere sahip olmanın insana vereceği hazzı, onları izleyen insanın o anki ruhsal durumunu anlatmaktadır. O da yaratanın insana verdiği başka bir vasıf ve aynı zamanda güzelliştir. Çünkü güzel bakan güzel görür.

1. 2. 2. 1. Nâka Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

“Nâka” kelimesinin dişi sağmal develer için kullanıldığını yukarda belirtmiştik.

وَآتَيْنَا مُؤَدَّ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا “Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar deveye zulm edip bu yüzden zalim oldular. Oysa biz mucizeleri sırf korkutmak için göndeririz.”⁵¹

Tefsir kaynaklarında bu ayetin sebebi nüzülüyle ilgili şu rivayetlere yer verilir; bunlardan ilki İbn Abbas’ındır “Rivayete göre Mekkeliler, Rasulullah (s.a.v.)’den Safâ Tepesini altın’a dönüştürmesini ve dağları da ziraat yapmaları için bir tarafa kaydırmasını istediler. Rasulullah (s.a.v.)’e denildi ki: İstersen mekke halkı hakkında acele istekte bulunma. Belki biz aralarından bazılarını ayırırız. Yine de istersen, istediklerini onlara veririz. Ama inkâr ederlerse Allah (cc)’nün azabı üzerlerine farz olur. Rasulullah (s.a.v.) Hayır, ben onlar hakkında acele edip helak olmalarını istemem” dedi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu: Bizi âyetler göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır.”⁵² İkincisi ise şu rivayettir; Mekke müşriklerin ilk rivayetteki gibi isteklerine karşılık Allah (c.c.) Rasulüne “eğer

⁴⁹ Murselat, 77/33.

⁵⁰ Nahl, 16/6.

⁵¹ İsra, 17/59.

⁵² Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ali, el-Vahidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Mısır 1316, s.166.

dilersen onlara istediklerini veririm. Ancak yinede küfrederlerse daha öncekiler helak edildiği gibi helak olurlar. Eğer dilersen onlara teenni ile muamele ederiz. Umulurki onlardan hayırlı çocuklar çıkarırız” buyurur. Efendimiz de “onlara teenni isterim” der ve bu âyet nazil olur.”⁵³

Sebebi nüzülünden de anlaşıldığı üzere ayette geçen deve kelimesi diğer kullanımlarından farklı olarak bir olaya dikkat çekmekte, yani Salih Peygambere verilen mucizeyi ve kavminin bu mucize sebebiyle imtihanı kaybetmelerini ve sonunda yaptıkları cürümün kendilerini halake sürüklediğini anlatmaktadır. Dolayısıyla mekkelilerin de bu istekleri mucize olarak yerine getirilebilir ancak mucize sonrasında kesin bir teslimiyet ve iman beklenir. Ona rağmen iman edip boyun eğmezlerse semud kavminin çarptırıldığı azab gibi azap üzerlerine hak olur ve helak edilirlere uyarısı yapmaktadır.

إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَارْتَبِيتُوهُمْ وَأَصْطَبِرُوا (Salih’e şöyle demiştik:) “Şüphesiz biz, onlara bir imtihan olmak üzere, o dişi deveyi göndereceğiz. Şimdi onların yaptıklarını izle ve sabret.”⁵⁴

“Nâka” kelimesinin geçtiği buradaki âyetler ve bundan sonra gelen âyetler Semud Kavmi kıssasını anlatmaktadır. Bu kavim Hz. Salih’ (as) ın peygamber gönderildiği Ad Kavminden sonra arap yarımadasına hâkim olan güçlü bir kabiledir.⁵⁵

Diğer bir durumda âyette zikredilen bu dişi devenin nasıl ve nereden çıktığına dair Kur’ân’da açıkca izahat yapılmamaktadır, ancak “Allah’ın Devesi.” Şeklinde bir ifade söz konusudur. Söz konusu durumla alakalı günümüze kadar gelen rivayetler bir anda, yani kayalık bir tepeden çıkarılmış olduğunu söylemektedir. Bu mucizeyle kastedilen asıl maksad Salih Peygamberi tasdik etmektir, çünkü bu gerçek anlamda

⁵³ Aḥmad bin Muḥammad bin Ḥanbal Abū ‘Abd Allāh al-Shaybānī, Mūsneḍ, 11258, Hakim Ebū Abdillāh en-Nisābūrī, *el-Müstedrek ‘ale’ş-Şeyḥayn*, Riyad 1355, 1968, c. 2, s. 362.

⁵⁴ Kamer, 54/27.

⁵⁵ Seyyid, Kutub, *Fî Zilâli’l-Ḳur’ân*, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa Çev., İstanbul, trs, c. 14, s. 2262-2263, Semud Kavmi arap yarımadasının kuzeyine yerleşmiştir ve onlar da tıpkı Ad Kavmi gibi peygamberlerini yalanlamışlar ancak kendilerinden önceki yaşayan kavim olan Ad Kavminin azgınlıkları yüzünden helak edilmiş izlerini yaşadıkları bölgenin her yerinde görmelerine rağmen izlerini gördükleri bu afetten hiç ders almamış gibi yaşamaya devam etmişlerdir. Daha sonra Yüce Allah’ın Semud Kavminin nasıl bir kavim olduklarını meydana çıkarmak amacı ile mucize olarak dişi bir deve göndermiş, bu deve aynı zamanda onların imtihanı olmuştur, onlarla kullandıkları sularını paylaşmış ve bu paylaşımın beraber bu kavmin tahammül sınırları ölçülmüştür, Hz. Salih (as) de neler olacağını bilmediği için Allah’ın indirdiği vahiyle tebliğ vazifesine ve uyarılarına devam etmiş ve sonunda bu azgın kavmin imtihanı kaybetmişlerdir.

Sâlih Peygamberin bir mucizesidir. Bu mucize durum iki şeyi meydana çıkaracak birincisi iman edenle inkar eden ayırt edilecek, ikincisi ise su paylaşımına tehammüldeki sabır denenecektir.⁵⁶

İşte bu imtihan için “Yüce Allah (cc) onlar için tıpkı arzu ettikleri gibi, sağır topraksız kayadan, on aylık gebe büyük bir deve çıkarttı ki, Salih (as)’ ın getirdiği risaleti tasdik etme, destekleme hususunda, onlara karşı Allah’(cc)ın bir delili olsun. Salih Peygambere de vahiyle onların ne yapacaklarını bekle ve eğer deveye bir kötülük yaparlarsa onlara ne yapılacağını gözetle, sana yaptıkları eziyetlerine sabret. Allah (cc), onlara karşı sana yardım edecektir.”⁵⁷

“ Gerçekten size Rabbinizden (benim peygamber olduğumu gösterecek) açık bir mucize delil geldi. İşte size bir mucize olarak Allah’ın şu devesi... Bırakın onu da Allah’ın arzında yesin, içsin. Sakın ona kötü bir niyetle dokunmayın. Yoksa sizi kurtulamayacağınız elem dolu bir azap yakalar.”⁵⁸

“ Ey kavmim! İşte size mucize olarak Allah’ın dişi bir devesi. Bırakın onu, Allah’ın mülkünde yayılıp otlasın. Ona kötü olarak dokunmayın, yoksa sizi pekyakın bir azap yakalayıp helak eder.”⁵⁹

“Allahın Rasulü onlara dediki! Allah’ın devesini ve onun su içme hakkını koruyun.”⁶⁰

⁵⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 7 s. 352.

⁵⁷ Muhammed Ali, Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, İstanbul 2016, c. 6, s. 250.

⁵⁸ A’raf, 7/73, Celal, Kırca, “Semud Kavmi“, DİA, c. 36, s. 500-501, ayrıca bk: Semûd kavmi, kökenleri Hz. İsmail'den önceki döneme dayanan ve Arabü'l-aribe (saf Arap) diye isimlendirilen nesli kesilmiş eski Arap kabilelerinden biridir. Semd'un Arap değil bir yahudi kabilesi olduğunu ileri sürenler varsa da İslam kaynaklarındaki yaygın görüş bunun bir Arap kavmi sayıldığı yönündedir. Kavmin menşei hakkında ise Ad kavminin devamı kabul edildiği, bu sebeple "ikinci Ad" diye bilindiği, aslen Yemenli olduğu, Himyerliler tarafından sürüldükten sonra Hicr denen bölgeye yerleştiği, Amalika'nın devamı olduğu ya da güneyden gelip kuzeye yerleşen bir Arap topluluğu sayıldığı şeklinde farklı görüşler ileri sürülmüştür Semûd isminin kökenini kavmin atalarından Semûd b. Casir (Âsir / Âbir / Âmir) b. İrem b. Sam b. Nûh'a dayandıranlar olduğu gibi kavmin yaşadığı bölgede yazları suyun azaldığı, bu sebeple burada yaşayanlara "semed" (suyu az olmak) kökünden gelen Semûd isminin verildiğini söyleyenler de vardır. Yaşadığı bölge konusunda da farklı görüşler ortaya konmakla birlikte genel kanaat Semûd'un Arap yarımadasının kuzeybatısında bugünkü Medine ile Şam arasındaki Vadilkura denilen, sarp kayalıklarla çevrili bölgede yaşadığı ve en önemli merkezinin Hicr olduğu yönündedir. Hicaz'ın kuzeyindeki Hicr bölgesi günümüzde Medainüsalih olarak da isimlendirilir.

⁵⁹ Hûd, 11/64.

⁶⁰ Şems, 91/13.

“Salih, şöyle dedi: İşte bir dişi deve! Onun (belli bir gün) su içme hakkı var, sizin de belli bir gün su içme hakkınız vardır.”⁶¹ Salih (as) yaptığı bu tevhid mücadelesine inanmayan, inanmamakta ısrar eden bir de kendisinden mûcize isteyen kavminin isteklerini yerine getirmek üzere mûcize olarak bu deveyi gösterdi. Semûd kavminin mûcize olarak gönderilen bu hayvana karşı nasıl tutum takınacağı ya da ne yapacakları Allah (cc) tarafından denenmekteydi. Suyu nöbetleşe içeceklerdi, yani bir gün Semûd halkı suyu ihtiyaçları için alacaktı veya geleneksel olarak halkın su ihtiyacına ayrılan günde halk suyunu temin edecek, diğer gün de Sâlih’(as)in mûcize devesi suyu içecekti, develerin su içmesine ayrılmış olan günde ise deve diğer develerle birlikte su içecekti. Aslında deve bir imtihandı, buradaki maksat Semûd halkının ilâhî buyruklara itaat konusundaki niyet ve kararlılıklarını sınamaktı. Ne var ki onlar buna tahammül edemediler ve sonunda sınavı kaybettiler.

Yaşanılan bu hadise devam ederken bu mucize deveye herhangi bir kötülük dokunduramaları hususunda Sâlih (as) in, Semûd halkına yaptığı bütün uyarılara rağmen, onlar bunu hiç umursamadılar ve nihayet deveyi hunharca katlettiler.⁶²

“Nihayet sonunda deveyi kestiler, böylece Rablerinin emrini çiğnediler ve “Ey Salih! Sen eğer (söylediğin gibi) peygamberlerden biriysen, haydi bize, bizi tehdit etmekte olduğun azabı getir” dediler.”⁶³

Peygamber olarak gönderilen Salih (as) Semûd kavmini, diğer gönderilen Peygamberlerin de yaptığı gibi, Allah (cc) ın dinine davet etti. Onlar ise Salih (as) den, Peygamberliğinin doğruluğunu destekleyen bir mucize getirip göstermesini istediler. Birde buna şart koştular. Buldukları Hicr Bölgesinde yer alan “Kâtibe” isimdeki bir kayadan, doğurması yaklaşmış ve karnı aç bir dişi devenin çıkıp gelmesini istediler. Bunun üzerine Salih (as) onlardan, Allah’(cc)a mutlaka inanacaklarına ve kendisine tâbi olacaklarına dair mutlak söz ve yemin aldı. Sonra Salih (as) rabbine yalvardı. Adı geçen kaya yarılıp, içerisinden iri ve geniş vücutlu, yüklü bir deve çıkıp geldi. Bunun üzerine Semûd kavminin ileri gelenlerinden bazıları ve etrafındakiler iman ettiler.

⁶¹ Şuara, 26/ 155.

⁶² Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c.7 s. 73-79, Hûd, 61-62.

⁶³ A'raf, 7/77.

Deve, Semûd halkıyla birlikte yaşamaya başladı. Bu deve, diğer sahip oldukları normal hayvanlara benzemiyordu, çok farklı idi. Bu sebeple suyu çok içiyor kuyuyu bitiriyordu. Bunun için Semûd halkının su içtiği kuyudan birgün deve su içiyor bir gün de insanlar su ihtiyacını gideriyordu. Zaten yaşadıkları bölge su kaynakları bakımından kıt bir bölgeydi. Çok az su kaynağı mevcuttu. Bir rivayete göre işte bu nedenle kendilerine suyu kıt anlamında Semûd denilmişti. Devenin su içtiği gün Semûd halkı süt ihtiyaçlarını deveyi sağarak sağlıyorlardı. Bu şekilde günler günleri kovaladı Semûd halkı buna tahammül edemediler ve deveyi öldürüp bu sorunu çözmeyi düşündüler. İçlerinden inanmayan bazıları deveye ok attılar ve yere düşüncede deveyi kesip öldürdüler. Bu yetmezmiş gibi bir de meydan okudular.”⁶⁴ Bundan sonra Kur’an’da bilinen o azabla cezalandırıldılar.

1. 2. 2. 2. İbil Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ “Yine (erkek ve dişi olarak) deveden iki, sığırdan da iki”⁶⁵

Bu ayette geçen (الإبل) İbl kelimesi yukarıda ifade edildiği üzere pek çok deveyi ifade etmek için kullanılır. Kendi kökünden tekili yoktur.⁶⁶ Burada bu âyetin tefsirine baktığımızda tefsirlerde çok detaylı bilgiye rastlanmamakla birlikte genel olarak erkek ve dişi devenin farkı olmadığı hususuna dikkat çekilmektedir.

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ “Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır!”⁶⁷ normal olarak bakıldığında bu âyet devenin yaratılışına dikkat çekmekte ve düşünülmesini istemektedir. Ancak bazı alimler “ibil” kelimesinden kastedilenin bulut olduğu görüşündedirler, örneğin Zemahşeri “Keşşaf” isimli eserinde; birçok Arap şiirinde bulutun deveye benzetilerek mecaz ve teşbih yapıldığını, bu durumu görerek burada da belagat açısından teşbih (benzetme) ve mecaz yapılarak “ibil” den maksadın bulut olarakda anlaşılabilceğini, “çünkü arapların bulutlara ğamâm, müzn, rebâb, ğaym, ğayn ve buna benzer isimlerle nitelediklerini, bu nedenle bu anlamı câiz görmek gerekir.” Ancak böyle mecaza bile gerek olmadan hayatlarının her anında, özellikle uzak gezi ve yolculuklarında, vadilerinde ve çöllerinde özel olarak deveyi

⁶⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, et-Taberi, *Câmi’ul Beyân fi Tefsir’il Kur’ân*, c. 4, s. 74-75; Ibn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, B. Karlağa, B. Çetiner (Çev.), Çağrı Yayınları, İstanbul 1983, c. 6, s.3016; Mehmet, Vehbi, *Hulâsat’ül Beyân fi Tefsir’il Kur’ân*, İstanbul 1966, c. 6, s.1670.

⁶⁵ Enâm 6/144.

⁶⁶ el- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüüş, M. Yolcu (Çev.), s. 62.

⁶⁷ Ğaşiye 88/17.

kullandıkları bilinen Araplar'ın irşat edilmesi bakımından böyle misaller verilmesi son derece doğal ve güzeldir.”⁶⁸ İfadesiyle hakim kültürdeki anlama atıfta bulunuyor.

İste bu gerçekten hareketle ortadoğuda sosyal hayatta akla ilk deve gelmektedir. Bölgede yaşayan Araplar yük taşımada, yolculukta binek olarak kullanırlar. Ayrıca yününden, etinden, sütünden, derisinden faydalanırlar. Bir başka açıdan güçlü yapısına, cüssesine, bunca güç ve kuvvetine rağmen deve uysal ve boyun eğen bir hayvandır, bir küçücük çocuk bile çeker götürür onu, o da hemen boyun eğer. Sağladığı bu kadar büyük yarar ve gördüğü işe rağmen bakımı kolay masrafı az bir hayvandır. Çok az bir emek yetiştirilmesi için yeterlidir. Dayanıklılık bakımından evcil hayvanlar içerisinde açlığa, susuzluğa, yorgunluğa ve kötü hayat şartlarına en dayanıklı hayvandır. Bunun için Kur'an-ı Kerim, muhataplarının dikkatini, ellerinin altında bulunan ve yeni bir bilgiye ve habere ihtiyaç olmaksızın devenin yaratılışını düşünmeye çekmektedir.”⁶⁹

Özetle Cenabı Allah (cc) devamlı göz önünde bulunduğu sahiplerinin alışkanlık kazandığı bir hayvan hakkında onun, özelliğine ve sağladığı faydalarıda dikkete alarak muhatap toplumu düşünmeye davet ediyor. İşte size elinizin altında bir kıymet bir mucize diyor adeta...

1. 2. 2. 3. Baîr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

“Baîr”, kelimesi sadece iki yerde Yusuf Suresi'nde geçmekte, erkek ve dişi deve için aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu kullanımda sanki deve yükü anlatılmakta, bir deve denildiğinde erkek veya dişi bir deve yükü eşya veya mal kastedilmektedir.

“Onunla yine ailemize daha fazla zahire getirir, kardeşimizi korur ve bir deve yükü zahire de fazladan alırız. Çünkü bu getirdiğimiz zahire az bir miktar dır. dediler.”⁷⁰

“Onlar, “Hükümdar'ın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve yükü ödül var. Ben buna kefilim” dediler.”⁷¹ Bu iki kullanımında aynı bizim kastettiğimiz devenin taşıdığı yük anlamında olduğunu görüyoruz.

⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 9 s. 175, Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c.5, s. 611.

⁶⁹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Kahire, 1986-1997, Hakkı Şengüler, M. Emin Saraç (Çev.), c. s. 2563.

⁷⁰ Yûsuf, 12/65.

⁷¹ Yûsuf, 12/72.

1. 2. 2. 4. “Dâmir” Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

“Dâmir” kelimesi sadece bu gelen ayette hac ibadeti ile ilgili olarak geliyor.

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ
“İnsanlar içinde haccı ilan et ki, ister yaya olarak, isterde uzak yollardan gelen binek olarak kullandıkları yorgun develer üzerinde sana gelsinler.”⁷²

Burada “dâmir” kelimesi çok çalışmaktan veya çok yol yürümekten zayıflamış deve anlamında kullanılmıştır. Tefsir kaynaklarında da “yorgunluğu her halinden belli, argın, yorgunluktan incelmış bitâb düşmüş deve” anlamı verilmiştir.⁷³ Ancak M. Esed, Arap dilinde bu kelimenin sadece deveyle sınırlı olmadığını “çevik, sürat yapmaya elverişli bütün binek hayvanları” için kullanıldığını, çıkarsama yoluyla “hızlı yol alan her türlü ulaşım aracı” şeklinde mâna da verilebileceğini belirtmektedir. Mücâhid’den nakledilen bir rivayete göre hac yapmak üzere yola çıkıp gelenler o zamanlar binek kullanmıyorlardı; Cenâb-ı Allah onlara bu âyetle yol azığı tedarik etmeyi buyurdu, böylece binekleri kullanmalarına ve ticaret yapmalarına izin verilmiş oldu.”⁷⁴ Yine diğer kaynaklara baktığımızda da buradaki “Damir” ifadesinin hep aynı anlamda yorulmuş hayvan yani deve anlamında kullanıldığını görüyoruz...

1. 2. 2. 5. İşâr Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı

“İşâr” kelimesi uşerâ kelimesinin çoğuludur. Nifâs ve nüfesa kalıbında olduğu gibidir. “Uşerâ” kelimesi ise “Onarlı” anlamını kastetmek gibi olup Arap kültüründe kimi doğurmuş ve kimisinin henüz doğurması muntazar olan on aylık gebe deve için doğum yapıncaya kadar “İşâr” denilirdi.⁷⁵

Söz konusu kelimenin geçtiği واذا العشار عطلت “Gebe develer salıverildiği zaman.”⁷⁶ Âyetiyle doğuracak develerin başı boş bırakılmaları anlatılır. Kur’an’ın indiği dönemdeki Arap Kültüründe doğumu yaklaşmış develeri en değerli mal sayılırdı. Temsilî olarak kıyametin dehşetiyle karşılaşıldığında insanın, böylesine

⁷² Hac, 22/27.

⁷³ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 429.

⁷⁴ et-Taberi, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'an*, c. 17, s. 146, bk. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 727, Muhammed, Esed, *Kur'an Mesajı Tefsir*, İstanbul 1996, Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, trc., c. 2, s. 674,

⁷⁵ Mütercim Asım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basut fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, İstanbul 2014, العشار Md., ayrıca bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 9, s. 13.

⁷⁶ Tekvir, 81/4.

kıymetli mallarıyla dahi ilgilenmeyeceğini ifade eder. “Doğumu yaklaşan develerin başı boş bırakılması şeklindeki anlatımın biraz mecazi olduğu, bununla beraber bulutların artık yağmur bırakmayacağı, bu yüzden yeryüzünki hayatın tamamıyla yok olmasına sebep olacak kurak bir iklimin yaşanacağı anlamının kastedildiği yorumu da bazı müfessirlerce yapılmaktadır.”⁷⁷

İşte bu yorumu Razi’de görmekteyiz. O bazı müfessirlerin, âyette ifade edilen “ta’til-i işâr’ın”, bulutların kurumması ve bundan sonra yağmurların yağmamasına kinayedir dediklerini nakleder. Tabi bu Arapların düşüncesinde bulut, yağmur yüklü olduğundan hamile develere benzetilmektedir ancak bu anlam mecazen alınabilir. Alûsî’ ye göre bazı müfessirler de, “ziraat yapılabilen, öşrü, vergisi toplanan arazi”, bazı müfessirler ise, “diyâr” yani konaklanan yurtlar demişlerdir. Bunlar çok kıymetli, kıyılmaz malların bırakılmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla işâr’ın mecaz mânâsı içinde yer alan anlamlardır.⁷⁸

Allah (cc) “Araplara kıyamet gününün dehşetini idrak ettirip kavratılmak için, böylesine müthiş bir açıklama tarzı seçmiştir. Çünkü o zaman günümüzde olduğu gibi ulaşım vasıtaları yoktu ve develer Arapların hayatı için en kıymetli varlıklarıydı. Özellikle gebe olan doğumu yaklaşmış develer daha da kıymetliydi. Bunun için Araplar develerine gözleri gibi bakarlar ve onları kaybolmamaları için korurlardı. Develerine bu kadar kıymetli varlıklarına ilgisiz kalmış olmaları demek, o günün çok büyük bir felaket olacağı anlamına gelmektedir. Öyleki en değerli varlıklarıyla bile ilgilenemeyecekler, kendi nefislerine düşüp onlardan vaz geçeceklerdir.”⁷⁹

Bütün bu anlatılanlardan yola çıkarak bu kısmın son kelimesi olan “İşâr” üzerinden dünya hayatının ne kadar geçici olduğu, kıymet verilen şeylerin bile terk edileceği bu vesileyle insanın düşünüp akletmesi gerektiğinin altı çizildiği söylenebilir.

“Allah ne ما جعل الله من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولا حام ولكن الذين كفروا يفترون على الله الكذب واتخذتمهم لا يعقلون” “Bahîre“ ne “Sâibe“, ne “Vasîle“ ne de “Hâm“ diye bir şey meşru kılmamıştır. Fakat, inkar edenler Allah’a karşı yalan uyduruyorlar. Zaten çocuklarının aklı da ermez.”⁸⁰

⁷⁷ İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir bin Muhammed bin Muhammed et-Tâhir et-Tunîsî, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus 1984, c. 30, s. 142-143, ayrıca bk. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 562.

⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 9, s. 13.

⁷⁹ Ebu'l-A'glâ, Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, ter. Komisyon, İstanbul 2005, c. 7, s. 49

⁸⁰ Mâide, 5/103.

Bu âyeti kerimede zikredilen “Bahîre“ kelimesinden kastedileni İbn Kesir, Buhari’den Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla gelen hadiste; sütü putlar için alıkoyulan ve hiçbir kimseye yedirilmeyen hayvana verilen isimdir. Bu şekilde salıverilen hayvannın kulakları koparılırdı, ne aile fertleri nede kimsenin bu hayvandan faydalanmasına izin verilmezdi, ölünce ona iştirak ederlerdi. “Sâibe“ Mekke müşriklerinin tanrı edindikleri putlarına götürüp onlar için başıboş bıraktıkları ve artık onunla yük taşımadıkları hayvandır. “Vasîle“ altı karın doğum yapan koyuna derler, yedinciyi doğurunca kulagını keser, boynuzunu koparır, bu koyun birleştirilmiştir derler ve onu birdaha kesmezlerdi. “Hâm“ ise kişi devesini on sefer aşıladıktan sonra ona bu adı verir ve onu bırakırlardı. Yani tohumluk bırakılandır. Yavrusu doğunca “O belini korudu“ derler o deveden ne faydalanırlar nede sırtında yük taşırlardı.⁸¹

Bu âyeti kerimeyle de Allah (cc) toplumun yaşayan kültüründe kendileri tarafından oluşturulan bu batıl inanç ve uygulamanın doğru olmadığını, Allah’ın (cc) böyle bir emrinin olmadığını ve kaldırıldığını beyan etmektedir.

1. 2. 3. Cemel-Deve Anlamına Gelen Kelimelerin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

“Cemel” Kelimesinin geçtiği âyetlere baktığımızda Allah (cc) vahyin muhatap olduğu toplumun bilgi ve algısına göre inkar edenlerin asla cennete giremeyeceğini, onlara bu şekilde imkansızı zikrederek zihinlere yerleştirmiştir. Bununla beraber aynı zamanda kafirlere de imkansızı misal vererek meydan okumaktadır. “Nâka” kelimesinin geçtiği âyetlere baktığımızda belli ki Mekkeliler peygamber (sav) den imkansız bir mucize istemişlerdir. Allah (cc) da onların bu isteklerine karşılık Semûd kavmi ve Salih (as)’ın kıssasını birçok ayette anlatarak onları uyarmaktadır. Ancak Allah’a (cc) bu işlerin zor olmadığı ancak inanmamaları, şirkte ısrar etmeleri durumunda sonlarının misal verilip kıssası anlatılan bu kavme benzeyeceği uyarısı yer almaktadır. “İbil” kelimesinin geçtiği âyetler de verilen mesaj nimetlerin kıymetini hatırlatmak bu nimeti yaratan hususunda farkındalık yaratmaktır. “Bair” kelimesi hayvanın yükü anlamında kullanılmıştır. “damir” de yoldan gelen hayvanın Allah yolunda nasıl yorulduğunu bu vesileyle hac ibadetindeki zorluğa dikkat çekilmektedir. ‘İşâr’ kelimesi kıyamet sahnesine vurgu yapmanın yanında ne

---

⁸¹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner (Çev.), c. 6, s. 2497-2501.

kadar kıymet verilirse verilsin dünya malının geçici bir meta olduğunu açık seçik göz önüne sermektedir. Zaten genel anlamda bu kelimeyi müfessirler de bu anlamda yorumlamışlardır.

1. 3. HAYL (الخيل) AT

Arapça “Hayl” kelimesi Türkçe’de At anlamına gelmektedir. Bu kelime ise üç türeviyle Kur’an’da karşımıza çıkmaktadır. Bunlar hayl, âdiyât ve ciyâd kelimeleridir. Yani Kur’an’da bu üç kelimenin kullanıldığını görmekteyiz.

1. 3. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Bu kelimelerden ilki ‘Hayl’ anlam olarak hayal kelimesinden türemiştir. Sözlük anlamı olarak; düşünmek, farzetmek, hayal/tasavvur etmek varsaymak gibi anlamlara gelir.⁸² Hayal ise temel olarak soyut suretlerden ibarettir. Rüyada görülmüş olan suretler, şekiller ve resimler ya da aynada gördüğümüz görüntüler gibidir. Yine hayal kelimesinden çoğul olan “Huyala” sözü de insanın kendinde bir büyüklük ya da üstünlük olduğunu hayal edip zanna kapılarak büyüklük taslamasıdır. “hayl” (الخيل) yani at sözcüğü de bu anlam düşünülerek isimlendirilmiştir. Bu kelime anlamsal olarak çift yönlüdür, hem at hem de atlı anlamında kullanılır.⁸³

Ayrıca “hayl” (خيل) kelimesinin köken olarak “hâle” (خال) kelimesinden türemiş masdar bir isim olduğu, çoğulunun ise (احيال) “ahyâl” yada (خيول) “huyûl” şeklinde geldiği, anlam olarak da nefiste meydana gelen acayip bir kibir anlamına geldiği ve at sürüsü olarak anlaşıldığı el-Maani de geçmektedir.⁸⁴

Bu konudaki ikinci kelitemiz olan (العاديات) “adiyât” kelimesi (عواد) “avâd” kelimesinin çoğuludur.⁸⁵ “avâd” kelimesi ise sözlükte; saldırgan, hasım ya da düşman olan anlamlarına gelmektedir.⁸⁶ “avâd” ın çoğulu olan “adiyât” kelimesi ise “Antika”⁸⁷, normal ya da sıradan⁸⁸ anlamlarına gelmektedir.

⁸² Asım Efendi, *-Kâmûsi'l-Muhit*, خيل Md., bk. Serdar Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995. s. 551.

⁸³ el- İsfahani, *Müfredât*. A., Gümüş, M. Yolcu (Çev.), s. 369.

⁸⁴ İbn Manzur, *Lugat Lisani'l-Arab*, [http://www.baheth.info/all.jsp?term=, \(خيل\), \(erişim 04. 11. 2018.\)](http://www.baheth.info/all.jsp?term=, (خيل), (erişim 04. 11. 2018.))

⁸⁵ *Lugat (معجم عربي عربي)*, *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/>, (erişim 16. 4. 2017).

⁸⁶ Asım Efendi, *-Kâmûsi'l-Muhit*, العاديات Md.

⁸⁷ *Sanal Sözlük*, <https://translate.google.com/?hl=tr#ar/tr/>, (erişim 16. 4. 2017).

⁸⁸ *Sanal Sözlük*, [https://ceviri.yandex.com.tr/m/translate, \(erişim 16. 4. 2017.\)](https://ceviri.yandex.com.tr/m/translate, (erişim 16. 4. 2017.))

Bir başka açıdan “adiyât” kelimesine kökeni itibariyle bakıldığında: “Adiyat” süratle koşmak, seğirtmek anlamına “adv” kökünden türemiş ism-i fail cem-i müennes salimdir. Bu anlamdan hareketle at, deve ve diğer koşanların hepsine bu isim verilebilir..”⁸⁹

Üçüncü kelitemiz olan (الجَيَاد) “ciyâd” Kelimesi ise (جيد) “Ceyyid” kelimesinin çoğulu olup atlar anlamına gelmektedir.⁹⁰

Diğer taraftan Arapça sözlüklerde at olarak “hısân” (حصان) kelimesi karşımıza çıkmakta bu kelime at cinsini ifade etmekle birlikte erkek aygır at olarakda kullanılmaktadır. Bu konuda bir diğer kelime de “feres” kelimesidir. Bu kelime de hem karada yaşayan memeli hayvan için kullanılır hem de suda yaşayan deniz atı için kullanılır.

At, atgiller popülasyonuna âit otobur ve memeli bir hayvandır. Evcilleri de yabancı olanları da vardır, bu yabancı atlar sürüler halinde doğada yaşarlar. Bunlardan meşhur olan at türleri Arap, İngiliz, Çin, Ahal Teke ve Midilli vb. sayabiliriz. Tek tırnaklı bir hayvandır. Tırnağına toynak, erkeğine aygır, dişisine kısarak, yavrusuna tay, yumurtaları çıkarılmış, iğdiş edilmiş olana da beygir denir. Fiziki özellikleri bakımından küçük başlı ve kısa kulaklıdır. Boynundaki yelesi ve kuyruk ucu kılları uzundur. Ömrü 20 ila 30 sene kadardır. Atgillerin tamamı otlarla beslenir. Geviş getirmezler. İnsanlara hizmet eden hayvanların en güçlü ve kabiliyetlilerindedir. İnsanların, harp meydanlarında, gösterilerde, yük taşımada, yarış, cirit, çit atlama ve av sporlarının da yardımcısıdır. Silah ve top sesine; müzik ve bando sesine rahatlıkla alışır. Atlar aynı zamanda dizlerini kilitleyerek ayakta uyuyabilirler, ama bazen de yatarak uyumaya ihtiyaç duyarlar. Yatacakları zeminin yumuşak olmasını tercih ederler.

⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 10, s. 376, “Kamus” yazarının “Besâr”de ifadesine göre bu “adv” maddesi, esasında tecavüz anlamında kullanılır. Kâh yürütiyüş kastıyla düşünür, ona “adv” yani koşmak/seğirtmek deriz. Ya kâh kalbi olarak içten düşünür, ona adavet ve muadat yani düşmanlık deriz. Kâh da adalet bozmak kastıyla düşünür ona da udvar yani zulüm ve adaletsizlik deriz. Ve kâh da mekan ve yer kastıyla düşünür, ona da adva yani sakavet denilmektedir. Diğer anlamlar bu mânâlardan türetilmiştir. “Ganiy” vezninde “adiy” ve sariye vezninde “âdiye” devamlı harp ve savaşa kosup hücum eden topluluğa verilen isimdir. Bazıları “adîy”, yaya ya da piyade saldırıda bulunanlara; “âdiye”, süvari (atlı) saldırıda bulunanlara mahsus olarak kullanıldığını söylemiştir.

⁹⁰ Lugat (معجم عربي عربي), *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/>, (erişim 16. 4. 2017).

İslami devir açısından değerlendirdiğimizde ise yine atın çok kıymetli olduğunu ve ona sahip olanların hem askeri bakımdan hem de toplumsal statü bakımından güçlü oldukları görülür. Velhasıl bu anlamda at sahipliği ve yetiştiriciliği teşvik edilmiş aynı zamanda da ordular atlarla dizayn edilmiştir. Bu anlamda Hz. Peygamber de at yetiştiriciliğini teşvik etmiştir: “Kıyamete kadar atların alınlarında hayır vardır”⁹¹; “Allah yolunda samimi niyetle cihad için bir at yetiştirene bir şehid sevabı verilir”, “Bereket atların alınlarındadır.”⁹² Gerek âyeti kerimeler gerekse Hz. Peygamberin bu gibi teşvikleri İslam tarihinde çok köklü bir at geleneği ve kültürü oluşturmuş, böylece İslam orduları bu atlı ordularıyla zaferden zafere koşmuştur.

1. 3. 2. At Anlamına Gelen Kelimelerin Kur’an’da Kullanılışı:

Bu konudaki ilk âyeti kerime Âl-i İmrân suresindeki şu âyettir: زين للناس حب الشهوات من النساء والبنين والقناطير المقنطرة من الذهب والفضة والخيل المسومة والانعام والحراث ذلك متاع الحياة الدنيا والله عنده حسن المآب

İnsanlara kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatında geçici olarak faydalanılan şeylerdir. Oysa asıl varılacak güzel yer, ebedi hayat ancak Allah’ın katındadır.”⁹³

Bu âyet-i kerîmede atlar anlamına gelen “el-hayl” kelimesi sıfatı ile beraber tamlama oluşturarak gelmekte, “el-müsevveme”, kelimesiyle beraber olduğunda meâlin “meralarda yayılmaya bırakılmış”, yada “salma atlar” şeklinde olması da mümkün görülmektedir. Bundan başka tâbiîn müfessirlerinden aktarılan görüşler ile anlatımdaki üslûp dikkate alındığında, kelimenin meâli “soylu atlar” veya “özel yetiştirilmiş atlar” olarak da anlam vermek mümkündür. At insanoğlu için çok eski dönemlerinden bu yana egemenlik, yiğitlik, gösteri, sürat, yarış, duygu ve nefsi okşayan arzularının tatmini hususunda önemli bir sembol olarak algılanmaktadır. günümüzdeki teknolojik gelişmeler, farklı uğraşların ortaya çıkması, sürat araçlarının

⁹¹ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Muğîre b. Berdizbeh el-Cûfî, el-Buhârî, trc., M. Sofuoğlu, (İstanbul, 1988), *Sahih-i Buhârî (صحيح البخاري)*, “Menakıb”, 28

⁹² Ebu Abdîrrahman Ahmed bin Şuayb bin Ali bin Sinan bin Bahr el-Horasânî, en-Nesei (İmam Nesâî), *Sünen-i Nesâî*, İstanbul 1981, “Hayl”, 6

⁹³ Âl-i İmrân, 3/14

çeşitliliği ve gelişmişliği atın ne bu özelliğini kaybettirmiş ne de tahtını elinden alabilmiş değildir.”⁹⁴

Başka bir ifadeyle at, bugünkü teknik ve modern çağda bile arzu edilen sevilen bir ziyettir. At, hareketin, gençliğin, özgürlüğün, güzelliğin, sevginin, kuvvetin, ihtişamın, kaynaşmanın, iktidarın ve atılganlığın bir sembolüdür. At insanın yapısında ve yaratılışında bulunan genç canlılığı atın görünümünü seyretmekle harekete geçirir, işte bu duygu var olduğu sürece ata binmeyi bilmeyenler dahi onu seyretmekten haz alacaklardır.”⁹⁵

Diğer taraftan “Hayl” kelimesinin sıfatı olarak gelen “المسومة” kelimesi Arapça’da anlam olarak “Nişanlanmak ve belirtmek” mânâsına gelmektedir, bu itibarla “المسومة” kelimesi hakkında ortaya konan görüşlerden tercih edileni “Alaca ile nişanlanmış ve güzel görünümlü olan” demek olur, burada mana Allah (cc) tarafından, renkleri ve alacaları ile güzelleştirilip, nişanelenmiş, şekilleri güzel gösterilmiş atlar olarakda tevil edilebilir.⁹⁶

Bir diğer âyeti kerime “والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة ويخلق ما لا تعلمون” Allah (cc) atları, katırları ve merkepleri onlara hem binesiniz diye, hem de süs olarak da yarattı. Sizin bilemeyeceğiniz daha nicelerini de yaratır.”⁹⁷

Bu âyette Allah (cc) savaşta güç, yük için taşıma aracı ve sosyal hayata her türlü işe yardımcı olan atın da içerisinde bulunduğu birbirine akraba olan bir grup hayvandan bahsetmektedir. Bu hayvan familyasının besleyip yetiştirilmesinin insanın üzerinde bıraktığı hazza ve gurura vurgu yapılmaktadır. İmam-ı Âzam, İmam-ı Cafer ve bazı fakihlerin de başında bulunduğu çoğu alimler bu ifadeleri de göz önünde bulundurarak, bu üç hayvan türünün etlerini ve sütlerini yemenin haram ya da mekruh olduğu görüşündedirler. Ancak buna mukabil âlimlerin bazıları da bu âyetlerin Allah’(cc)ın yaratması ve nimetleriyle ilişkilendirmiş buradan hareketle bu hayvanların sütleri ve etleri hakkında hüküm çıkarmanın çokda isabetli olmayacağı

⁹⁴ İbn Âşûr, *et- Tahrîr ve't-Tenvîr* c. 3, s. 182, İbn Atıyye, Abdullah bin Atıyye bin Abdullah bin Habîb', *El Muharrarul Veciz fi Tef. Kitab il Aziz*, Beyrut 1993 c. 1, s. 409-410, Râzî, *Mefatihul Gayb*, c. 7, s. 197, ayrıca bk., Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c.1, s. 513-516.

⁹⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c.16, s. 255.

⁹⁶ Et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'ul Kur'ân*, c. 2 s. 266-229.

⁹⁷ Nahl, 16/8.

görüşünü savunmuşlardır.”⁹⁸ Daha doğrusu bazı alimlerimiz bu âyetleri ahkâm âyetlerinden kabul etmişler ve bu hükmi çıkarımı yapmışlardır.

وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Onların mallarından Allah’ın, savaş yapılmaksızın peygamberine Fey olarak kazandırdığı mallar için siz, ne at ne de deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah (cc) her şeye muhakkak gücü yetendir.”⁹⁹

Bu âyette geçen atın yaratılan ya da diğer işlerde kullanılan bir kıymet olarak değil savaş olmaksızın elde edilen malları kazanmak için araç olarak kullanılıp kullanılmaması söz konusudur; bu şekilde ele geçirilen mallara fey adı verilir. Fey gelirleri ise Allah’ (cc) ın emriyle Hz. Peygamber’e ait olup başkalarına ganimet olarak pay ayrılmamıştır. Yahudi Nadîroğulları’nın yerlerinden sürgün edilmesi sonucu elde edilen mallar bu tür ganimete örnektir.¹⁰⁰

Bu âyet ve devam eden âyetler İslam hukukunda çok kapsamlı ve geniş yeri olan fey ve ganimetlerle alakalı olduğundan genelde bu meyanda yorum ve açıklamalara yer verilmiştir. At burada savaşta kullanılan bir araçtır ancak elde edilmiş ganimet savaş olmadan elde edildiğinden burada bu hususa vurgu yapmak üzere zikredilmektedir. “Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın.”¹⁰¹

Bu âyette “Hayl” kelimesi “Ribât” kelimesiyle birlikte bir isim tamlaması oluşturarak gelmiştir. “Rabt” kelimesi kendi başına, tek olarak kullanıldığında bağlamak anlamına gelir. At ile beraber kullanıldığında atı korumak için belirli bir yere bağlamak veya (رباط الخيل) “Ribâtulhayl“ şeklinde kullandığımızda da At Zenciri mânâsına gelir. (رباط) “Ribât” kelimesinin bir başka anlamı da korumaların ikametene ayrılan yer demektir. Bu kelime aynı zamanda “Rabet” ve “Râbett” fiillerinden

⁹⁸ İbnü’l-Arabî, Ebû Bekir, *Ahkâmu’l Kur’an, Kahire* 1948 c. 3, s.1145, Râzî, *Mefatihü’l Gayb*, c. 19, s. 229, İbn Âşûr, *et- Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.14, s. 108, ayrıca bk. Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 3, s. 379-380.

⁹⁹ Haşr, 59/6.

¹⁰⁰ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 5, s. 297.

¹⁰¹ Enfâl, 8/60.

mastardır.¹⁰² Bu bağlamdan kinaye olsa gerek bu âyet tercüme edilirken bağlı atlar, savaş atları şeklinde çevrile gelmiştir.

Buradan hareketle “Savaş atları” at yetiştiriciliği ve orduyu atlı birliklerle teçhiz etme bazı sahih hadislerde teşvik edilmiş, bunun yanında da bu duruma bağlı olarak okçuluk ve atıcılık ise tarihî seyir içinde tavsiye edilmiş, gelişmiş ve zaman içinde de bir sembol halini almıştır.

Diğer taraftan (الرباط) sınır boylarında, karargâhlarda ve stratejik bölgelerde askerî amaçlı korunaklı yapılara verilen ad olarak da bilinir. Sözlükte “düşman saldırılarını önlemek ve def etmek için sınır boylarında tutulan nöbet” mânâsına masdar bir kelimedir.¹⁰³

Peygamberimiz (sav) bu âyette geçen bağlı atlar veya kuvvet hakkında şöyle buyurmuştur: “Ukbe b. Âmir diyorki: “Ben Resulullah’ın, minberin üzerinde hutbe irad ederken: “Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve at hazırlayın.” âyetini okuduktan sonra şöyle dediğini işittim. Dikkat edin ha!, şüphesiz ki kuvvet, atmak demektir. Dikkat edin ha!, şüphesiz ki kuvvet atmak demektir. Dikkat edin ha!, şüphesiz ki kuvvet atmak demektir.”¹⁰⁴

Burada kuvvetin sadece “atmak” tan ibaret olduğu düşünülmemelidir. Bu sebeple, ok, kılıç, mızrak ve düşmana karşı savaşmak için kullanılan her türlü silah âyette geçen “Kuvvet” kavramı içine girmektedir.” Buradan anlaşılmalıdır ki, Müslümanlar hazerde ve seferde her durumda savaşa hazırlıklı olmalıdırlar. Fiilen savaş halinde olunması şart değildir. Daima savaşa hazır durumda olmak gerekir.”¹⁰⁵ Bir de “Çağın gerektirdiği şekilde yapılabilecek işlerin en uygun olanını, maksadı gerçekleştirmek için en etkili olan silahlar ile diğer askeri teçhizat, araç ve gereçler, savunma, saldırı ve savaş stratejisi, askerî eğitim vb. gibi savunma, zafer kazanma ve caydırıcı bir güç olması açısından gerekli olan bilimüm askerî güç ve imkânlar.”¹⁰⁶ Bunun yanında “Mü’minin imanı, ilmi, bilim ve teknolojisi, cesareti, ekonomik gücü, askerî gücü devamlı hazır olmalıdır. Barış zamanlarında böyle gücü hazırlamak kafire

¹⁰² el- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev.), s. 410.

¹⁰³ İsmail Yiğit, “Ribât“, *DİA*, c. 35, s. 76-79.

¹⁰⁴ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, c. 7, s. 3330, bk. Ebü’l-Hüseyin Müslim bin Haccac bin Müslim el-Kuseyrî en-Nişaburî, *Sahihi Müslim*, Kitab el-İmara, bab: 167, No: 1917, Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as Es-Sicistani, *Sünen-i Ebu Davud* (سنن أبي داود), fc. el-Cihad, bab: No; 2514.

¹⁰⁵ et-Taberî, *Câmi’ul Beyân*, c. 4, s. 234-236.

¹⁰⁶ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 702-703.

ve düşmana karşı caydırıcı etki yapar. Sizin tanımadığımız Allah (cc)'nün bildiği düşmanları sizden çekindirir korkutur. Bizim düşmanlarımız aynı zamanda Allah (cc)'ye düşman olanlardır.”¹⁰⁷ Şeklinde de anlamak yerinde olacaktır.

Kuvvet hazırlamanın sınırı ise insanın yapabileceği imkan dahilinde gücünün en son noktasıdır. Böylece müslüman toplum imkanları dahilinde olan kuvvet gereklerini devreye almaktan geri kalmayacaktır.”¹⁰⁸ Demek oluyor ki günümüzde bu âyeti her türlü teknik imkanlar, savaş araç ve gereçleri, donanım ve her an şavaşa hazır teknik ekipmanlarıyla donanmış ordular şeklinde anlamamız gerekmektedir.

Âdiyât Suresindeki âyeti ise tek olarak değil de devam eden âyetlerle birlikte değerlendirmek anlam açısından daha uygun olacaktır. Çünkü devam eden âyetler yeminin devamı, vav bağlacıyla birbirine atfen bağlanmış ve aynı zamanda ilk ayetin devamı durumundadır.

والعاديات ضبحا فالمؤثرات فذحاً فالمغيرات صبوحاً فأنزب به نفعاً فوسطن به جمعاً “Soluk soluğa harıl harıl süratle (savaşa) koşanlara, (koşarken ayaklarını) vurmalarıyla ateş çıkaranlara, sabah erkenden baskına çıkıp akın edenlere, orada tozu dumana katanlara ve derken düşman topluluğunun içine dalan atlara yemin olsun ki!”¹⁰⁹

Âyeti kerime işitilen sestem yansımayı konu ediniyor. “Atlar koşarlarken doğal olarak hızlı solurlar. O zaman nefeslerinden “dabh” denilen açık bir ses işitilir. Yani bu ses koşarken doğal olarak çıkardığı nefes sesidir. Ebussuûd’ da bu konuda şunu söyler: Yüce Allah, savaşan asker ve gazilerin, düşmana doğru hucum eden ve bu esnada koşarken nefeslerinin sesleri duyulan atlarına yemin etmektedir. İşte bu “Dabh”, atların koşarken ağızlarından çıkardıkları o nefesin sesidir.”¹¹⁰

Burada savaşan atların bu halleri üzerine yemin edilmektedir. Yeminin amacı ise, böylesine yararlılıkları olan bu atları insanların hizmetine sunan, bağışlayanın Allah (cc) olduğuna dikkati çekmek ve özellikle yeminden sonra gelecek olan âyetlerdeki mesajın önemine dikkat çekilmektedir.¹¹¹ Âyetin devamında da atlar

¹⁰⁷ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, c. 3, s. 301.

¹⁰⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c. 2, s. 1008.

¹⁰⁹ Âdiyât, 100/1-5.

¹¹⁰ Ebussuûd “İrşâdu'l-Akli's-. Selim İlâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerim, Daru'l Mushaf Beyrut ts. c. 5, s. 280, Muhammed Ali, Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, Trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, İstanbul 1990, c.7, s. 396-397.

¹¹¹ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 672.

koştuıkları esnada nallarının altından çıkan kıvılcımları, sabahın erken vaktinde düşman neye uğradığını bile anlamadan onlara baskın yapmalarını, ortalığı toza dumana katmalarını bu yemine dahil ediyor. Düşmanın gafil olduğu, hem de hiç beklemediği bir anda düşman saflarının ortasına dalıp düşmana galip gelmeleri anlatılmaktadır.”¹¹²

Âyette “velâdiyat” derken bizzat atın adı ifade edilmeden bu kelime zikredilmiştir. “Süratle koşan, baskına giden, sıçrayan, atlayan, düşmanın ortasına dalan” niteleme kelimelerle at ifade edilmektedir.¹¹³

“ciyâd” kelimesinin geçtiği tek âyet *إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ* “Hani ona (Hz. Süleyman as.) bir zaman akşamüstü bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağının üzerinde duruşu olan çalumlı ve soylu atlar sunulmuştu.”¹¹⁴ Âyetidir.

“Bu âyeti kerimede kullanılan kelime tek bir kelimedden ibaret değildir. Bir zaman dilimi olan “aşiyy”, kelimesi, “sâfinât” ve “ciyâd” kelimeleri bir arada zikredilmektedir. “aşiyy”, kelimesi öğleden sonra güneşin tepe noktasından batıya doğru meyletmesiyle başlayıp akşama kadar olan vakittir. “sufun”, atın üç ayağını basıp, bir ayağını tırnağını dikerek duruşuna verilen isimdir, atın göze hitap eden en güzel duruşu budur, böyle duran ata “sâfin”, bu kelimenin çoğulunda “sâfinât” denir. “ciyâd” kelimesi ise, atın gidişteki güzelliğini ifade etmektedir. Buradan atın “sâfinât” kelimesiyle duruştaki güzelliğini “ciyâd” kelimesiyle gidişi ve koşuşu vurgulanmıştır.”¹¹⁵

Başka bir açıdan “ciyâd”, kelimesini ele alırsak “cevâd” kelimesinin çoğuludur. Cevâd kelimesi ise, anlam olarak iyi koşan demektir. Nitekim, insanların çok ve çabuk para harcayanına da ne varsa savurdu anlamında “cevâd” denir.”¹¹⁶

Diğer taraftan bu Sad Suresindeki âyetle alakalı israili kaynaklı bir çok sıkıntılı rivayet bulunmaktadır. Mevduidi Tefhimul Kur’an’da şu görüşün doğru

¹¹² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur’ân*, c. 7, s. 2606.

¹¹³ Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, c. 8, s. 342-344, Kapalı bir anlatım olmasından dolayı şöyle bir yorumda yailabilir. “sesler çıkartarak hızla koşanlara“ derken buna çıkardığı sesden dolayı tren demek de pek tabii ki mümkündür, yada uçak demek, hatta vapur da denilebilir. Buradan hareketle yani insanları bir merkezden, diğer bir merkeze süratle taşıyabilen araçlar ve vasıtaların hepsine “velâdiyat“ denilebilir. Bu araçlarda insanın yaşamını kolaylaştırmaktadır.

¹¹⁴ Sâd, 38/31.

¹¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 6, s. 469.

¹¹⁶ Es-Sabuni, *Safvetü ’l-Tefasir*, Trc. Gümüş S., Yılmaz N., c.7, s. 396-397.

olduğunu kaydetmiştir: “ Hz. Süleyman (as) bir sürü yağız atı otlattığı zaman, nefesine şöyle bir kuruntu gelmesi üzerine “Ben bu atları sadece Allah’ (cc) ın benden hoşnut olması için seviyorum. Öyle ki bu atlarla cihad edilerek Allah’ (cc) ın dini yükselsin” demiştir. Daha sonra atları heylemiş, atlar da bu hareket üzerine çok hızlı koşup perişan olmuş, İbn Abbas’dan gelen rivayete göre Hz. Süleyman’ (as) da onların boyunlarını ve bacaklarını okşayarak bir nevi onlara terapi yapmıştır.”¹¹⁷

1. 3. 3. At anlamına Gelen Kelimelerin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Genel bir değerlendirme yaptığımızda atların Allah (cc) tarafından insanoğluna verilmiş bir nimet olduğunu, aynı zamanda bunun bir üstünlük ve övünç vasıtası olduğunu söyleyebiliriz. Burada ele aldığımız âyetlerden hareketle müslüman toplulukların atlardan ya da ata benzer güç ve kuvvetlerden oluşturaçakları caydırıcı güçleri devamlı hazır bulundurmalarının farz olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir netice ise rivayetlerden de anlaşılacağı üzere atların ön ayaklarının birini hafifce dikip hertürlü gösteriye ve harekete hazır olduğu bir durumdan bahsediliyor. Bu şekildeki at duruşu hiç şüphesiz onu izleyene bir haz veriyor. Bu da bize atların bu duruşunun yaratan Allah (cc) tarafından onlara verilen bir güzellik olduğunu hatırlatıyor. Dolayısıyla atın bu duruşunun insanoğluna vereceği haz dünya malına duyulacak sevgiyi anlatıyor. Tarihi şahsiyetleri resmederken ya da onların heykellerini yaparken genelde atların üzerinde atın vermiş olduğu o heybet ve bahsettiğimiz atın sergilediği bu güzel ve gösterişli duruşla yaparlar resmederler. Bu aynı zamanda iktidarı ve gücü de temsil etmektedir. İşte âyeti kerime bize güç ve iktidarın atların nal sesleriyle ve sırtlarında yükseleceğini gösterip anlatmaktadır.

Âdiyât Suresindeki âyeti kerimelerden ve “dikkat edin güç atmaktır!” hadisinden yola çıkarak başka bir bakış açısıyla değerlendirilirse şöyle bir sonuca da ulaşılabilir; bir ateşlemeyle “Paat” yani “Dabh” diye bir ses çıkararak harekete geçirilen, sonra ateş çıkararak giden, kuvvetli bir ıslık sesiyle de tozu dumana katarak hedefin ortasına dalan ifadeyi roketler, füzeler ve her türlü ateşli savaş mühimmatı şeklinde de mecazen yorumlamak mümkündür. Bu itibarla bu şekilde yapılan ve yapılacak olan bütün savunma stratejileri bu kapsamda değerlendirilebilir.

¹¹⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, Trc. Komisyon, c. 5, s. 72.

1. 4. Ğanem (الغنم) KOYUN

Koyun anlamına gelen kelimeler Kur'an'da üç farklı biçimde karşımıza çıkıyor. Bunlar; “Ğanem”, “Da'n” ve “Na'ce” kelimeleridir. Sırasıyla hepsi de koyun anlamına gelmekle birlikte başka anlamları da çağrıştırmaktadır.

1. 4. 1. Ganem Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı:

Bilinen belirli bir hayvan olan “Ğanem” (الغنم) kelimesi esasında koyunu yakalayıp ele geçirmek anlamına gelir. Bu kelimenin çoğulu “ağnem”, “ğunûm” ve eğânim olarak gelmektedir. Hakikatte koyun ve keçi türü “Şât”, “شاة” kelimesinin tekilidir.¹¹⁸ Daha sonra bu kelime düşman ve bunun dışındakilerden elde edilen her şey için kullanılmaya başlanmıştır. “Da'n” kelimesi de aynı şekilde koyun için kullanılır. “Na'ce” ise koyun, yaban sığırı ve dağ koyunlarının (yabani evcil olmayan) dışisine verilen isimdir.¹¹⁹

Koyun Allah Teâla'nın insanların hizmetine yaratmış olduğu Kur'an'da en'âm olarak sayılan dört çift hayvan arasında yer alır. Yabani ya da evcil olarak çok çeşitli türü bulunan “Koyun”; hertürlü iklim, bölge ve çevrede yaşayabilen, sütünden, etinden, derisinden ve yününden faydalandığımız bir hayvandır. Ev hayvanı olarak bilinen koyuna Anadolu'da muhtemelen “Da'n” kelimesinden yansıma “Davar” da denilir. Koyun senede 2 defa ve her defasında 1 ila 3 arası yavru doğurabilir. Doğum süreleri 5 ila 11 ay arası değişkenlik gösteren koyun türünün ömrü ise 10-12 yıldır. Kısa olan doğum süreleri sebebiyle bereketli olup kısa sürede sürüler haline gelebilirler. Koyunun derisinden tabaklanarak elde edilen kürke posteki veya post adı verilir. Genel itibariyle uysal mizaçlı hayvanlardır. Bu nedenle bakımı, sahip olunması ve güdümü kolay bir hayvan türüdür.

1. 4. 2. Koyun Anlamına Gelen Kelimelerinin Kur'an'da Kullanılışı:

Konunun ilk âyeti kerimesi yahudilere yasaklanmış olan hayvanları zikreder:

¹¹⁸ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîd*, s. 1143, Lugat (معجم عربي عربي), Arapca- Arapca, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (16. Nisan. 2017).

¹¹⁹ El- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev.), s. 1071, Arapca'da koyun anlamına gelen ve kullanılan kur'an'da kullanılan kelimelerden başka (خُرُوف) “harûf” kelimesi bu koyun cinsinin erkeğine verilen isimdir, (شاة) “Şât” kelimesi genel anlamda koyuna verilen isimdir. Anadolu'da kullanılan davar kelimesi gibi, (حِضْن) “hıdn” kelimesi ve (كَنَف) “kenef” kelimeleride kullanılmaktadır. Ancak Kur'an-ı kerimde yukarıda saydığımız üçtanesi geçmektedir.

ومن البقر والغنم حرمتنا عليهم شحومهما الا ما حملت ظهورهما او الجوايا او ما اختلط بعظم
kılınanların yanında sığır ve koyunları da haram kıldık, birde bunların sırtlarında veya
bağırsaklarında bulunan, ya da kemiklerine karışanlar haricindeki iç yağlarını da (yine)
haram kıldık.”¹²⁰

Bu âyette Yahudiler’in azgınlık ve zulümleri sebebiyle sadece kendilerine
bütün tırnaklı hayvanların etleriyle sığır ve koyun türünün iç yağlarının da haram
kılınmış olduğu belirtilmektedir.¹²¹ Ayrıca Yahudilik’te bu konuyla ilgili helâller ve
haramlar için Tavat’ın Leviller ve Tesniye bölümlerinde geniş izahat vardır. Bu âyetle
alakalı çok detaylı bilgiye kaynaklarda rastlanmamakta genel anlamıyla bir izahata
gidilmekte, koyun kelimesi de bu sayılan diğer hayvanlardan biri olarak durmaktadır.

قال هي عصاي اتوكثوا عليها واهش بها على غنمي ولي فيها مارب اخرى
“Mûsâ dedi ki: “O benim asam
(değneğim) dir. Ona dayanırım, onu kullanarak koyunlarıma yaprak silkelerim. Onu
başka birtakım işlerimi yapmada da kullanırım.”¹²² Koyun burada da Hz. Musa’ (as)
nın güttüğü Hz. Şuayb’ (as) a ait olan hayvan sürüsü olarak karşımıza çıkıyor.

وداود وسليمن اذ يحكمان في الحرت اذ نفشت فيه غنم القوم وكنا لحكمهم شاهدين
“Dâvûd ile Süleyman’ı da
hatırla. Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı. Çünkü halkın koyunları o
ekine girmişti. Biz de hükümlerine şahit olmuştuk.”¹²³

Bu âyetin tefsiriyle ilgili kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu
hadise şöyle aktarılmaktadır; “ Rivayet olunduğuna göre, bir koyun sürüsü geceleyin
komşunun tarlasına girmiş, ekinleri yeyip büyük zarar vermiştir, tarla sahibi zararının
telâfisi için olayı mahkemeye taşımıştır. Bu davaya Dâvûd (as) ile oğlu Süleyman (as)
tarafından iki ayrı hüküm verilir, ancak her iki hüküm de farklıdır, birbirini tutmaz.
Dâvûd (as), koyunların kıymeti zarar gören ekinin kıymetine, denk olduğu
düşüncesiyle ekin sahibine zararına tazminat olarak koyunların verilmemesinin doğru
olacağı kanaatine varır ve öyle hüküm verir. Süleyman (as) ise bu verilen hükmü ceza
bakımından ağır bulur ve hükmü şöyle temyiz eder. Ona göre hüküm; koyunlardan
elde edilen ürün gelirleriyle tarlaya verilmiş olan zarar karşılanabilir; Koyun

¹²⁰ En’âm, 6/146.

¹²¹ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 2 s. 482, ayrıca bk. Kitabı Mukaddes, Levililer, 3/17; 7/23; 11/1, Tesniye, 14/3.

¹²² Tâ-Hâ, 20/18.

¹²³ Enbiyâ 21/78.

sahiplerine zararı tazminen tarla verilmeli, onlar, tarlanın re berliğini ziyandan önceki duruma gelinceye kadar üstlenmelidir. Tarla sahibine de zarara mukabil koyunlar verilmeli, o da tarlasının ziyandan önceki haline gelinceye kadar yani bir yıl bu koyunların kuzularından, y n nden, peynirinden ve sütünden faydalanmalıdır. Nihayet tarla sahibinin ürün zararı karşılandığı zaman tarla ve koyunlar sahiplerine geri iade edilmelidir. Hz. D v d (as), oğlunun verdiği bu hükmün daha isabetli olduğunu görür ve kendi hükmünden vazgeçer.  yette olayın çok detaya girmeden ayrıntısız bir şekilde anlatılması bu olayın araplar arasında iyi bilindiğini, Kur'an'ın ise bu olaya sadece atıfta bulunarak hatırlattığını göstermektedir. R z , bu konuda sahb  ve t bi nin ittifaken birleştiğini söylemiş, diğer Müfessirler de olayı bu şekilde bildirmişlerdir.”¹²⁴ Diğer kaynaklarda buna benzer rivayetler bulunmaktadır. Bir başka açıdan bakarsak mahkemelerde verilen hükümlerin farklılık arzedebileceği dolayısıyla hakimlerin verecekleri hükümlerde dikkatli olmaları gerektiği, bu nedenle kararların temyiz edilmesinin kişiler açısından adalete daha uygun olacağı da anlatılıyor.

Kur'an-ı Kerim'de “Da'n” olarak geçmekte olan kelime ise sadece bu gelen  yettekidir.  ثمانية ازواج من الضأن اثني  “O, (Hayvanlardan) sekiz eşi (Erkek ve dişi olarak) koyundan ikiye de yaratandır.”¹²⁵

 yet-i Kerime'de zikredilmekte olan dört çift hayvandan biri olan “Da'n” kelimesinin de geçtiği söz konusu bu  yette Mekke müşriklerinin iddiaları böyle  r t lmekte, onların söz konusu bu hayvanlar hakkındaki yanlış uygulama ve görüşleri reddedilmektedir.”¹²⁶

Diğer bir bakış açısıyla bu  yet, Allah'(cc) ın helal saydığı şeyleri müşriklerin kendi kendilerine haram kabul etmelerini kınamaktadır. Yani: Ey Muhammed! Kınayarak ve karşı çıkararak sert bir tavır ve  slubla onlara de ki Ey müşrikler! Allah (cc) size, koyunun ve keçinin erkeklerini mi haram kıldı, yoksa dişilerini mi?! Yoksa, bu iki türün dişilerinin rahimlerinde taşıdıkları erkek veya dişi yavruları mı haram kıldı?!.. Bunları, Allah'(cc)ın haram kıldığı konusundaki iddianızdan eminseniz, böyle

¹²⁴ Razi, *Mefatihul Gayb*, c. 22, s. 195-196, Muhammed b. Ali, eş-şevk n , *Fethul Kad r, el-C mi' beyne fenneyi 'r-riv ye ve 'd-dir ye min  lmi 't-tefs r*, c. 3, s. 470-471, ayrıca bk. Karaman, vdđ., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 692-693.

¹²⁵ En' m, 6/143.

¹²⁶ R z , *Mefatihul Gayb*, c. 8, s. 217, İbn  ş r, *et- Tahr r ve't-Tenv r*, c. 8, s. 131-133, ayrıca bk. Karaman, vdđ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 480-481.

yalan ve iftirayı değil de, Allah'(cc)tan geldiği bilinen bir emri bana haber verin.”¹²⁷ Görüldüğü üzere kaynaklarda maddemiz olan “Da'n” kelimesiyle alakalı detaylı bilgiye rastlanmıyor, burada da evcil hayvanlardan bir çift olarak zikrediliyor.

Koyun anlamına gelen bir diğer kelitemiz “Na'ce” kelimesi ise sadece Sâd Sûresi'nde yer alan iki ayette dört defa geçmekte ve bir kıssada bahsedilmektedir. ان هذا اخي له تسع وتسعون نعجة ولي نعجة واحدة فقال اكفلنيها وعزني في الخطاب “İçeri girenlerden biri şöyle dedi: “Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken “Onu da bana ver” dedi ve tartışmada beni bastırıp yendi.”¹²⁸

قال لقد ظلمك بسؤال نعجتك الى نعاجه “Davud dedi ki: “Yemin olsunki, senin koyununu kendi koyunlarının içine katmak istemiş bu nedenle sana haksızlık etmiştir.”¹²⁹

Âyet-i Kerime'de geçmekte olan durum Hz. Davut' (as) la alakalı bir hüküm verme gibi görünmekle birlikte ancak mecazen sanki üstü kapalı bir anlatım söz konusu ya da fitne gibi durumu açığa çıkarmaktadır. Kaynaklarda benzer bir yorum da mevcuttur. “Hz. Davud (as)’ın zamanının bir kısmını devlet ve idari işler için ayırdığı; bazı zamanlarını ise mabedde yüce Allah (cc)’yü zikretmek, beyitler okumak, dua etmek, ibadet etmek, Allah (cc) ile baş başa kalmak bir nevi itikaf için ayırırdığı ve bu ibadet zamanlarında kendisi insanların içine çıkıncaya kadar kimsenin yanına girmesine izin vermediği nakledilmektedir.

Rivayet edildiğine göre Davut (as) kendisi mabedde ibadet halinde iken o iki meleğin kapı varken duvardan tırmanarak içeri girmeleri onu korkutmuştu. Çünkü normal bir giriş değildi bu, aynı zamanda tanıdık inanmış ve kendisinden emin olunan insanlar bu şekilde mabede girmezlerdi. Gelen kişiler melek olduklarını ve dava için geldiklerini ve kendilerinden korkmamasını söylerler. Ve âyette geçen söz konusu hadise cereyan eder. Sonra Davut (as) şaşkınlığını atamadan her iki adam da hemen kalkıp gider. Çünkü bu melekler Yüce Allah (cc)’nün insanların başına hükümdar yapıp hak ve adalet ile hükmedebilmesi için, önce gerçeği araştırmasını istediği peygamberini sınamaya gönderilmişlerdi. Onlar anlattıkları olayı özellikle etkileyici ve çarpıcı bir şekilde sunmuşlardı... Fakat hüküm veren yargıcın hemen düşünmeden

¹²⁷ Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, c. 2 s. 261.

¹²⁸ Sâd, 38/23.

¹²⁹ Sâd, 38/24.

acele hüküm vermemesi gerekir. Birinci davacının sözlerinin yalan, dolan, hile, iftira veya aldatmadan öte bir anlam ifade etmediği sonradan anlaşılabilir! Zira diğer davacıyı da dinledikten sonra olayın tamamı veya bir kısmı farklılaşabilir.” Dolayısıyla bu hikaye ve anlatılan durum Allah’ (cc) ın peygamberi olan Davut’ (as) a bir örnek olay ve aynı zamanda uyarıdır. Anlatılan olayda görünenin aksine mecazen başka anlamlar da kastedilmekte sanki koyun kelimesi mecazen başka anlamda kullanılmaktadır. Çünkü sözlükte bu kelimenin anlamı koyunun dışı olarak geçmekte, aynı zamanda kadınlar için de kullanılmakta ve o anlamı çağrıştırdığı anlatılmaktadır.¹³⁰

Diğer taraftan tefsirlerde bu konuyla alakalı israiliyat kaynaklı bir sürü rivayet bulunmakta, Davut (as)’ ın yapmış olduğu hatadan bahsedilmekte ve hatta bu O’na iftiraya kadar vardırılmaktadır.

Allah (cc) âyette koyundan servet ve metadan bahsettiğine göre mecazen başka anlamları da kastetmiş olabilir. Buradan hareketle ekonominin para ve piyasa kavramlarıyla beraber piyasalarda sermayenin materyalist sistemin etkisiyle belirli grup ve ellerde toplanmasının vereceği olumsuzluklara değinmesi açısından önemlidir. Burada Allah (cc) dolaylı olarak sermayenin tabana yayılmasının adalet açısından daha uygun olacağına vurgu yapmaktadır.

1. 4. 3. Koyun Anlamına Gelen Kelimelerin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Koyun kelimesinin geçtiği âyetleri değerlendirdiğimizde öncelikle Allah (cc) tarafından bir nimet olarak insanlara verildiği, kendi cinsleri arasında herhangi bir farklılığın bulunmadığına vurgu yapılmıştır. Bu konu başlığımızın diğer kelimeleri ise hep Davut ve Süleyman (as) kıssasında, bir mahkemede yada yargılamaya konu olan bir hadise olarak karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla yargılama hususunda insanlar arasında görüş farklarının bulunabileceğini, yargılama için gelecek olan olayın enine boyuna düşünülüp ona göre karar verilmesinin gerekliliği ve aynı zamanda adil bir yargılamanın usul ve esaslarına dair ipuçları da bu kıssalar üzerinden bizlere veriliyor. Diğer taraftan verilen yargı kararlarının temyiz edilmek suretiyle daha adil yargılamaların yapılabileceğini bizlere örnek vererek öğretiyor.

¹³⁰ Kutub, Fî Zılâli'l-Şur’ân, c. 5, s. 2000.

1. 5. TAYR (الطير) KUŞ

Kur'an-ı Kerim'de "tayr" ve "tâir" kelimeleri kuş anlamında kullanılır. Bu kelimeler toplam 20 defa geçmektedir. Tekil olarak tâir kelimesi bir yerde kuş anlamında, bir yerde de hesap ve amel olarak geçmektedir.

1. 5. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Türkçe'ye kuş olarak çevrilen "tâir" kelimesi havada uçan her tür kanatlıya verilen isimdir. "Târa", "yetîru", "tayarânen" fiili uçtu, uçmaktadır mânâsına gelmektedir. "Tâir" kelimesi de bu fiilden türetilmiştir. "tâir" (طائر) kelimesinin çoğuluda "tayr" (طيور, اطيار, الطير) "etyârun" ve "tuyûrun" şekillerinde gelir. Dolayısıyla "tayr" "tâir" kelimesinin çoğuludur.¹³¹ Bu kelime marife olarak sözlükte kuş, iki kanadıyla uçan, uğursuzluk ve çoğuluda kümes hayvanları anlamına gelir.¹³² "Tayr" kelimesi aynı zamanda "târ" kelimesinden mastardır.¹³³

Kuş: Havada, karada ve suda yaşamını sürdüren, omurgalı, kanatlı ve tüylü özellikleri olan, en büyüğü deve kuşundan en küçüğü arı kuşuna binlerce farklı türü bulunan hayvanlardır. Genel olarak bilinen kanatlı ve iki ayakları ile yürüyen bu hayvanlar için kullanılan tür adı kuştur. Göçmen olanların yanında bazı türleri de göç etmeyen kuşlardır. Bazı kuş türleri evcilleştirilmiştir. Türleri içinde havada uçan, suda yüzen yada tamamen karada yaşayanları da bulunur. Yumurtlayan ve yumurtadan üreyen hayvanlardır. İnsanoğlu bazı kuş türlerinin yumurtasından, tüyünden ve etinden faydalanmaktadır. Hatta tavuk ürünleri sofralarımızın vazgeçilmezi haline gelmiştir. Ekonomik değerinden dolayı tavuk ve türevleri beslenip üretilmektedir.

1. 5. 2. Tayr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Bu konunun ilk âyeti En'âm suresindeki وما من دابة في الارض ولا طائر يطير بجناحيه الا امم امتالكم "Yeryüzünde yürüyen her türlü canlı ve (gökte) iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer ümmetten başka bir şey değildirler."¹³⁴ âyetidir.

¹³¹ el- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev), s. 646.

¹³² Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 432, ayrıca bk., Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 538.

¹³³ Lugat (معجم عربي عربي), *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (16. Nisan. 2017).

¹³⁴ En'âm, 6/38

Bu âyet öncelikle ümmet olanlardan kuşlara vurgu yapıyor: “Âyette akıl sahipleri, düşünenler, görenler için Allah(cc)’nün güç ve kudretini apaçık göstermekte olan delillerden birkaçına işaret edilmektedir. Buna göre dünyada yürüyüp dolaşan bütün canlı varlıklar, gökde kanat çırparak uçan bütün kuşlar da tıpkı insanlar gibi birer “ümmet”, kendine göre düzenli birer topluluktur; insanlar gibi onlar da yaşayan birer canlı türüdür. Hepsi de Allah (cc)’nün güç ve kudretinin eseri olup O’nun bahşettiği canla yaşamakta ve çoğalmakta, O’nun verdiği nimet ve rızıkla beslenmekte, ilâhî varlık ve kudretin birer göstergesi olarak canlı varlıklar, türler ve cinsler var olmaktadır. Allah (cc)’nün koyduğu bu gibi yaşamları düzenleyen kanunlar O’nun varlığına, gücüne, kudretine ve ilmine işaret etmektedir.”¹³⁵

Diğer taraftan “gökyüzünde kanatları ile uçan bir çok kuş türü vardır. Bu kategorinin içine bütün kuş türleri, sinek türleri ve diğer uçabilen bütün canlılar girmektedir. Bütün bu yaşayan canlı türleri kendi toplulukları arasında ortak özelliklere, ortak yaşam tarzına sahip ayrı bir topluluk, ayrı bir aile oluşturmaktadırlar. Tıpkı insan toplumu, insanlık alemi gibi. Bu anlattıklarımızdan yola çıktığımızda burada Yüce Allah (cc) kuşlar gibi diğer canlı türlerini de ümmet olarak vurguluyor. Bir başka deyişle hiçbir canlıyı, hiçbir varlığı yaratıcılığı ve çekip çevirici külli iradesi haricinde bırakmadığı gibi bildiğimiz yada bilmediğimiz bütün türlerin ve kesimlerin tek tek sayılarını ve hesabını, bilgisinin kapsamı dışında da bırakmamıştır diyebiliriz.”¹³⁶

“Tayr” kelimesinin geçtiği bir diğer âyet, *وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أُوْمًا تُؤْمِنُ ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ*

“Hani bir zaman İbrahim de, “ Ey Rabbim! ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster” demişti. (Allah (cc) ona) “ Yoksa inanmıyor musun?” deyince, İbrahim “Hayır bilakis inandım ancak kalbimin mutmain olması için” demişti. Allah (cc) buyurdu ki! “Öyleyse, dört kuş yakala. Onları besle iyice kendine alıştı. Sonra onları (kesip) parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine olmak üzere dağıt. Sonra da onları kendine çağır. Sana çabucak uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹³⁷

¹³⁵ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 399-401.

¹³⁶ Kutub, *Fi Zılâli'l-Şur'ân*, c. 16, s. 729.

¹³⁷ Bakara, 2/260.

Bu âyet “ Hz. İbrâhim (as)’ in kalben mutmain olması için ilahi emirle öldürüp parçaladığı, sonra çağırdığında tekrar dirilip gelen kuşları anlatmaktadır. Bu bizzat müşahede edip, hakka’l yakîn yoluyla doğru bir o kadar da kesin bilgiye ve inanca ulaşmanın apacık bir örneğidir. Hz. İbrâhim (as) o zaman rabbi ile söyleştiğine göre bu olay sırasında peygamberdir. Allah Teâlâ gönderdiği büyük bir peygamberinin isteği üzerine ölüleri diriltme şeklini (diriltme fiilinin işleyişini), bu fiilin içine gönderdiği peygamberini de dahil ederek onun en üst derecedeki iman ve kalben mutmain olmasını sağlamıştır.

Allah’(cc) in emri ve izni ile öldürülmüş ve parça parça edilmiş kuşların tekrar dirilmesi Allah’(cc) in işidir; kadir, hakîm ve azîz olan Allah (cc)’ye bu iş son derecede kolay ve çok basit bir iştir; çünkü Allah (cc) bir iş yapmayı diledimi ona sadece ol! der, O da oluverir. Birde böyle bir olayın peygamber elinde, onun çağırmasıyla gerçekleşmiş oması bir mûcizedir. Allah (cc)’ in izni, bilim ve eşsiz kudretiyle meydana gelen mûcizeleri te’vil edip yorumlamak, dil bilim açısından semantik olarak mümkün olmayacak zorlama mânalara çekmek luzumsuz ve yersizdir.”¹³⁸

Âyetin anlatmakta olduğu olaya bir başka açıdan baktığımızda, Hz. İbrahim (as), bu ilâhi diriltme sırrının gözlerinin önünde meydana gelmesine şahit oldu. Aslında bu sır her zaman meydana gelen olağan bir durum yalnız insanlar, onun olduktan sonraki semerelerini, sonuçlarını görebiliyorlar. Bu sır, bir nesneye can verme, hayat bağışlayıp yaşatma sırrıdır. O hayat ki, ilk önce, maddesi varlığı hiç yokken meydana geldi yaratıldı ve her yeni yaratılan canlı ile birlikte bu yaratılış serüveni insanların gözleri önünde sayısız defalar tekrarlanmaktadır. ¹³⁹

Tefsirlerde kıraat farklılıklarını da göz önünde bulundurarak bu âyet farklı açılardan da değerlendirilmektedir. “ Hz. İbrahim (as) kalben tatmin olmak istedi ve “hullete makamına” (içten deruni sevgi ve dostluk makamı) erip ebediyyen Halilullah (Allah’(cc) in dostu) olarak kalmaktan müteşekkil olduğunu ortaya koydu. Bu deruni sevgi Allah (cc)’a olan bağın bir göstergesidir.”¹⁴⁰

¹³⁸ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 1, s. 412-414.

¹³⁹ Kutub, *Fi Zılâli’l-Kur’ân*, c. 2, s. 217.

¹⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 2, s. 185, Olay söyle izah edilir; Bu âşikane dilek üzerine, Allah (cc) hayatın uçup gitmekte olup yakalanamayan bir şey olduğuna işaret olması için buyurdu ki, öyle ise kuş türlerinden dört tana yakala veya tut da bunları besle, kendine alıştır, kendine bağla. Bu kuşlar rivayete

Görüldüğü üzere bu âyeti kerimede bir çok kavram bulunmaktadır. Bazı müfessirler burada anlatılan kıssadan hareketle bu âyeti ruh, mizac, seciye ve karakter gibi ruhi melekere delil kabul etmişler, bu meyanda değerlendirmeler yapmışlardır. Diğer taraftan İbn Kesir Kâdi Beydâvi'den rivayetle ruhların ebedi hayat tekrar dirilmesinin ancak arzu ve isteklerin yok edilmesiyle mümkün olacağını savunur. Bu nedenle âyeti kerimede zikredilen hayvanlardan tavus kuşunun şehvetlerin ve süslerin yok edilmesine, horozun saldırganlığın yok edilmesine, karganın uzun emeller ve ruhi hasisliğin yok edilmesine ve güvercinin arzuların peşinden koşmadan vaz geçmeyle yok edilip ruhların ebedi dirilmesinin mümkün olacağını söyler. Burada kuşların özellikle seçildiğini, insana seciye ve karakter olarak en yakın mizaca kuşların sahip olduğunu bildirmektedir.¹⁴¹

Bundan sonraki iki âyet Hz. İsa (as)'nın mucizesiyle alakalı bir durumdan bahsediyor. *واذ تخلق من الطين كهية الطير فانفخ فيه فيكون طيرا باذن الله* “ Hz. İsa o vakit Ben size çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş olup uçuverir.”¹⁴²

Sonraki âyet de aynı olaydan bahsediyor. *واذ تخلق من الطين كهية الطير باذني فتنفخ فيها فتكون طيرا* *باذني* Allah (cc), “Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey tasarlıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu.”¹⁴³ diyecek.

Söz konusu bu iki âyeti İbn Kesir'den gelen rivayet açıklamaktadır: “ İsa (as) böyle yapardı. Çamurdan kuş şekli tasarlar, sonra ona üfler o da Allah (cc)' nün izniyle kuşa dönüşür gözler önünde uçardı. İşte bu, Hz. İsa (as)' ın Allah Teala tarafından bir peygamber olarak gönderildiğini gösterir, kendisine verilmiş olan bir mucizesidir.¹⁴⁴ Bu âyetlerde yine Allah (cc)'nün dilediğinde yaratma gücünü göstermektedir. Bu sefer Hz. İsa (as) vesilesiyle olay gerçekleşiyor.

---

göre zikredilen kelimesindeki lâm-ı tarif ahd olarak alınırsa tavus, horoz, karga, güvercin veya kartaldır. Daha açık bir ifadeyle Allah (cc) kendisine meyl ettirmesi ve alıştırmasını emretmiştir. Bununla birlikte İbrahim (as)'ın kendisine meyl etmeleri tekrar diriltme gücü için gereklidir. Bu şekilde tutulan kuşlar yaşadıkları hayat şekilleriyle İbrahim (as)'ın ilminde yer ederek O'nun nefesine alışacak, İbrahim (as)'ın de Rabbine kendi isteğiyle tam olarak yüzünü çevirmesi dolayısıyla bu nokta, söz konusu diriltilecek ölümlerin Allah (cc)'ye dönmesine bir örnek oluşturacaktır.

¹⁴¹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, (Çev.), c. 3, s. 1036.

¹⁴² Âl-i İmrân, 3/49.

¹⁴³ Mâide, 5/110.

¹⁴⁴ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefsir*, c. 1, s. 378, bk. *Muhtasar-ı İbn Kesir*, c. 1, s. 284.

فَإِذَا جَاءَهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Fakat onlara iyilik gelip dokunduğu zaman, “Bu bizim hakkımızdır, (biz çalışıp kazandık)” derler. Eğer başlarına bir kötülük gelip dokunursa işte o zaman Mûsâ (as) ve beraberindekilerin uğursuzluğuna bağlarlardı. Uğursuzluk kuşları ise Allah’ın yanındadır. Fakat onların çoğu bunu bilmezlerdi.”¹⁴⁵

Bu âyeti kerime kuşların uğursuz sayılmasıyla ilgili bir âyeti kerimedir. Bunun yanında genel anlamda kast edilen bütün uğursuzluklarında Allah (cc) katında yok olduğunu ve böyle bir düşüncenin yersiz olduğunu anlatıyor.

Bu âyette zikredilmekte olan tetayyür kelimesinin (teşe’üm, teşâüm) herhangi bir nesneyi veya insanı “uğursuz sayma” anlamına gelen bir kavramdır. Bu kavram, algı ve inanış câhiliye döneminde oldukça yaygın bulunan ve kabul gören bir hurafe olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre bir kimse sefere çıktığında ilk rasladığı kuşun, kendisine göre sağa doğru uçtuğunu görse bunu seferi için uğurlu saymakta, sola doğru uçtuğunu görse bunu da uğursuz saymaktaydı. Bu batıl cahiliye adetine göre sefere çıkan birine de “ale’t-tâiri’l-meymûn” (uğurlu kuşla karşılaş) denilerek iyi dilek temenni edilmekteydi. İşte âyette anlatılan olay üzerinden bu uygulamadaki cahiliye adetinin yanlışlığına vurgu yapılmaktadır. Buna mukabil Hz. Peygamber (as) ise gelecek için ümit ve güven telkin eden, iyimser olma imkânı sağlayan, tefe’ül veya fâl-i haseni faydalı görüp tavsiye etmiştir, uğursuzluk algısının câhiliye müşrikliğinin bir bakiyesi olduğunu söylemiş ve İslam’da bunun yerinin bulunmadığını beyan etmiştir.”¹⁴⁶

Yine bir başka cahiliye adet ve uygulaması da “ıyâfet-i tayr” denilen bir fal bakma adetidir, bu adet şöyle uygulanırdı; bir yola çıkacakları zaman bir kuş salıverirler, kuş sağa giderse uğur sayar, sola giderse bu seferi uğursuz kabul ederlerdi. Bunun yanında, karga ve benzeri kuşların seslerinden de uğursuzluk anlamı çıkarılırdı, bu itibarla herhangi bir şeyden uğursuzluk addedip kuşkulanmaya “tatayyür” olarak isim verilmekteydi. Bu gibi uygulamalar Hz. Peygamber (s.a.v.)’den gelen bu hadis-i şerif ile “Uğursuzluk ve baykuş yoktur.” demek suretiyle “tıyâreyi” yasaklamış ve ortadan kaldırmıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ A’râf, 7/131.

¹⁴⁶ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 576-577.

¹⁴⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 4, s. 120.

Konunun diğeri âyeti ise Yûsuf Sûresi'nin rüya tabirinden bahseden şu âyetleridir; وقال الاخر اني اربني احمل فوق رأسي خبزاً تأكل الطير منه نبئنا بتأويله انا نريك من المحسنين “Diğeri de: Ben de başımın üzerinde kuşların yemekte olduğu bir ekmek götürdüğümü gördüm. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davranan insanlardan görüyoruz, dediler.”¹⁴⁸ واما الاخر فيصلب فتأكل الطير من رأسه قضي الامر الذي فيه تستفتيان “Diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başımın üzerinden (beynini) yiyecekler. Yorumunu istediğiniz rüyanın tabiri bu iş (bu şekilde) kesinleşmiştir.”¹⁴⁹

Bu olay bir rüya yorumlama hadisesidir ve olayın öncesi şöyle gerçekleşmiştir; “Yûsuf (as) zindana atıldığı zamanda, Yusuf (as) la beraber biri kralın garsonu şarap işlerinden sorumlu, diğeri fırıncı açsısı olmak üzere iki gencin daha zindana atıldığını, tefsirlerde bahsedilen rivayetlere göre bu iki delikanlının, Mısır'da kralı öldürmek suikast düzenlemek isteyen kimselerin azmettirmeleriyle kralın ekmeğine ve şarabına zehir karıştırdıklarını, fakat daha sonra Ekmekçi'nin, şarapta zehir var diyerek; Şarapçı'nın da ekmekte zehir var diyerek krala haber verdiklerini, bunun üzerine her ikisinin de zindana atıldıkları rivayet edilmektedir.”¹⁵⁰

Bu iki âyette geçen kıssa içerisinde yer alan ve özellikle dini deliller içerisinde, aynı zamanda da başlı başına ayrı bir konu ve durum olan rüya tabiri rüya yorumu açılmaya başlıyor. Zaten Allah (cc) Kur'an'da rüya yorumunu Dönemin peygamberine vahiy olarak öğretmişti. Bizim konumuz burada rüyada görüldüğü ileri sürülen kuş olması hasebiyle fazla uzatmanın bir anlamı yoktur. Ancak rüya hakkında kısa bir anektot Elmalılı tefsirinde mevcuttur oradan detaylı bilgi elde edebiliriz.¹⁵¹

¹⁴⁸ Yûsuf, 12/36.

¹⁴⁹ Yûsuf, 12/41.

¹⁵⁰ Eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadir: el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min İlmî't-tefsîr*, (Kahire 1964), c. 3, s. 30, ayrıca bk. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 232.

¹⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 47-50, “Elmalılıya göre rüya, bir kişiliğin ilâhi irade (hak) tarafından işittiği, algıladığı bir doğru sözün tezahürü ya da benzeridir, ahlâm ise yine o kişinin duyduğu bir yalan sözün yansıması yada benzeridir. Sözün gerçeği, mecazisi, kinayesi, imalı, sarıhi, hakikisi, iyi tanınmış, söyleyeninin garibi, olduğu gibi, rüya da böyledir. Elmalılı, genellikle rüyaların toplumsal ananelere ve âdetlere bağlı olarak görülen bir durum değil, daha ziyade gören kişinin kendi iç dünyasındaki, bilinç altındaki, kendi benliğindeki gizli düşünceleri ile şuur algılamaları özelliklerine göre ifade edilen bir bilinmezlik, bir lügaz ve bir bilmece mesabesinde bir hayal ve tuhaf bir temsil ile meydana geldiğini, bununla beraber rüyanın ledunnî ilmi ile bağlantılı bir remiz, ilâhî bir sembol olduğunu söyler. Bundan dolayı rüyaların yorumunun da kesbî yani fenni ilimler ile değil, vehbî yani batini ve nakli ilimler ile bilinebileceğini, bu anlatımın ise en aşağı derecesinin algı kabiliyeti yani feraset ve ilham olduğunu, zirvesinin noktasının ise vahiy olduğunu bildirir. Şöyle bir toparlamayla olayı bağlar; bundan dolayı peygamberlerden başkasının gördüğü rüyası ya da rüya tabirinin ilm-i yakîn kesin bilgi ifade etmeyeceği sonucuna varmaktadır.”

Diğer taraftan burada bahsedilen kuşun herhangi bir özelliğinden bahsedilmiyor. İnsanın kafasının üstünde beynini gagaladığı göz önünde bulundurulduğunda söz konusu kuşun yırtıcı diye tabir edilen, etle ve leşle beslenen kuşlardan olması kuvvetle muhtemeldir.

Şimdide diğer görme fiiliyle gelen âyetlere göz atalım; *الم يروا الى الطير مسخرات في جو السماء* “Göğün boşluğunda Allah’ın emrine boyun eğerek uçuşan kuşları görmediler mi?”¹⁵²

Bu âyetin yaratılışa ve her an karşı karşıya olunan bir duruma dikkati çekerek göklerde hava boşluğunda istedikleri gibi uçan kuşların manzarasının alışıla gelmiş bir durum olduğunu, insanların bu durumu kanıksadığını olayın hayret verici yanını insanların gözden kaçırdığını anlatır. Devamla eğer insan kainatı, kalbi uyanık olduğu bir sırada ve gerçekleri gören bir gözle süzdüğünde, bu hayret verici muhteşem olayı fark edecektir, işte o zaman “Onları dengede tutan Allah (cc)’den bir başkası değildir.” Âyetindeki ifadeyi insan ancak o zaman idrak edebilecektir ve kuşu gökte havada düşmeden durdurma kudretinin Allah (cc)’ye ait olduğunu anlayacaktır.¹⁵³

Yaratılışa, kâinata ve kâinatta bulunan düzene dikkat çeken bu âyet ise şöyledir; *اولم يروا الى الطير فوقهم صافات ويقبضن* “Üstlerinde kanatlarını açıp kapatarak uçan kuşları (hiç) görmüyorlar mı?”¹⁵⁴

Bu âyet bir öncekinde olduğu gibi Yüce Allah (cc)’nün yoktan var ettiği kuşların uçabilme yeteneğine vurgu yapmakta Allah (cc)’nün kudretinin ne kadar büyük olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bir başka ifadeyle yer çekimine rağmen kuşların semada kanat çırparak uçuşması Allah (cc)’nün kudretini gösteren delillerden biridir de denilebilir.”¹⁵⁵

Âyette kuşların kanatlarını kapatma durumundan bahsedilmekte “kapatırlar” fiili ile zikredilmektedir. Bu hususu Râzî şöyle açıklar: “kuşların gök yüzünde havada düşmeden kalabilmeleri Allah (cc)’nün koruması ve tutması sayesinde. Menfaatlerine ve ihtiyaçlarına uygun olarak kanatlarını ne şekilde açıp kapayacaklarını Allah (cc)’nün onların zihinlerine ilham etmesi, Allah’ (cc) nün

¹⁵² Nahl, 16/79.

¹⁵³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur’ân*, c. 6, s. 1266.

¹⁵⁴ Mülk, 67/19.

¹⁵⁵ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 5, s. 422-423.

rahmetinin göstergesidir. Şüphesiz Allah (cc), ilmi ve hikmeti gereği nasıl yaratacağını ve nasıl emsalsiz şeyleri var eceğini bilir.” Demektedir. ¹⁵⁶

Daha önceki âyetlerde kuşların da bizler gibi bir ümmet oldukları zikredilmişti şimdi bu âyet ise ümmet olan bu topluluğun aynı zamanda Allah (cc)’ı zikrettiklerini de beyan ediyor. *الم تر ان الله يسبح له من في السموات والارض والطير صافات كل قد علم صلاته وتسبيحه*. “Göklerde ve yerde bulunanlarla saf saf, dizi dizi kuşların Allah’(cc) ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi ibadetini, duasını ve tesbihini (öğrenmiş) bilmektedir. Allah (cc), onların yaptıklarını hakkıyla bilendir.”¹⁵⁷

Âyet-i Kerime zaman zaman şahit olduğumuz bu manzaranın havada saf tutarak süzülen ve Allah (cc)’ ı överek bütün noksanlıklardan tenzih edip tesbih eden kuşların sahnesi”¹⁵⁸ olduğunu söylüyor.

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde, “Ey Peygamber! Sen iyice bilmiyorsun ki, Yüce Allah (cc)’yü yerlerde ve göklerdeki melek, cin, insan, her ne varsa bütün hepsi tesbih eder. Kainatta bulunup hayatını devam ettiren her şey, onu noksan sıfatlardan tenzih eder ve yüceltirler. Kuşlar da uçuş esnasında gah kanatlarını açarak gah yumarak Rablerini tesbih eder ve ona kulluk ile boyun eğler. Kuşlar, Allah (cc)’ nün kendilerine malum ettiği ve gösterdiği tesbih ile Allah (cc)’ye kulluk ederler. Bununla beraber Melekler, insanlar, cinler ve kuşlardan ayrı ayrı her birine Allah (cc)’ yü ibadet mevzusunda takip edecekleri yol gösterildi ve bildirildi. Onlara, sorumlu tutuldukları namaz ve tesbih de öğretildi. Onların taat, ibadet, tesbih ve yakarıları Allah (cc)’ye gizli kalmaz.” şeklinde anlaşılması da mümkündür.¹⁵⁹

Bir diğer âyeti kerimede ise Allah (cc) meydana gelmiş ya da gelmekte olan bizlerin devamlı gördüğü bir olayı misal olarak anlatıyor. Parçalanmış şeylere kuşların üşüşmelerini mecazen insanların davranışlarına benzetiyor. *ومن يشرك بالله فكأنما خر من السماء فتخطفه*. “Allah’a ortak koşan kişi, gökten düşüp parçalanan ve kuşların kapıştığı yahut rüzgârın ücra bir yere sürüklediği nesnelere farksızdır.”¹⁶⁰

¹⁵⁶ Razi, *Mefatihü'l Gayb*, c. 30, s. 71, bk. Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 6, s. 516.

¹⁵⁷ Nûr, 24/41.

¹⁵⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c. 15, s. 1421.

¹⁵⁹ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 4, s. 240.

¹⁶⁰ Hac, 22/31.

“Bu âyette şirke dalmış, saplanıp kalmış bir insanın durumuyla ilgili bir mecaz yapılmakta, Allah (cc)’ a şirk koşan insanın üstün olma durumunu yitirdiği, bu durumunun ancak yırtıcı kuşların gagalayıp didiklemediği leşin, rüzgârda savrulan cansız vücut parçacıkları misaline benzeyeceği, bu şekilde sonunda helâke sürükleneceği kaçınılmaz bir sonuç olarak anlatılmaktadır.”¹⁶¹

Diğer bir ifadeyle bu durum aynen şöyledir; sanki onu bir kuş avlamış, kapıp kaçırmış veya onu bir kuvvetli rüzgar kaldırıp alıp götürmüş de en derin çukur bir yere atıvermiş gibidir.”¹⁶²

Bu âyete şöyle psikolojik bir yorum yapmak da mümkündür: “şirkte ayak direyip ısrar etmenin verilen örnekdeki gibi rüzgarın önünde savrulmakta olan bir nesneye benzeyeceğini, işte o zaman o arzunun kişiye hakim olacağını ve şeytanların kurbanı olacağını, ve yahut istekler, benlik veya nefsinin kölesi olacağını söyler. Bunlar o insanı küfür batağına doğru alçaltırlar ve sonunda onu inkarın, küfrün ve sapıklığın en derin çukuruna itiverirler. Burada zikredilen “sahik” kelimesi, ahlâki ve zihinsel açıdan, içinden çıkılması adete imkansız olan derin uçurumlar mânâsında mecazen kullanılmıştır. Yani bu gibi bir yere düşen bir kişi, ahlâken paramparça olmuş demektir.”¹⁶³

Bundan sonra devam eden âyetler Hz. Suleyman (as) ve Hz. Davut (as) kıssasında geçen kuşları anlatıyor. يا جبال اوبي معه والطير “Ey dağlar! Onunla birlikte tesbih edin. Ey kuşlar! Siz de buna katılın! dedik.”¹⁶⁴

Bu âyette geçmekte olan bu kuşların zikri meselesidir. Âyette, Hz. Dâvûd (as)’ın nefsinin kullukta hatalı ve yetersiz bulup kınayarak Allah (cc)’ye yalvarıp yakarırken gümr sedasıyla dağı taşı inletmesine ve âhenkle terennümüne kuşların da katılıp eşlik etmesine değinilmektedir. Bu âyet ve başka bazı işaretler dikkate alındığında, mûsikinin ve nazariyesinin İslâm’da mutlak biçimde yasaklandığı fikrini savunmak akıl karı değildir, Hz. Dâvûd (as)’ın sesinin bu tarzda mâkes bulup karşılık verilmesi, dağların ve kuşların onun bu söyleyişiyle birlikte tesbih ve terennüm etmesi ister aklî, ister tecrübî, ister de bir mûcize olarak açıklansın, âyetin mesajı açıktır. Hz.

¹⁶¹ İbn Âşûr, *et- Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 17, s. 254-255, bk., Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 4 s. 734,

¹⁶² Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, c. 5, s. 234-235.

¹⁶³ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, trc. Komisyon, c. 3, s. 362.

¹⁶⁴ Sebe', 34/10.

Dâvûd (as)' un yalvarışı öylesine içten ve güçlüdür ki, bu yüce Allah (cc)'yü hoşnut etmiş, O'nun emriyle kuşlar, dağlar ve taşlar bile çüşa gelmiş, bu zikre iştirak etmiştir, kulluktaki bu samimiyet ve yürekten bağlılık insanlığa örnek olarak gösterilmektedir.”¹⁶⁵

Bu âyetle alakalı İbn Abbas'dan nakledilen rivayet de dikkat çekicidir: “Dâvud (as) zikre başlayıp tesbih ettiğinde, kuşlar ve bilimum dağlar taşlar da onunla beraber tesbih ederdi. Okuduğu zaman da, sesi öyle etkileyiciydi ki onu dinlemeyen hiçbir mahluk kalmazdı. O ağladığı zaman da hepsi ağlardı demektedir.”¹⁶⁶

Gelen diğer âyeti kerimeler ise şöyledir: وسخرنا مع داود الجبال يسبحن والطير وكنا فاعلين
“Süleyman (as) ve Dâvûd (as)'dan her birine de bir hükümrânlık ve ilim verdik. Dağları ve taşları Dâvûd' (as) ın emri altına soktuk. Kuşlar ile birlikte tesbih ederlerdi. Bunları yapan da bizdik.”¹⁶⁷

Bu âyet ve âyette geçen kuşlar ve kuşların yaptıkları ve ya yapa gelmiş oldukları Allah (cc)'yü tesbih konusunda şöyle bir değerlendirme söz konusudur: “Müfessirler dağların ve kuşların tesbihlerinin gerçek mi yoksa mecaz mı olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmektedirler. Bazı müfessirler bunun hakikat olduğunu, dağların, taşların ve kuşların bizim anlayamadığımız bir lisan ile Allah (cc)'yü tesbih, tenzih veya zikir ettiğini ifade etmektedirler. Diğer taraftan bazı müfessirlerin ileri sürdüğü görüşe göre ise bu, mecazi anlamda bir zikir ve tesbihtir; dağlar ve kuşlar Allah (cc)'nün varlığına, güç ve kudretine aynı zamanda da yüceliğine delâlet ettiğinden lisân-ı hâl ile yaratan Allah (cc)'yü tesbih etmektedirler. İşte onların tesbihi yaratılan bütün tabii varlıklar gibi ufacık bir savrulma göstermeksizin ilâhî kanuna ve emre boyun eğmeleridir demektedirler.”¹⁶⁸

¹⁶⁵ Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 3, s. 253, ayrıca bk. Taberî, *Câmi'ul Beyân*, c. 22, s. 65-66, İbn Atıyye, *El Muharrarul Veciz fi Tef. Kitabil Aziz* c. 4, s. 407, Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 3948-3949. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 4 s. 416-418.

¹⁶⁶ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, tar. Dimaşk, 1384, c. 6, s. 436, ayrıca bk. Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 5, s. 124-125

¹⁶⁷ Enbiyâ, 21/79.

¹⁶⁸ Râzî, *Mefatihul Gayb*, c. 22, s. 199, Şevkânî, *Fethul-Kâdir*, c. 3, s. 471, İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*, c. 5, s. 352, ayrıca bk. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 692-693.

Şimdi de diğer âyeti kerimeye geçelim. والطير محشورة كل له اواب “Çevresinde toplandıklarında kuşları Dâvûd (as)’a eşlik ettirdik. Hepsi de arzın sahibi olan Allah’a yönelmişlerdi.”¹⁶⁹

Yine bu âyeti kerimede de Dâvûd (as) kıssasında bir önceki âyette de ifade edildiği üzere kuşların tesbihi bir başka ifadeyle zikre iştirakleri anlatılıyor. Tefsir kaynaklarında da buna benzer değerlendirmeler mevcuttur: “Gerek dağlar gerekse kuşlar Dâvûd’(as) in etrafında toplanıp zikre katılıp ona itaat ederlerdi” veya “Dâvûd tesbih etmeye okumaya başlayınca onlar da kendisine katılırlardı.”¹⁷⁰

Bu âyetle ilgili bir diğer durumda “Evvâb”, kelimesi itaat eden manasına geldiğinden bu sebeple kuşlar da bütün ilahi vahiy ve risalete boyun eğmektedirler.”¹⁷¹

“Tayr” kelimesinin geçtiği bir diğer âyeti kerime Neml Sûresi’ndeki âyettir; “Hz. Süleyman dedi ki: “Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bunun yanında bize her şeyden gerektiği kadar verildi.”¹⁷²

Bu âyeti kerimede zikredilen kuş kavramı “Mantiku't-Tayr” şeklinde bir tamlama oluşturarak geliyor. Kuş dili veya kuş lisanı diye çevirebileceğimiz bu kavram “Mantık aslında konuşmak demektir, buda konuşmanın çıkış yeri olan ruhî meleke yada kuvvet mânâsında terim olarak zikredilmiş bir kelimedir. Allah (cc) her yarattığı canlıya lazım olan her şeyi verdiğine göre bu verilen şey bizim anlamamız manada bir konuşma olmayabilir. Netice olarak, “mantık-ı tayr” da kuş lisanından başka bir durum söz konusudur. Bu da “mantıktır, kuş dili değildir.” Buradan Kur’ân’ın lafzını muhafaza ederek “kuş mantığı” demenin uygun olduğu görüşü daha yerinde olur.¹⁷³

و تفقد الطير “Hani Bir zaman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları Süleyman(as)’ in emrinde toplanmış, hepsi bir arada birlikte sevk ve idare ediliyordu.”¹⁷⁴ Aynı suredeki bir diğer kullanım

¹⁶⁹ Sâd 38/19.

¹⁷⁰ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 4, s. 573.

¹⁷¹ Es-Sabuni, *Safvetü’t-Tefasir*, c. 5, s. 286.

¹⁷² Neml, 27/16.

¹⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 6, s.131.

¹⁷⁴ Neml, 27/17.

“Süleyman (as) kuşları gözden geçirdi.”¹⁷⁵ Son iki kullanım Neml Sûresi âyetinde geçen kuş kelimesi de bu kıssada kullanılmış genel anlamlı kelimelerdir. Kaynaklarda da herhangi bir detaya rastlanmamaktadır. Kıssanın devamında anlatının akışına göre devam eden bir durumdur.

“ve cennet ehlinin arzu ettikleri kuş etlerini dolaştırırlar.”¹⁷⁶ و لحم طير مما يشتهون

Vakıa suresinde geçen bu âyeti kerime cennette birçok hayvanın olacağına delildir. İbn Abbas’ın şu rivayeti de bunu teyid etmektedir; “Cennet ehli olanlardan herhangi birinin zihninden kuş eti yemek geçtiğinde, o anda hemen o kuş uçar, isteğe göre ya kızartılmış veya kavrulmuş bir halde önüne getirilir.”¹⁷⁷

“Onların üzerine sürü sürü ebabil kuşları gönderdi.”¹⁷⁸ Bu âyeti kerimede sürü sürü kuştan bahsediliyor. Bu konu ilerde ebabil başlığı altında incelenecektir.

“Biz, her insanın kuşunu, yükümlülüğünü (işlediklerini, yaptıklarını) kendi boynuna dolayıp astık.”¹⁷⁹ وكل إنسان ألزمناه طائره في عنقه

Bu şu şekilde değerlendirilebilir; konunun son âyetinde “tâira” kelimesi “Sorumluluk” diye çevrilmiştir. Ancak diğer âyetlerdeki tâir kelimesi “kuş” olarak alındı, burada mecaz olarak sorumluluk anlamında bir kullanım söz konusudur.”¹⁸⁰

1. 5. 3. Tayr Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Kur’an-ı Kerim’de tayr/kuş bildiğimiz kanatlı ve iki ayaklı bu hayvanların genel adıdır. En küçük olan arı kuşundan tutun da en büyüğü deve kuşuna kadar çeşitli büyüklüklerde ve isimde kuş aileleri (türleri) mevcuttur. Bu itibarla bu hayvan türüyle insan, hayatının her anında her yerde karşılaşmakta ve bu fani dünya hayatını uçmakta olan bütün bu hayvan türleriyle paylaşmaktadır.

Diğer bir açıdan baktığımızda akli ve iradesi olan insan oğlu, çok eski tarihlerden beri her türlü istifadesi için bu türü kullanmıştır. Örneğin: Haberleşme aracı

¹⁷⁵ Neml, 27/20.

¹⁷⁶ Vâkı’a, 56/21.

¹⁷⁷ Es-Sabuni, Safvetü’l-Tefasir, c. 6, s. 296, Bu hadisi İbn Ebî Hatim tahric etmiştir, Muhtasar-ı İbn Kesir’de de böyle geçmektedir, c. 3, s.431.

¹⁷⁸ Fîl, 105/3.

¹⁷⁹ İsrâ, 17/13.

¹⁸⁰ Kurtubî, *el Câmiu li Ahkamil Kuran* c. 10, s. 233-234. ayrıca bk., Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 3, s. 469,

olarak, etinden, yumurtasından, tüyünden, hatta avcı olarak eğitip ondan faydalanmıştır. Diğer taraftan onların hayatlarını, uçmasını, konmasını konduğu yerden kalkmasını incelemiş kendine fayda sağlayacak araç ve gereçler geliştirmiştir. Göçmen kuşları incelemiş havada yollarını nasıl bulduklarını araştırmış insan kendi yönünü bulma hususunda gelişmeler kaydetmiştir. Topluca beraber uçan kuşlardan birbirlerine çarpmadıklarını görmüş uçan hava araçların rotalarını ve birbiriyle çarpışmamaları hususunda kullanışlı bilgilere ulaşmıştır. Topluluk halinde yaşayan kuşlardan o topluluğu sevk ve idare etmeyi, yönlendirmeyi öğrenmiştir. Allah (cc) bu gibi hikmetleri ve faydeli bilgileri insanlığa öğretmek adına Kur'an'da kuş cinsini fazlaca zikretmiş, insanın düşünüp, ondan yararlanmasını istemiştir.

Bakara suresinde Hz. İbrahim (as)'ın sorusu üzerine kuşlar üzerinden anlatılan bu olayda, öldükten sonra tekrar dirilmeye canlı bir örnek vardır. Zira bu olayda Allah (cc)'nün her yerde ve zamanda yaratmaya ve diriltmeye kadir, hâzır ve nâzır olduğu da ortaya konulmaktadır. Yüce Allah, Hz. İbrahim (as)'a yukarıda zikredilen emri verdiğini, kuşların parçalanıp dağıtılmış organlarının yaratan tarafından biraraya getirileceğini ve yapacağı bir çağrı üzerine, tekrar vücutlarına can verileceğini ve koşa koşa Hz. İbrahim (as)'a gelecek olduklarını, yüce yaratıcının tekrar tekrar diriltmeye kadir olduğu gerçeğini bu kıssa üzerinden anlatıyor. Yalnız burada zikredilen bu dört kuşun ne tür olduğu, hangi özelliklere sahip olduğu hususunda herhangi bir bilgi verilmiyor. Bu âyetteki bir başka dikkat çekici husus da kanatlı hayvanların yani kuşların insanların emrine verildiği, aynı zamanda evcilleştirilmeye müsait oldukları, insana alışma hususunda da bir kabiliyetlerinin olduğu daha doğrusu eğitime müsait oldukları gerçeğidir.

Hz. İsa (as)'ın mucizelerini anlatan iki âyette zikredilen kuş ise Allah (cc)'nün peygamberine verdiği bir mucizedir. Aslında insan oğlunun yaratılışına dikkat çekmektedir. Öncelikle ilk yaratılışın topraktan olduğuna ve cenabı Allah (cc) nün kendinden bir ruh üfleyerek yaratılışı tamamladığı ana bir atıf yapılmakta ve o durum hatırlatılmaktadır. Sonra Hz. İsa (as)'ın ikinci bir sefer Adem (as)'ın yaratılışına benzer bir şekilde babasız olarak tekrar yaratılışı ve en sonunda da bir mucize olarak Allah (cc)'nün izniyle topraktan yapılan bir kuşun canlanıp uçması Allah (cc)'nün varlığını ve kudretini göstermektedir. Âyette Hz. İsa (as)'ın öncelikle bir kul ve peygamber olduğuna da dikkati çekmekte, Hıristiyan ve yahudilerin Hz. İsa

(as) hakkında ölüyü diriltmesi, kuş şekil yapıp onu canlandırması olaylarından kurguladıkları ve dinsel bir öğreti haline getirdikleri Hz. İsa (as) ilah karakterli olduğu yönündeki bu öğretilerini de kökünden yıkmaktadır.

Bir diğer kullanım da ise kuş bir temsil olarak geçmekte imansız kalan insanın, dini olarak ahlaki olarak boşlukta olacağını, nereye meyledeceğinin meçhul olduğu ve savrulduğunu daha doğrusu yırtıcı kuşlara yem olacak şekilde ortada kalmış olacağını anlatıyor.

Özetle Davut (as) ve Süleyman (as) kıssalarında da, kuşların zikretmeleri, yapılan zikre kayıtsız kalmamalarına vurgu yapılmakta, kuşların konuşabildikleri, Allah'(cc)'ın dilediği kişilerin onlarla iletişim kurabildikleri ve kendilerine göre mantıklarının olduğuna vurgu yapılmaktadır. Son olarak cennet nimeti olmalarının yanında insan için bir çok özelliği ve faydasından söz edilmektedir.

1. 6. BAÛDA (بَعُوضَةٌ) SİVRİSİNEK

Sivrisinek anlamına gelen “بَعُوضَةٌ” baûda kelimesi Kur'an'da bir yerde geçmektedir.

1. 6. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

“Baûda” kelimesi sivrisinek anlamına gelmektedir.¹⁸¹ Bu kelimenin çoğulu “baûdun” şeklinde gelir. Arapça'da bu kelimenin yanında sivrisinek anlamında kullanılan (ناموس) “nâmûs” kelimesi de vardır.

Sivrisinek: Çift kanatlılar familyasından kan emici, zararlı ve mikrop taşıyıcı böceklerin ortak adıdır.

Kan emmek isteyip yaklaştıklarında vızıltılı sesleriyle kolayca tanıdığımız, narin, ince hortumlu, ince ve uzun bacaklı zar kanatlı hayvan türüdür. İşte bu söz konusu yapılarından dolayı sivri sinek diye isimlendirilmişlerdir. Su içerisinde yumurta ve 4 gelişim evresi geçirerek gelişimlerini tamamlar ve bu şekilde ürerler. Bu böceklerin kan emicileri dişileridir. Yumurta bırakmak için kana ihtiyaç duyarlar.

Sivrisinekler kan emip taşıdıklarından bir çok hastalığı insandan insana, hayvandan insana veya hayvana bulaştırma riskleri oldukça yüksektir. Örneğin sarı

¹⁸¹ Asım Efendi, -Kâmûsi'l-Muhît, بَعُوضَةٌ Md., bk. Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 63.

humma, sıtma vb. kanla bulaşan hastalıklar gibi. Genellikle bataklık ve sulak yerlerde ürer ve yaşarlar.

1. 6. 2. Baûda Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Kur'anı kerimde bu kelimenin geçtiği âyeti kerimeyi inceleyelim.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَلَّغْتَهُ فَمَا نَمَّا قُرُونَهَا “Allah bir sivrisineği, ondan başka hatta daha da küçük bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez.”¹⁸²

Bu âyetin sebebi nüzülü şöyle anlatılır; “İnkâr edenlerin ve müşriklerin Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de yağmur, bulut, örümcek, sinek vb. gibi misalleri ileri sürerek “Allah böyle şeyleri mi örnek verecek” demeleri, hatta Yahudiler bu durumla eğlenmiş, zül görmüşler ve şöyle söylemişler: “Bu, (Haşa) Allah (cc) kelâmına benzemiyor. Allah bu kendilerince âdi şeyleri zikretmek ve anlatmakla ne kastediyor?” demeleri üzerine, “Gerekli gördüğünde Allah (cc) sivrisineği, hatta daha da küçük ve önemsiz şeyleri ve varlığı bile örnek verir” denilmek suretiyle bu düşünce reddedilmiş,¹⁸³ işte bu söz konusu hadise üzerine bu incelediğimiz âyet nazil olmuştur.”¹⁸⁴

Âyetle ilgili “Rebi' b. Enes den şöyle bir rivayet nakledilmektedir; “ Yüce Allah (cc) bu âyet-i kerimeyi dünyaya dalan ve ondan bol faydalanan yaratıklar için örnek vermiştir.” Şöyle ki, sivrisinek aç olduğu müddetce yaşar, yediği zaman sınırlı bilmez yeyip doyunca da ölür. Allah' (cc) ın, Kur'an-ı Kerim'de, sapkınlıklarından dolayı kendilerini misal vermek istediği insanlar ve kavimler de böyledir. İşte onlar dünyadan tam paylarına düşeni alınca, Allah (cc) onları kısıkrak yakalayır.”¹⁸⁵

İnsanlar kendilerine ve acizliklerine bakmadan bazı yaratılmış hayvanları kerih görürler, onlardan iğrenirler. Halbuki bu durum o insanın bakış açısıdır. Zemahşerî de şöyle der: “Yani Allah (cc), kafirler hakir gördüler diye utanarak sineğin adını anmaya çekinen kimse gibi, sivrisinekle darb-ı mesel vermeyi terketmez.”¹⁸⁶

1. 6. 3. Baûda Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

¹⁸² Bakara, 2/26.

¹⁸³ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 1, s. 93.

¹⁸⁴ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 1, s. 76. Kurtubi, *el Câmiu li Ahkamil Kuran*, c. 1, s. 244.

¹⁸⁵ et-Taberi, *Câmi'ul Beyân*, c. 1, s. 152-154.

¹⁸⁶ Zemahşeri, *Keşşaf*, c. 1 s. 85.

Sivrisinekler Allah (cc) tarafından diğer bütün varlıklar gibi mükemmel olarak yaratılmışlardır. Sivrisineğin hayatı, kan emmesi, kan emme yöntemi, sadece dışısının kan emmesi, yumurtlaması, çıkardığı ses, hepsi dışardan bakıldığında normal gibi durmasına rağmen, incelendiğinde esasında bunların hepsi Allah (cc) tarafından olağanüstü bir yaratılışla yaratıldığını gözler önüne sermektedir.

İşte cenabı Allah (cc) bu şekilde anlatımlarla daha doğrusu darb-ı mesellerle anlatmak istediği konuyu, olayı insanların algısına bu şekilde sunmaktadır. Bir de Sivrisineğin yaşantısı, kan emici özelliği bize gösteriyorki tıp alanında damarlardan hasta olan insanların kanlarını nasıl alınacağı, kan alımı sırasında pıhtılaşmanın nasıl önleneceği ve kan gruplarına göre hangi insanlarda ne tür kanların bulunduğu hususunda insanlara ipuçları veriyor. Diğer taraftan “hayvanları inceledikçe bilmediğimiz bir çok özellikleri öğrenilecek belki de bu bilgileri insanlığın hizmetine kullanılacak.

1. 7. BIĞÂL (البغال) KATIR

Katır anlamına gelen “البغال” Biğâl kelimesi Kur’an’ da bir yerde geçmektedir.

1. 7. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

“Biğâl” kelimesi “bğl” “البغل” kelimesinin çoğuludur. Diğer cemileri ise “ebğâlun” ve “bağlâtun” şeklindedir. Binek ve taşıma aracı olarak kullanılan evcil hayvanlardandır. Kısırdır ve genellikle zürrüyeti olmaz.¹⁸⁷ Bu hayvan Merkep ile atın birleşmesinden doğan bir türdür.¹⁸⁸

Katır, eşeğin erkeği ile atın dışısının (kısırak) çiftleşmesiyle dünyaya gelen ve çoğunlukla kısır olan kırma melez bir hayvandır. Büyüklük olarak ata yakındır. Kulakları uzun, iri başlı, ayakları ince ve uzun olur. Mizaç olarak kanaatkar ve yük taşıma için çok dayanıklıdır. Ömrü 40-45 yıl kadardır. İki çeşiti vardır. Bunlar katır ve bardo olarak isimlendirilir. Erkek at (aygır) ile dişi eşek çiftleşirse o zaman döl bardo veya ester ismi verilen, görünümü ata benzeyen ama eşek büyüklüğünde bir melez hayvan doğar. Bu daha çok katırı andırır ancak eşeğin bütün özelliklerini almıştır. Geviş getirmeyen otçul bir hayvandır. Karakteristik olarak attan daha kanaatkar ve dayanıklıdır. Dağlık bölgelerde çok kullanışlıdır. Onunla çok iş görülür, dar

¹⁸⁷İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, bk. Lugat (عربي معجم), *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (16. Nisan. 2017).

¹⁸⁸el- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev), s. 158.

patikalardan rahatça yol alır. Anadolu'da ve askeri bölgelerde daha çok yük hayvanı olarak kullanılır.¹⁸⁹

1. 7. 2. Biğâl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Kur'an-ı Kerim'de "Biğâl" kelimesinin geçtiği tek âyeti ele alıp inceleyelim: "والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة ويخلق ما لا تعلمون" Allah (cc) Hem binesiniz diye, hem de kıymetli bir süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır."¹⁹⁰

Görüldüğü üzere bu âyette sadece tek olarak "Biğâl" kelimesi geçmemekte, sırasıyla at, katır ve eşek olarak diğer hayvanlarla beraber zikredilmektedir. Hepsinin ortak özelliği olan taşıma aracı ve dünya ziyneti olarak yaratıldıklarına vurgu yapılmaktadır.¹⁹¹

1. 7. 2. Biğâl Kelimesinin Kur'an'da Kullanım Amacı:

Buradaki durumu şöyle özetlemek mümkündür: Allah (cc) dilerse katır gibi zürriyeti olmayan bir hayvan yaratıp bu hayvanı kendi cinslerine oranla daha kullanışlı ve dayanıklı yapması önemlidir. Bu hayvanlar her türlü zorlu şart ve koşulda sorunsuz bir şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla Allah (cc) insanlara her an ellerinin altında kullandıkları diğer benzer türlere göre daha dayanıklı ve kullanışlı olan bu hayvanlar konu edinilmektedir. Bu da Allah (cc)'ın nelere kâdir olduğunu ve olacağını bir kez daha vurgulamaktadır.

1. 8. ÖRÜMCEK

Örümcek anlamına gelen "Ankebût" (العنكبوت) kelimesi Kur'an'da aynı âyette marife belirli olarak iki sefer geçmektedir.

1. 8. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Esasında "Ankebût" (العنكبوت) kelimesinin aslı "Ankebu" kelimesidir. Buda örümcek olarak kullanılan kelimenin cins ismi yani tür adı ya da bu hayvan türünün erkeğine verilen addır. "Ankebu" (عنكب) kelimesinin çoğuluda "Anâkibu" (عنكبا) ve

¹⁸⁹ Sanal ansiklopedi, <http://www.nedir.com/katir>, erişim; 17. Nisan. 2017.

¹⁹⁰ Nahl, 16/8.

¹⁹¹ Râzî, *Tefsiri Kebîr*, c. 19, s. 229-230, bk., Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Te'vilat* c. 3, s. 1145, İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* c. 14, s. 107-110, Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 379-380,

“Anâkîbu” (عناكب) şeklinde gelir. “Ankebût” (العنكبوت) ise bu kelimenin müennesidir. “Ankebût” (العنكبوت) kelimesinin çoğulu ise “Ankebûtât” (عنكبوتات) şeklinde gelir.¹⁹²

Bu hayvan cinsinin özelliklerine bakıldığında Örümcek; eklembacaklılar ailesine mensub olup bu sınıfta bulunan bütün türlere verilen ortak isimdir. Dünyanın her tarafında bütün kıtalarda yaşadıkları görülür. Örümceklerin 100 civarında grubu 3 bin den fazla da türü bulunmaktadır. Başı ile göğsü birbirine bitişiktir. Göğsü ile karnıda, ince bir bel ile birbirine bağlanmıştır. Örümcekler boyut olarak, birkaç cm’den 35 cm’ye kadar farklılık gösterir. Gözleri çok gelişmiştir. Dişiler cinsel çiftleşme sırasında yamyamlıklarından erkeğini yiyebilir. Yavrularını ördükleri keselerin içerisinde yetişkin oluncaya kadar uzun süre sırtlarında taşırlar. Ağ örmeleriyle ünlüdürler.

1. 8. 2. Ankebût Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

Kur’an-ı Kerim’de Ankebût kelimesi sadece bu Âyeti kerimede iki sefer geçmektedir; “Allah مثل الذين اتخذوا من دون الله اولياء كمثل العنكبوت اتخذت بيتا وان اوهن البيوت لبيت العنكبوت لو كانوا يعلمون” (cc)’ tan başkalarını veli yada dost edinenlerin misali, kendisine bir ev edinmiş olan örümceğin durumu gibidir. Şüphesiz evlerin en dayanıksızı zayıfı ise örümceğin evidir. Keşke bunu bilselerdi!”¹⁹³

Bu âyet örümcekten bahsetmekte ve daha çok da onun evine enteresan bir biçimde dikkat çekmektedir “Örümceğin örmüş olduğu evinde insanlarca bilinen bir ev görüntüsü bulunmamaktadır; zira onun evi ne muhafazalı gölgelik, ne de normal şartlarda korunaklı bir barınaktır. Bir hafif rüzgarla bile darmadağın olan örümcek evinin çürüklüğü meşhur olmuş bilinen bir meseldir. İşte o düşünemeyen örümcek beyinli müşriklerin de fikirlerini dayandırdıkları ve tuttukları ilahları böyle çürüktür. Adeta örümcek evine benzetilmektedir. Buradaki âyetde “âlihe” yani ilâhlar kelimesi yerine “evliya” yani veliler kelimesinin zikredilmesi, yalnız açık olan yani görünen şirki değil, gizli şirki nesneye bağlanmış olanı dahi yok edip kaldırmak için işaret mahiyetindedir. Çünkü başkasına gösteriş yapmak için riya ile Allah (cc)’ye ibadet ettiğini sananlar da Allah (cc)’den başkasını veli ya da dost edinmiş olur. O’nun

¹⁹² Lugat (معجم عربي عربي), Arapca- Arapca, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (16. Nisan. 2018), Arapçada örümcek anlamında kullanılan “Rafîle” (رتيلة) ve “kehvel” kelimeleri de örümcek anlamında kullanılır.

¹⁹³ Ankebût, 29/41.

misali de örümcek misaline benzer. Peygamberleri yalanlayıp inkar ederek şirke giden kavimlerin helak edilmeleri örnekleriyle açıklandıktan sonra, bu âyetle örümcek örneğinin verilmesi peygambere ve müminlere öylesine büyük ve öylesine etraflı bir vaadi ve müjdeyi ifade etmektedir. Bu itibarla ki, bütün bu sûrenin ruhu olduğu da söylenilebilir. Evet, Allah (cc)'den başkasına bağlanan ya da dayanan her ümid, dipsizdir.”¹⁹⁴

1. 8. 3. Ankebût Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Esasında bu âyeti kerime de örümceklerin muhteşem yaratılışına vurgu yapmak yerine örümceklerin ağları üzerinden bir teşbih yapılıyor. Maddi alem üzerinden düşünüldüğünde çok zayıf ve güçsüz olduğu bilinen ve görülen bu örümceğin evi Allah (cc)'yü bırakıp da başka dostlar ve ilahlar arayanların yada edinenlerin bu ilişkilerinin ne kadar sağlam olup olmadığını anlatmak istiyor. Batıl sistemlerin ne kadar zayıf ve güvenilmez olduğunu mantıken insanın düşünüp akletmesini istiyor. Sonuç olarak cenabı Allah'ın (cc) dikkatimize sunduğu örümceğin evini inceleyip bundan nasıl faydalanılabilir bunu insanlığın faydasına nasıl kullanılabilir, fikir yürütüp düşünülmelidir. Diğer taraftan örümceğin anatomisini, davranışlarını ve grup içi ve dışı ilişkilerini inceleyip bunları veri olarak kullanılmalı ve insanlığın faydasına sunulmalıdır. Bir başka ifadeyle yaratılışındaki inceliğe ve güzelliğe bakmalıyız. Allah (cc)'nün varlığını ve büyüklüğünü keşfetmeliyiz. Diğer taraftan yapısını ve kimyasını inceleyip kimyasal olarak ilime bilime katkı sağlamalıyız.

1. 9. CERÂD (الجراد) ÇEKİRGE

Cerâd kelimesi Kur'an-ı Kerim'de iki âyeti kerimede geçmektedir. Bir âyeti kerimede mârife yani bilinen diğerinde ise nekre yani bilinmeyen olarak gelmektedir.

1. 9. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

“Cerâd” (الجراد) kelimesi genel anlamda bilinen haşerât türünden bir canlıdır. Sözlükte tekil bir isim olarak çekirge anlamına gelmektedir.¹⁹⁵ Bu kelimenin kökeni hakkında tam net bir bilgi olmamakla birlikte müfredâta “cerade” yi kök kabul edip bu kelimedden türetilmiş sayılabileceğini diğer taraftan onun yeri, yani bulunduğu

¹⁹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s.221.

¹⁹⁵ Asım Efendi, *-Kâmûsi'l-Muhît, الجراد* Md., bk. Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 6.

araziyi kemirip bütün bitkilerden soyutladığından bu ismi almış olabileceğini söylemektedir. Kavramsal olarak da derisi dökülmüş at ve eskimiş tüyü dökülüp pölcümüş elbise için de cerade yada türevlerinin kullanıldığını kaydetmiştir.¹⁹⁶

Çekirge, kanatları düz, sıçrayarak hareket eden, besin alanları genellikle ot olan, gözleri peteğe benzer iri yapılı ve anten şeklinde kafasının üstünde duyargalara sahip olan hayvanların genel olarak tür adıdır. Göğüsten başlayarak vücut kısımları üç parçalıdır. Bu vücut parçalarının her bölümünde bir çift bacakla desteklenmiştir. Kanatları da göğüs kısmının son iki halkasında yer almaktadır. Üç çift baktan en sonda bulunan büyük iri ve daha güçlü olanı sıçramada, ilk iki çifti ise yürümede kullanılır. Ekin canavarı olarak bilinen çekirgeler bir anda binlerce dönümlük arazileri yeyip çöpe çevirirler. Bu anlamda tarihin bir çok döneminde meşhur çekirge istilaları olmuştur. Çok farklı türleri bulunan çekirgeler çok çabuk üreyip çoğalırlar.¹⁹⁷

1. 9. 2. Cerâd Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Çekirge Firavun ve kavmine bir musibet olarak gönderilmiştir “Cerâd” (الجراد) kelimesinin geçtiği âyet-i kerimeler bu söz konusu kıssada geçmektedir.

فارسنا عليهم الطوفان والجراد “Firavun ve kavmi sen bize ne getirsende biz sana inanmayacağız” sözü üzerine Allah (cc) “Biz de, onların üzerine her biri ayrı ayrı birer musibet olmak üzere başlarına tufan, çekirge vs... gönderdik.”¹⁹⁸

Bu âyeti kerime Hz. Musa (as) ile Yahudiler’in Mısır’da oldukları sırada henüz göçmeden başlarından geçen olayları anlatmaktadır. Firavun ve azgın kavmi iman etmedikleri gibi bu hususda her seferinde verdikleri sözden dönmeleri, ayak dirmeleri üzerine âyette zikredilen sıraya göre cenabı Allah (cc) o azabları onların üzerlerine sırasıyla göndermiştir. Bu âyet de tufandan sonra çekirge musibetinden bahsetmektedir.¹⁹⁹

¹⁹⁶ el- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev), s. 228, Kur'an'da çekirge olarak kullanılan kelimedden başka arapça da “Cündüb” (جندب), “Cedced” (جدجد), “kebevtel” (كبتل) ve “Avf” (عوف) kelimeleri de kullanılmaktadır.

¹⁹⁷ <https://www.ozelliklerinedir.com>

¹⁹⁸ A'râf, 7/133.

¹⁹⁹ Et-Taberi, *Câmi'ul Beyân*, c. 4, s.103-105, olayın nasıl cereyan ettiği hakkında İbn Abbas' dan şu rivayeti naklediliyor; buna göre tufan belasıyla uğraşan bu azgın millet o beladan kurtulmak için kesin söz veriyorlar ancak bela kaldırılınca yine dönklük ediyorlar ve çekirge gazabı başlarına geliyor. Bu olay da şöyle cereyan ediyor: “Musa (as) Allah (cc)'ye aldığı söz üzerine dua ediyor. Allah (cc) Yağmuru dindiriyor. Ekinlerini yeşertiyor. Bu yağmurun yağdığı bütün memleketlerde yer alan her şeyi yeniden bitiriyor. Bunun üzerine onlar tekrar şımarıyorlar, “Vallahi böyle bir yağmurun yağması bizim

“Onlar, o gün o davetçinin (İsrafil’in eşi benzeri görülmemiş) bilmedikleri (korkunç) bir şeye davet ettiği gün, gözleri yere düşmüş bir halde sanki dağılmış çekirge sürüleri gibi kabirlerden çıkarlar.”²⁰⁰

Bu âyeti kerime insanların yeniden dirilişinde yaşadıkları şaşkınlığı böyle bir tasvirle anlatıyor. Çekirgenin davranış şekline benzeterek o nereye gideceğini ne yapacağını bilmez bir durumdadır anlayın akledin demektir.

Âyette kıyamet gününde insanların yeniden dirilişi tasvir edilmekte “Korku ve şaşkınlıktan, ne yapacaklarını nereye gideceklerini bilemeyecekleri anlatılmaktadır. Bu kouda şu rivayet nakledilir; “çekirgenin yönelip gideceği alışılmış belirli bir yönü bulunmamakta, kaçarken bile mantıken kaçması gereken yöne değilde onun tersine zıpladığı görülmektedir, bu sebeple Allah (cc) o insanları yayılmış çekirge sürülerine benzetmektedir.” İnsanlar ahiret günü kabirlerden korku dolu bir halde kalkmaları, çekirgenin o haline benzetilerek hiçbirinin ne gideceği yer bellidir ne de bir yönü vardır. Şaşkın bir vaziyette dolanırlar. Buradaki davetçi ise, İsrafil (as)’dır.”²⁰¹ şeklinde ifade ederek bu durumu betimlemektedir.

1. 9. 3. Cerâd Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Bu konuda incelediğimiz ilk âyeti kerimede bir kıssada geçen olay ve Allah (cc)’nün verdiği azab üzerinden bir dikkat çekme söz konusudur. Bu hayvanın beslenmesi ve gerektiğinde hiçbir şey bırakmaması anatomik yapısı üzerinden anlatılıyor. İkinci kullanım da ise bu hayvanın davranışı üzerinden bir benzetme yapılıyor. Gerçekten de bu hayvanın böyle bir davranışı vardır. Normal bir mantıkla düşünüldüğü zaman bir hayvanın üzerine gittiğinizde sizden diğer istikamete doğru kaçır. Ancak çekirge nereye kaçacağını sanki bilmiyor gibi her yöne kaçabilir. Bazen

---

İçin daha hayırlı oldu. Diyerek kalkan gazaba özlem duydular ve Ey Musa, biz ne İsrailoğulları’nın seninle birlikte gelmesine izin veririz. Ne de sana iman ederiz.” Dediler. Bu defa Allah (cc) bu uslanmaz ısyankarlara çekirgeleri musallat ediyor. Çekirgeler işlerini çabucak görüyor, onların her şeyini yeyip tüketiyor. Bunun üzerine o azgın kavim tekrar Musa (as)’a gelip bu çekirge musallatından kurtarılmaları için Allah (cc)’ye dua etmesini istiyorlar. Bunların gazabından kurtarılmaları halinde Musa (as)’a inanacaklarını ve İsrailoğullarını kendisiyle birlikte gelmelerine izin vereceklerini söylüyorlar, Musa (as) bunun üzerine dua ediyor. Allah Teâlâ da çekirge azabını onların üzerinden kaldırıyor. Çekirgelerden sonra geriye bir kısım ürün kalıyor. Firavun ve azgın kavmi tekrar şunuyorlar, “Bizim ekeneğimizden mahsül olarak bize yeterince kaldı. Biz, hali hazırdaki dinimizi terkedip sana inanmamız sözkonusu olamaz, İsrailoğullarını da seninle birlikte gitmesine izin veremeyiz.” deyolar.”²⁰⁰ Kamer, 54/7.

²⁰¹ . Abdurrahman Ibnu’l-Cevzi, *Zadu’l-Mesir. Fi Ilmi’t. Tefsir*, c. 8, s. 91, ayrıca bk., Es-Sabuni, *Safvetü’t-Tefsir*, c. 6 s. 246.

de sizden tarafa kaçmaya çalışır. İşte bu âyet bu durumu yani iman etmeden ölen insanın, kafir ve müşriklerin ahiretteki şaşkınlığını tasvir ediyor. Bir başka husus ise çekirgenin yenilmesi durumudur. Fıkhen çekirge yemek mübahdır. Gelen rivayetlerde Rasulullah (as)’a kızartılıp ikram edildiği ancak onun bu yemeği sevmediğinden yemediği lakin çekirge yameyi de yasaklamadığı, izin verdiği kaydedilmiştir.²⁰²

1. 10. DÂBBETÜ'L-ARZ (دابة الارض) AĞAÇ KURDU

“Dâbbetü'l-arz” (دابة الارض) kelimesi tamlama oluşturacak şekilde sadece bir yerde Kur’an’da geçmektedir. “Dâbbe” kelimesi ise bir çok yerde geçmekte olup genel olarak hayvan anlamına geldiğinden ilerde ayrı bir başlık altında incelenecektir.

1. 10. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

“Dâbbe” debelenen hareket eden her canlı olarak tarif ediliyor.²⁰³ “Dâbbetülarz” ise karnının üzerinde sürtünüp yürüyen yer canlısı yani ağaç kurdudur.²⁰⁴

Ağaç ya da Tahta Kurdu ismi ile bilinen bu hayvan kemirgen, zararlı bir böcek türüdür. Genellikle rutubetli iklim bölgelerinde ve serin yerlerde yaşarlar. Verdikleri zararları hemen fark edilmez çok sonra fark edilebilir. Bu böcekler her türlü ahşap ve ağaçtan imal edilen bütün malzemeye yerleşerek orada evrimini tamamlayıp, yetişkinliğe kadar yaşarlar.

1. 10. 2. Dâbbetülarz Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

Bu konunun geçtiği âyet-i kerime Hz. Süleyman (as)’nın ölümünü haber veren âyettir. Tahta Kurdu da denilen bu hayvan dolayısıyla diğer canlılar Hz. Süleyman’ın (as) ölümünü bilmiştir.

فلما قضينا عليه الموت ما دلهم على موته الا دابة الارض تأكل منسأته فلما خر تبينت الجن ان لو كانوا يعلمون الغيب ما لبثوا في العذاب المهين

“Süleyman (as)’ın ölümü hükmü kesinleştiği zaman, onlara Süleyman (as)’ın ölümünü sezdiren olmadı ancak yere dayandığı değneğini yemekte olan bir güve yada kurt gösterdi. Asa kırılıp Süleyman (as)’ın cesedi yere yıkılınca cinler farkına vardılar

²⁰² İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an Tefsiri*, c. 6, s. 3068.

²⁰³ el- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev), s. 373.

²⁰⁴ Luğat (معجم عربي عربي), *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (18. Nisan. 2018), Ağaç kurdu anlamına gelen başka kelimeler ise şunlardır; “duğrun” (دعر), “dûdetüşşecerati” (دودة الشجرة) ve “Ardatün” (أرضة) kelimeleridir. Aynı anlama gelen bir diğer kelime ise “Hâmme” (هاممة) kelimesidir. Tahta Kurdu da denilen bu canlının Tahtaya, oduna, ağaca verdiği zarardan dolayı arapca bir diğer adı da “Sûsulhaşeb” (سوس الخشب) olarak kayıtlarda geçmektedir.

ki, O ölmüş eğer onlar gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı azabın içinde kalmamış olacak bekleyip durmayacaklardı.”²⁰⁵

Bu âyeti kerime Hz. Süleyman (as) kıssasında geçiyor ve onun ölümüyle ilgili bilgi veriyor. Tefsir kaynaklarında ağaç kurduyla alakalı detaylı bir bilgi yer almıyor. Ancak genel kanı ve yorumlar israili kaynaklı olup cinlerin gaybdan haberleri olup olmadıklarıyla alakalıdır. Burada Seyyid Kutub’un rivayeti ve yorumu dikkat çekicidir.

Rivayete göre Hz. Süleyman (as) ruhunu Allah (cc)’ye teslim ettiğinde elindeki esasına dayanmış ayakta durmaktaydı, son derece ağır işlerde çalıştırdığı ruhani varlık olan Cinler ise orada koşuşturmakta ve bu son derece ağır işlerini yapmaya devam etmekteydiler. Böyle durumda göz önündeki bu sahnede bunlardan hiçbiri ruhani varlık olmalarına rağmen efendilerinin öldüğünü fark edememişlerdi. Bu durum belirli bir an değil uzun süre devam ediyor, sonra küçücük bir böcek rivayet edildiğine göre bir tahta kurdu veya biti sahneye çıkıyor. Bu böceğin özelliği ağaçları kemirerek besinini sağlıyor ve toz haline getiriyor. Bu hayvan yaşadığı yörelerde evlerin ahşap çatılarını, kapılarını ve direklerini doymayan bir iştahla kemirip bitiriyor. İşte bu böceğin kemirdiği Hz. Süleyman (as)’ın değneği aşınınca kırılıyor ve ölü vücudu yere devriliyor. Ancak o zaman ruhani varlık olan Cinler O’nun öldüğünü anlayabiliyorlar.²⁰⁶ Bu olay da bizlere gaibten haberlerin sadece Allah (cc) tarafından bilinebileceğinin bir göstergesidir.

1. 10. 3. Dâbbetülad Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Kur’an’da ya da diğer kaynaklarda Hz. Süleyman (as)’ın ne kadar süre deyneğine dayanmış bir şekilde ölü olarak kaldığı hakkında herhangi net bir bilgi yer almıyor. Belirli bir süre bu şekilde kalmış olduğu kesin bir bilgidir. Ağaç kurdunun bir anda herhangi bir ağacı yeyip ağaç tozu haline getirmesi birkaç gün de olamayacağına göre bu hayvanın fizyolojik ve yaratılış özelliklerinden hareketle yani herhangi bir yumurta veya larva gelişimini 2 yılda tamamladığına göre Hz. Süleyman (as)’ın bastonunda bu kadar zaman içerisinde toz haline getirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer taraftan bu hayvanın çok farklı özellikleri de mevcut örneğin

²⁰⁵ Sebe’, 34/14.

²⁰⁶ Kutub, *Fizilalil Kuran*, c. 12, s. 1919.

ağacı yumuşatmak üzere yumurtanın üzerine bir kimyasal salgı bırakıyor ve böylelikle ağacın toza dönüşme serüveni devam ediyor. Bu da bizleri bu hayvanın hayatını ve özelliklerini daha fazla araştırıp düşünmemiz gerektiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan gaybdan gelecek haberlerin ve bu gibi bilgilerin Allah' (cc) ın bildirdiklerinin dışında kimsenin bilemeyeceğini, dolayısıyla cinlerin gaib haberlerini bildiği varsayımının da bu âyeti kerimeyle yaşanmış olan gerçek bir hikayeye çürütülmesi gerçeğidir. Allah (cc) kime ne ölçüde ne dilerse o kadar bilgi ve haber verir demektir.

1. 11. DAFÂDÎ' (الضفادع) KURBAĞA

Kurbağa anlamına gelen “dafâdi” (الضفادع) kelimesi Kur'an-ı Kerim' de sadece bir yerde geçmektedir.

1. 11. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

“Dafâdi” (الضفادع) “dafda” kelimesinin çoğulu olup kurbağa anlamına gelir.²⁰⁷

Suda ve karada yaşayan, bilinen bir hayvandır.

Kurbağalar, omurgalı hayvan türünün alt grubu içerisine dahildirler. Bu hayvanlar hem suda, hem de karada yaşarlar. Bu hayvanlar küçük yapılı olup iri bir yapıları yoktur. Boyları ve ebatları patates büyüklüğündedir. Vücutlarında tüyü olmayan kurbağalar ince ve nemli bir deriye sahiptirler. İşte bu sebeple mutlaka nemli yerlerde hayatını sürdürmek zorundadır. Eğer vücudunun nemi azalır ya da kurursa derisi bozulur ve o zaman hayvan ölür. Gözleri iri pörtlek bir şekilde olan kurbağalar avlarını dillerini fırlatarak yakalar. Dilinde mevcut olan yapışkan sayesinde avını yakalamış olur yani av diline yapışmıştır. Bu hayvanlar suyun içerisine balık yumurtasına benzer bir yumurta bırakarak ürerler, belirli bir kuluçka döneminden sonra yumurtadan çıktıklarında kuyrukludurlar. Sonra bu kuyruklar düşer. Birçok türü bulunmaktadır.

²⁰⁷ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 742, Lugat (معجم عربي عربي), Arapca- Arapca, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (19. Nisan. 2018), Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 516, Arapçada kurbağa anlamında kullanılan “vezagun” (وزق), “ebulmagbud” (ابولمعبد), “ebulmesih” (ابولمسح) ve “naggâga” (نقاعة) gibi kelimelerde vardır.

1. 11. 2. Dafâdi' Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Kurbağa kelimesinin geçtiği tek âyet *فارسلنا عليهم الطوفانَ والجُرَادَ والقُمَّلَ والضفادع* "Biz de, onların üzerine her biri ayrı ayrı birer musibet olmak üzere başlarına tufan, çekirge güve ve kurbağa salgınlarını gönderdik."²⁰⁸ Mealindeki âyettir.

İsrailoğulları, Hz. Musa (as) ve sapkın firavun kavmi arasında daha önce geçtiği üzere bu konuda devam ede gelen mücadelede Cenabı Allah (cc) tarafından onlara bir uyarı niteliğinde verilen bir dünya azabıdır. Velhasıl yine bu azgın kavim verdikleri sözde durmuyor, tekrar döneklilik gösteriyorlar ve bu sefer de kurbağaların istilasına uğruyorlar.²⁰⁹

Âyette geçmekte olan kurbağa hadisesi şöyle cereyan ediyor; Firavun ve kavmi tekrar sözlerinden döndükten sonra deniz yönünden gayet yoğun bir karaltı peydah olmuş ve başlarına gökten yağmur yerine kurbağalar yağmaya başlamış, öyle yağmış ki, yerleri yurtları, evleri barkları kurbağa istila etmiş. Her taraftan bir kurbağa çıkar, üzerlerine zıplar hale gelmiş. Çaresizce yine dördüncü sefer tekrar Musa (as)'a gelip yine yalvarıp aman dilemişler, Hz. Musa (as)'da kendilerinden tekrar kuvvetli bir söz ve yemin alarak Allah (cc)'ye dua da bulunmuş, Allah Teâlâ, bu dua üzerine kurbağa belasını onların üzerlerinden bir yağmurla sürüp denize dökerek gidermiş ve onlardan uzaklaştırmış, lakin onlar yine sözlerini bozmuşlar, eski hal üzere geri dönüp küfür ve fesattan vazgeçmemişler.²¹⁰ Ancak bunlar yine uslanmadılar başka bir azabla karşı karşıya kalmışlardı.

1. 11. 3. Dafâdi' Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Kurbağalar her canlı gibi Allah (cc) tarafından yaşamları için ne lazımsa buldukları bölge ve iklim tipine göre özelliklerde yaratılmış canlılardır. Öyleleri de

²⁰⁸ A'râf, 7/133.

²⁰⁹ Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, c. 1, s. 1919, bu olayı şöyle aktarıyor: "Allah (cc)'nün peygamberinden ve Allah'(cc)tan söz vererek yardım istediler. Fakat yine de İsrailoğulları'nı onunla birlikte serbest bırakmadılar. Bir ara o Firavun'un yanında otururken bir kurbağa sesi duymaya başladı. Firavun'a, "Sen ve kavmin bundan ne anlıyorsunuz?" dedi. "Mühim bir şey değildir herhalde" karşılığını verdi. Akşam oluncaya kadar kurbağalar o kadar çoğaldı ki, oturan adamın çenesine kadar yükselmeye başladılar. Adam konuşmaya başlayınca, kurbağalar onun ağzına sıçramaya başladılar. Musa'ya dediler ki, "Rabbine dua et de bu kurbağalar belâsından bizi kurtarsın. Biz de sana iman edelim ve İsrailoğulları'nı seninle birlikte serbest bırakalım." Allah onları bu belâdan kurtardı.

²¹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s.122.

var ki kışın buzulların içerisinde tamamen donuyor, kas katı buz haline geliyor, kış uykusuna yatmış gibi ama ölmüyor, bahar gelipte buzullar çözüldümü tekrar canlanıyor ve hayatına kaldığı yerden devam ediyor. İşte buda bizlere Allah (cc)'nın kudretini gösreren dedillerden sadece bir tanasıdır. Buradaki kıssada ise bir musibet olarak azgın bir kavme ceza olarak gönderiliyor. Fakat buradaki kurbağalar birden mucizevi bir şekilde peydah oluyor ve o kavmi hayatlarından bezdiriyor. Böylece Allah (cc) bu canlıları insanları cezalandırmak içinde kullanabiliyor.

1. 12. EBÂBÎL (أَبَابِيل) EBABİL KUŞU

“Ebâbîl” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de sadece bir yerde Fil Sûre’sinde geçmektedir. Sûre fil olayını anlatmaktadır.

1. 12. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

“Ebâbîl” (أَبَابِيل) kelimesi tekili olmayan çoğul bir kelimedir. Cemaat, takım, bölük, bir kucak odun, sürü sürü görülen kuş, küme küme, bölük bölük ve gurup grup kuşlar ve dağ kırlangıcı gibi anlamlara gelmektedir.²¹¹

Arapca “Tayr, kelimesi bilindiği üzere uçan kuş anlamında kullanılan “tair” in çoğuludur. Elif Lam’ sız yani nekre olarak zikredilmesi de bu kuşların tanınmadık, daha önce görülmemiş, garib birtakım kuşlar olduğunu vurgular. Gerçekte kuşların o zamana kadar bilinmeyen irili, ufaklı, rengarenk, siyah, yeşil, beyaz, sürü sürü garip kuşlar olduğu da nakledilmiştir. Kelimenin kökeni “Kamus’ta da İbbâle, ibâle, ibbevl, ibbîl, ibîl, ebâbîl şeklinde geldiğinden, anlam olarak da kuştan, attan, belli bir hayvandan, deveden bir topluluk (bölük) yahut ard arda gelen kötülük ve musibetlerden her biri katar katar demek olur. Kök olan “İbbâle” kelimesi ise huzme bir bağ anlamına gelmektedir.”²¹²

Diğer taraftan İslam Ansiklopedisi’nde de bu kuşlar hakkında bir takım bilgiler aktarılmaktadır. “Genellikle topluluklar halinde farklı yönlerden bir araya gelip toplanan kuşlar” şeklinde mânâ verilen ebabil ifadesini Ahfeş ve Ferrâ gibi bazı müfessirler tekili olmayan çoğul bir kelime olarak bildirirken bazı müfessirler de bu kelimenin değişik tekillerinden bahsetmişlerdir. Bir çok rivayette, kırlangıca benzediği

²¹¹ Asım Efendi, *-Kâmûsi'l-Muhîl*, أبابيل Md., *Lugat (معجم عربي عربي)*, Arapca- Arapca, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim: (19. Nisan. 2018), Diğer taraftan Dağ Kırlangıcı, “vatvât” (وطواط), “vatâvidu” (وطاوط), “vatâvidu” (وطاويط) gece kuşu, yarasa ve bir diğer anlamıda çok konuşan tez tez konuşan vitvit diyen bağırğan kimse için de aynı kelime kullanılır.

²¹² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 9, s.452.

nakledilen bu acayip kuşların bölük bölük deniz tarafından gelip bir araya toplandıkları ve sadece Fil Vakası'nda görüldükleri bildirilir.”²¹³

Ebabil Kuşu, yaklaşık 13-17 cm boylarında, orta büyüklükte, açık kırsal alanlarda, bazende yerleşim yerleri ve şehirlerde yaşayan, çoğunlukla da kırlangıçla birbirine karıştırılan bir kuş türüdür. Ancak kırlangıçlara nazaran biraz farklı olup kanatları yay gibi daha kavisli, biraz onlarınkinden uzundur. Bir diğer özellikleri de uçarken havada uyurlar bunun için gece-gündüz havada kalıp yol alırlar ve geceleri gözleri görebilen bir kuş türüdür. Diğer taraftan kuluçka dönemlerinde yere inip kayalıklara ve şehirlerde yüksek binaların çatılarına yuva yaparlar. O dönemde yuvalarında uyurlar. Sürekli sürüler halinde, tiz çığlıklar çıkartarak uçup hayatlarını devam ettirirler. Göçmen kuşlardan olup Türkiyede de görülürler.

1. 12. 2. Ebâbil Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Her şeyden önce bu hadise fil vakasıdır. Allah (cc) evini Beytullahı yıkmaya gelen fil ordusunu Ebrehe'yi böyle bir felaketle yok etmiştir.

وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ “Onların üstüne sürü sürü, öbek öbek ebabil kuşları gönderdi.”²¹⁴ Bu konuyu açıklarken bu âyeti kerime hakkında tefsirlerdeki bilgilere bir bakmakta fayda vardır.

Öncelikle kelimenin sözlük ve köken anlamından hareketle “Ebabil” bölük bölük, sürü sürü anlamına geldiği anlatılmakta, guruplar halinde dört bir yandan gelen ve menşei çok bilinmeyen kuşlar denmektedir. Yani Mekkeliler bu kuşları önceden hiç görmemiş ve tanımıyorlar.”²¹⁵

Diğer taraftan âyette “tayran ebâbile” şeklinde bir tamlama ifadesi kullanılmaktadır, buradan mana sürü sürü kuşlar demek olur. Yine Urduca'da “ebâbil” kelimesi bir kuş türünü karşılamaktadır, Ebrehe'nin üzerine bu tür ebabil kuşlarının gönderilmiş olduğu düşünülmekte ve öyle zannedilmektedir. Oysa Arapça'da “ebâbil”, kelimesi dört bir taraftan gelen sürüler mânâsına gelmektedir, bu mânâdan

²¹³ Mustafa Fayda, “*Fil Vakası*”, *DİA*, c. 13. s. 69-70, Fil Vakası olayına şahit olanların tariflerinde bu kuşların hortumunun ve pençelerinin olduğu, siyah, beyaz veya yeşil renkli olduklarına dair çeşitli rivayetler vardır. Fahreddin er-Razi rivayetlerdeki bu farklılığın, kuşların tüylerindeki değişik renklere ve bu olayı görenlerin o olay esnasında büründükleri duygu yoğunluğundan kendi gördükleri renkleri gerçekmiş gibi aktarmaları ihtimaline bağlamaktadır.

²¹⁴ Fil, 105/3.

²¹⁵ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, c. 8, s. 234-235.

hareket edilirse bu gönderilenlerin insanlar da hayvanlar da hatta Allah' (cc) ın başka orduları da olabilir, yorumu da bir rivayette yapılmaktadır ve Mekkelilerden bazılarının, atılan o taşları uzun bir zaman sakladıkları söylenmektedir.”²¹⁶

1. 12. 3. Ebâbil Kelimesinin Kur'an'da Kullanım Amacı:

“Tayr” ucan herşey olduğuna göre Allah (cc) “tayran ebâbil” de ucan grup grup kuşlardır denilebilir. Rivayetlerde kesin vasıfları anlatılamamakla beraber tarif edilmiyor da değil. Ancak gerçek ve hakikat olan bir şey var böyle sürü sürü kuşlarla Allah (cc) emrini yerine getiriyor. Allah (cc)'nün düşmanları Allah'ın bir emriyle kuş sürüleri tarafından helak ediliyor. Allah (cc) dilerse herşey mümkün. O herhangi bir şey diledimi o zaman ol der o da olu verir. Allah (cc) dilerse sadece kuşlar değil bütün kainat cuşa gelir. Bu da aynı zamanda O' nun kudretinin delillerindedir. Bu tür Kur'an kıssalarının bir amacı da anlatılan kıssadan hareketle teknik anlamda nelerin yapılabileceğini insana düşündürmesidir.

1. 13. FİL (الفيل)

Fil kelimesi de Kur'an-ı Kerim'de bir defa geçmektedir. Bu isimle anılan sûrede fil olayını, vakiasını anlatmaktadır. Bu olay Peygamberimiz doğmadan evvel meydana gelmiş olup Mekke ve civar halkları tarafından bilinen bir olaydır.

1. 13. 1. Terim ve Sözlük Anlamı:

“Fil” kelimesi bilinen hayvanın adıdır. Çoğulu “ Efyâlun” (أفئال) “Filetun” (فيلة), “fuyûlun” (فيول) şeklinde gelir. Başka bir anlamı da bu kelimenin zayıf görüşlü, kıt akıllı, saf, düşüncesi hafif adam anlamına da gelmektedir.²¹⁷ Genel olarak fil ismi hortumundan olsa gerek ya da aynı kültür ve bölge birliğinden olsa gerek Türkçemize

²¹⁶ Mevdudi, *Tefhimu 'l Kur'an*, ter. Komisyon, c. 7, s. 240, İkrime ve Katade gibi müfessirlerin bu kuş sürüleri hakkında Kızıldeniz yönünden geldiklerini nakl ettiklerini, Said b. Cübeyr ve İkrime'nin de görülen bu kuş türünün daha önce oralarda hiç görülmediği gibi, daha sonra da bir daha gören olmadığını belirttiklerini anlatır. Aynı zamanda bu kuş türünün Necid'de bulunup hayatını sürdüren kuşlardan olmadığını bildirmektedir. Devamında İbn Abbas' (ra) ın nakline göre, bu kuşların gagalarının normal diğer kuşlar gibi olduğunu, ancak pençelerinin yırtıcı kuş pençeleri gibi uzun turnaklı olduğunu söylediğini aktarır. Sonrada hemen hemen tüm ravilerin ittifakla her bir kuşun gagasında bir pençelerinde de iki olmak üzere üç taş olduğunun görüldüğünü söyler. Nevfel b. Ebu Muaviye'den başka bir rivayet nakledildiğini ilave eder: “Ben Ashab-ı fil üzerine atılan taşlardan gördüm. Onlar küçük bezelye taneleri gibiydi ve siyahımsı kırmızı rengindeydi.”

²¹⁷ el- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümü, M. Yolcu (Çev), s. 813, Mutcalı, S, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 681, Arap dilinde fil anlamında kullanılan başka kelimelerde mevcuttur. Örneğin “ abulharmân” (أبو الحرمان), “ eşşimşil” (الشمشيل), “ ebugulsûm” (أبو قنوم) ve “dulumun” (دلم) vb. gibi kelimelerdir.

de aynı şekilde geçmiştir. Diğer taraftan Fil bilinen Ortadoğu ve Asya dillerinde de aynı adla adlandırılmıştır.

Fil; hortumu uzun, iki üst kesici dişleri hortumunun iki yanına uzamış, kuyruğunda bir tutam kadar uzun kıl bulunan, geniş kulaklı, çok iri cüsseli bir hayvandır. Ömrü: 70-80 yıl kadardır. Asya fili, Afrika fili ve Mamut gibi çeşitleri vardır. Karada yaşayan memeli hayvanların en iri ve güçlüsüdür. Ocul bir hayvandır, geviş getirmez. Ot ve ince ağaçların dallarıyla beslenir. Beslenirken o bölgeye aşırı hasar verir. Çok su içer. büyüklüğüne rağmen bir o kadar çevik ve iyi bir yüzücüdür. Burun ve üst dudak birleşerek uzamasıyla iki delikli hortum denilen organ meydana gelmiştir. 40 binden fazla değişik kastan oluşan bu organ, filin herşeyidir. Dokunma, hissetme, koklama ve kavrama işleri için kullanıldığı gibi, suyu emerek tulumba gibi ağzın içine püskürtmek için de kullanılır. 13 yaşında ergin olan fil, her üç yılda bir sefer olmak üzere hayatında yirmi yavru doğurur. Gebelik süresi ise iki yıl kadardır.”²¹⁸

1. 13. 2. Fil Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Bilindiği üzere bu sure aynı zamanda bu isimle anılıyor. Bu sure bizlere ibret verici tarihi bir olayı hatırlatmaktadır.

أَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ “Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?”²¹⁹

Bu olay aynı zamanda tarihi bir vakiadır, kısa bir özetle açıklama uygun olacaktır.²²⁰

Olayın tarihi seyri içerisinde öncelikle Ebrehe ordusu Arap yarımadasında bu isimle bilinmektedir, Ebrehe Habeş valisi iken Yemen’i istila etmiş, daha sonra

²¹⁸ *Sanal Ansiklopedi*, <https://www.turkcebilgi.com/>, fil olayın tarihi ve sebepleriyle ilgili farklı görüşler için bk. Mustafa Fayda, “Fil Vak’ası”, DİA, c. 13, s.70-71).

²¹⁹ Fil, 105/1.

²²⁰ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 689-691, “Tefsir ve tarih kaynaklarında anlatıldığına göre o zaman Habeşistan’ın yönetiminde bulunan Yemen’in genel valisi Ebrehe her yıl Mekke’deki Kâbe’yi ziyaret eden Arap hacılarını San’a’ya çekmek için burada Kulleys veya Kafis (kilise) denilen büyük bir katedral yaptırdı. Çeşitli bölgelere propagandacılar göndererek mâbedi ziyaret etmeleri için halkı San’a’ya çağırırdı. Ancak bu ümidi gerçekleşmeyince Kâbe’yi yıkmaya karar verdi ve muhtemelen 570 yılında, içinde mahmûd (mamut) adlı filin de bulunduğu büyük bir ordu ile Mekke üzerine yürüdü. Ebrehe, hareketini engellemek için karşısına çıkan bazı güçleri etkisiz hale getirerek yoluna devam etti. Gönderdiği bir müfreze, içinde Hz. Peygamber’in dedesi Abdülmuttalib’e ait 200 devenin de bulunduğu Mekkeliler’e ait çok sayıda deveyi ele geçirdi. Abdülmuttalib, Ebrehe’ye gelerek develerinin iadesini istedi; Ebrehe’nin Kâbe ile ilgili bir sorusu üzerine Kâbe’yi merak etmediğini, çünkü onu sahibinin koruyacağını söyledi. Ertesi gün Ebrehe, ordusuna Kâbe yönünde hareket emri verdi. Fakat kaynaklarda belirtildiğine göre en öndeki fil (mamut) yerinden kıvıldamadı.”

emri altında bulunan Habeşli ve diğer milletlerden oluşmuş büyük ve güçlü bir ordu ile Mahmud ismini verdikleri fillerinden de güç alarak, vura yıka ihtişamla karşılarına çıkarak çığneyip ezerek Kâbe'yi yıkmak amacıyla Mekke'ye gelmiş ve başarı sağlayamadan perişan bir şekilde helak olmuştur. İşte yaşanan bu hadise üzerine kendilerine ordularında bulunan fillerden mütevellid "Fil ashabi" denilmiş ve o olayın cereyan ettiği bu yıla araplar arasında "fil yılı" denilmiş ve aynı zamanda bir tarih başlangıcı kabul edilmiştir. Bir başka vesika da Hz. Peygamber (sav)' in bu fil yılında doğmuş olduğu bilinmektedir ki, en sağlam rivayete göre de Hz. Peygamber (sav) bu olaydan elli gün kadar sonra doğmuştur.²²¹

Diğer taraftan "Fil olayının, hadis kaynaklarında bulunan rivayetlerde Müzdelife ile Mina arasındaki bölgede Muhassab vadisi yakınlarındaki Muassib ismi verilen yerde meydana geldiği bildirilmektedir, Sahih-i Müslim ve Ebu Davud'un tahric ettiği, İmam Cafer'in babası M. Bakır'dan, O da Cabir (ra)'dan, Rasulullah (sav) Veda Haccı esnasındaki davranışını şöyle açıklamışlardır: "Rasulullah (sav)'in Müzdelife vakfesinden sonra Mina'ya hareket ettiğinde Muhassab vadisini hızlanarak çok çabuk geçmiştir." diğer bir hadis alimi İmam Nevevî' de buna şu ilaveyi yapar: "Ashab-ı fil olayı bu vadede cereyan etmiştir. Onun için sünnete uygun olan, insanın buradan koşar adımla hızla geçmesidir."²²²

1. 13. 3. Fil Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Allah (cc) bu surede Fil'in kuvvetine, cüssesine ve gücüne atıfla ondan oluşturulmuş orduya bu hayvanın adını vermektedir. Bunda tabiki bir takım hikmetler olsa gerektir. Öncelikle çağın gereklerine göre güçlü, kuvvetli ve hertürlü kullanılabilen araç ve gereçle hazırlanabilecek ordu hazırlamanın gerekliliğine vurgu yapıyor. İkinci olarak insanların mekanın ve yerin sahibine karşı girişmiş olduğu savaş ve bu savaşta başlarına gelen topluca helak edilme hadisesi. Bir üçüncüsü ise konu olarak incelediğimiz hayvanın bile bir akli idraki ve alemlerin rabbi olan Allah (cc) tanınması kendi canı pahasına O'na karşı olan itaati saygısı ve geri dönüp gitmek istemesi her denemede bu hadisenin böyle cereyan etmesi dolayısıyla yaratılmış olan bu hayvanın rabbini nasıl tanıdığıнын aynı zamanda bir göstergesidir. Buradan hareketle Fil Vakası, Allah (cc)'nün kendilerini idare etmek için vermiş olduğu

²²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 9, s.452.

²²² Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, ter. Komisyon, c. 7, s. 241.

iradesiz hayvansal aklın tezahürü ve yaratını tanıdığıın da bir delili aynı zamanda da göstergesidir.

1. 14. ĞURÂB (الغراب) KARGA

Kur'an-ı Kerim'de kullanılan "ğurâb" (الغراب) kelimesi ÷lkemizde de benzer bir adla iyi bilinen karganın ismidir. Bu kelime bu formuyla yani "ğurâb" olarak iki defa bir âyeti kerimede biri nekra diğeri de marife olarak gelmektedir. Bir benzer kullanımı da "ğarâbîbu" (غرابيب) şeklinde marife olarak gelmektedir.

1. 14. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Arapçadaki "Ğurâb" kelimesi sözlükte karga, kuzgun, art kafa ve balta ağzı yüzü gibi anlamlara gelir.²²³ Daha farklı bir ifadeyle "Ğurâb" (الغراب) kuş cinslerinden bir türe verilen addır. Yani tüm karga cinsinin üst adıdır diyebiliriz. Bu kelimenin çoğulu " ağrib" (اغرب), " ağribetün" (اغربة), "ğurbânun" (غربان) ve "ğarâbîbu" (غرابيب) şeklinde gelir.²²⁴ Bu kelimenin çoğulunu semantik açıdan ele alırsak "Ğarâbîb: "Ğayn" harfinin kesresiyle (ğirbîb) den türemiş çoğul bir kelimedir. Ğirbîb ise anlam olarak siyahın şiddetlisi simsiyah demektir, bu da pekiştirme olsun diye mubalağa için kullanılır.²²⁵

Karga, kanatlı ve omurgalı hayvan türlerinden bir türdür. Yüksek desiberli ve rahatsız edici bir sesi vardır. Muhtemeldir ki çıkarmış olduğı bu sesinden kinaye bu ismi almıştır. Kuşlara nazaran iri yapılı, gagası düz, ayakları pençeli ve tüyleri genellikle siyahtır. Daha iri ve genellikle leşle beslenenlere kuzgun ya da karakarga denir. Kuzgun eski Osmanlı Türkçe'sinde kelâğ (Farsça: کلاغ) olarak kullanılmaktaydı. Kargalar zeki olarak bilinir bu nedenle üzerlerinde birçok araştırma yapılmaktadır. Bu araştırma sonuçları karganın kuşlar içerisinde en zeki kuş olabileceğı tezini kanıtlar niteliktedir. Kargalar aynı zamanda uzun ömürlüdürler. Kargalar çöpleri karıştırırlar, fare, leş, böcek, kurt, böğürtlen vb. doğada buldukları her şeyle beslenirler. Mısır bezelye vb. gibi tarlaya ekilen tohumları bulup yerler Çünkü tohum çalma işinde mahirdirler. Korkutmak maksadıyla konulmuş olan insan şeklindeki koruyucuları fark eder yapacakları zararı yine yaparlar.

²²³ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 119, Lugat (معجم عربي عربي), Arapça- Arapça, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (20. Nisan. 2018), Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 621.

²²⁴ Arapçada bu kelimenin haricinde karga anlamında kullanılan başka kelimeler de mevcuttur.

²²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 9, s.452.

1. 14. 2. Gurâb Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Gurâb kelimesinin geçtiği âyeti kerimeyi incelediğimizde âyeti kerime Hz. Adem (as)'ın iki oğlu arasında geçen kıssadan bir bölümü anlatmaktadır. Karga ise burada nesne yani insana öğretici daha doğrusu düşündürüp hatırlatıcı bir pozisyonda Allah (cc)'nün insana bilmediğini öğretme aracı olarak zikredilmiştir.

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سِوَاءَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعْبَىٰ وَبُنِيَ اللَّهُ أَسْفَلَ مِنِّي وَإِنِّي لأَكُونُ مِنَ الْغُرَابِ فَأُوَارِي سِوَاءَ أَخِي

“Nihayet Allah, ona (Kabil) öldürdüğü kardeşinin cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini aklettirip göstermek için yeri pençeleriyle eşeleyen bir karga gönderdi. Sonra Kabil “eyvah yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olupta kardeşimin cesedini gömmeyi düşünmekten aciz kaldım.” Diyerek düşünemeyişine pişmanlık duydu.”²²⁶

İnsanlık tarihinin bu ilk vahim olayı ve aynı zamanda cinayeti olan bu hadisede “Kabil kardeşi Habil’e taşla vurup öldürdükten sonra cansız yatan kardeşinin cesedini ne yapacağını bilememiş, şaşırılmıştı, böylesine şaşkın perişan ne yapacağını bilemeden epey bir zaman geçmiş ve kardeşinin cesedi de bozulmaya yüz tutmuştu, bunun üzerine yüce Allah (cc) esasen insanlığa ait olan bu sorunu bir karga görevlendirmek suretiyle çözüme kavuşturmuştur. Kargaya burada yaradan tarafından bir öğreticilik görevi verilmiş oda yeri eşeleyerek sanki Kabil’e kardeşinin ölü bedenini nasıl örtüp gömeceğini göstermiştir. Bir başka versiyonu da rivayetin kargalar dövüşerek gelir, biri diğerini öldürdü, diğeri ölü kargayı bu şekilde yere eşeleyerek gömdü, Allah (cc) bir kargayı canlı misal göstererek şaşkınlık ve cehaleti nedeniyle bocalayan Kabil’i yapmış olduğu cinayete rağmen uyarmakta ve yol göstermektedir.

Böyle bir durum karşısında karganın bile kendisinden daha düşünceli ve becerikli olduğuna şahit olan Kabil yaptığı kötü cinayete ve Allah’a karşı yaptığı isyana, işlediği cinayete değilde insan olarak bir hayvan olan karga kadar düşünemediğine hayıflanıyor ve karga gibi kardeşinin cesedini gömmeyi akledemeyerek yaptığına pişman oluyor.

Bu olay bir başka açıdan şöyle yorumlanabilir; görülmekte olan çirkin şeylerin gizlenip örtülmesini istemek gayet doğal ve tabiidir. Ancak bu olay bu gibi

²²⁶ Mâide, 5/31.

olayların ilki olması hasebiyle insanlığın gelişimi yolunda atılan ilk adımı temsil etmektedir. Bu büyük öğreti sahnesi insanoğlunun taklit ve tecrübe sayesinde kazandığı ilk bilgi olması açısından önemlidir. Kısacası bu olay insanın tecrübi bilgisinin kendisinden daha zayıf varlıklardan dahi elde ettiğini göstermektedir. Nitekim tarihi süreçte insan güzel görünmek için de hayvanların görünüşüne bakarak, renkli, gösterişli ve güzel deri elbiseler dikmiş, çiçeklere bakıp resmetmiş, kıymetli taşların güzelliğinden etkilenmiş, renkli tüyleri ve süslü taçları giymiştir.”²²⁷

Yaşananlara mukabil: “Kabil, Hâbil’i öldürdüğünde onu öylece orada meydanda bırakmıştı. Ne yapacağını, nasıl gizleyip örteceğini bilmiyordu. Öldürdüğüne pişman olmadı, çünkü kendini haklı görüyordu zaten bu yüzden bu ilk cinayeti işlemişti. Nihayet sonunda yukarda da anlattığımız gibi öldürdüğü arkadaşını gömmeye çalışan bir kargayı gördü. Onu gördüğü zaman hayıflanarak hasret ve pişmanlık içinde kendi kendine şöyle dedi: “Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar bile olamadım, onun yaptığı gibi kardeşimin ölüsünü toprağa gömmeyi düşünmekten aciz oldum!?” Bu şekilde söyleyerek, kardeşini öldürdüğüne yaptığı cinayete değil de, onu nasıl yok edeceğini, gömeceğini bilmediğine pişman oldu. Burada İbn Abbas ; “Eğer O’nu öldürdüğüne pişmanlık duysaydı, bu pişmanlık zaten onun için bir tevbe mesabesinde olurdu.”²²⁸ Demiştir.

ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء فأخرجنا به ثمرات مختلفا ألوانها ومن الجبال جدد بيض وحمر مختلف ألوانها وغرابيب سود

“Görmedinmi? Allah (cc) gökden bir su indirdi. Biz onunla rengarenk türlü türlü leziz çok çeşitli meyveler çıkardık. Dağlardan da beyazlı, kırmızı, renkleri farklı ve kuzguni siyahlı yollar oluşturduk.”²²⁹

Bu ikinci âyeti kerimede gelen “Ġarâbîb” kelimesi bambaşka bir anlam ve kökendir. İşte dağların taşlarında ve topraklarında böyle yol, değişik değişik alacalar da sadece bir tesadüf eserinden ibaret değil, yaratıcının özel bir seçimi ve ortaya çıkarmasıdır.”²³⁰ Diğer taraftan bu yollardan kasıt toprak ve kaya şekillerinin renkleri, desenleri, farklı farklı oluşumlarıyla mermer türleri kastedilmektedir; derin vadilerde

²²⁷ İbn Âşûr, *et- Tahrîr ve't-Tenvîr* c. 6, s. 174, bk. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 256-257.

²²⁸ Kurtubî, *el Camiu li Ahkamil Kuran*, c. 6, s. 142, bk. Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 2, s. 93.

²²⁹ Fâtur, 35/ 27.

²³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s.386.

ve kanyon gibi yarık bölgelerde bu izleri görmek mümkündür. Bu da bizlere yüce yaratıcının büyüklüğünü ve kudretini bir kez daha göstermektedir.

1. 14. 3. Gurâb Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Öyle görülüyorki bu âyetlerde Allah (cc) kargayı özellikle zikretmiştir. Çünkü karga birçok şeyi düşünüp yapabilecek kabiliyette yaratılmış bir kuştur. Bu günkü araştırmalar da bunu doğrular niteliktedir. Söz konusu olan araştırmalarda kargaların peşpeşe birçok görevi yapabildiği, o istenilen şeye ulaştığı görülmüştür. Kargaların sosyal hayvanlar olduğu, ömürlerini tek eşle geçirdikleri tespit edilmiştir.

Diğer âyette ise “Garâbîb” kelimesi siyah veya kargaların genelde renk olarak siyah olmaları ve bu siyahın koyu bir siyah olması nedeniyle karga kelimesinin çoğulu olan “Garâbîb” kullanılmış, toprağın, doğanın ve taşların görünümü ona benzetilmiştir. Yine aynı şekilde mermerlerin ve madenlerin renklerindeki seronomiye bir bakıma dikkat çekilmiştir.

1. 15. HIMÂR (حمار) EŞEK

Kur'an-ı Kerim'de kullanılan “hımâr” kelimesi, ülkemizde de iyi bilinen eşeğin ismidir. Bu kelime Kur'an'da iki yerde, “hımâr”²³¹ iki yerde “hamîr”²³² bir yerde de “humur”²³³ şeklinde olmak üzere toplam 5 yerde geçmektedir.

1. 15. 1. Sözlük veya Terim Anlamı:

Arapça'daki “hımâr” (حمار) kelimesi Türkçe'de eşek anlamına gelir. Bu kelimenin çoğulu “hamîr” (حمير), “humur” (حمر) ve “ahmiratün” (احمرة) şekillerinde gelir.²³⁴ Kelimenin müennesi “hımâratün” (حمارة), müennesin çoğulu ise “hamâiru” (حمائر) şeklinde gelmektedir.²³⁵

Eşek, atgiller familyasından onlara akraba, ancak cüsse olarak daha küçük ve atlara göre kulakları daha uzun, yük taşımada dayanıklı bir hayvandır. Tek parmaklı ya da toynaklı hayvanlardan olup, dünya üzerinde birçok türü ve çeşidi bulunur. Evcil eşeklerin ilk nesilleri Habeşistan ve Kuzey Afrika'da yaşayan yabani eşeklerdir.

²³¹ Bakara 2/259; Cum'a 62/5.

²³² Nahl 16/8; Lokman 31/19.

²³³ Müddessir 74/50.

²³⁴ Rağıp el- İsfahani, *Müfjedâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Abdülbaki Gümüş, Mehmet Yolcu (çev), İstanbul 2012, s. 308.

²³⁵ Arapça'da eşek anlamına gelen: “abulafâu” (ابوالغفاء), “kusatün” (كسعة) ve “kus'üm” (كسعوم) gibi başka kelimeler de vardır. Ancak bu kelimeler Kur'an'da geçmemektedir. Lugat, Arapça-Arapça.

Eşekler, insanoğlu için hem bir binek hayvanı hem de bir dünya ziynetidir. Bu hayvanlar binlerce yıldan beri insanlara hizmet etmektedir.

1. 15. 2. Hımâr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Hımar kelimesi Kur'an'da surelerin tertibi açısından bakıldığında ilk defa Bakara sûresinde geçmektedir: وانظر الى حمارك ولنجعلك اية للناس وانظر الى العظام كيف ننشزها ثم “Hele bir de eşeğine bak! Hem bunlar seni insanlara karşı kudretimizin ibret belgesi kılmamız içindir. Dön eşeğin kemiklerine de bir bak, onları nasıl toparlayıp bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz.”²³⁶

Bu kıssada, öldükten sonra dirilme konusunda tereddüt yaşayan bir kişiye, Allah'ın (c.c) yaratmaya ve yeniden diriltmeye nasıl kadir olduğu ölen ve sonra diriltilen bir eşek üzerinden canlı bir örnekle anlatılmaktadır. Bu ayette eşek, öldükten sonra dirilme eyleminin nesnesi konumundadır.

Söz konusu ayette, “öldükten sonra dirilme konusunda tereddüt yaşayan kişinin kim olduğu, olayın nerede ve ne zaman geçtiği belirtilmemiştir.”²³⁷ Ayrıca bu konuda Kur'an'ın diğer ayetlerinde ve sahih hadisler de de her hangi bir bilgi mevcut değildir.”²³⁸ Zira Kur'an'da anlatılan kıssaların genel amacı tarihi olaylar hakkında bilgi vermek değil, bu kıssalar üzerinden gerek Allah'ın varlığı ve kudreti, gerek öldükten sonra dirilme gibi Kur'an'ın ana mesajları üzerinde insanı düşündürmektir. İşte bu kıssada da yaratılışa ve yeniden dirilmeye eşek örneği üzerinden vurgu yapılmıştır. Zira Allah'ın kudreti açısından diriliş hadisesine bakıldığında dağılmış kemiklerin bir araya getirilmesi, onlara et giydirilip yeniden hayat verilmesi son derece

²³⁶ Bakara 2/259.

²³⁷ “İslâmî kaynaklarda verilen bilgilere göre örnekte geçen kasaba Beytülmağdis, buraya uğrayan şahıs ise bir rivayette Yeremya b. Hilkiyâ, bir başka rivayete göre ise Üzeyr b. Şerhiyâ'dır (Ezrâ b. Serayâ). İbn Âşûr bu kişinin, İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberlerden Hezekiel olduğu tesbitini tercih etmiştir. Bu peygamber Yeremya ve Dânyâl ile aynı çağda yaşamıştır. Milâttan önce 586'da Kudüs'ü işgal eden Buhtunnasr Beytülmağdis'i tahrip etmiş, halkını da esir ederek Bâbil'e götürmüştü. Hezekiel peygamber bu zalim hükümdarın, Hz. Mûsâ'dan kalan kutsal emanetleri ve sandığı da alıp götürmesinden korkmuş, bunları Kudüs'te bir kuyuya atıp üzerine de bir alâmet koymuştu. Esir olarak Bâbil'e gittikten sonra burada vahye dayalı bazı yazılar yazmıştı; bunlardan birinde konumuz olan âyette geçen olayın bir benzeri de vardır. Hezekiel 560 yılında vefat etmiş, Kudüs ise Üzeyir aleyhisselâm zamanında 458'de yeniden imar edilmiştir. Aradan geçen zaman yaklaşık yüzyıldır. Anlaşılan vefatından yüzyıl sonra Allah Teâlâ Hezekiel peygamberi diriltmiş, ona ölü kemiklere nasıl can verdiğini, bozulmamış yiyecek ve içeceğini, kendine iade ettiği eşeğini göstermiş ve bütün bunları (peygamberine lütfettiği mucizeleri), öncelikle orada bulunanlara, sonra da Kur'an'ın gelişine kadar vahiy yoluyla bu bilgiye ulaşan insanlara ibret kılmıştır.” Karaman ve dğ., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara 2006, c. 1 s. 411.

²³⁸ Ebu'l-A'la el-Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, Muhammed Han Kayani ve dğr. (trc.), İstanbul 1989, c.1, s. 206.

basit bir olaydır. Çünkü onları yoktan var eden, ilk defa yaratan da O'dur. Bu itibarla incelediğimiz bu ayette anlatılan “eşeği diriltme hadisesi Allah Teala'nın insanları öldükten sonra tekrar diriltmeye kadir olduğunun bir göstergesi olup, ahiret inancının bir delilidir.”²³⁹

Bir bakıma bu kıssa yaratılışı unutan, Allah'ın sonsuz kudreti konusunda tereddüt yaşayan her dönem insanını uyardı, canlı bir örnektir. Zira “burada yaratılışa ve tekrar yeniden dirilmeye vurgu yapılmış, bütün bu olanlarda değişmeyen Allah'ın gücü olduğu, ne o kemik parçalarının ne de diğer detayların önemini olmadığı, hayatın Allah'ın gücü ve takdiriyle ayakta durduğu belirtilmiştir.”²⁴⁰ Bu kıssanın anlatımında eşek gibi tarihin ilk dönemlerinden beri insanoğlunun yakından tanıdığı, evcilleştirdiği, günlük hayatında kullandığı bir hayvan seçilmiştir.

Hımar kelimesinin geçtiği ikinci ayeti kerime, kendilerine Allah katından Tevrat indirilen ancak onunla amel etmeyen İsrailoğullarının durumunun tasvir edildiği Cum'a suresinin şu ayetidir:

“مثل الذين حملوا التوراة ثم لم يحملوها كمثل الحمار يحمل أسفارا”²⁴¹ Tevrat'la sorumlu tutulup da onunla amel etmeyip yaşamayanların durumu, ciltler dolusu kitap yüklü olup onu taşıyan eşeğin durumu gibidir.”

Bu âyette insanlara gönderilen ilahi kitapların anlaşılıp yaşanmak üzere gönderildiği, yoksa mesajları dikkate alınmayan, hükümleriyle amel edilmeyen bir kitaba sahip olmanın insana dünya ve ahiret hayatında her hangi bir fayda sağlamayacağı eşek-kitap ilişkisi üzerinden çarpıcı, biraz da ironik bir şekilde anlatılmaktadır.

Bu âyette eşek, ne taşıdığı farkında olmayan, sadece hamallık yapan bir hayvandır. İşte “İsrailoğullarının misalinin de sırtında koca koca kitaplar taşıdığı halde onların sadece maddî ağırlığı altında ezilen ama kendisiyle onların içerikleri arasında bir bağ kurma yeteneğine sahip olmayan merkebe benzetilmesi, bir mesel olduğu için

²³⁹ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 1 s. 411.

²⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 2012, c.2, s. 183.

²⁴¹ Cum'a 62/5.

kuşkusuz sırf Tevrat'la yükümlü tutulanlara değil benzer tutumu benimseyen bütün ilâhî dinlerin mensuplarına yöneltilmiş bir eleştiri ve uyarı niteliğindedir.”²⁴²

İnsan, dünyanın en değerli hazinelerine, bilgilerine, kitaplarına sahip de olsa bunlardan yararlanmadığı sürece onlara sahip olmanın hiçbir anlamı yoktur. Şairin de dediği gibi “Onlar kitap hamallarıdır. Onların, kitapların iyisi hakkında bilgileri yoktur. Onların bilgisi eşeklerin bilgisine benzer.”²⁴³ Bu tür insanların gerçeği anlamada, sahip olduğu değerlerin kıymetini bilmede eşekten bir farkı yoktur.

Şöyle bir düşünelim dünyanın en değerli kitaplarını, en gelişmiş silahlarını bir eşeğin sırtına yükleseniz, kendisini yemek için gelen aslan veya kurda karşı bunlardan nasıl faydalanabilir, onları kendisini savunmak için nasıl kullanabilir? Bütün bunlara sahip olması eşeğe ne kazandırır? İşte insanlar da sahip olduğu vahiy kaynaklı değerlerin ve mesajların farkında olup, hayatlarını bu değerlere göre şekillendirir, bu mesajlar onun hayatına yansırsa bunun bir anlamı olur. Zira insanların güzel ahlaklı, kültürlü, irfan sahibi, ilim sahibi biri olduğunu biz onun sadece sözlerine bakarak değil, onun hayatına yaşayışına bakarak anlarız.

Hımar kelimesinin geçtiği bir diğer ayet, atların, katırların ve eşeklerin insanlara binek hayvanları olarak hizmet etmeleri için verildiğini belirten şu ayettir:

والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة ويخلق ما لا تعلمون “Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır.”²⁴⁴

Bu ayette Allah'ın at ve katırla birlikte eşeği de insanların taşımacılıkta kullanmaları için yarattığı, bu hayvanları insanın hizmetine sunduğu, bu durumun insanlara ayrı bir haz ve keyif verdiği belirtilir. Bir bakıma bu hayvanların insanlara sağladığı kolaylıklar sayılarak kendilerine bu imkânları sunan Allah'a şükretmeleri gerektiği hatırlatılır.

Hımar kelimesinin yer aldığı bir diğer ayet, eşeğin o tiz ve kulakları tırmalayan sesinden hareketle insanlara konuşma adabının ve nezaketinin öğretildiği Lokman Suresi'nin şu ayetidir: واقصد في مشيك واغضض من صوتك ان انكر الاصوات لصوت الحمير

²⁴² Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 5, s. 345.

²⁴³ es-Sâbûnî, *Safvetü 't-Tefâsîr*, Beyrut, ts., c. 6, s. 434.

²⁴⁴ Nahl 16/8.

“Yeryüzünde yürüyüşünde ölçülü ol. Sesini alçak tut. Çünkü seslerin içerisinde en çirkini elbette eşeklerin sesidir!”²⁴⁵

Bilindiği gibi insanlar arasında sözlü iletişim, hayvanlardan farklı olarak karşılıklı konuşma yoluyla yapılır. Ancak sağlıklı ve verimli bir iletişim, karşımızdaki insana saygılı, onu rahatsız etmeyecek, nazik ve kibar bir üslup ve ses tonuyla yapılır. Bu ayette insanların kulaklarını tırmalayan eşeğin anırması örnek verilerek kaba, yüksek perdeden konuşmaların uygun olmadığı çarpıcı bir benzetmeyle anlatılır. İnsanların bu tür itici konuşma üslubundan uzak durmaları istenir.

Konuşmanın şekli, ses tonunun yüksekliği biraz da şartlara, mekâna ve ihtiyaca göre belirlenir. Örneğin yakın mesafeden veya küçük bir topluluğa konuşurken alçak sesle, uzak mesafeden veya kalabalık bir topluluğa hitap ederken yüksek sesle konuşulur. Dua esnasındaki ses tonumuz, kızgınlığımızı belirteceğimiz ses tonumuzdan farklı olur. Ancak amacımızın karşı tarafa iletmek istediğimiz hususları en iyi şekilde iletmek olduğunu unutmamalıyız.

Aslında yumuşak, sakin, net bir ses tonuyla konuşmak hem konuşan kişiye hem de karşı tarafa güven verir. İşte Kur'an kendine has üslubuyla “kaba ve rahatsız edici konuşma” tarzının çirkinliğini eşeğin anırması üzerinden tasviri bir anlatımla gözlerimizin önüne sermektedir.

Hımar kelimesinin kullanıldığı son ayeti kerime ise hak ve hakikatten kaçan inkârcıların, aslandan kaçan yaban eşeklerine benzetildiği Müddessir suresinin şu ayetidir: *كانهم حمر مستنفرة فرت من قسورة* “Onlar sanki aslandan kaçan yaban eşekleri gibi haktan kaçmaktadırlar.”²⁴⁶

Kur'an vahyinin ilk muhatapları Mekke müşrikleri ve inkârcılar, gittikleri yolun çıkmaz sokak olduğunu belirten ilahi vahyin hakikat dolu mesajları karşısında sanki bir aslan kükremesi işitmiş de sağa sola kaçışan yaban eşeklerine benzer bir tavır sergilemişler, ilahi çağrıya kulaklarını tıkamışlardır.

Aslında yaban hayatından bir kesitle Kur'an'ın anlattığı bu tabloyu Araplar çok iyi bilmektedir.²⁴⁷ Seyyid Kutub'un da belirttiği gibi “Bu hal insanoğluna tatbik edildiğinde ortaya çok gülünç bir tablo çıkmaktadır. Nasıl oluyor da bu kaçışlarıyla

²⁴⁵ Lokman 31/19.

²⁴⁶ Müddessir 74/50, 51.

²⁴⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, c.6, s. 525.

insan vasfından çıkıp vahşi hayvanlara dönüyorlar. Bu hal korkularından ve tehdit edilmelerinden değil de Rablerinin ve O'na varışın onlara hatırlatılması sonucu doğuyor. Onlara bu elem verici korkunç günden, o azap verici sıkıntılı yerden korunmaları için bir fırsat tanınmakta fakat bunu anlamıyorlar.”²⁴⁸

Vahiy karşısında öğütten kaçan bu budalalar, aslında tehlikeden değil, kurtuluştan, kurtarıcıdan kaçmakta, faydalarını bırakıp bilinçsizce yok oluşa koşmaktadırlar.²⁴⁹

Onlar bu halleriyle aslandan kaçan yaban eşeklerinden daha aptaldır. Zira yaban eşekleri canlarını kurtarmak için bir bakıma kurtuluşa kaçıyorlar, bu insanlarsa kurtuluşa yapılan davetten ebedi felakete kaçıyorlar. Mevlana'nın da Mesnevi'de belirttiği gibi “Kur'an'dan kaçanlar insanlıklarını yitirip eşekleşirler. Akıl, yaratana ilişkisini kesip, bağından kurtulursa akıl, hayvanlaşır.”²⁵⁰

1. 15. 3. Hımâr Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Kur'an-ı Kerim'de “hımar/eşek” kelimesini geçtiği ayetlere baktığımızda Allah Teala'nın bu hayvanın farklı özellikleri üzerinden insanlara değişik mesajlar verdiğini görürüz.

Allah (cc) öncelikle bu hayvanın taşımacılıkta insana sağladığı katkıya, onun işlerini nasıl kolaylaştırdığına dikkat çekmekte ve insana sağlanan bu hizmetten dolayı Rabbine şükretmesi istenmektedir. Bir diğer ayette öldükten sonra diriliş, eşek metaforu ile son derece canlı bir şekilde anlatılmaktadır.

Eşeğin düşünüp akletmeyişinden hareketle, ilahi kitaplara sahip olup da onunla amel etmeyenlerin durumu, sadece üzerine yükleneni taşıyan ancak taşıdığı yükün içeriği ile ilgilenmeyen eşeğin durumuna benzetilmiş, onun bu tavrı kınanmış, akıl sahibi insanın eşekten farklı olması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Kendilerini hidayete çağıran peygamberin davetinden, öğüt almaları için gönderilen Kur'an'ın mesajından kaçan başta Mekke müşrikleri olmak üzere inkarcıların tutumu, yaban eşeğinin kendisine saldıran aslan karşısında canını kurtarmak için ortaya koyduğu o inanılmaz efor ve kaçış refleksine benzetilmiştir.

²⁴⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c. 15, s. 375.

²⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.8, s. 431.

²⁵⁰ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, İstanbul, c. 8 s. 111-112.

Hayvan olmasına rağmen yaban eşeği, canını kurtarmak için inanılmaz çaba gösterirken, en mükemmel şekilde yaratılan insanın ebedi kurtuluşa yapılan çağrıdan böylesine kaçışı akıl sahibi bir varlığa yakışmadığı çarpıcı bir şekilde anlatılmaktadır.

Son olarak eşeğin o kulak tırmalayan, inanılmaz tiz sesinden hareketle, insana kaba ve yüksek sesle konuşmanın yakışmadığı, insanın hayvandan farklı ahlaki meziyetlerinin olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Sonuç itibariyle Kur'an literatürüne bakıldığında eşek üzerinden hem bu hayvanın insana sağladığı faydalar hatırlatılmakta hem de bu hayvanın sahip olduğu olumlu veya olumsuz özelliklerden hareketle insanlara bir takım ahlaki dersler verilmektedir.

1. 16. HİNZÎR (الخنزير) DOMUZ

Kur'an-ı Kerim'de kullanılan "hinzîr" kelimesi, bizim kültürümüzde de iyi bilinen domuzun ismidir. Kur'an-ı Kerim'de domuz anlamında kullanılan "hinzîr" (خنزير) kelimesi 4 yerde, "hanâzîr" (الخنزير) kelimesi ise bu şekliyle bir yerde olmak üzere toplam 5 yerde geçmektedir.

1. 16. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Arapça'daki "hinzîr" kelimesi sözlükte Türkçe'ye domuz anlamında çevrilmekte olup çoğulu olan "hanâzîr" sıracı hastalığı anlamında da kullanılır.²⁵¹

Domuz: "Hayvanlar içerisinde bilinen en eski çift tırnaklılardanır. Hem yırtıcı hemde otcul olarak bilinir. Bedeni silindirik şekilli olan kısa bacakları ve çatal ayak tırnaklı memeli türüdür.. Oval uzun koni biçiminde olan başları vücudun üçte birini oluşturmaktadır. Alçakca, yanları basık, tıknaz, dar sırtlı gövdeleri, sert uzun tüylü derileri vardır. Başları ovalimsi olduğundan burnu ve ağzı huni biçiminde ileriye uzamış bir biçimindedir. Üste ve alta bulunan köpekdişleri yaş ilerledikçe büyüyüp ağzından dışarı çıkar. Çabuk üreyip çoğalan bir hayvandır. Bu da çok doğurgan olmasından kaynaklanır. Dört buçuk ayda bir, her batında bir ila yirmi arası yavru doğurur. Obur bir hayvan olması nedeniyle herşeyi yer. Leş, pislik, hatta kendi pisliğini, içlerinde ölmüş olan kendi cinsini dahi yemektir. Ayrıca kestane, kozalak,

²⁵¹ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîd*, s. 384, Lugat (معجم عربي عربي), *Arapça-Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (20. Nisan. 2018), Arapçada domuz anlamında kullanılan başka kelimeler de vardır. Örneğin "abûzür'a" (ابوذرة), "hanûs" (خنوص), "hallûf" (هلوف) vb. gibi, Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 250.

palamut, ot, mısır, böcek, sürüngen ve küçük memeli hayvanlarla beslenmektedir.” Diğer taraftan domuz en hızlı ve en zayıf sindirim sistemine sahiptir. Geviş getirmez. Bu sebeple yediği her şeyi çabucak sindirir. Bu nedenle zararlı mikropları, her türlü hastalığı bünyesinde barındırır ve dolayısıyla etinden yiyen her canlıya onu aktarmış olur. Bir de bu özelliğinden dolayı çok çabuk gelişir ve büyür. Aynı zamanda evcilleştirilmiş türleride vardır.

1. 16. 2. Hinzîr Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

Kur’an’da Hinzîr kelimesinin geçtiği ilk dört âyet domuzun yenilmesinin haramlığıyla alakalı âyetler olup domuzun pisliğinden bahsetmektedir. Bu pislikde domuzun etinin içerisinde taşıdığı zararlı besinlerin ve mikropların yanısıra beslenmesinde doymaz bir iştah ve yediği besini seçmemesi kendi pisliği dahil her türlü leş ve sakatatı yemesinden olsa gerektir. Domuz ölen kendi türünü dahi yiyebilir, beslenmede hiçbirşeyi ayırt etmez.

“Şüphesiz ana harm عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل به لغير الله فمن اضطر غير باغ ولا عاد فلا اثم عليه ان الله غفور رحيم Allah (cc), size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’ (cc) tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, bunu istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yüklenmez. Şüphesiz, Allah (cc) çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁵²

Bu âyet öncelikle haram kılınan besinleri saymaktadır. “Allah (cc) domuz etini yemeyi haram kıldığından bir rivayete göre cahiliye döneminde Araplar’ın kendi besledikleri evcil domuzu yemedikleri, ancak yaban domuzunu avlayıp yedikleri nakledilmiştir. Yani cahiliye arapları domuz eti yemektedirler. Diğer ilahi dinlerin bu konudaki tutumu ise, Yahudilik’te domuz eti haram, Hıristiyanlık’ta ise böyle bir yasak söz konusu değildir yani domuz helâldir. Bunun yanında domuzun kılından ve derisinden elde edilmiş ürünleri kullanmanın haram olup olmadığı hususunda İslam fikhında alimler farklı görüşler ileri sürmektedirler.”²⁵³

Bu âyet ahkâm âyetlerinden olduğundan zor durumda kalındığında zaruret çizgisini aşmaksızın belirli bir miktarına izin vermektedir. “Bu âyette temiz olmayan haram kılınmış bir şeyin mecburiyet karşısında şu üç şartla kullanılmasına mücade

²⁵² Bakara, 2/173.

²⁵³ Geniş bilgi için bk. Asaf Ataseven-Mehmet Şener, “Domuz”, DİA, c. 9, s. 507-509.

edilmektedir: 1) Aşırı bir ihtiyaç ve hayati bir tehlike durumunda. Örneğin, eğer bir şahıs açlıktan veya susuzluktan dolayı ölmek üzereyse ya da herhangi bir hastalık sebebiyle hayatı tehlikedeysen ve o haram kılınan pis şeylerden başka kullanılabilecek başka şey yoksa, işte o zaman onu kullanmasına müsaade edilir. 2) Kişi bu ruhsatı kullanırken kalbinden Allah'(cc) in koyduğu yasayı çiğnemek gibi bir düşünce geçirmemelidir. 3) Kişi yeteri kadarından bir lokma bile fazla yememeli ya da kullanmamalıdır. Örneğin böyle bir durumla karşılaşan kişi, eğer haram olan şeyden hayatta kalacak kadar bir iki lokma veya bir iki damla hayatı idameye yetecekse, kesinlikle bundan fazlasına dokunulmamalıdır.”²⁵⁴ Şeklinde kurala bağlamaktadır.

Bugünlerde domuz etinin haramlığıyla alakalı söyle bir itirazdan söz edilmektedir: “Yüce Allah (cc) domuzun etini çok uzun yüzyıllar önceki bir dönemde asrı saadette haram kıldı, oysa günümüzde geliştirilen modern pişirme yöntemleriyle bu sorunun ortadan kalktığını savunarak, domuzun güvenle yenilebileceğini iddia edenler bulunmaktadır. Bu tez karşısında savunulan söz bilim bu hayvanda var olan bir tek zararı keşfedilebilmek için bin yıllara muhtaç ise, daha bunun yanında domuz etinde henüz bilinmeyen ve bilim tarafından da keşfedilmemiş daha başka zararlıların yada başka insana zararlı etkisinin bulunmadığını var saymak tabiri caizse ahmaklık olur, belli ki burada yaradan tarafından bir hikmet gizlenmiş, onuda sözün sahibi olan Allah (cc)’ye bırakarak ve ona güvenerek haram dediğini haram, izin verip helâl dediğini de helâl bilmek gerekmektedir.”²⁵⁵

Hıncır kelimesinin geçtiği bir diğer âyeti kerime de ahkâm âyetlerinden ve aynı zamanda son inen âyetlerden olan *حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير* “Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, size haram kılındı.”²⁵⁶ yetidir.

Bu âyeti kerime bir çok konuyu ihtiva etmektedir. Burada “haram kılınan şeyler sayılmakta ve domuzun sadece eti söz konusu edilmektedir, bu konu bir diğer âyette fisk haram olarak ifade edilmiş ve En‘âm Sûresi’ndeki âyette de “rics” kelimesiyle yani hem maddî hemde mânevî açıdan pis, murdar olarak nitelendirilmiştir. Buradan hareket eden müfessir ve fakihler, ister evcil olsun ister yabani olsun domuzun bilimum kemiği, yağı ve sütü de olmak üzere tümüyle haram

²⁵⁴ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, ter. Komisyon, c. 1, s. 138.

²⁵⁵ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, s. 99.

²⁵⁶ Mâide, 5/3.

olduğuna hükmetmişlerdir. Şuda bir gerçektir Kur’ân-ı Kerîm’de etinin haramlığı belirtilen tek hayvan domuzdur. Leş veya et yiyen diğer yabani, yırtıcı hayvanların haramlığı ile ilgili hüküm ise sünnet ve icthad kaynaklıdır. Yenmesiyle ilgili bu yasağın yanında, Hz. Peygamber (sav) Allah Teâlâ’nın domuz ticaretini, alım satımını da haram kıldığını belirtmiştir.”²⁵⁷

Bu âyeti kerime ahkâm ile ilgili haramlar ve helallerle ilgili bir çok kavram içermektedir. Bu konuların bir çoğuda ilmihal ve fıkıl kitaplarında uzun uzadıya açıklanmıştır. Ayrıca ahkâm tefsirlerinde de bu kavramlarla alakalı doyurucu bilgiler bulmak mümkündür.

Domuz hayvanının zikredildiği bir diğer âyeti kerime Peygamber (sav)’e şu hitabıyla geliyor. *قل لا اجد في ما اوحى الي محرمات على طاعم يطعمه الا ان يكون ميتة او دما مسفوحا او لحم خنزير فانه رجس او فسقا اهل لغير الله به فمن اضطر غير باغ ولا عاد فان ربك غفور رحيم* Ey Muhammed De ki: “Bana vahyolunanlar içinde bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, pis ve murdar olan domuz eti, ya da açıkca kasten Allah (cc)’den başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvanların dışında, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat kim zor durumda kalırda istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın bunlardan yerse bilsin ki.” Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”²⁵⁸

Bu âyeti kerime ve bundan sonra gelen “hinzîr” kelimesinin geçmekte olduğu âyeti kerime domuzun etinin haram olduğunu beyan ediyor. Her birisi bu yasaklanan domuz etinin bir başka yönüne vurgu yapıyor.

انما حرم عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل لغير الله به فمن اضطر غير باغ ولا عاد فان الله غفور رحيم Allah (cc) size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’ (cc) tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da istismar edip haddi ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa şüphesiz ki Allah (cc) çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁵⁹

Bir diğer âyeti kerime “hinzîr” kelimesinin çoğulu olan “hanâzîr” kelimesinin geçmekte olduğu Mâide Suresi’nin 60. âyetidir. *قل هل انبئكم بشر من ذلك مثوبة عند الله من لعنه الله وغضب عليه وجعل منهم القردة والخنازير وعبد الطاغوت اولئك شر مكانا واضل عن سواء السبيل* De ki: “Allah (cc)

²⁵⁷ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 208-217, ayrıca bk. Buhârî, “Büyü”, 112, Asaf Ataseven-Mehmet Şener, “Domuz” Md., DİA, c. 9, s. 507).

²⁵⁸ En’âm, 6/145.

²⁵⁹ Nahl, 16/115.

indinde cezası bundan daha kötü olanları size haber vereyim mi? Onlar, Allah (cc)'nün lanetlediği ve gazabına uğrattığı, içlerinden maymunlar ve domuzlar ile şeytanlara kulluk eden kimseler çıkardığı kimselerdir. İşte bunların yeri daha kötüdür ve onlar doğru yoldan daha çok sapmışlardır.”²⁶⁰

Bu konunun son âyeti kerimesi olan bu âyette ise kelimenin çoğulu zikredilmiş ve normal bilinen haramlık anlamından ziyade benzetme ve bir kavmi domuza çevirme söz konusudur. Âyetin sebebi nüzülünün şu hâdise olduğu anlatılır: “İlgili rivayette yahudilerden bir kısım insanlar gelip Resulullah (sav)’e dininin ne olduğunu sormuşlar, Resulullah (sav)’de “Allah (cc)’ye, bize indirilene, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve torunlarına indirilene, Musa ve İsa’ya verilene ve diğer peygamberlere Rableri tarafından verilene inandık, onlar arasında ayırım yapmayız, biz Allah (cc)’ye teslim olanlarız” maalindeki âyet ile cevap vermiş. Yahudiler Hz. İsa’yı duydukları zaman, “Biz, sizin dininizden daha kötü bir dini bilmiyoruz” diyerek oradan ayrılmışlar bunun üzerine bu âyet nazil olmuş, çünkü onlar Hz. Zekeriye (as)’ dan sonrasını Yahya (as)’ı, Hz. İsa (as)’ı ve son peygamber Hz. Muhammed (sav)’ i kabul etmemekteydiler şeklinde anlatmaktadır.”²⁶¹

Anlatılan bu sebebi nüzülden sora bahsedilmekte olan bu aşağılayıcı olayın yaşandığı bir vakiyadır. “kendi elleriyle yaptıkları kötü amellerinden ve isyanlarından dolayı Allah (cc)’nün lânetine ve gazabına çarptırılmışlardır. Buna rağmen, müslümanlara karşı yahudilerin hala utanmadan sergiledikleri iki yüzlülük, yüz kızartıcı davranışlara ve yaptıkları akılsızlıklara ince bir göndermede bulunmaktadır. Kendi kaynaklarında da bu hadise anlatılmaktadır. Yahudilerin kendi tarihlerinde kaydedilenlerden de anlaşıldığına göre, Sebt (Cumartesi) Günü’nün haramlığı yasağını çiğnemişler ve bu günahları yüzünden pek çokları rezil maymunlara ve domuzlara dönderilmişlerdir. Haddi aşım ileri gitmede bu azgın kavim, öylesine alçalmış ki, şeytana tağuta tapınmaya başlamıştır. Kendilerinin öylesine kötü daha başka ahlaksızlıklara bulaşmalarına ve bu azgınlıkta ayak direktmelerine rağmen bunu görmeyip içtenlikle Allah (cc)’ye inanmış ve doğru yol üzere olan müslümanlara karşı düşmanlık yapmaktan vazgeçmeleri için Allah (cc) tarafından uyarılmaktadırlar.”²⁶²

²⁶⁰ Mâide, 5/60.

²⁶¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, s.275, bk., (Bakara, 2/136).

²⁶² Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, ter. Komisyon, c. 1, s. 138.

Buradan hareketle âyetten çıkarılacak anlam “Ey Ehli kitap! Bu anlatılanların tamamı sizde mevcut olduğu halde, siz nasıl böyle konuşursunuz? bizim, bir Allah (cc)’ye inanan ve O’ndan başkasına inanmayan, sadece O’na ibadet etme esasına dayanan tertemiz dinimizi kınayıp duruyorsunuz. şeklinde olur. Bu bağlamda Kurtubî’nin şu nakli yerinde olur: Bu âyet nazil olduğunda müslümanlar onlara: “Ey domuza ve maymunlara çevrilenlerin kardeşleri!” diye hitap ettiklerini, onların bu sözleri duyduklarında utançlarından başlarını öne eğdiklerini ve bir şâirin onlar hakkında: “Allah (cc)’nün laneti Yahudilerin üzerine olsun. Çünkü onlar, maymunların kardeşleridir.”²⁶³ Şeklinde bir beyt söylendiğini nakletmektedir.

Domuza çevrilme hadisesi bu âyette anlatılmakta olup bunun mahiyeti hususunda ihtilaf vardır. İşte bu hususu şöyle izah ederler “İnsanların böyle fiilen hayvan hâline dönüştürülmesine “mesih” denilmektedir, bu ise ya sadece manevî ve yahut hem fiziksel görünüş itibariyle maddi ve hem de manevî yani ruhi ve karakteristiki olmak üzere iki türlü olmuş olabileceğini savunurlar: Değişime uğrayan kavmin ise daha sülbü yani üreme suretiyle nesli devam etmeyecek demektir. Bu tür tam bir özellikli ve olağan yaratılışlı hayvan türü olmadığından neslin devamı imkansızdır. Bu cezaya çarptırılmış bir nesil olduğundan böyle bir neslin üreyip çoğalması fizik kurallarına göre olanaksızdır. Bundan dolayı bu âyetin insanın maymundan evrimleşerek meydana geldiğini iddia eden kişilere de bir cevap ve uyarı içerdiğini de söyleyebiliriz. Bu da demek oluyor ki maymundan insana veya başka bir hayvandan insana dönüşme yani evrim geçirme örneği yokken tersine insandan hayvana dönüşme örneği var oda bu kıssada anlatılmaktadır.”²⁶⁴

1. 16. 3. Hınzîr Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Allah (cc) yarattığı varlıkları herkesten daha iyi bildiğinden domuz hayvanında bulunan illetler sebebiyle bu hayvanı haram kılmıştır. Ancak bu hayvan boş yere yaratılmamıştır. Kendisine Allah (cc) tarafından verilmiş ve insanların hizmetine olan bu vazifesini yerine getirmektedir. Etinin yenilmesi bu hayvanın insana hizmetine sunulan faydalarından değildir. Aksine zararınadır. Bunu bilen Allah (cc) etinin yenilmesini yasaklayarak insanoğlunu bunun zararından korumuştur.

²⁶³ Kurtubî, *el Camiu li Ahkamil Kuran* c. 6, s. 236, Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri* c. 2, s. 531, Es-Sabuni, *Safvetü’t-Tefasir*, c. 2, s. 117-118.

²⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 3, s.275.

Yasak olmasının hikmetlerinden birisi de pis olması iştahı ve beslenmesinin insanın iğreneceği bir halde olmasıdır. Bir diğer durumu da anatomisiyle alakalıdır. Yediklerini çok çabuk sindirir. Geviş getirmediğinden bu sindirim sistemi gıdaların içeriğini bozmadan çabucak ete dönüştürür. Dolayısıyla bu hızlı gelişim insanın metabolizmasına tersdir.

Diğer taraftan yemiş olduğu besinler içerisinde bulunan mikroplarda aynen bu sindirim sisteminden dolayı etinde muhafaza edilmiş olur. Etini yiyen her canlıya bu zararlı mikroplar geçer ve sağlığını bozar. Bu da domuz etinin haramlığının hikmet sebeplerinden birisidir. Bir diğeri ise bugün ilim ve modern tıp tam anlamıyla tesbit edip ortaya koymuş olmamakla birlikte bu hayvanın birçok hastalık sebebini bünyesinde taşıdığı ve insan sağlığına verdiği zararların öldürücü boyutlara ulaştığı bilinmektedir. Ancak dinî yasağın sadece buna bağlı olduğunu söylemek çok da isabetli değildir. Bugün bilinen mahzurların herhangi bir şekilde ortadan kalkması domuz etindeki yasağı geçersiz kılmaz. Müslümanlar bunu ilâhî bir buyruk olarak telakki etmekte ve bu inançla buyruğun gereğini yerine getirmektedirler.

1. 17. HÜDHÜD (الهدهد)

Hüdhüd kelimesi Kur'an-ı Kerim'de sadece bir âyeti kerimede, Hz. Süleyman (as) Kıssasında geçmektedir.

1. 17. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Kur'an-ı Kerim'de tek bir yerde geçen "hüdhüd" (الهدهد) kelimesi sözlükte kuş türlerinden kafasında tepeliği (sorguç) bulunan bir kuştur şeklinde tarif edilmiştir. Bu kelimenin çoğulu "hedâhidu" (هداهيد) ve "hedâhîdu" (هداهيد) şeklinde gelmektedir.²⁶⁵ Bir diğer kaynakta ise bilinen çavuş kuşu olarak anlamlandırılmaktadır.²⁶⁶

Hüdhüd; İbibik de denilen bu kuş türü çavuş kuşu adı ile de bilinir. Çavuş kuşu bu türün tek örneğidir. Boyu ve uzunluğu yirmibeş ila otuz santim kadar, gagası yay gibi eğri ve uzun, tüyleri turuncu ve kahverengidir. Başının üzerinde sorguç adı verilen uzun tüylerle kaplıdır. Bu boyutlara nazaran kısa kanatlı bir kuştur. Bazı yörelerde baltalı olarak da bilinir. Arapça'da Kur'an'da geçtiği gibi (هدهد) hüdhüd

²⁶⁵ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 328, Lugat (معجم عربي عربي), *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (20. Nisan. 2018).

²⁶⁶ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 328, el- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev), s. 813, Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 939.

olarak adlandırılır. Bu adın kendisine çifleşme dönemlerinde çıkardıkları “hüd, hüd” sesinden dolayı verildiği tahmin edilmektedir. Türkiye’nin değişik bölgelerinde hüdhüt, taraklı, kızlar çavuşu, tarakçın, ipek kuşu, ibibik gibi isimlerle adlandırılır.

Kanat ve kuyruk tüyleri siyah beyaz alaca renkli, vücudunun öbür bölümleri hafif pembemsi açık kahverengi, tepeliğindeki tüylerin uçları siyahtır. Yuvasını ağaçların boş kovuklarına, duvarda bulunan boşluklara ve kaya oyuklarına yapar. Yaşadığı bölgeler Filistin ve Mısır gibi Ortadoğu bölgeleridir; kışın daha sıcak olan Afrika’ya göç eder. Hüdhüd Tevrat’ın bölümü Talmud’da “yaban horozu” olarak isimlendirilmekte, aynı zamanda Tevrat’ta eti yenilmeyen kuşlar içerisinde sayılmaktadır. Karaîler mezhebi hüdhüdü tavukla karıştırırlar ve bu nedenle tavuğun yenilmesini haram saymışlardır.”²⁶⁷

1. 17. 2. Hüdhüd Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

“Hüdhüd” kelimesi Hz. Süleyman (as) kıssasında geçmekte olup, Hz. Süleyman(as)’ın ordusunda ve emrinde bulunduğu belirtilmektedir.

وتفقد الطير فقال ما لي لا أرى المدعد أم كان من الغائبين “Süleyman (as) kuşlara göz atıp kontroletti ve şöyle dedi: Hüdhüd’ü neden göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?”²⁶⁸

Kıssadan anlaşıldığına göre: “Bu âyette zikredilen Hüdhüd’ün Süleyman (as)’ın emrine verilmiş özel bir hayvan olduğu görülür, Süleyman (as), hüdhüdün verdiği haberin doğruluğunu teyid edip anlamak için yazdığı bir mektubu hüdhüde veriyor kraliçeye götürmesini ve sonucu kendisine bildirmesini Hüdhüd’e emrediyor. Demek oluyor ki bu elçilik yapabilen bir hayvan ve elçi olarak Hz. Süleyman (as) O nu Sebe melikesine göndermiştir. Diğer taraftan mektubun besmele ile başlaması ve Sebe’ melikesinin halkıyla birlikte Süleyman (as)’a boyun eğip teslim olmalarını istemesi, yapılan davetin hem siyasî içerikli hem de dinî içerikli olduğunun göstergesi olarak karşımızda durmaktadır.”²⁶⁹

Bu âyeti tefsir ederken bazı müfessirler, bu kelimeyi bilinen çavuş kuşu şeklinde te’vil etmekte. Örneğin Alûsî: Kokar kuş diye bilindiğini ve kanla beslenen

²⁶⁷ Ömer Faruk Harman - Cemal Kurnaz, “Hüdhüd., DİA, c. 18, s. 461-462 ayrıca bk. *Kitabı Mukaddes*, (Levililer, 11/19; Tesniye, 14/18).

²⁶⁸ Neml, 27/20.

²⁶⁹ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 4, s. 194, bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, Cemal Kurnaz, “Hüdhüd” Md., DİA, c. 18, s. 461)

bir kuş olduğunu söylemekte, Demiri’de Ebu’l-ahbar Haberler babası, Ebu’r-rebi’ Bahar babası ve Ebu Sümame vb. gibi künyelerle tanıtmaktadır.”²⁷⁰

Olayın kıssada şu şekilde cereyan ettiği nakledilmektedir; ”Süleyman (a.s) karınca vadisinden geçip ıssız bir yere konakladığı zaman ordu susamıştı ve Süleyman (as)’dan su istemişlerdi. O’na suyun nerde olduğunu ve yerini Hüdhüd kuşu gösterirdi. “Burada su vardır” dediğinde, şeytanlar ve cinler orayı kazar ve sular fişkirirdi. O gün Süleyman (a.s) işte bu nedenle Hüdhüd’ü aradı, fakat o ortalıkta yoktu, bulamadı.”²⁷¹

1. 17. 3. Hüdhüd Kelimesinin Kur’an’da Kullanım Amacı:

Öyle görülmüş ki Allah (cc) Süleyman (as)’ın kıssasında bize kuşlarla alakalı bir takım özel bilgiler veriyor. Kuşların akıllı oldukları, Hz. Süleyman (as) ile iletişim kurdukları, konuştukları, Hz.Süleyman (as)’ın kuşları ordusunda kullandığı bildiriliyor. Bir bakıma bu kıssada bizim elde edemeyeceğimiz bilgileri onlar üzerinden elde edebileceğimiz bize öğretiliyor.

Hüdhüd kuşu Hz. Süleyman (as)’la nasıl konuştu bilinmez ancak Allah (cc) O’na bu hususta özel yetenek bahsetmiştir. Kur’an normal bir konuşmadan bahsediyor. Bu hususu biz böyle algılıyor ve kabul ediyoruz. Kur’an-ı Kerim’de sadece bu yerde geçmekte olan bu hayvan hakkında başkada bir malumat bulunmamakla birlikte insanoğlunun kuşlardan dahi bilgi edindiğini kanıtlamaktadır. Bu da gösteriyor ki insanoğlunun kuşları gözlemleyerek onlar üzerinden öğreneceği daha çok şeyler var demektir.

1. 18. KASVERA (قَسْوَرَة) ASLAN

Bu konunun kavramı “kasvera” (قَسْوَرَة) kelimesi Kur’an’da tek bir yerde geçmektedir.

1. 18. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Kur’an’da bir yerde geçmekte olan “kasvera” (قَسْوَرَة) kelimesi çok güçlü, kuvvetli, heybetli, uzun tüylü ve devamlı galip aslan anlamına gelmektedir. Diğer

²⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.6 s. 136, ayrıca olayı “Kâdi Beydâvî’den, Süleyman (a.s) Beyt-i Makdis’in inşasını tamamlayınca hac için hazırlanıp Harem-i Şerife gitti. Burada istediği kadar kaldıktan sonra Yemen’e yöneldi. Sabahleyin Mekke’den çıkıp öğleyin San’a’ya vardı. Arazisi hoşuna gitti, oraya kondu, fakat su bulamadı. Hüdhüd ise yol göstericisi idi, suyu iyi bulurdu. Bunun üzerine onu aradı, bulamadı, çünkü Süleyman (as) indiğinde havada bir devir yapmış, diğer bir hüdhüdün durduğunu görmüş, yanına inmişti. İkisi anlaşmışlar, bunun üzerine onun anlattığını görmek üzere beraber uçmuş, daha sonra ikindiyi müteakip gelip anlatmıştı.” Şeklinde rivayet etmektedir.

²⁷¹ Es-Sabuni, *Safvetü’t-Tefasir*, c. 4, s. 375.

tarafından gecenin karanlığı, okcular topluluğu gibi anlamlara da gelmektedir.²⁷² Bu kelimenin çoğulu ise “kasâviru”(قساور) ve “kasâviratün” (قساورة) şeklinde gelmektedir.²⁷³

Arapça’da aslan kastedildiğinde ilk akla gelen isim esedir. “kasvera” kelimesi ise sık kullanılmadığı gibi çok özel bir kavram ve anlam için kullanılmaktadır. Çok iri cüsseli, yarı belinden yukarısı uzun tüylerle kaplı, heybetli ve gören diğer hayvanların korkuya kapıldığı kaçmak için yer aradığı kendi cinsleri arasında da çekinilen arapların zihninde bu özellikleri çok iyi bilinen hayvanlar kralı anlamındaki kelime Kur’an-ı Kerim’de zikredilmiştir. Bunun da apayrı bir anlamı ve amacı olsa gerektir.

Aslan, kedigiller familyasının en büyüğüdür. Koyu sarı renkli, azametli, güçlü, ve cesaretinden dolayı “Hayvanlar Kralı” olarak bilinen etcil bir memeli hayvandır. Afrika ve Asya doğal yaşaşam alanıdır. Erkekleri iri ve yelelidir. Ön elleri uzun tırnaklı ve yırtıcı olup buna pençe denir. Yaklaşık uzunluğu yüzatmış santime kuyruğu yetmiş santime ulaşır ve kuyruğunun ucu püsküllüdür. Ömrü: 25-30 yıl kadardır. Dünyada bir çok türü bulunur. Ormanlar kralı olarak bilinen aslani et obor bir hayvan olması, her türlü hayvanı avlayabilmesi sebebiyle bu isimle anılmaktadır.

Aslan; kuvvet, çeviklik ve cesaret sembolüdür. O okadar kuvvetlidir ki, bir pençe darbesi ile de büyük bir hayvanın bel kemiğini kırar. Kuyruğunu da silah gibi kullanır, bir kuyruk darbesi ile bir çok küçük hayvanı devirebilir.

Aslanlar diğer kedilere kıyaslandığında alışılmamış bir biçimde sosyaldirler. Genelde avlanan dişi aslan grupları, çoğunlukla büyük baş olan hayvanları hedef alır. Aslanlar yapıları gereği insan kültürünün en çok bilinen hayvan simgelerinden biridir. Bu yüzden geniş bir biçimde tasvir edilmiştir. Örneğin heykellerde, resimlerde, ulusal bayraklarda ve çağdaş sinema ve edebiyatta çokca kullanılmıştır.

²⁷² Konyalı, Mehmet Vehbi, *Hulâsat’ül Beyân fi Tefsir’il Kur’an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966, c.15, s. 6249.

²⁷³ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 461, Lugat (معجم عربي عربي), *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (20. Nisan. 2018), Arapça dili aslan anlamına gelen kelime bakımından çok zengindir. Onlardan bazıları şunlardır. “ esed” (اسد), “zenîm” (زئيم), “abu’l abdâl” (ابوالأبطال), “abu’zzagferân” (ابو الزعفران), “abu’l abbâs” (ابو العباس), “bâsîl” (باسل) vb. Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.8 s. 431. Elmalılı tefsirinde: “kasvera, “kasr” kökünden türetilmiş bir sözcük olarak zorlu, zorba demek gibi olup “zorlu avcı alayı” veya “aslan” anlamlarına geldiğini söylemektedir. Lugatçıların çoğu semantik açıdan kasvera’nin aslan anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bunun Habeş lüğatinde olduğunu da rivayet etmişlerdir.

1. 18. 2. Kasvera Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Kasvera kelimesi Kur'an'da sadece şu âyette geçmektedir; فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ “O inanmayanlar sanki arslandan kaçır gibi Kur'an'dan kaçıyorlar.”²⁷⁴

“Kasvera”, kelimesi ezmek ve üstün gelmek anlamındaki kökten gelmektedir. Aslan, diğer yırtıcı hayvanlara nazaran güçlü, kuvvetli ve galip olduğu için, ona bu isim verilmiştir. Bir görüşe göre de, kasvere, avcılık eden avcı aslanlar grubuna denmektedir. Aynı zamanda bu kelime okçular için kullanılmakta olan bir topluluk ismidir ve kendi cinsinden tekili yoktur.” Diğer taraftan Ebû Hayyân'ın ise: “Yüce Allah o inanmayanları yermek ve ayıplamak maksadiyle, ürküp kaçır eşeklere benzettiğini söylediği kaydedilmektedir.”²⁷⁵

1. 18. 3. Kasvera Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Aslan kelimesinin geçtiği âyeti kerime ve yukarıdaki aktardığımız bilgiler Aslanın hayvanlar içerisinde sahip olduğu üstün konumu açık bir şekilde ortaya koyar. Bunu bilen diğer hayvanlar ona yaklaşmanın canlarına mal olacağını iyi bilirler ve ondan uzak dururlar. Aslanla diğer hayvanlar arasındaki bu ilişkiden hareketle Allah (cc) inanmayan ve inanmak istemeyen insanları bu benzetmeyle tasvir ediyor. Sanki Allah Rasulüne uymaları Allah (cc)'in dinine girmeleri veya yaklaşmaları onların canlarına mal olacaktı gibi Allah(cc)'in dininden kaçır içerisinde oldukları.

Diğer taraftan Aslan figürü ve düşüncesi insanların ve arapların düşüncesinde yeni değildir. Yüzyıllardır gücün ve yönetimin sembolü olarak bilinir ve kullanılır. İşte âyeti kerimede Cenabı Allah (cc)'in “kasvera” kelimesini kullanması biraz da aslanın bu yönüne dikkat çekmek içindir.

Bir diğer husus Aslan sosyal bir hayvandır. Sürüler halinde yaşarlar. Bu sosyal çevre içerisinde erkek aslanın görevi sürüyü koruyup kollamaktır. Aynı zamanda da kıskanç olan erkek kendi sürüsüne diğer erkekleri yaklaştırmaz ve başkasından olan yavruları da kabul etmez. Dişi aslanların görevi de yavruların yetiştirilmesi, karınlarının doyurulması vs dir. Bu davranış şekilleri aslan türüne ayrı bir saygınlık getirmektedir.

²⁷⁴ Müddessir, 74/51.

²⁷⁵ Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, c. 7, s. 130.

1. 19. KELB (الكلب) KÖPEK

Kur'an'da ismi geçen hayvanlardan biri de “kelb” dir. Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de beş yerde geçmektedir. Bir yerde de “mükellebîn” şeklinde gelmektedir.

1. 19. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

“kelb” (الكلب) kelimesinin sözlük anlamı köpek demektir. Bunun dışına “kelbetün” (الكلبة) denir. Bu kelimenin çoğulu ise “eklebün” (الكلب), “kilâb” (كلاب) ve bazen de “kelîb” (كليب) şeklindedir diyenler de vardır. Başka bir anlamı da “keleb” şeklinde okunursa hırslı anlamına da gelir. Köpek gibi hırslı anlamında kullanılan bir deyim de mevcuttur. Aynı kökten türemiş “kelbetân” (كلبتان) kelimesi de bulunur iki ağızda köpek dişi gibi keskin anlamında bir kelimedir.²⁷⁶ Türkçe'ye de “kerpeten” şeklinde geçmiştir.

Özellikleri bakımından köpek, insana en yakın ve sadakat bakımından en sadık hayvandır. Köpekgiller familyasından, görünüşü ve büyüklükleri farklı bir çok türü ve ırkı bulunan, etçil, memeli bir hayvandır. Dünyanın her yerinde bulunan, yaşayan ve en çok beslenen evcil hayvanından biridir. Aynı zamanda insanoğlunun var olduğu dönemlerden bu yana birlikte av yaptığı, koruyucusu ve arkadaşı olmuştur. Köpekler keskin görme ve koku duyusuna sahiptirler ve bu özellikleri sebebiyle çokca çoban köpeği ve koruyucu olarak beslenirler.

1. 19. 2. Kelb Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Bu konudaki ilk âyeti kerime “O sapkın kişinin durumu köpeğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini salar solur; kendi haline bıraksan da dilini salar solur.”²⁷⁷ âyetidir.

Bu âyeti kerimede bir insanın inanç bakımından takındığı tutum ve tavır Allah (cc) tarafından köpeğin karakteristik bir davranışı olan bu davranışa benzetiliyor. Köpek davranışı üzerinden yanlışını hatırlatmaya çalışıyor.

²⁷⁶ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 312, el- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev), s. 928-929, ayrıca bk. *Lugat (معجم عربي عربي)*, *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (20. Nisan. 2018), Arapçada köpek anlamına gelen “hâm” (حام) ve “şagıy” (شقي) gibi. başka kelimelerde vardır. “kırş” (قرش) kelimeside köpek balığı anlamına gelmektedir. Ancak Kur'an sadece “kelb” kelimesi ve türevini almıştır.

²⁷⁷ A'râf, 7/176.

İnkâr eden insanın ruh hali “âyette psikolojik olarak ön plana çıkartılmakta, havadan, sıcaktan, başka herhangi bir sıkıntıdan dolayı veya bir sebebe matuf olmaksızın dilini dışarı sarkıtıp devamlı soluyan, yani kehleyen, kovulup müdahale edilse de kendi başına bırakılsa da durumunu değiştirmeyen fark olmaksızın o hal üzere devam eden köpeğin haline benzetilmektedir. Bunca işaretlere, gelmiş olan apaçık delillere ve kanıtlara rağmen o gibi kişiler de durum ve tutumlarını değiştirmemektedir.”²⁷⁸ şeklinde çok ilginç bir örnek getirilmektedir.

Diğer taraftan kıssadan maksadın herhangi bir kişiyi tarihi olayı anlatmak değil, onun ilahi uyarı karşısındaki halini anlatmak ve karakterini ortaya dökmektir. Madem ki, o arzu ve isteklerine uydu, dininden döndü ve insanlık açısından alçaldı, işte artık o kişinin temsili bir köpek misali gibidir, sen onu idare etsen de kehler, geri bıraksan da kehler, durum budur hiçbir zaman azaptan, acıdan kurtulamaz. Köpeğin ondan başka hiçbir hayvanda bulunmayan en perişan, aşağılık hali de bu soluyuşudur, bu da alçalmanın en son derecesidir. “Onları sen uyarsan da, uyarmasan da birdir.” demektedir.²⁷⁹

Allah (cc) köpeğin bu meşhur tipik karakterini örnek vermektedir. Bu özellik ağzından dışarıya sarkıtıldığı diliyle ağzının yanlardan akan salyasıdır. İşte bu da onun doyumsuz oburluğunu göstermektedir.²⁸⁰ şeklinde de yorumlanabilir.

Bundan sonraki gelen âyeti kerimeler Ashabı Kehf kıssasından ve onların köpeklerinden bahsediyor: “Ashabı

²⁷⁸ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 628.

²⁷⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.8, s. 431, Bu olayın Hz. Musa (as) döneminde İsrailoğulları âlimlerinden Bel'am b. Ebr veya Ken'aniler'den Bel'am b. Baura namında birisi olduğuna veya Araplar'dan Ümeyye b. Ebissalti Sakafî hakkında nazil olduğuna dair bir kaç rivayet olduğundan bahsetmektedir. Bel'am'ın bazı ilâhî kitaplardan bilgisi vardı, duası makbul bir veli iken Arz-ı Mukaddes'e girme meselesinde Hz. Musa'nın veya Yuşa'nın aksine dünya sevgisi ile zorbalara arka çıkmıştı. Ümeyye b. Ebissalt da bazı din kitaplarını okumuş ve bir peygamberin geleceğine inanmıştı, o gelecek peygamberin kendisi olması ümidine kapılmıştı. O sırada Hz. Muhammed'e peygamberlik verilince hasedinden dolayı küfre sapmıştı. Buradan hareketle, asıl kıssa Bel'am olduğu halde nüzul sebebi Ümeyye olmuştur denilebilir, Bk. Bakara, 2/5.

²⁸⁰ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, ter. Komisyon, c. 2, s. 118, Köpeğin olumsuz özellikleri bu kadarla sınırlı değildir. Kendisine müdahale edilip bir taş parçası atılsa hırsından yeri koklayarak o aynı yöne doğru süratle koşar ve bilinçsizce o atılan belki bir kemiktir umuduyla, hırsıyla onu dişler. Bir başka özelliği de kendisi gibi daha bir sürü köpeğe yetecek bir yiyeceğe, bir leşe rastladığında da onun bencilliği, o son derece güçlü kendi sahip olma hırsı apaçık ortaya çıkar ve kendinden başka hiçbir köpeği o şeye ortak yapmak istemez, onun için kavga eder, o anda insana bile saldırır. Köpeğin diğer bir belirgin karakter özelliği de şehvetine çok aşırı düşkün olmasıdır. Bu yüzden uyarıları dikkate almayıp yasakları çiğneyen dünyaperest kişi işte böylesi bir köpeğe benzetilmiştir. O insan da tıpkı bir köpek gibi yalnız midesini dolduracak ve şehvetini giderip tatmin edebilecek yolların peşine düşecektir.

Kehf'in Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış yatmaktadır. Eğer onların yanına girseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip arkanı döner kaçardın ve gördüklerin yüzünden dehşete kapılırdın.”²⁸¹

Bir diğer âyeti kerime ise devam eden kıssanın sayıları hakkında bilgi veren âyetidir: *سيقولون ثلاثة رابعهم كلبهم ويقولون خمسة سادسهم كلبهم رجما بالغيب ويقولون سبعة وثامنهم كلبهم* “Ey Muhammed! Bazıları kesin olarak bilmedikleri şey hakkında atıp tutarak: “Onların sayısı üç kişidirler, dördüncüleri köpekleridir” diyecekler. Yine, “Beş kişidirler, altıncıları köpekleridir” diyecekler. Birde şöyle de diyecekler: “Yedi kişidirler, sekizincileri köpekleridir.”²⁸²

Bu hadise tarihi kaynaklarda ve tefsir kaynaklarında çok farklı rivayetlerle aktarılmakta olup biz burada bu rivayetlerin detayına girmek istemiyoruz. Ancak burada vurgulanmak istenen sadece köpeğin kıssada bulunması değil onun sahibine sadakati ve sahibini koruma iç güdüsü olsa gerektir.

Bu âyet tefsir edilirken “Yerleşim yerlerinden uzak bir yerde kapkaranlık bir mağarada bir takım genç insanların derin bir uykuya dalmış oldukları, fakat görünüş olarak uyanık gibi göründükleri anlaşılmaktadır. Onların köpeklerinin de mağaranın giriş kısmında ön ayaklarını ileriye uzatmış yatmakta ve bir nevi sanki onları korumak için o şekilde yattığı belirtilerek, saçlarının ve sakallarının uzaması gibi vucut fonksiyonlarının devam ederek dışarıdan bakacakları korkutacak bir manzara oluşturduğu, bu uzun uykuları süresince vücutlarının bir zarar görmemesi için Allah (cc)’ in onları gah sağ tarafa gah sol tarafa çevirdiği ifade edilmektedir.”²⁸³,

²⁸¹ Kehf, 18/18, Bu âyeti kerime günümüzde bile bir insanın hidayetine sebep olmuştur. Almanya’da yoğun bakım ünitesinde doktor olarak çalışan bir doktor bir toplantı dönüşü havalimanında oturmaktadır. Orada oturan diğer yolculardan birisi okuduğu Kur’an’ı masanın üzerinde unutup gidiyor. Tabi o zaman bu kişi önyargıyla islamdan nefret ediyor. O Kur’an’ı görünce çöpe atmak için alıp çantasına koyuyor. Ancak atmaya unutuyor. Bunu çantasını açtığında fark ediyor. Açıp okumaya başlıyor ve açtığında bu âyetin geçtiği kıssa ilk okuduğu kısımdır. Allah (cc) onları mağaranın içerisinde yandan yana döndermektedir, sen görersen onlardan korkardın, köpekleride mağaranın girişinde patilerini uzatmış yatmaktadır. Âyetini okuyunca bu çok dikkatini çekiyor. Çalıştığı bölümde uzun süre aylarca aynı şekilde yatan insanların vücutlarında yaralar oluşmaktadır. Ashab-ı Kehf’in bu şekilde döndürülmeleri normaldir, çünkü eğer bu olmazsa vücutları çürürlerdi. Ancak asıl enteresan olan köpeğin sabit yatması ve hiç kıvıldamamasıdır. Doktor olması nedeniyle bu durumu araştırır ve sonuç olarak köpeklerin derileriyle etleri arasında bulunan kimyasal bir sıvının kendilerini topraktan ve bu sebeple dışardan gelen tehlikelere karşı korumasıdır. Ulaştığı bu sonuçta onun İslama girmesine sebep olmuştur. Bu olay ona Rabb’ini buldurmuştur.

²⁸² Kehf, 18/22.

²⁸³ Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur’ân*, s. 1476, bk. Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 3, s. 542.

1. 19. 3. Kelb Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Görüldüğü üzere bu ilk âyeti kerimede köpeklerin karakteristik bir özelliğine vurgu yapılıyor ve bu özellik insanoğlununkiyle benzeştiriliyor. Köpeğin her ne olursa olsun bu tavrını değiştirmediyini bu gibi karaktere sahip insanların da böyle davrandığını, davranacağını beyan ediyor.

Bu kıssada köpeğin tırnak içerisinde bir başka yönüne vurgu yapılmaktadır. Yani koruyucu, gözetleyici ve insana güven verici bekçi olma görevi üstlendiği anlaşılmaktadır. Aslında bu olay Allah Rasulüne bir uyarı şeklinde bir devamı var. Rivayete göre bu ashâbı kehf olayı Hz. Peygambere sorulduğunda cevabını yarım veririm demesi üzerine cevap hem gecikmiş hem de “inşaallah” demesi öğütlenmiştir. Bu kıssanın anlatılmasıyla Yahudilerin ve Hıristiyanların bildiği bu hadisenin doğru olduğunu Allah (cc) onaylıyor fakat detay hususunda net bir bilgi vermiyor.

“Kılb” kökünden gelen “Mükellebîn” kelimesinin geçtiği diğer bir âyeti kerime ise *وما علمتم من الجوارح مكلبين تعلمونن مما علمكم الله* “bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle, eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı.”²⁸⁴ Bu âyeti kerimede geçen “mükellebîn” kelimesi “kelb” kökünden gelmektedir. Bir de genel olarak avlanmaya öğretilen hayvan köpek olduğundan hayvanla avlanma denildiğinde ilk önce köpek akla gelmektedir. Ancak ilerde bu konu ayrı bir konu başlığı altında detaylıca incelenecektir.

1. 20. KIRADE (قردة) MAYMUN

Kırade kelimesi Kur'an-ı Kerim'de aynı formda üç yerde geçmektedir.

1. 20. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Kırade kelimesi sözlükte maymunlar anlamına gelmektedir. Bu kelimenin tekili “kırâd” (قرد) kelimesidir. Bu da maymun anlamına gelmektedir. “kırâd” (قرد) kelimesini çoğulu ise “kırade” (قردة), “kurûd” (قردود) ve “akrâd” şeklinde gelir.²⁸⁵

²⁸⁴ Mâide,5/4.

²⁸⁵ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 309, Lügat (معجم عربي عربي), *Arapca-Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim: (30. Nisan. 2018), Bu kelimenin haricinde Arapça'da maymun anlamında kullanılan “hibn” (حِبْن), “sa'dân” (سَعْدَان), “nasnâs” (نَسْنَس) ve “hamdûne” (حَمْدُونَة) gibi kelimeler de vardır. Kur'an'da sadece “kırade” kelimesi zikredilmiştir.

Maymun: hayvanlar aleminde bazı türleri görünüş olarak insana en çok benzetilen hayvandır. Kollarının uzunluğu, siyah veya kahverengi olan tüyleri, çıkarttıkları farklı farklı garip sesler, ağaçların üzerlerinde daldan dala ordan oraya zıplamaları, elleriyle ayaklarının benzerliği, ayaklarını da elleri gibi kullanmaları, kuyruklarının uzunluğuyla ve bu kuyruklarını istedikleri zaman diledikleri şekilde kullanmalarıyla ünlü memelilerden bir hayvandır. Bunun yanında sosyal ve zeki hayvanlardır. Büyük küçük, irili ufaklı birçok türünden söz edebiliriz. Avustralya ve Yeni Gine dışında, yani dünyanın her yerinde, özelde ormanlarda, bozkırlarda, çöllerde ve hatta karlı dağlarda bile yaşayabilirler fakat çoğunlukla yağmur ormanları doğal yaşam alanlarıdır. Geniş bir beslenme alanları vardır örneğin; her türlü meyve, ağaçların yaprakları, çiçekler, küçük memeliler, böcekler, sürüngenler, yengeçler ve hatta kendi cinsinden diğer maymunlarla beslenebilirler.

1. 20. 2. Kırade Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Konunun ilk âyeti kerimesini inceleyelim. ولقد علمتم الذين اعتدوا منكم في السبت فقلنا لهم كونوا قردة خاسئين “Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri biliyorsunuz. Biz onlara, “Aşağılık rezil maymunlar olun” demiştik.”²⁸⁶

Bu âyette İbrânîce'deki şabbat kelimesinin Arapça' ya geçmiş şekli sebt yani yedinci “Cumartesi” günü anlamına gelmektedir. Bu sebt kelimesi İbranice'de “ara vermek, dinlenmek” anlamına gelen şabbattan türetilmiştir. İşte bu âyette verilen bilgilere göre bu yasakları ihlâl eden çiğneyen yahudilere Allah Teâlâ, yaptıklarına karşılık “Aşağılık rezil maymunlar olun!” demiştir. Kur'an'da bu son söylenen ifadenin fiziksel bir dönüşüm mü, yoksa davranışsal ahlâkî ve mânevî bir dönüşüme ya da bozulmaya mı işaret ettiği konusunda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.²⁸⁷

²⁸⁶ Bakara, 2/65.

²⁸⁷ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 1, s. 139. “Bu anlamlarla ilgili her iki şekilde savunan müfessirler vardır. Böylelikle ilâhî hükümleri çiğneyen emirlere uymayan İsrâiloğulları, Allah (cc) tarafından maddî, fiziksel veya ruhsal, manevî olarak, ahlâkî meleke ve davranışları itibariyle ifade edilen maymun haline çevrilerek, aynı zamanda yaşayan çağdaşları için Allah'(cc)ın hüküm ve emirlerine başkaldıranların ne gibi hallere düştüğünü gösteren apaçık korkunç bir örnek, iman eden takvâ sahipleri için de ibret alınması gereken önemli bir örnek olmuşlardır şeklinde ifade etmektedir. Diğer taraftan Yahudi inancına göre Tanrı altı günde yaratılışı tamamlamış, yedinci gün olan cumartesi ise istirahate çekilmiştir. Tesniye'de ise, cumartesi günü dinlenmenin sebebi olarak Mısır'dan çıkış gösterilir. Hz. Mûsâ Sînâ dağında iken Allah ona, kendisiyle İsrâiloğulları arasında “nesiller boyu sürecek bir alâmet” olmak üzere, cumartesi (sebt) gününü kutsal tatil günü olarak ayırdığını bildirmiş, bu günde

Diğer taraftan âyette “yüce Allah (cc)’ye verilmiş olan sözden dönmenin, cüz’i irade sahibi olan insanın bulunduğu bu ahseni takvim düzeyinden geriye doğru hareket etmesi, iradeyi yerinde kullanmaması nedeniyle hakettiği bu cezaya çarpılmışlardır. Dinlenmeleri gereken günde kendi kendilerini, iradesiz hareket eden ve sadece fiziksel dürtülerle yani midesinin sesine karşı koyamadan yiyen bir hayvanın düzeyine indirmişlerdir, Allah (cc)’ye verilen sözü unutup nefislerinin esiri olmuşlardır.”²⁸⁸

“Onların Allah (cc)’ye verdikleri sözde durmadıklarını ifade etmiştik, bu cürümleri sebebiyle ilahi irade tarafından aşağılık, sefil maymunlara dönüştürülmüşlerdir. Bu olaya âyetteki lafza ve dış görünüşte olan maddi tam ve gerçek mesih (suret değişikliği) denilmektedir. Buna karşılık bazı alimler ise, burdaki hükmün temsilî olduğunu, meshin manevî olması gerektiği tezini savunmaktadırlar. Belkide bu ikinci görüşün günümüz anlayışına göre daha münasip düştüğü söylenebilir. Manevi dünyası maymuna dönüştürülüp meshe uğramış olan bir kavim kör bir taklitten öte birşey yapamayacaktır ve hayvanî duygular kendilerine hakim olacaktır, görünüşte insan, akıl ve düşünsel olarak hayvan olacaktır. “O kafirler hayvanlar gibidirler. Hatta onlardan daha da aşağıdırlar.” Âyeti de bu durumu izah etmektedir.”²⁸⁹

Söz konusu bu tartışmaları Abdullah b. Mes’ud’dan nakledilen bu hadis-i şerif açıklığa kavuşturmaktadır: “ O şöyle der bir gün Resulullah (s.a.v.)’ e, maymun ve domuzlar hakkında inen vahyin sonrasında “Acaba günümüzdeki bu hayvanlar,

---

çalışmalarını kesin olarak yasaklamış ve bu yasağın ebedî olarak uygulanmasına hükmetmiştir. Hatta “on emir”den biri de cumartesi günü çalışma yasağıdır.

Ahd-i Atık’ta İsrâiloğulları’na cumartesi günü yapmaları yasaklanan işler şunlardır: Yemek pişirmek, besin toplamak, ekip biçmek, ateş yakmak, odun toplamak ve yük taşımak. Talmud’da bunlara daha başka yasaklar da eklenmiştir. Fakat Kitâb-ı Mukaddes’te bazı yahudilerin bu yasaklara uymadıkları belirtilmektedir.”

²⁸⁸ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, c. 1, s. 38. Kutub bu yasağı nasıl deldiklerini anlatıyor; Yahudiler, yüce Allah’tan haftalık kutsal bir tatil günü istemişler, yüce Allah da Cumartesi gününü onlar için kutsal bir tatil günü olarak belirlemişti, o gün hiçbir dünya işi yapmazlardı. Fakat bir süre sonra onları Cumartesi günü bollaşan ve diğer günler ortadan kaybolan balıklarla imtihan etti. Fakat yahudi bu imtihanı kaybetti, onda başarılı olamadı. Elinin yakınına kadar gelen avdan vazgeçip bu imtihanı kazanması ondan nasıl beklenebilirdi? Bu avı taahhüdüne bağlı kalmak ve vermiş olduğu sözü tutmak için mi kaçıracaktı? Böyle bir özverinin yahudi tabiatında yeri yoktu!

Bundan dolayı yahudiler Cumartesi yasağını çiğnediler. Bu çiğnemeyi bilinen kaypak metodları ile gerçekleştirdiler. Cumartesi günü balıkların önünde bir engel oluşturarak denizle irtibatlarını kesiyorlar, fakat onları avlamıyorlardı! Gün sona erince hemen işe girişerek denizle bağlantısı kesilmiş olan balıkları yakalayıyorlardı. Şimdi şu ilâhi buyruğu tekrar okuyalım: “Aşağılık maymunlara dönün” denilmiş.

²⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.1 s. 317, ayrıca bk. (A’raf, 7/179).

bunların şekline çevrilen Yahudilerin soyundan mı gelmektedirler?” diye sorduk. Peygamber (sav) de şu cevabı verdi: “Allah (cc)’nün, cezalandırıp lanetine uğrattığı ve başka yaratıklar şekline döndürdüğü her insan topluluğu yok olup gitmiştir, soyları devam etmemiştir. Günümüzdeki bu maymun ve domuzlar, yaratılan, daha önce var edilen soylarının devamıdır. Allah (cc), Yahudilere yaptıkları cürümler nedeniyle gazap edince onları, sözü geçen maymunlar ve domuzlar şekline dönüştürmüştür.”²⁹⁰ Buyurmuştur.

Kırade kelimesinin diğer âyeti kerimesine gelelim. *وجعل منهم القردة والخنازير وعبد الطاغوت*

“De ki: “Allah (cc) indinde cezası bundan daha kötü olanları size haber vereyim mi? Onlar, Allah (cc)’nün lanetlediği ve gazabına uğrattığı, içlerinden maymunlar, domuzlar ve şeytanlara tapanlar çıkardığı kimselerdir. İşte bu kafirlerin yeri ne kötüdür ve onlar doğru yoldan daha çok sapmışlardır.”²⁹¹

Bu konunun son âyeti kerimesine gelelim; *فلما عتوا عن ما نوحوا عنه قلنا لهم كونوا قردة خاسئين*

“İsrailoğulları yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeye yanaşmadıkları zamanda onlara “aşağılık rezil maymunlar olun” dedik.”²⁹²

Bu âyetin tefsirinde de yukardaki ifade şeklinde bir yorum yapılmaktadır.²⁹³ Bir rivayette; “Bu sapkın topluluk günah işlemekte ısrar edip ayak

²⁹⁰ Taberî, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'an*, c. 1 s. 233-238, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 1, s. 395, 397, 421/Müslim, K. el Kader, hah: 33, Hadis No: 2663.

²⁹¹ Mâide, 5/60.

²⁹² A'râf, 7/166.

²⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, s. 275, Hak Dini Kur'an Dili “Kırade” (maymunlar) ve “hanâzir” (domuzlar) yapılanların, yani görünüş ve manevî bakımlarından mesih (çirkin bir şekle giriş) denilen, bu hale getirilenlerin “ashâb-ı sebt” (cumartesi günü ehli) olduğu, bunların gençlerinin maymun, ihtiyarlarının da domuz kılığına konulmuş bulunduğu söyleniyor ki, geçmiş ümmetlerde ve özellikle İsrailoğulları'nda böyle mesh (başka bir hayvan kılığına çevrilme) ler bilinmektedir. Hristiyanlarda da İsa'nın sofra arkadaşları hakkında mesih rivayet edilmiştir. Bunun için bazı tefsirciler, kırade (maymun) cumartesi ehli; hanâzir (domuzlar), İsa'nın sofra arkadaşlarıdır, demişlerdir ki, Bakara sûresinde ashâb-ı sebt hakkında yalnız “Aşağılık maymunlar olun” (Bakara, 2/65) buyurulduğuna göre bu daha uygun olsa gerektir. İnsanların böyle hayvan hâline konulmasına “mesih” denilir ki, ya yalnız manevî veyahut hem sûtî (görünüş itibarıyla) ve hem manevî olmak üzere iki türlüdür: Manevî mesih ahlâkî düşüklük doğuran değişme; sûtî ve manevî mesih de ahlâkî düşüklükle beraber hayatı düşüklük doğuran değişimdir ki, buna “hakiki mesh” de denir. Memsûh olanlar (değişime uğrayanlar) da üreme (tenâsül) olmaz. Şu halde, “maymun ve domuz oldular” demek, “hayvan cinslerinden maymun ve domuz üremesi yapan bir çeşit oldular” demek değil, tamamı sefalet içinde tükenmeye ve sonuçsuzluğa mahkum oldular demektir. Bununla birlikte insanın maymundan genesation (doğma, doğum) yoluyla tekamül ettiğini iddia edenlerin yine insanın da doğum yoluyla maymuna döneceğini bir kanun gibi düşünmeleri gerekir. Ve bu âyet bunlara da bir cevap ve inzar (korkutmayı) içerir. Allah (cc) emrine boyun eymeyenler maymun gibi bir insan taklitçisi, kararsız, değişken, sahtekâr, bir bakıma zeki, insanın her yaptığını derhal taklit eder, fakat gerçekte ne yaptığını bilmez, taklid derdiyle her felakete atılır, sevk edilir, gayet çirkin, suratsız bir maskaralık örneği oluverirler.

direyince Allah (cc) bunları, normal insan hallerinden, hayvan olan kuyruklu maymunlara döndermiştir.” Yani bu insanlar, gerçekten fiziken maymuna dönüşmüşlerdir. Fakat onların sübleri kesilmiş, soyları devam etmemiş, böylece ömürleri bitince yok olup gitmişlerdir.” şeklinde anlatılmaktadır.²⁹⁴

1. 20. 3. Kırade Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Şöyle bir baktığımızda bu konunun geçmiş olduğu âyeti kerimeler hep özelde İsrailoğulları genelde isyan eden kavmin Allah (cc) tarafından cezalandırılmaları ve azaba dûçar olmalarını anlatıyor. Bu hadisenin gerçekten bir vucut benzemesi olup olmadığı tartışmalı bir konu ve bunun gerçek mahiyetini ancak Allah (cc) bilir. Ancak burada maymunun kendisinde var olan bir davranışı, insanda da olması durumunda insanın rezil ve hakir olacağı vurgulanıyor. Bu maymuna verilmiş normal davranış şekli olsa da bu davranışı maymunun akledemez, düşünemez ve yaptığı davranışın mahiyetinden mantıken haberi olmadığı anlamına gelmektedir. Maymunun bunun yanında bir sürü yapabildiği şeyler de mevcuttur ancak Allah (cc) sadece bu olumsuz yönüyle uyarıda bulunmuş ve zikretmiştir.

1. 21. GUMMEL (القملة)HAŞERAT = BİT VEYA GÜVE

Bu konumuzun kelimesi olan “gummel” kelimesi Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçmektedir.

1. 21. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Bu “gummel” kelimesinin sözlükte bit kehle şeklinde cins ismi olarak geçmektedir.²⁹⁵ Müfredatta ise; “sineğin küçüğüne denir.” diye tarif edilmiştir.²⁹⁶ Bir başkası (سُكَّر [sukker] vezninde) Hurde karıncaya denir. Ve kanatsız çekirgeye denir ki kötürüm çekirge ta'jîr olunur, jalâ-kavlin bu bir cins küçük böcektir ki kızıl kanatları olur. Ve hurde keneye şebîh bir bed-râyiha böceğe de denir ki ekinlere müstevlî olur, lâkin bu çekirge gibi ekl eylemeyip dâneler henüz tâze iken özünü sorup mahv eder. Bu olsa olsa tahıl biti veya bizim güve dediğimiz hayvandır. “Kummal” (القملة) kelimesi “kâmilu” (قامل) kelimesinin çoğuludur. Bir de aynı kökten “kummele” (قملة) kelimesi vardır. Bu kelimedede küçük siyah haşerat, küçük çekirge veya sineğin küçüğü şeklinde

²⁹⁴ Taberî, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, c. 4, s.140.

²⁹⁵ Firûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 1050, bk. Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 730.

²⁹⁶ El- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev), s. 928-929.

anlamlandırılmıştır. Bu kelimenin çoğulu da “kummelât” (قملاط) ve “kummel” (قمل) şeklinde gelmektedir.²⁹⁷

Bir başka açıdan bakarsak “Kummel“, kelimesi ile ilgili bir kaç durum söz konusudur; Birincisi henüz tohumu çatlatıp yumurtadan yeni çıkmış ve kanatları oluşmamış çekirge yavrusudur ki, bu haldeki hayvana ve gayet küçük boyutlardaki karıncalara dahi bu ad verilir. İkincisi buğdaya düşen ve onu bozan güvedir ki, buğday biti de denir. Bu iki anlam Abdullah b. Abbas’dan nakledilmiştir. Üçüncüsü siyah renkli küçücük haşerat şeklinde böcekler, yani başta bit olarak bilinen genellikle siyah kabuklu küçücük haşereleri ve bunun gibileri hepsini içine almaktadır. Velhasıl “Kummel“ Firavun kavminin ister ürünlerine, ister bedenlerine ister de her ikisine birden musallat edilmiş olan çeşitli tür ve cinste ki küçük haşerelerdir.²⁹⁸

Burada biz bu kelimenin kastettiği hayvanı tahıl (ambar) biti şeklinde anladığımızdan bu bir genel ad olmasından dolayı bu konuda birçok alt başlık ambar böcekleri daha doğrusu haşerat türü mevcuttur. Bu bağlamda biz burada bir kısmının ismini zikrettik. Bu hayvanları da şu şekilde sıralamak mümkündür: Buğday Biti, Pirinç Biti, Khapra Böceği, Kırma ve Un Bitleri, Boynuzlu Böcek, Un Kurdu, Küçük Kırma Biti, Pirinç Kırma Biti, Un Güvesi, Un Akarı, Ekin Kara Böceği, Değirmen Güvesi, Kuru Meyve Güvesi ve Arpa Güvesi gibi. Bunların haricinde de ambar zararlısı olarak bilinen yada tahıl ve tahımlarda yaşayan bir takım haşerat mevcuttur. Her türün kendine mahsus ayrı ayrı özellik ve karakterleri vardır.²⁹⁹

1. 21. 2. Gummel Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

Gummel kelimesinin geçtiği tek âyeti kerime “Biz de, her biri ayrı ayrı birer musibet olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşerât), gönderdik.”³⁰⁰ âyetidir.

²⁹⁷ Asım Efendi, *-Kâmûsi'l-Muhît, القمل Md., Lugat (معجم عربي عربي), Arapca- Arapa,* <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018).

²⁹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.4 s. 120, gummel hakkında çeşitli rivayetler vardır; Nitekim Habib b. Sabit, “cu’lan“ yani bok böceği diye, Ebu Ubeyde “hamnan“ ismi verilen bir çeşit kurt ve kene diye, Ebu Atay-ı Horasanî ve Zeyd b. Eslem, bu kelimeyi, kehle dediğimiz yani bilinen bit diye, kummel de kaml de birer sözcüktür, diye zikretmişlerdir. Ve İbn Zeyd’den rivayetle de, pire olduğunu da söylemişlerdir.

²⁹⁹ <https://arastirma.tarimorman.gov.tr>

³⁰⁰ A'râf, 7/133. Buna ilaveten Taberide tefsirinde şöyle iki rivayet daha aktarıyor: “İbn-i Zeyd’den rivayet edilen bir görüşe göre ise söz konusu kelimedeki “gummel’den maksat, piredir. Said b. Cübeyr ve Hasan-ı Basri’den rivayet edilen başka bir görüşe göre burada zikredilen “kummel“ den maksat,

Daha öncede geçtiği üzere bu âyet Firavun kavmi ve Hz. Musa (as) arasında geçmekte olan kıssadan bir bölüm ve haşerat da bu kıssanın sadece bir bölümünü oluşturmaktadır. “Musa (as)’ın duasından sonra Allah (cc) çekirge musibetini üzerlerinden kaldırdı. Onlar ise, verdikleri söze rağmen Allah (cc)’ye iman etmedikleri gibi İsrailoğulları’nı da Musa (as)’la birlikte serbest bırakmadılar. Çekirgelerden arta kalan mahsüllerini topladılar ve evlerde depo ettiler. “Artık mahsüllerimizi garantiye aldık!” dediler ve azgınlıkta ısrar etmeye devam ettiler. Bu sefer de Allah (cc) üzerlerine ve ürünlerine zararlı böcek salgınını musallat etti. Azabı tadınca yine Musa (as)’a geldiler ve yeminle “Ey Musa (as) Rabbine dua et de bu güve belasını üzerimizden kaldırsın o zaman biz iman edeceğiz ve İsrailoğulları’nı seninle beraber serbest bırakacağız!” diye kesin söz verdiler. Musa (as) Rabbine tekrar dua etti. Allah (cc)’de bu musibeti de kaldırdı.”³⁰¹ Fakat yine döndüler İsrailoğulları’nı onunla birlikte serbest bırakmadılar.³⁰²

1. 21. 3. Gummel Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Bit ve haşerat türünün bir özelliği de çabucak çoğalmaları, dişilerinin çok yumurtlamaları ve kuluçka sürelerinin çok kısa olmasıdır. Görülen o ki belaya nesne yani konu olan bu hayvan her türlü zararı bu azgın kavme çok kısa bir zaman diliminde vermiştir. Hatta kendilerini bile rahatsız etmeye başlayınca hemen Hz.Musa (as)’dan yardıma istemeye koşmuşlardır. Ancak azgın, uslanmaz ve verdikleri sözde durmayan bir kavim olmaları nedeniyle tekrar azaba düşmüşler bu zincir Kızıl Deniz’de boğuluncaya kadar devam etmiştir. Diğer bir husus Allah (cc) dilerse önemsiz gibi görünen bir küçük bitle ya da haşeratla insanlara ceza göndermektedir. Çünkü O bir şey murad eyledi mi ona “ol” demesi yeterlidir. O olay hemen olu verir.

1. 22. MA’Z (المعز) KEÇİ

Keçi anlamına gelen Arapça “ma’z” (المعز) kelimesi Kur’an-ı Kerim’de bir yerde geçmektedir. O da hayvanların çiftleri sayılırken onların arasında sayılmıştır.

---

siyah ve küçük bir haşerattır. Bir başka görüş bazı Basra’lı âlimlerin görüşü ise burada zikredilenden maksat, hayvan kenesidir.“

³⁰¹ Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur’ân*, c. 6, s. 908-909.

³⁰² Taberî, *Câmi’ul Beyân fi Tefsir’il Kur’ân*, c. 4, s.103-105.

1. 22. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Arapça'daki "ma'z" (المعز) kelimesi sözlükte cins ismi olarak keçi veya keçi topluluğu demektir.³⁰³ Bilindiği gibi keçi koyundan farklıdır, kayalıklara tırmanmada ve kuvvette koyundan güçlüdür.³⁰⁴ Ganem sınıfından koyunun muhâlifine denir ki Türkîde keçi tabîr olunur. Kelimenin semantiği açısından "ma'z" (المعز) kelimesi çoğul bir kelimedir tekili ise "mâiz" (ماعز) kelimesidir. "mâiz" (ماعز) in bir diğer çoğuluda "miâz" (معاز) şeklinde gelmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında ise "ma'z" (المعز) kelimesi "ma'az" (مَعَز) kelimesinden masdardır.³⁰⁵

Keçi, birçok hayvan gibi boynuzlu hayvanlar sınıfının alt ailesi türünden dağlık bölgelerde bol rastlanan, otcul olup gevişgetiren, çift tırnaklı memeli hayvan türüne verilen genel addır. Çenelerinde bir tutam tipik sakalları vardır. Kayalıklar patikalar ve uçurumların kenarlarında otlayıp dolaşırlar, toynakları çokca gelişmiştir bu nedenle sarp yamaçlara rahatça tırmanır oralarda otlar, ağaçlara tırmanır ve kayalıklarda gezinirler. Bazı türleri evcilleştirilmiştir. Evcil olan keçiler sütü, derisi ve tiftiği dolayısıyla beslenir. Ağaçların taze filiz ve yapraklarını severler. Otlarken otları kökleriyle sökerek yerler bu nedenle toprağın verimini azaltırlar. Derilerinden çok çeşitli, eldiven, çanta ve ayakkabı vb. gibi eşyalar üretilir. Tüyleri dokumacılıkta kullanılır. Çeşitli türleri vardır. Bunlar; Alpdağı keçisi, Evcil keçi, Ankara keçisi, dağ keçisi, yılan yiyen keçi, akdağ keçisi vb. dir. İnatçı olmasıyla bilinen keçinin erkeğine teke, küçük yavrusuna da oğlak denir.

1. 22. 2. Ma'z Kelimesinin Kur' an'da Kullanılışı:

Bu konumuzun tek âyeti: "O, Allah (cc) (Hayvanlardan) keçiden de iki eşi yaratandır."³⁰⁶ âyetidir.

³⁰³ El- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev), s. 1005, bk. Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 840.

³⁰⁴ *Lugat (معجم عربي عربي)*, *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018).

³⁰⁵ Asım Efendi, -Kâmûsi'l-Muhît, المعز Md., *Lugat (معجم عربي عربي)*, *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018), Arapça'da keçi anlamına gelen "anz" (عنز) gibi başka kelimeler de vardır.

³⁰⁶ En'âm, 6/143.

Bu âyeti kerimeyi daha önceki konu başlıklarımızda da incelemiştik. Bu âyet “Müşrik Araplar’ın, kendi kendilerine bazı hayvanların etlerinin yenilmesini, onlardan faydalanılmasını haram saymaları gibi batıl uygulamaları ve bunun Allah (cc)’nün bir hükmü olduğu iddiasını ileri sürmeleri üzerine inmiştir. Âyette eti yenilen bilinen hayvanlardan koyun, keçi, deve ve sığır türleri erkek ve dişi olarak özellikle zikredilmiş onların bu hayvanların etlerinin yenilmesinin haramlığıyla ilgili iddiaları çürütülmüştür. Allah(cc)’ ın böyle haram bir hükmünün bulunmadığı, ayrıca bunların dişi ve erkekleri arasında etlerinin yenilmesi açısından fark bulunmadığını bildirmek için bunlar eşler halinde zikredilmiştir.” Bu konuda müfessirlerin ittifak ettiği de bildirilmektedir.³⁰⁷ Diğer taraftan “Bir çift olarak zikredilen keçiden maksat, erkeği olan teke ve dişi keçidir.”³⁰⁸ diyerek genel maksadı ifade edebiliriz.

1. 22. 3. Ma’z Kelimesinin Kur’ an’da Kullanım Amacı:

Bakabildiğimiz kaynaklarda, keçiyle alakalı çok ve dataylı bilgiye raslayamadık ancak haramlık helallikle alakalı genel manada ehil hayvanlar olarak bildiğimiz hayvanlardan ve bunları yemenin ve erkek dişi arasında herhangi bir derece farkı olmadığından bahsedilmektedir. Bununla beraber keçi, koyuna benzemekle birlikte çok farklı karakterlere sahiptir. Beslenme düzenleri ile beslenme alanları farklılık arz etmekte keçiler kayalık alanlara ve ağaçlara çok rahat tırmanabilmekte, süt ve süt ürünlerinde belirli farklar bulunmakta ve davranış ve hayat tarzları da koyun türüne göre inatçılık bakımından ön plana çıkmaktadır.

Keçiyle alakalı bir diğer anektod ise: Anadolu yaban keçileri normalde sütleğen otunu sevmezler. Onun tadı acı ve aynı zamanda zehirlidir. Ancak keçi bir yılan tarafından ısırıldığında gidip o sütleğen otunu yemesi, sütleğen otunun bünyesinde bulunan madde ile kendini tedavi etmesidir. Sütleğende zehirle bir arada bulunan panzehir özelliğini bilmesindedir.³⁰⁹ Bu hadise de Allah (cc) yarattığı her canlıya farklı meziyetler yüklediğinin bir göstergesidir.

1. 23. NAHL (النحل) ARI

Bu konumuzda inceleyecek olduğumuz “nahl” (النحل) kelimesi Kur’an’da bu formuyla bir sefer geçmekte ve aynı zamanda bu geçtiği sûreye de adını vermektedir.

³⁰⁷ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 480-481.

³⁰⁸ Es-Sabuni, *Safvetü’l-Tefasir*, c. 2, S. 261.

³⁰⁹ <https://seylet.eksisozluk.com>

1. 23. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

“Nahl” (النحل) kelimesi Bal Arısı anlamına gelmektedir.³¹⁰ Söz konusu kelimenin kökeni 3. Babdan “nahale” (نحل) fiilinden türemiş masdar bir isimdir.³¹¹ “Nahl” kelimesi ile aynı kökten türeyen (نَحْلَة) “nahle” ve “nihle” (النَّحْلَة) kelimeleri de vardır. Bu kelimeler de bağış yoluyla verilen hediyeler anlamına gelmektedir. Bağışla hibe edilenden daha özeldir. Çünkü her hibe edilen aynı zamanda bir nihle dir, ancak her nihle bir hibe değildir. Burada arının çalışması göz önüne alınmıştır. Bu anlam bağlantısından olsa gerek kadın mihrî de “nihle” (النَّحْلَة) olarak isimlendirilmiştir.³¹²

Arı, zar kanatlılardan arıgiller familyasını oluşturan bütün böcek türlerine verilen ortak addır diyebiliriz. Ana erkil bir hayvan olan arı bir ana arı tarafından yumurtlanan işçi arılar erkek arılar ve kolonide bulunan diğerlerinden oluşur. Kanatlarının en temel özelliği, içinde enine ve boyuna yerleşmiş damarcıklar bulunması ve iki çift dört adet saydam zar şeklinde olmasıdır. Arıların vücudu üç bölümden oluşur. Bunlar baş, göğüs ve karın bölümleridir. Vücutlarının tamamı yumuşak yapılı, ince, yoğun bir kıl örtüsüyle örtülüdür. Başının yan taraflarında tepe kısmında bir çift osel denilen üç adet nokta bulunur. Gözleri petek göz de denilen biçimdedir. Başın en üstünde bunların yakınında da bir çift anten (duyarga) yer alır ve koku alma, dokunma, iletişim kurma organı olarak kullanılır. Ağzlarında uzunca nektar toplamaya yarayan yalayıp emici bir hortum bulunur. Arının bacakları üç çift, eklemlili ve göğüğe bitişiklidir. Kendilerini savunmaları için zehirli iğneleri bulunur.³¹³

Çok sayıda farklı türe sahip olan arılar kendi aralarında çeşitli ritmik hareketler ile bir çeşit radar dalgası gönderir ve dans ederek iletişim kurarlar. Arıların yaşam süreleri değişkendir. Kraliçe arılar üç dört yıl kadar uzun yaşarken diğerleri sınıfına göre değişik olmakla beraber kısadır, yani bir mevsim kadar yaşarlar. Aynı koloniye mensup olan arılar birbirlerini kokularından tanırlar. Bir de Ana arı ses ve

³¹⁰ Fîrûzâbâdi, *Kâmûsu'l-Muhîd*, s. 1061, El- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev), s. 1039, bk. Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 868.

³¹¹ Lugat (معجم عربي عربي), *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018), Arapça' da arı anlamında kullanılan daha başka kelimelerde vardır. Örneğin “debbûr” (دبور), “zenbûr” (زبور), “cevâris” (جوارس) vb. gibi.

³¹² Asım Efendi, -*Kâmûsi'l-Muhîd*, النحل Md., El- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev), s. 1040, bk. Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 840.

³¹³ <https://tr.wikipedia.org>.

kokusuyla onları yönlendirir. Diğer arılar da Ana arı nereye giderse onu ve kokusunu takip eder.

1. 23. 2. Nahl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Nahl kelimesinin geçtiği ve sureye ismini veren âyeti kerime: واوحى ربك الى النحل ان اتخذى من الجبال بيوتا ومن الشجر ومما يعرشون ثم كلي من كل الثمرات فاسلكي سبل ربك ذللا يخرج من بطونها شراب مختلف ألوانه فيه شفاء للناس إن في ذلك لآية لقوم يفكرون “Rabbin bal arısına şöyle vahy etti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kuracakları köşklere (kovanlardan) kendine göz göz evler edin.” “Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylın) yollarına gir.” O arıların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için bir ibret vardır.”³¹⁴ âyetidir.

Bu âyette bal arısına olan vahy kelimesini, müfessirler ilham şeklindeki vahiy diye tarif etmektedirler, dolayısıyla burada kastedilen peygamberlik vahiy olmadığını belirtmektedir. İlham herhangi bir mânâyı kalbe sezdirme, atmak demektir. Bu bakımdan ilim ve amel sadedinden bir gereklilik, zorunluluk ve mecburiyeti yoktur. Ancak bal arısında bu ilime, amele ve fiile dönüşmüştür. Bu bir peygamberlik vahiy değildir, lakin muhatabına zorunlu bir hüküm ifade etmesi nedeniyle ona benzer denilebilir. Bu nedenle arıya vahyin mânâsı ona, o kabiliyet, ruh ve fitratı vermek ve gizli bir şekilde açık bir vasıta olmaksızın terbiye ederek ona, o duygu, irade ve sanatı kesin tam bir mükemmellekle öğretip belletmek anlamına gelmektedir.”³¹⁵

Diğer taraftan Arapça “vahy” kelimesinin sözlük mânâsı, sadece konuşanla dinleyenin birbirini anlayabileceği bir nevi gizli işarettir. Buradan hareketle aynı bağlamda kullanılan “ilkâ” bir şeyin kalbe beyan edilip doğması ve “ilham” yani gizli mesaj ve telkin mânâsında kullandığını söyleyerek Allah (cc)’nün yarattığı mahlukatını böylece vahiy yöntemiyle terbiye etmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Rabbinin gösterdiği sana öğretilen radarını kullanarak düz yollardan git. Bu yollarla hayatının kolaylaşması için sana Allah (cc)’nün vahiy ile öğretilen metodlara uyarak düzgün bir şekilde çalış. Arılara, yumurtaları için ayrı, bitki özünü bala dönüştürmek ve yiyecek biriktirip depolamak için ayrı polenlerden, ayrı çiçeklerden faydalanarak o mükemmel fabrikayı ve kovan içindeki tertip ve düzeni sağlamalarını

³¹⁴ Nahl, 16/68- 69.

³¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.5, s. 246.

öğreten şey işte Allah (cc)'nün bu vahyidir. Arılara bu muhteşem koloniyi “fabrikayı” düzen içinde yürütmeyi, bir kraliçeye ve çeşitli işlerle görevli onbinlerce işçiden oluşan bir koloni kurmayı öğreten de Allah (cc)'nün indirdiği vahyidir. Onlara vahiy sayesinde o denli açıklık getirilmiştir ki kendileri bunu düşünmeye bile ihtiyaçları yoktur. Onlar bu harika düzeni yüzyıllardan beri mükemmel bir uyum içinde sürdürmektedirler. Bal hem çok lezzetli bir besindir, hem de tıbbi açıdan yararlı bir ilaçtır. Birinci özelliği olan lezzeti herkes tarafından bilindiğinden burada özellikle ikinci özelliğine şifa tarafına vurgu yapılmıştır. Âyettede belirtildiği üzere bal, bir çok hastalığın tedavisi için kullanılır, çünkü çiçek ve meyvelerden çıkan suyunun ve glikozunun mükemmel bir biçimde birleştirilmesinden oluşmuştur. Bunun yanısıra bal öyle mükemmel bir üründür ki çürüyüp bozulmaz. Bunun için diğer ilaçların hazırlanmasında ve onların korunmasında da eşsiz bir katkı maddesidir. Aynı zamanda bal başka ürünlerin çürüyüp bozulmasını da engeller. İşte bu sebeple yüzyıllardan beri bal, metil alkolün yerine kullanılmaktadır. Eğer arı kovanı bitki örtüsü zengin şifalı bitkilerin bol bulunduğu bir yerde ise, o zaman o kovanın balı sadece bir bal değil aynı zamanda da o şifalı bitkilerin özlerinden oluşan mükemmel bir doğal ilaç olur.”³¹⁶

1. 23. 3. Nahl Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Hayvanlar içerisinde arı çok muhteşem yaratılmış bir varlıktır. Her şeyden önce yüce Allah (cc)'nün büyüklüğünün ve ezeli ilminin eseri olduğunu idrak etmek gerekir. Yukarda da anlatıldığı üzere bir çok arı türü mevcuttur. Ancak Allah (cc)'nün

---

³¹⁶ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, trc. Komisyon, c. 3, s. 37-39, Diğer yönden terbiye edilen (mahlukat) ile terbiyecisi arasındaki bu gizemli eğitim ilişkisinin bir başkası nazarından görülemeyeceğini bundan dolayı bu hadise Kur'an'da vahiy, ilham ve ilkâ gibi kelimelerle ifade edilmekte olduğunu ifade eder. Bu söz konusu kelimelerinde ayrı ayrı olayları ifade etmede kullanıldığını, “vahiy” in peygamberlere, “ilham”ın velilere ve Allah (cc)'nün muttaki kullarına ve “ilkâ”nın ise herkese mahsus olmak üzere kullanılmakta olduğunu söylemektedir. Fakat Kur'an'ın, bu kavramları zikrederken, aralarında herhangi bir ayırım gözetmediğini söyleyerek “Allah (cc)'nün göklere ve yere vahyettiğini ve onlar bu vahiy üzerine buna uygun hareket etmeye başlayıp bu emre uydular. Fussilet, 41/ 12. “ Allah (cc) yine Arz'a vahyedecek ve arzda kendinde bulunan haberleri anlatacaktır. Zilzal, 99/ 4-5. demektedir. Mevdudi devam ederek “Rabbin var olan bütün meleklere vahyeyordu ki...” O, ufacık bir hayvan olan balarisına da vahyeder ve onu vahyin konusu olan görevini mükemmel ve içgüdüsel bir biçimde yerine getirmesini sağlayacak gerekli tüm özelliklerle donatır. Tıpkı uçmayı öğrenen bir kuş, suda yüzmeyi öğrenen bir balık ve annesini emmeyi öğrenen yeni doğmuş bir canlı için de aynı durum geçerlidir. Şeklinde yorumlar. Sonrada vahyin ikinci kısmını açıklamaya girişir; bir de sadece nebi ve rasûllere münhasır, onların ayırıcı vasfı olan vahiy bulunduğunu, bu vahiy türünün kendine özgü özellikleri ile sayılan diğer vahiy türlerinden ayırt edildiğini, Peygamber kesin bir bilgi olarak kendisine Allah (cc) tarafından vahy edildiğini bildiğini ve bunun farkına vardığını, bu çeşit bir vahyin, insanlığı doğru yola iletmek için inanç ilkeleri, emirler, yasaklar, kanun ve düzenlemeleri içerdiğini söylemektedir.

vahyettiği arı türünün petek arısı yani bal arısı olduğu aşikardır. Çünkü diğer arı türlerinde bal yapım biriktirme özelliği görünmemektedir. Sadece yuva yapım hayatlarının ve nesillerinin devamı için çalışıyorlar. Buna karşılık bal arısının hayatında ve çalışmasındaki düzende sistemli bir mükemmellik hakim. Geometrik şekillerin en mükemmeli ve geniş olan altıgen bir şekille yaptığı evden bizlerin geometri adına anlayacağımız daha nice bilgiler var. Çünkü arı yaratıldığı günden bu zamana bu şeklini ölçüsünü ve evini yaptığı malzemeyi hiç değiştirmede aynı ustalıklarla bu işine devam etmekte. Buradan hareketle açıları diğer geometrik şekilleri inceleyip geometri bilimine katkıda bulunabiliriz. Bir başka açıdan bakacak olursak arılar bu petekleri ve gözeneklerini inşa ederken tam olarak 109 derece 28 dakika, 70 derece 32 dakika şeklinde iki tür açı ile yapıyor. Bu açıların hesapları bu güne kadar hiç değişmediği gibi en ufak bir hata da olmadı. Peteklerin üst kısımlarını ise 13'er derecelik bir yükseltme ile inşa ediyorlar bu eğim sayesinde petekler dik durduğunda dahi içlerinden bal akıyor.³¹⁷

Diğer taraftan arının kovan içerisinde bulunan düzen ve iş bölümü, bir kraliçe arı etrafında toplanan, yapacağı işi mükemmel bir şekilde yapan, sisteme uymayanların anında cezalandırıldığı, her şeyi, her durumu ve işi bizzat kontrol eden bir kraliçe, buradan bakıldığında aslında arı işini şansa bırakmayan bir canlı türüdür. İşte bizler böylesine mükemmel çalışan bir sistemden yönetim ve organizasyon adına inceleyip ortaya çıkaracağımız, sonrada bu yönetimleri geliştirmek adına uygulayacağımız nice bilgiler elde edilebiliriz. Arılar aynı zamanda manyetik bir haberleşme ve rota sistemi kullanmakta, kullandıkları bu sistemdeki en küçük manyetik hareketliliği de fark edebilmektedirler.

1. 24. NEML (النَّمْل) KARINCA

Karınca anlamında kullanılan “neml” (النَّمْل) kelimesi Kur'an'da üç yerde geçmektedir. Bu kelime iki yerde marife bir yerde de nekre ve “te-merbuta” ile beraber semai müennes olarak gelmektedir.

1. 24. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

---

³¹⁷ <https://www.matematikselsel.org>

Neml kelimesinin sözlük anlamı karınca demektir. Daha kapsamlı bir ifadeyle “neml” (النمل) kelimesi bilinen toprakta ev kurarak yaşayan haşerat türünden bir hayvandır. Bu kelimenin tekili “nemle” (نملة) şeklindedir.

Bu kelimenin bir diğer çoğulu da “nemâl” (نمائل) şeklindedir.³¹⁸ “Nemle” kelimesi ise insanın yan tarafından çıkan şeklen karıncaya benzeyen yaraya denir. Bir de toynakdaki yarığa da bu ad verilmiştir.³¹⁹

Karınca, muhtemelen dünya üzerinde sayıca en fazla olan, en küçük türünden en büyüğüne yuvalarını toprağın içine yapan, eklem bacaklı, anaerkil, bir kralice yarafından idare edilen ve sosyal bir yaşam gösteren hayvanlardır. Buzlu kutuplar dışında, dünyanın hemen hemen her bölgesinde en fazla da tropik bölgelerde yaşarlar.

Bu hayvanların erkek ve dişileri kanatlıdır, işçiler kanatsızdır. Kraliçe karıncalar onbeş ila yirmi sene kadar, işçiler karıncalar ise beş ila on sene kadar yaşar. Erkek karıncalar da yaşam süresi daha kısa, beş altı ay kadardır. Erkek karıncalar zıfaf, çifleşme uçuşundan sonra ölmektedirler.

Karıncaların farklı boy ve şekillerde bilinen birçok türü vardır. Bunlar orman karıncası, mantar yetiştirici karıncalar, çoban karıncaları, esir akıncısı karıncaları ve savaşçı karıncalar en çok bilinenleridir. Yaprakları ve bir çok bitkileri yuvanın yeraltında inşa ettikleri odalarında saklarlar ve yaprakları mantar yetiştirmede gübre olarak kullanırlar. Bu yolla, büyüttükleri mantarların tomurcuklarından elde ettikleri kendileri için gerekli proteini kazanmış ve bu şekilde beslenmiş olurlar. Savunma mekanizmaları ise şu şekildedir; kendileri için tehlike hissettiklerinde asit benzeri bir çeşit sıvı etrafa ve yahut muhatabına sıkırlar bu sayede düşmanlarına karşı kendilerini savunmuş olurlar.

1. 24. 2. Neml Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Neml kelimesinin Kur'an'da geçtiği ilk âyeti kerime bu gelendir. حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ

وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

³¹⁸ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 1065, ayrıca bk. Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 868, *Lugat (معجم عربي عربي)*, *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018), Diğer taraftan Arapça da karınca anlamına gelen bu kelimenin haricinde başka kelimeler de mevcut. Örneğin “simsime” (سمسمة), “tâfiye” (طافية), “zerr” (زِرّ) vb. gibi.

³¹⁹ El- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu (Çev), s.1087.

vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi: “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!”³²⁰

Tefsirlerde bu âyette bahse konu edilen Karınca Vâdisi'nin Şam'da veya Tâif'te ya da Yemen'de karıncasıyla ünlü karınca yuvası bol bir derenin adı olduğu nakledilmektedir. Karınca tabiri, küçük hayvanlardan mesel olarak zikredilmiştir, bu türlerin kanatlı cinsleri de bulunur, bu açıdan uçan karınca türlerini de bu kullanıma dahil edebiliriz. Karıncalar, zoologlar tarafından birçok incelemeye konu yapılmışlardır. Sonuç olarak enteresan bilgiler ortaya çıkmıştır; emir komuta zinciri ile hareket ettikleri, birbirlerine haber ilettikleri, tebliğat yaptıkları, posta taşıyıcıları ve kontrol görevlileri bulunduğu kaydedilmiştir. Nasıl ve ne şekilde söylediklerini bilmesek de, bir takım şeyler anlattıkları da ortaya konulmuştur.”³²¹

Bu hayvanların topluluk halinde yaşamlarını sürdürdükleri, bu yönleriyle sosyal bir yaşamlarının olduğu herkes tarafından bilindiği gibi küçük boylarına rağmen güçleri ve çalışmaları da bilinmektedir. Buradan hareketle “Bir karıncanın kendi ailesinin fertlerini, meydana gelecek bir tehlike karşısında uyarması ve hemen yuvalarına girmelerini söylemesi mantıken düşününce hiç de hayret verici bir durum olmasa gerektir. Âyetteki diğer bir durum ise Hz. Süleyman (as)’ın bu sesi nasıl işittiği sorusudur. Bu ise şöyle cevaplandırılmaktadır: “vahiy gibi ilahi Kelam’ı çok hafif bir çağrıyı bile kavrayıp anlayabilen duylara sahip bir kişi için, karıncanın sesini duyması, konuşmasını anlaması hiç de güç bir şey olmayacaktır.”³²² Kaldı ki bu durum Allah (cc) tarafından verilen bir melekedir.

1. 24. 3. Neml Kelimesinin Kur'an'da Kullanım Amacı:

Bu âyeti kerimede Cenabı Allah (cc) ilk önce karınca vâdisi şeklinde yer bildiren bir ifade kullanıyor. Daha sonra nekre olarak gelen kelimedeki karınca topluluğunun lideri kraliçesi o topluluğa hitap ediyor. Sonra bu hitapta bilinen bir karınca topluluğu söz konusudur.

Diğer taraftan karıncanın özelliklerine bakacak olursak çok çalışkan, özenle yaratılmış, yuvalarını farklı bir tertip ve düzen içerisinde kuran bir canlıdan söz ediyoruz. Daha da önemlisi bu yuva çok karmaşık ve farklıdır. Bu yuvanın her bir

³²⁰ Neml, 27/18.

³²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.6, s. 135.

³²² Mevdudi, *Tefhimu 'l Kur'an*, trc. Komisyon, c. 4, s. 100.

birimini kontrol eden bir görevlisi mevcut ve bu görevli sürekli üst yönetimle irtibat halinde ve bilgi aktarımında bulunuyor. İşte buradan hareketle günümüz yönetim sistemlerinde uygulanabilecek bir sistem söz konusudur. Diğer taraftan sistemli bir çalışma ve imar faaliyeti söz konusu velhasıl günümüz insanı bu bulgu ve bilgilerden çok dersler çıkarmak zorundadır.

Bir diğer bilgi ise karıncaları araştıran bir uzmanın deneyidir. Bu uzman araştırmasında karınca yuvalarının önüne bir şeker koyuyor, bir kısmı bunu haber alıp yemeye başlıyorlar. Derken şekerin üzerine biraz alkol döküyor; birkısmı kaçıyor, bir kısmı yiyor, sarhoş oluyor. Bu esnada kaçan karıncalara da, yiyenlere de başka renkte boya ile işaret ediyor; kaçanlar yuvaya haber veriyorlar, bir müddet sonra kalabalıkla gelip sarhoş olanları öldürüyorlar. Bu da bizlere ne kadar dikkatli bir oto kontrol sistemlerinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

1. 25. SELVÂ (السلوى) BILDIRCIN

Bıldircin anlamına gelen “selvâ” (السلوى) kelimesi Kur’an’da üç yerde geçmekte olup geçtiği bu üç yerde de İsrailoğulları’ndan bahsedilmektedir.

1. 25. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Bu konu başlığımızın kavramı olan “selvâ” (السلوى) kelimesinin sözlük anlamı bıldircin demektir.³²³ Diğer bir anlamı da insanı teselli eden şey demektir. “Sulvân” (سلوان) ve tesellâ (تسلي) kelimeleri de bu anlama gelmektedir. Bazılarına dşlçilere göre de “selvâ” (السلوى) bir kuş ismi, “sumânâ” (شمانى) bıldircin gibidir.³²⁴ Aynı zamanda “selvâ” (السلوى) kelimesi “selvât” (سلوات) kelimesinin çoğuludur.³²⁵ İslam Ansiklopedisi’nde bu kelitemizi şöyle izah ediyor: “İsrailoğulları’na verilen yiyeceklerden biri de Arapça’da selva, İbranice’de şelav denilen bıldircin kuşu olup kelime Tevrat’ta iki yerde geçmektedir.”³²⁶

³²³ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-Muhît*, s. 1296, Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 404.

³²⁴ Lugat (معجم عربي عربي), *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018), el- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu, (Çev), s.512, Asıl bıldircin anlamına gelen kelime Arapça’da “sumânâ” (شمانى) kelimesidir.

³²⁵ Lugat (معجم عربي عربي), *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018).

³²⁶ Ömer Faruk Harman, “Men ve Selva“, DİA, c. 29, s. 107-108.

Bıldırcın nasıl bir kuştur? Bıldırcın kuşları, sülün ailesinin alt gruplarına mensup olan ve avlanabilir kuşlar içerisinde yer alan küçük boyutlu göçmen kuş türünün adı olarak bilinir.

Bıldırcınlar kısa alanda çok hızlı hareket ettiklerinden çabuk mesafe kat ederler, ancak buna karşılık uçuş mesafeleri kısadır. Keklik kuşlarına benzediklerinden avcılar tarafından, onlar gibi çabucak yakalanmaları kolay olmaktadır. Bıldırcın türlerinden bir kısmı göçebe olarak yaşarlar. Bir kısmı da buldukları bölgelerde yerleşik olarak yer altına yaptıkları yuvalarında hayatlarını sürdürürler. Bıldırcınlar etleri lezzetli olduğundan ve yumurtaları yenildiğinden yetiştiriciler tarafından ticari amaçlı besiciliği de yapılmaktadır.

1. 25. 2. Selvâ Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Konunun ilk âyeti kerimesi ووظلنا عليكم الغمام وانزلنا عليكم المن والسلوى “Ey İsrailoğulları Bulutu üzerinize gölge yaptık. Size, gökten kudret helvası ile bıldırcın indirdik.”³²⁷ dir.

Âyette İsrailoğulları'na “Temiz temiz, hergün taze taze yiyiniz.” denildiği halde, bu emre uymayıp bunları biriktirmeye, toplayıp yığmaya depo etmeye başlıyorlar ve bunun üzerine nimetin sahibi Allah (cc) bu nimeti indirmeyi kesiyor, onları zaruret ve sıkıntı içerisinde bırakıyor.”³²⁸

Âyette bıldırcın “menn” kelimesinden sonra zikredilmekte, “menn” kelimesini ise Peygamber (sav) bir hadis-i şeriflerinde şöyle tarif etmektedir: “Menn mantardan yani kudret helvasındandır. Onun suyu da gözler için şifadır.” demiştir. “Bıldırcın kuşu” diye cevriyen “Selvâ” kelimesi ise, hemen hemen bütün rivayetlerde bu şekilde anlatılmaktadır.”³²⁹

Diğer âyeti kerime ise benzer anlamda yine İsrailoğulları'na verilen nimetleri saymaktadır: ووظلنا عليهم الغمام وانزلنا عليهم المن والسلوى “Onların üzerlerine bulutları da gölgelik yaptık, onlara sonra kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik.”³³⁰

³²⁷ Bakara, 2/57.

³²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, s. 304.

³²⁹ Taberî, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, c.1, s. 218-221, bk., Tirmizi, K. et-Tıb, hah: 22, Hadis No: 2066, 2068.

³³⁰ A'râf, 7/160.

Bu âyet İsrailoğulları Kızıl denizi geçip Sina çölünde yaşarlarken kendilerine Allah (cc) işte bu nimetleri indiriyordu. “Eğer onların hayatları için zaruri olan böyle düzenlemeler yapılmamış olsaydı, buldukları yerde yaklaşık iki milyon kişiden oluşan bu kalabalık kocaman topluluğun, sıcak, açlık ve susuzluktan perişan hatta helâk olacağı aşıkardı. Günümüzdeki yaşam şartları ve imkânlar bu kadar gelişmişken o Sina Yarımadası’na bu kadar çoklukta bir insan kalabalığı, bir anda hiçbir ön tedbir almadan getirilip bir gezi yapılacak olsa dahi, o miktarda kalabalık için gerekli yaşam malzemesi, yiyecek ve içeceklerle, onları kızgın çöl güneşinden koruyacak barınak yapabilmenin ne kadar imkânsız olduğunu, ancak o bölgeyi gidip gördüğünüz zaman anlarsınız.”³³¹ işte Allah (cc) bu topluluğu verdiği nimetlerle yaşama tutundurmuştur.

Kıssa bu şekilde devam ediyor. Allah (cc) bu kavmi yola getirmek için onlara verdiği nimetleri ve sonunda onların bu nimetler karşısındaki anlaşılması güç tavırlarını anlatıyor. Şimdi de diğer âyetin incelemesine geçelim...

Yine aynı kıssanın Tâ-Hâ Sûresi’nde olan bölümünde Allah (cc) bu kavme verdiği nimetleri hatırlatıyor: *ونزلنا عليكم المن والسلوى*: “size kudret helvası ve bildircin indirdik.”³³²

Bu âyet hadiseyi; “hani o zaman siz Tih Vadisi’nde iken, size katımızdan bir rızık olarak Menn ve Selvâ’yı indirmişdik. Menn, bala benzer tatlı bir kudret helvası, Selva ise eti yenen en güzel kuşlardan biri olan bildircindir.”³³³ şeklinde özetlemektedir.

Diğer taraftan “Allah (cc)’nın İsrailoğulları’na buldukları o zor iklim ve koşulda “menn” ve “selva” indirmesi bir mucizedir, çünkü buldukları yer ve zamanda onların normal bir şekilde kendileri için yiyecek bulmaları imkansızdı. Bu olayın geçtiği bölge günümüzde ziyarete açılmıştır. Dönemin tarihini ortaya çıkarmak

³³¹ Mevdudi, *Tefhimu 'l Kur'an*, trc. Komisyon, c. 2, s. 104, “Allah'ın İsrailoğulları'na vermiş olduğu en büyük lütuflarından biriydi. Bu ikramın bir devamı olarak burada üç tane daha zikredilmektedir. 1) Sina Yarımadası'nda kaldıkları sürece, mucize olarak su ihtiyaçlarının sağlanması, 2) Çölün kavurucu sıcağından korumak için, gökyüzünün bulutlarla kaplanmış olması, 3) Çölün ortasında onları (İsrailoğulları'nı) olağanüstü şekilde beslemek için "menne" (kudret helvası) ve "selva" (bildircin eti) gibi yiyecekler gönderilmesi. Şeklinde not düşmektedir.”

³³² Tâ-Hâ, 20/80.

³³³ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 3, s. 262.

için yapılan araştırmalarda da söz konusu olan türde bir yiyeceğin varlığına dair herhangi bir bulgu ve bilgi bulunamadığı dile getirilmiştir.”³³⁴

1. 25. 3. Selvâ Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Her ne kadar bu konumuzda geçen kavramımız özelde İsrailoğulları kıssasında onlara verilen mucizelerden olsa da bıldırcın gerçekten Allah (cc)'nün genele insanoğluna verdiği özel bir nimettir. Çünkü bıldırcın tavuk türünden hem yumurtasıyla hem etiyle bir besin ve aynı zamanda da bir şifa kaynağıdır. Diğer taraftan çabuk üremesi beslenmesinin de kolay olması nedeniyle de evcilleştirilebilmektedir. Göç zamanlarında birden etrafa doluşmakta ve her taraftan çıkmaktadırlar. Eti lezzetli olan bu hayvan aynı zaman da gruplar halinde göçmen olarak yaşamaktadırlar. Çok uzun uçamamalarına rağmen göç yollarını ilahi bir takdirle çabucak bulup göç etmektedirler. Bu da Allah (cc) büyüklüğünün başka bir delili olsa gerektir.

1. 26. HÛT (الحوٲ) BALIK

Bu başlık altında balık anlamına gelen üç tane kelime mevcuttur. Birinci kelitemiz “hût“ (الحوٲ) kelimesi dört yerde geçmekte, yine çoğul olarak gelen “hîtân“ (حيتان) bir yerde ve bir diğer şekil olan “nûn“ (النون) da bir yerde geçmektedir.

1. 26. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Birinci kelitemiz olan “hût“ (الحوٲ) sözlükte küçük ya da büyük balık ya da balina anlamına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu ise “hîtân“ (حيتان) ve “ahvât“ (احوات) şeklinde gelmektedir. Dolayısıyla yazılan ikinci kelime “hût” kelimesinin çoğuludur.

³³⁴ Mevdudi, *Tefhimu 'l Kur'an*, trc. Komisyon, c. 3, s. 262, ayrıca bak. Kitab-ı Mukaddes'e göre İsrailoğulları Elim ve Sina arasındaki çölden geçerken Menn ve Selva onlara lutfedilmiş ve bu tam 40 sene devam etmiştir. Çıkış'a göre şöyle gönderilmiştir: Ve vaki oldu ki, akşamleyin bıldırcınlar çıkıp ordugâhı kapladılar ve sabahleyin ordugâhın etrafında çiğ düşmüştü. Ve düşmüş olan çiğ kalkınca, işte çölün yüzünde, toprağın üzerinde kırağı gibi küçük bir şey vardı. İsrailoğulları görüp birbirine dediler: Bu menn'dir, çünkü o nedir bilemediler. Musa onlara dedi: Bu, Rab' bin yemek için size verdiği ekmeğdir... ve İsrailoğulları onun adını menn koydular. O kişniş tohumu gibi beyaz ve lezzetli, ballı yufka gibi idi." Sayılar'da ise aşağıdaki ayrıntılar yer almaktadır: "... dolaşır ve onu devşirirlerdi, değirmende öğütürler yahut havanda döverlerdi ve tencerede haşlarlardı, ondan pideler yaparlardı, tadı taze yağ tadı gibi idi. Geceleyin ordugâh üzerine çiğ düştüğünde menn de düşerdi. Kitab-ı Mukaddes (16: 13-15, 31), (11: 8-9).

Diğer kelimemiz olan “nûn“ (النون) ise alfabenin 25. harfi, keskin kılıç, büyük balık, Yunus‘ (as) ın lakabı gibi anlamlara gelmektedir.³³⁵

Diğer taraftan balık kavramı birçok anlamları barındırmaktadır. İslam Ansiklopedisi bu kavramı şöyle izah eder: “Balık şehir mânâsına gelen Eski Türkçe bir sözcüktür. “Kale” ve “saray” anlamını da karşılayan kelimeye Türkçe metinlerde “şehir” mânâsında ilk defa Orhun anıtlarında rastlanır. Kitabede yazdığına göre Tonyukuk, bir akın esnasında yirmi üç Çin Balığı’ nı yıkıp harabeye çevirdiğinden ve Çin’in doğusunda yer alan Şantungbalık’tan söz eder. Başka bir kayıt ise Göktürkler’in kuzey ve doğusunda yerleşik olan Dokuz Oğuz Türkleri’nin ise büyük bir Togubalık adlı şehirleri vardır. Eski Türkler’de balık sözcüğünün diğer bir anlamı da “çamur” dur. Bu anlamdan olsa gerek balçık kelimesi buradan türetilmişdir. Türkçe balık sözcüğü daha sonraki dönemlerde Moğolca’ya da geçmiştir. Bu gerçeği de Moğol kaynaklarında şehirleri balakat sözcüğü ile isimlendirmelerinden anlamaktayız. Moğolca balakat veya balgat sözcükleri ise balık sözünün çoğul şeklidir. Diğer taraftan Balık kelimesi Uygurlar’ın son dönemlerine doğru yerini Sağdea’dan türeyen kent ve Farsça şehir sözcüklerine bırakarak unutulmuştur.”³³⁶

Balığın özellikleri ise şöyledir; balıklar, solungaçları ile suda solunum yapan, yürekleri çift taraflı, ekseri türlerinde vücutları pullu, hemen hemen bütün türleri sadece suda yaşayan, çoğunlukla yumurta ile üreyen, damarlarında soğuk kan dolaşımı bulunan ve omurgalı hayvan türlerinin genel adıdır. Bazı balık türleri memeli olup canlı doğum yaparak ürerler. Denizlerde, göllerde ve akarsularda su bulunan her yerde yaşarlar. Çok lezzetli bir nimet ve aynı zamanda besin kaynağıdır.

1. 26. 2. Hut Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

Âyeti kerimelerin ikisi Hızır (as) ile Hz. Mûsâ (as) arasında geçen kıssada zikredilmekte, diğer ikisi Hz. Yunus (as) kıssasında zikredilmekte ve sonuncusu da yine Hz. Mûsâ (as) kıssasında İsrailoğulları’nın imtihanında nesne olarak

³³⁵ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 150, *Lugat (معجم عربي عربي)*, *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018), el- İsfahani, *Müfredât*, A. Gümüş, M. Yolcu, (Çev), s. 314, 1096, ayrıca bk. Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 200, Esasında Arapça’da balık denildiğinde ilk akla gelen kelime de “semek” (سمك) kelimesidir. Ancak bu kelime Kur’an’da zikredilmemiştir.

³³⁶ Abdülkadir Donuk, “Balık”, *DİA* c. 5, s. 12.

zikredilmektedir. “Nûn“ (النون) kelimesi de yine Yunus (as) kıssasında zikredilmektedir. Şimdi sırasıyla bunlara göz atalım.

فلما بلغا مجمع بينهما نسيا حوتهما فاتخذ سبيله في البحر سرية “Onlar o iki denizin birleştiği yere vardıklarında balıklarını unuttular. Balık ise denizde yolunu tutup kaybolup gitti.”³³⁷

قال ارايت اذ اويننا الى الصخرة فاني نسيت الحوت “Genç dediki, “Gördün mü! Kayaya sığınıp mola verdiğimiz sırada balığı unutmuşum.”³³⁸

Bu iki âyet Hz. Mûsâ (as) ile bir gençin yolculuğu ve Hızır (as) buluşmasını anlatmakta olan kıssadan âyetlerdir. “Resûlullah (sav)’ın Kur’an’da anlatılmakta olan bu kıssayla alakalı bir hadisinde bildirdiğine göre, kendi döneminde bir gün Hz. Mûsâ (as) İsrâiloğulları’na konuşurken kendisine, “İnsanların içerisinde en bilgini kimdir?” diye bir soru sorulur, “Allah (cc) bilir” demesi gerekirken sehven kendince bir fikirle “benim” diye cevap verir. Bu olay üzerine yüce Allah (cc) ona, bu yanılığını anlatmak için “Ey Mûsâ! O iki denizin birleştiği sahilde bir kulum var. O kulum senden daha bilgindir” diyerek vahyeder. Hz. Mûsâ (as)’da, “Rabbim, ben o kulunu nasıl bulabilirim?” diye sorunca da Allah (cc), “Bir balık al, azığın olarak sepete koy; balığı nerede kaybedersen işte o kulum oradadır” diye cevap verir.”³³⁹

³³⁷ Kehf, 18/61.

³³⁸ Kehf, 18/63.

³³⁹ Râzî, *Tefsiri Kebir*, c. 21, s. 149; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, c. 3, s. 336, İbn Âşûr, *Et-Tahrir Ve't-Tenvir*, c. 13, s. 360, Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 568-572, bilgi için bk. Bakara 2/51 vd., Ahmet Suphi Fuat, “Yûşa”, İA, c. 13, s. 443, Mûsâ (as), emredilene emredildiği şekilde yapıp yardımcıyı Yûşâ b. Nûn isimli genç ile birlikte yola çıkarırlar. İki denizin birleştiği sahildeki bir kayanın yanına vardıklarında gaflet bastırır ve başlarını koyup uyurlar. O esnada hazırladıkları azık olan balık sepetten suya atlar ve denizde yüzer iz yaparak kaybolur. Uyanıp kendilerine geldikten sonra genç Yûşâ balığın kaybolduğunun farkına varır, fakat Mûsâ (as)’a haber vermeyi unuttur. Yola devam edip o gün ve gecesi yol alırlar. Sabah vakti Mûsâ (as) yardımcısına, yorulup acıktıklarını ve yiyeceklerini getirmesini söyler. Yûşâ dün kayanın yanında uyuyup uyanıklarında balığın kaybolduğunun farkına vardığını, ancak bu durumu kendisine söylemeyi unuttuğunu der. Mûsâ (as), aradıkları yerin orası olduğunu söyler ve hemen geri dönerler, kayanın olduğu, iki denizin birleştiği ve uyudukları yere geri gelerek Hızır (as)’la buluşup tanışırlar. Hz. Mûsâ (as) Hızır (as)’a kendisinden ledünni ilmi öğrenmek için geldiğini söylediği zaman, Hızır (as) kendisiyle beraberliğe sabredemeyeceğini söyler. Mûsâ (as) da, inşallah, sabredeceğini, onun emrine de karşı gelmeyeceğini diyerek cevap verir. Hızır (as), Eğer kendisine tâbi olursa, o konuda kendisi açıklama yapıp bilgi verinceye kadar sabredip hiçbir soru sormamasını bir şey dememesini söyleyerek uyarıda bulunur. Farklı görüşler bulunmakla beraber müfessirlerin çoğuna göre, kıssada geçen Mûsâ’dan maksat, İsrâiloğulları’na peygamber olarak gönderilmiş ve kendisine Tevrat verilmiş olan Hz. Mûsâ’dır. Delikanlının da Hz. Yûsuf’un torunlarından Yûşâ b. Nûn olup Hz. Mûsâ’nın kız kardeşinin oğlu olduğu rivayet edilir. Uzun süre Hz. Mûsâ’nın hizmetinde bulunmuş, ondan ilim almış ve onun vefatından sonra yine bir peygamber olarak İsrâiloğulları’nın yönetimini üstlenmiştir. Bazı kaynaklarda yüz on (veya yüz yirmi) sene yaşadığı ve Hz. Mûsâ’dan sonra yirmi yedi (veya yirmi dokuz) sene İsrâiloğulları’nı yönettiği belirtilmektedir. Kıssada geçen ve Hz. Mûsâ’ya ledünnî ilim (gayb ilmi) hakkında bilgi veren üçüncü şahsın kimliğine dair Kur’an’da bilgi verilmemiş olup, sadece 65. âyette “kullarımızdan biri” şeklinde geçmektedir. Ancak müfessirlerin çoğunluğu bu şahsın Hızır

Burada Allah (cc) balığı buluşma naktası için bir işaret yapıyor. “ o kayanın dibine geldiklerinde balıklarını unuttular, balık ise canlanıp suda iz bırakarak kaybolup gitmiştir. Kıssadaki sözün akışından anlaşılıyor ki Mûsa (as), balığı sormayı unuttu. Yardımcısı genç de onu söylemeyi unuttu. Ancak yemek vakti geldiğinde balık yani azık akıllarına geliyor. Demek oluyor ki azık olarak konulmuş olan balık diri değildi. Burada balığın dirilme mucizesi meydana geliyor. Ancak Musa (as)’ın bundan haberi olmadığına göre bu olay artık aranan kişinin yakınlarda olduğunun bir işareti oluyordu. Genç yardımcı buna şahit olmuş, her nasılsa bunu haber vermeyi unutmuştu. Bundan dolayı varacakları yere geldiklerinin farkına varamadan geçtiler gittiler. Yoksa aksine bu unutulacak gibi bir durum da değildi. O hakikaten şaşılacak bir şekilde canlanmış suya atlamış denizde yolunu tutup gitmişti.”³⁴⁰ Bu da onlara anlamaları için bir işaretti.

“Yaşadıkları bu olağan üstü olay üzerine Hz. Mûsa (as) ilahi yönlendirme sonucu bilge ve saygın kul ile belirlenen buluşma noktasını geçtiğini ve bu noktanın da o balığın canlandığı kayalık bölge olduğunu fark ediyor. Bu hal üzerine o ve genç arkadaşı oradan geldikleri yolu izleyerek geri dönüp o kayanın yanına vardıklarında o bilge kulu orada bulduklarını anlatmaktadır.”³⁴¹

Kehf Sûresi’ndeki âyeti kerimelerin kaynaklarımızdaki izâhları bu şekildedir. Balık burada bir işaret, bir mucize aynı zamanda da bu konunun nesnesi durumundadır. Anlaşılan o ki ölmüş yemek için hazır hale getirilmiş olan balık ve sonrasında da işaret verilmek üzere Allah (cc) tarafından diriltilmiş bir canlı haline geliyor.

Konumuzu ilgilendiren diğer kıssamız olan Yûnus (as)’ın kıssasıdır ve kavramlarımız bu kıssada geçmektedir... فالتقمه الحوت وهو مليم “Böylece denize atılan Yûnus (as), kendini kınayıp duruyorken balık onu yuttu.”³⁴²

“Konumuz olan âyetlerde ise ülkesinden kendisine ve Allah (cc)’ye inanmadıkları gerekçesiyle ilahi emri beklemeksizin ayrılmasının ardından Yûnus (as)’ın başına gelenler hakkında kısa bir bilgi yer almaktadır. Anlatılan kıssa da Hz. Yûnus (as)’ı büyük bir balık yutar. Bu balık muhtemelen bir balinadır. Çünkü bir

---

aleyhisselâm olduğu görüşündedir. Hızır’ın ledünnî ilme sahip olduğu şüphesiz olmakla birlikte, peygamber olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir.

³⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 369.

³⁴¹ Kutub, *Fi Zılâli’l-Kur’ân*, c. 9, s. 1488.

³⁴² Sâffât, 37/142.

insanı yutacak kadar büyük olmalıdır. Burada Yûnus (as) o balık aracılığıyla boğulmaktan kurtarılmıştır. Bu aynı zamanda mûcizevî bir olaydır, bu esnada Yûnus (as) kendi yaptığına çoktan pişman olmuştur.”³⁴³

“Bu âyette söz konusu pişmanlığı “Muliym” kelimesi ifade etmektedir, “Muliym” kelimesi bir kusur işleyen, hata yapan kimsenin pişmanlığına vurgu yapmak üzere söylenilmektedir, öyle ki o kimse vicdani pişmanlıkla kendisini bir başkası suçlasa da suçlamamış olsa da, manen içten içe sorgulamakta psikolojik bir buhran yaşamakta olduğunu anlatmaktadır.”³⁴⁴

Aynı kıssanın diğer âyeti ise; *وذا النون إذ ذهب مغاضبا فظن أن لن نقدر عليه فنادى في الظلمات أن لا إله إلا أنت سبحانك إني كنت من الظالمين* “Zünnûn‘u da an hatırla. Hani öfkelenerek (halkından ayrılıp) terkedip gitmişti de kendisini asla sorumlu tutmayacağımızı sanmıştı. Derken balık tarafından yutulunca karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni eksikliklerden tenzih ederim. Ben gerçekten kendine zulmedenlerden oldum“ diye dua etti.”³⁴⁵

Bu âyeti kerimede Allah (cc) Yûnus (as)’a dikkat çekip onu hatırlatmakta, “nûn” kelimesi, “Zü’n-nûn”; “zâ“ sahiplik edatıyla balık sahibi anlamına gelmektedir, bu da; Yunus (a.s.)’un hatırlatıcı lakabıdır. İşte bu olay üzerinden uyarı

³⁴³ Taberî *Câmi’ul Beyân fi Tefsir’il Kur’ân* c. 13, s. 99, ayrıca bk. Nisâ 4/163, en ‘âm 6/86, Yûnus 10/98, Enbiyâ 21/87-88, Kalem 68/48-50, Enbiyâ 21/87-88, Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 4, s. 552-554, Bahse konu âyetin lafzı, Yûnus’ (as) un, balığın karnına inmeden ağzında tutulup taşınmış olduğu şeklinde anlaşılmaya uygundur demektedir. Tefsir kaynaklarında verilen bilgiye göre Yûnus (as) tebliğe görevlendirildiği kavmini uzunca bir zaman bir rivayette otuz üç yıl putperestlikten vazgeçirip tevhid inancına çağırılmıştır. Bu konuda da başarılı olamayınca kendi kendine artık kavminin ıslah olmayacaklarını düşünüp kızgınlıkla ilahi emri beklemeden ülkesini terkettiğini ve bu sabırsız hareketi sebebiyle cezalandırıldığını beyan etmektedir. Yûnus aleyhisselâm, Kur’ân-ı Kerîm’de altı yerde anılmaktadır; Nisâ sûresinde kendilerine vahiy gönderilen peygamberler arasında zikredilmekte; En‘âm sûresinde on yedi peygamberin ismi sıralanırken onun da adı geçmekte; Yûnus sûresinde kavminin inkârdan vazgeçerek helâk edilmekten kurtuldukları bildirilmekte; Enbiyâ sûresinde tebliğinin başlangıcında halkının kendisine inanmamasına kızarak ülkesini terkettiği, ancak Allah tarafından sıkıntıya uğratılınca yanlışlığının farkına varıp “karanlıklar içinde” (balığın ağzında) iken, “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!” diyerek Allah’a yakardığı; bunun üzerine duasının kabul edilip sıkıntı ve kederden kurtarıldığı bildirilmekte; Kalem sûresinde sabırsızlık gösterip öfkeye kapılması eleştirilmekte, ardından Allah’ın nimeti sayesinde içine düştüğü durumdan kurtulduğu anlatılmaktadır. Ayrıca Taberî, 143. âyete dayanarak Yûnus’un, bu musibet başına gelmezden önce Allah’a karşı kulluk görevlerini titizlikle uygulamış olması sayesinde balık vasıtasıyla kurtarıldığını belirtir. Buna göre onun, kötü olarak nitelediği ve pişman olduğu davranışı, bir anlık gaflet ve öfkeden kaynaklanmış, çektikleriyle de bedelini ödemiştir. “...balığın karnında kalırdı” ifadesi, “...olsaydı ...olurdu” şeklinde bir varsayıma dayanıyor; yani o, iyi bir kul olmasaydı balık kendisini yutacak, orada ölecek ve tekrar dirilmesi kıyamete kalacaktı. Demektedir.

³⁴⁴ Mevdudî, *Tefhimu ‘l Kur’an*, ter. Komisyon, c. 5, s. 44.

³⁴⁵ Enbiyâ, 21/ 87.

yapılmaktadır.”³⁴⁶ Denize atıldığında balık tarafından yutulduğundan kendisine Zünnûn lakabının verildiği söylenmektedir.³⁴⁷

Bundan sonraki âyeti kerimede Allah (cc) Hz. Muhammed (as)’a Hz. Yûnus (as)’ı hatırlatarak uyarıyor ve sabretmesini söylüyor.

“Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Sakın Balık Sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, balığın karnındayken kederli ve perişan bir halde Rabbine yakarmıştı.”³⁴⁸

Bu âyette: “Rabbinin hükmünden kastedilen Hz. Muhammed (as)’a verilmiş olan peygamberlik ve dini tebliğ vazifesidir veya Allah (cc)’nün inkârcılara fırsat vererek onlara karşı Hz. Peygamber (as)’a edeceği yardımı ertelemesidir. “Balık Sahibi” ise Yûnus (as) dur. Hz. Peygamber (sav)’e, Allah (cc)’nün yüklediği görevi sabırla yılmadan yerine getirme emri verildikten sonra Yûnus (as) hatırlatılmakta ve Resûlullah (sav)’a onun yaptığı hatayı tekrar etmemesi telkin edilmektedir. Allah (cc) burada Yûnus peygamberin hikayesini anlatarak Hz. Muhammed (sav)’i uyarmakta, Mekke Halkı’nın kendisine gösterdiği mukavemete ve akıl almaz bir şekilde inançsızlıkta ayak diremelerine kızıp da ümitsizliğe düşmemesi ve peygamberlik vazifesini sürdürmesi telkin edilmektedir.”³⁴⁹

Balık kelimesinin geçtiği son âyet bir deniz kenarında yaşayan kasaba halkından bahseden âyettir; *وَاسْمُكُم مِّنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ جِثَاتُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا*

³⁴⁶ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, c. 5, s. 178-179.

³⁴⁷ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 697, (Yûnus ve kavmi hakkında daha fazla bilgi için bk. Yûnus10/98; Sâffât 37/139-148; Putlara tapan Ninevâ (Ninova) halkını tevhid dinine davet etmekle görevlendirilmiş olan Hz. Yûnus, halkı uzun süre dine davet etmesine rağmen kendisine çok az kimse iman etmişti. Bu durum karşısında ümidini yitiren Yûnus, kavmine kızmış, onların başına gelecek bir musibetten kendisini kurtarmak için gemiye binip şehirden uzaklaşmıştır. Bindığı gemi, yükünün fazla olması sebebiyle batmaya yüz tutunca geminin yükünü hafifletmek üzere çekilen kura neticesinde denize atılmış ve bir balık tarafından yutulmuştur. İşte Yûnus’un karanlıklar içinde yaptığı duadan maksat bu balığın karnında iken yaptığı duadır. Yüce Allah Yûnus’un duasını kabul ederek onu bu sıkıntıdan kurtarmış, balık onu hasta bir halde açık bir yere bırakmıştır; Yûnus iyileştikten sonra tekrar kavmine dönmüştür. Kendilerinden ümit keserek terkettiği kavmi ise, sonunda gerçeği görerek putperestliği bırakmışlar, tövbe edip Allah’ın birliği inancına döndükleri için azaptan kurtulmuşlardır.”

³⁴⁸ Kalem, 68/48.

³⁴⁹ Râzî, *Tefsiri Kebir*, c. 30, s. 98, İbn Âşûr, *Et-Tahrir Ve't-Tenvir*, c. 29, s. 104, Sabuni, *Sâffât*, c. 37, s. 139-148, ayrıca bk. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 438-439, krş. Müddessir 74/1-7; Diğer başka bir rivayette Hz. Yûnus (as) kavmine, inanmamaları durumunda bir azaba çarptırılacaklarını bildirmiş, ancak onlar Yûnus (as)’ın ordan ayrılmasından sonra tövbe edip imana gelmişler bu nedenle bu azap üzerlerine artık yazılmamıştır. Fakat kavminin bu şekilde imana geldiklerini bilmeyen Yûnus (as), kendisiyle korkuttuğu azabın vaktinde gerçekleşmediğini gördüğü zaman boşluğa düşmüş bu sebeple kendisiyle alay edeceklerini düşünerek bir anlık öfkeyle kavminden ayrılıp gitmiştir.

وَيَوْمَ لَا يَسْتُرُونَ لَا يُتَابِعُهُمْ كَذَلِكَ نُبَاهِهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ “Ey Muhammed ! Onlara, deniz kıyısında yerleşmiş bulunan kasaba halkının durumunu sor. Hani onlar Cumartesi yasağını çiğniyorlardı. O vakit tatil yaptıkları Cumartesi günü balıklar onlara doğru akın akın geliyor, diğer günlerde ise gelmiyorlardı. İşte onları yoldan sapmaları nedeniyle böyle imtihan ediyorduk.”³⁵⁰

Bu âyette geçmekte olan bu halkın kim olduğu hususunda çeşitli rivayetler vardır: “ Abdullah b. Abbas dan Mücahid’e gelen rivayete göre “Eyle” isimli kasaba olduğu, Katade’nin görüşüne göre Medyen Şehri’nin sahili olduğu, İbn-i Zeyd’e göre Medyen Şehri ile Aynûnî Şehri arasında bulunan “Mukannâ Şehri” olduğu rivayet edilir. Taberi, burada tercih edilen görüşün, söz konusu bu şehrin, sahilde yer alan bir şehir olduğunu söyleyen görüş olduğunu ifade etmiştir.”³⁵¹

Diğer taraftan: “Birçok eski tefsir alimleri gibi Muhammed Hamîdullah da bu yerin Eyle olduğu hususundaki görüşü tercih etmekteydi. Cumartesi günü (sebt, sabbat) yahudilerce kutsal kabul edilir. Yahudilikte cumartesi günü haftalık tatil günüdür ve bu gün de çalışmak, herhangi bir iş yapmak ve dolayısıyla avlanmak yasaklanmıştır. Âyette bu sahil kasabasının sakinleri olan yahudiler, aç gözlülükleri yüzünden söz konusu bu yasağı ihlâl ederek cumartesi günleri de avlandıklarından eleştirilmektedirler. Çünkü onlar bu takdirde dinlerinde on emrin dördüncüsü olan önemli bir hükmü ihlâl etmekteydiler.”³⁵²

Bu âyeti kerime daha önce bahse konu ettiğimiz İsrailoğullarıyla alakalı bir bilgiyi bize veriyor. Burada balıklar şeklinde gelen kelimeyiz olayın nesnesi durumunda ve aynı zamanda da yaradan tarafından gönderilen bir imtihan vesilesidir.

1. 26. 3. Hut Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Allah (cc) öncelikle Yunus (as) kıssası üzerinden Hz. Muhammed (as) bir hatırlatma ve uyarı yapıyor. Diğer taraftan söz konusu balıklar yine bir imtihan olarak

³⁵⁰ A’râf, 7/163.

³⁵¹ Taberi, *Câmi’ul Beyân fî Tefsir’il Kur’ân*, c. 4, s. 137, bk. İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri* c. 6, s. 3109.

³⁵² Zemahşerî, *Keşşâf*, c. 2, s. 170, İbn Atıyye, *El Muharrarul Veciz fî Tef. Kitabil Azi*. c. 7, s. 186, Râzî, *Tefsiri Kebir*, c. 15, s. 36, İbn Âşûr, *et- Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c. 9, s. 147-148, ayrıca bk. Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 2, s. 613, Kıssadaki kasaba halkı cumartesileri dinlendikleri birde avlanma yasağından dolayı ürkütülmedikleri için balıklar diğer günlere nazaran daha rahat hareket ederler, sahilin yakınlarına kadar gelir, su yüzüne çıkarlardı; haftanın çalışma günlerinde ise gelmezler derin sulara çekilirlerdi. Zaten araştırmalar karakteristik olarak balıkların, insan davranışlarına çok çabuk adapte olup kolay alıştıklarını bildirmektedir.

yöre halkına gönderiliyor. Yine Musa (as) ile hızır kıssasında da balık bir işaret bir nesne konumunda ancak yemek haline getirilmiş bir balığın mucize olarak canlanması söz konusu edilmektedir. Konunun geneline baktığımızda balık suda yaşayan her türlü canlı için kullanılan genel bir kavramdır.

Dünyanın dörtte üçünün su olduğunu düşündüğümüzde karada yaşayan canlılara nazaran suda yaşayan canlıların daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu balık kavramımızın kapsamına suda yaşayan küçük büyük her canlıyı dahil ediyoruz. Bu aynı zamanda başlı başına çok büyük bir dünya olması hasebiyle henüz daha insanoğlu tarafından keşfedilmemiş türlerin de olması bu anlamda muhakkaktır. Yine bu türler içerisinde özelliklerini ve yaşam şekillerini bilmediğimiz birçok balığın olduğu da gerçektir. Bilim adamları eldeki imkanlar ölçüsünde bu manada araştırmalarını yapmaya devam etmektedirler. Bu bağlamda şu iki örnek tam yerinde olacak. Suda yaşadığını bildiğimiz bu balık türlerinden akciğer balığı olarak isimlendirilen biri yaşadığı suyun kurumamasıyla son kalan çamurun içerisinde yaşamını sürdürmeye devam ediyor, daha sonra bu çamur kuruyarak toprak haline geliyor. Ancak bu balık özel bir ciğer yapısına sahip ve bu sayede oksijenle solunum yapabiliyor. Burada yaşayan balıklarda burada adeta topraklaşıyor. Sonra bu yer sudan uzak kalıyor ve insanlar bu alanın toprağından kerpiç yapıyorlar ve binalarının duvarlarını bu malzemeye örüyorlar. Daha sonra belirli bir zaman sonra o bölgeye aşırı yağmurların yağdığı bir dönemde duvarları ıslatan yağmur sularıyla tekrar canlanıp hareketlenen bu balık oradan su birikintisine, bu su birikintisi sayesinde de tekrar ırmaklara kavuşuyor yaşamına devam ediyor.³⁵³

Diğer bir örnek ise benzer bir örnek ancak bu biraz farklılık arz ediyor. Afrikada bir yerleşim yeri ve insanlar evlerini yapmak üzere bir tarlada temel kazıyorlar. Bu kazı esnasında beyaz torbaya benzer el büyüklüğünde bir nesne buluyorlar. Bu bulunan şeyi açtıklarında dışarısı koza şeklinde olduğunu ve içerisinde canlı balığın olduğunu fark ediyorlar. Daha sonra bu alanda yapılan diğer kazılarda da toprağın altının bu şekilde balıklarla dolu olduğu fark ediliyor. Araştırma sonucunda bu alanın önceden su ile dolu olduğu yada deniz olduğu, balıkların yaşamlarını devam ettirmek için böyle bir yöntem kullandıkları anlaşılıyor. Bu balıklar uzun yıllar bu

---

³⁵³ <http://alkislarlayasiyorum.com/m/content/160667/susuz-4-yil-yasayabilen-akciger-baligi>.

şekilde yaşamlarını şürdürmüşler ve şürdürmeyede devam etmekte. ³⁵⁴ Yaratıcı bu hayvanların yaşaması için gerekli bütün olanakları kendilerine sunmuştur. Bu olaylarda olsa olsa bize yüce Allah (cc)'nın kudretinin ve büyüklüğünün delillerindendir.

1. 27. SÜ'BÂN (ثعبان) YILAN

Kur'an'da yılan anlamında kullanılan üç kelime bulunmaktadır. Bunlardan "sü'bân" (ثعبان) iki yerde geçmekte "hayye" (حية) kelimesi bir yerde geçmekte ve "cân" (جان) kelimesi de iki yerde geçmektedir.

1. 27. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Sözlük anlamına baktığımızda "sü'bân" (ثعبان) kelimesi yılan ya da yılan balığı anlamına gelmektedir. Daha geniş anlamda ise erkek ve dişisi için aynı anlamda kullanılan ve sürüngen cinsinden yılan anlamına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu "seâbîn" (ثعابين) şeklindedir. Bu konumuzun diğer kelimesi olan "hayye" (حية) ise yılan anlamında sürüngenler için kullanılan küçükten büyüğe doğru bir derecelendirme ismidir. Bu kelimenin çoğulu ise "hayyât" (حيات) ve "hayavât" (حيوات) şeklindedir. ³⁵⁵ Bir diğer anlamı ise "Arapça'da yılan "uzun yaşayan" mânasında hayye kelimesiyle karşılanır, uzun ömürlü kişilere de mecazen hayye denir ³⁵⁶. Diğer kelimeniz "cân" (جان) ise yılan cinsinden bir cins olup gözleri dışarı çıkık, evler edinen fakat zararsız bir türdür. ³⁵⁷

Özelliklerini incelediğimizde şunları görüyoruz: Sürüngenler familyasından ayaksız, uzunca vücudu olan, kaslarının ters yöne hareket etmesiyle sürünen hayvan türlerinin genel adı yilandır. Değişik tip, tür ve uzunluklarda pek çok cinsleri ile zehirli zehirsiz bir çok türü vardır. Vücudu fiziksel yapı olarak baş, gövde ve kuyruk

³⁵⁴ [http://tr.wikipedia.org/akciğer balığı](http://tr.wikipedia.org/akciğer_balığı), 15.03.2019.

³⁵⁵ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 63, *Lugat (معجم عربي عربي)*, *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar-ثعبان>, erişim; (30. Nisan. 2018), ayrıca bk. Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 96, 208,

³⁵⁶ Salime Leyla Gürkan, DİA, Yılan, c. 43, s. 527-529, bk. *Lisânü'l-Arab*, "hyy" md.; Tâcü'l-arûs, "hyy" md.

³⁵⁷ *Lugat (معجم عربي عربي)*, *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018), Arapça' da bu iki kelimenin haricinde de yılan anlamına gelen başka kelimeler de vardır. Örneğin; "ef'â" (أَفْعَى), "ebû usmân" (أبو عثمان), "ibnetülcebel" (ابنة الجبل) vb. gibi.

kısımlarından oluşur. Başı üçgenimsi bir biçimdedir. Zehirli olan türlerde bu üçgenimsi şekil daha belirgindir. Alt çenesi yerinden çıkacak şekilde çok açılabilir. Bu sayede kendi vücudundan daha geniş hayvanları dahi yutabilir. Ağzında bulunan sivri dişlerin yanında iki adet de çengele benzer zehir dişi bulunur. Soğukkanlılardan olduğundan kış uykusuna yatar. Üreme şekli genelde yumurtlama iledir. Bunun yanında yavrularını doğuranları da vardır.

1. 27. 2. Sü'bân Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Kur'an'da yılan isminin yer aldığı âyetlerin tamamının Hz. Mûsâ (as) kıssasında geçtiğini görmekteyiz. فالقى عصاه فاذا هي ثعبان مبین “Sihirbazların yaptıkları sihir üzerine Mûsâ (as) asasını yere attı. Bir de ne görsünler, apaçık bir ejderha oluvermiş.”³⁵⁸

Bu âyeti kerimeyi Abdullah b. Abbas'dan rivayet edilen bir hadis şöyle açıklıyor; Hz. Musa (as), asasını yere atınca kocaman bir yılan dönüşüvermiş, Firavun'un bulunduğu tarafa doğru yönelmiş. Yılanın üzerine doğru hareket ettiğini gören Firavun hemen tahtından fırlamış,³⁵⁹ Daha öne böyle bir şey görmemiş başına bunun gibi bir iş gelmemişti. Firavun: Mûsâ (as) dönerek; “Ey Mûsâ! tut şu canavarı. Ben, sana iman ediyorum. İsrailoğullarını seninle beraber gitmelerine izin verip serbest bırakacağım.” diyerek Hz. Mûsâ (as)'a sığındı, Mûsâ (as) da onu tuttu ve o dev yılan tekrar âsâya dönüştü.³⁶⁰ şeklindeki rivayeti ile açıklamaktadır.

Konunun bir başka âyeti de فالقى عصاه فاذا هي ثعبان مبین “Sihirbazların yaptıkları üzerine Mûsâ (as), asasını yere attı, bir de ne görsünler asa açıkça kocaman bir yılan olmuş.”³⁶¹ âyetidir.

Allah (cc) Hz. Mûsâ (a.s) Fravun'a göndermişti ve onu bir takım mucizelerle desteklemişti, onlardan birisi de asanın yılan dönüşmesiydi. Hz. Mûsâ (a.s) Fravun'a “Eğer sen benim Allah (cc) tarafından gönderilen bir uyarıcı olduğuma inanmıyorsan, gerçekten O'nun tarafından peygamberliğimi ispatlayacak apaçık deliller gösterebilirim.” demişti ve bunun üzerine Firavun, “Eğer sen iddianda doğru

³⁵⁸ A'râf, 7/107.

³⁵⁹ Taberi, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, c. 4, s. 92-93.

³⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.4, s. 92.

³⁶¹ Şu'arâ, 26/32.

isen, hadi delilini getir.“ cevabını vermişti. İşte âyet bu durumu anlatmaktadır. Su‘ban‘ kelimesi ejderha, çok büyük bir yılan anlamına gelmektedir,

Kur’an‘da başka yerlerde gelecek âyette olduğu gibi asanın dönüştüğü yılanı tanımlamak için yılan anlamlı hayyetun ve küçük yılan anlamlı câan kelimeleri de kullanılmıştır. Bazı alimler bu mucize gösterimin büyüklüğü nedeniyle ejderha, küçük yılanlara benzer çok seri hareket ettiğinden de “câan“ kelimesinin Kur’an‘da kullanıldığını söylemektedir.³⁶²

Aynı kıssada “hayye” kelimesinin geçmekte olduğu bir diğer âyet, فآلقيها فاذا هي حية تسعى “Mûsâ (as) da asasını attı. Bir de ne görsün o, hızla hareket eden bir yılan olmuş!“³⁶³ âyetidir.

Söz konusu olay pek tabiidir ki olağanüstü bir mucizedir, bir ağaç değneğin sürtingen bir yılanı çevrilmesi insanın gözlerine acayip gelen somut bir durumdur, bu yüzden hayretle ve sarsıcı bir biçimde insanın dikkatini çekecektir.³⁶⁴ Bu âyette bu olaya dikkati çekmektedir

Diğer taraftan “İbni Abbâs’tan gelen rivayette: Asanın kayaları ve ağaçları yutan kocaman erkek bir ejderhaya dönüştüğünü, o zaman Musa (as) onun her şeyi yutmakta olduğunu gördüğünde, ondan korkmuş ve kaçarak oradan uzaklaşmıştır. Yüce Allah (cc) bu mucizeyi Mûsâ (as)’a, onunla konuşması esnasında vermiş, korkmamasını söyleyerek bu korkutucu mucizeye onu alıştırmış, böylece Firavun’un huzurunda onu tekrar attığında ondan korkmayacaktı. Çünkü Musa (as) bunun nasıl olduğunu öğrenmiş ve daha öncesinden denemesini yapmıştı.“³⁶⁵

Kıssanın anlatıldığı bir diğer âyet; وألق عصاك فلما رآها تحت كاهها جان ولي مدبرا ولم يعقب “Değneğini at!“ (Mûsâ değneğini attı) Onu yılanmış gibi hareket eder görünce, dönüp ardına bakmadan kaçtı.³⁶⁶ âyetidir.

A‘raf ve Şuara surelerinde, zikredilen yılan, büyük kocaman bir yılan mânâsına “sû‘ban“ şeklinde gelmiştir. Burada ve gelecek olan âyette ise tam aksine,

³⁶² Mevdudi, *Tefhimu ‘l Kur’an*, ter. Komisyon, c. 4, s. 20.

³⁶³ Tâ-Hâ, 20/20.

³⁶⁴ Kutub, *Fî Zîlâli‘l-Şur‘ân*, c.10, s. 1526.

³⁶⁵ Kurtubî, *el Camiu li Ahkamil Kuran*, c. 11, s. 190, bk. Es-Sabuni, *Safvetü’t Tefasir*, c. 4, s. 20.

³⁶⁶ Neml, 27/10.

küçük, çevik ve çok hareketli bir yılan anlamında “cânn“ kelimesi ile ifade edilmiştir. Böyle farklı farklı kelimelerin kullanılmasının sebebi, olağan üstü bir varlık olması hasebiyle görünüşü büyük, fakat çevik ve bunun yanında çok seri hareket etmesi açısından küçük bir yılan benzer olmasındandır. Yine Ta ha Sûresi’nde aynı anlam “hayyatun tes’a“ (süratle hareket eden çevik bir yılan) terkibi bir kalıp ile ifade edilmiştir.³⁶⁷

Yine cânn kelimesinin geçtiği diğer âyet; وَأَن أَلْقَى عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌ وَلِي مُدِيرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ
“Allah (cc) değneğini (yere) at!“ dedi. (Mûsâ (as) değneğini attı). Onu bir yılanmış gibi süratli bir şekilde hareket eder görünce korktu ve arkasına bakmadan dönüp kaçtı. (Bu sefer şöyle seslenildi:) “Ey Mûsâ! Beri gel, korkma. Çünkü sen güvenlikte olanlardansın.“³⁶⁸ âyetidir.

Âyette özellikle Mûsâ (as) mucizeler kendine ilk verildiği andaki durumu konu edinilmekte, o da rabbinin emrini tutarak asasını yere atıyor, asânın kocaman, büyük ve kıvrak bir yılan dönüşüğünü görüyor, bu olay Mûsâ (as)’ın beklemediği bir durum, aynı zamanda da korkutucu olduğundan o buna şaşırıyor. Sonra arkasını dönüp kaçıyor ve doğal olarak korktuğu o yere geri dönmek istemiyor. Daha sonra Allah (cc)’nün “Ey Mûsâ, dön! Korkma, çünkü sen emniyette olanlardansın.” sözünü duyması üzerine sakinleşiyor geri dönüp asayı tekrar alıyor.³⁶⁹

1. 27. 3. Sü’bân Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Kur’an’daki yılan anlamında kullanılan kelimelerin tamamı Hz. Mûsâ (as) kıssasında geçmekte ve Cenabı Allah (cc)’nün bir mucizesine işaret etmektedir. Burada kullanılan üç farklı isim söz konusudur. Bu da bizlere bu hayvanın üç farklı özelliğini anlatmaktadır. Bunun haricinde de normal olarak yaşayan bu hayvan türünün avlarını bütün olarak yuttuğuna, çok kıvrak hareket edebildiğine ve sürüngen olduğuna işaret edilmektedir.

³⁶⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, ter. Komisyon, c. 4, s. 94.

³⁶⁸ Kasas, 28/31, “İbn Kesîr’in: Asâ, yılan dönüştürüldü. O, dişleri sağlam, ağzı geniş ve iri bir cüsseye rağmen, sanki, çok hızlı ve seri hareket edebilen küçük bir yilandı. Öyle bir yılan ki önüne gelen her kayayı nesneyi yutuyordu. Yuttuğu kaya ağzının içinde, sanki bir vadideymiş gibi ses çıkarırdı. İşte o anda Mûsâ (as) korkudan arkasına dönerek kaçtı. Dönüp geriye bile bakmadı. Çünkü bu bir insan tabiatı böyle şeylerden ürker. Mûsâ’ (as) ya şöyle nida edildi: Ey Mûsâ! Yerine geri dön. Korkma, Sen, korkudan eminsin. Bu ses üzerine Musa (as) geri döndü, ve korkusunu yenerek elini yılanın ağzına soktu, bir anda yılan tekrar asâ haline geri döndü, es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 4, s. 426-427, Deddiği bu rivayetini aktarmaktadır.

³⁶⁹ Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, c. 11, s. 1785.

Bir başka çıkarım da şudur; bu kıssanın geçtiği dönem göz önünde bulundurulduğunda sihir ve sihirbazların revaçta olduğu, insanlar tarafından sihirbazlara ve sihir gösterilerine çokca ragbet edildiği bir dönem olmasıdır. Dolayısıyla Allah (cc) böyle bir ortamda bu yanlış davranışları, göz yanlısamalarını gerçek bir mucizeyle bertaraf ediyor. O dönemde çok yaygın olan bu durum devamında sihirbazların imanıyla ortadan kalkıyor.

Bu konuda İslam Ansiklopesi de benzer bir yorum yapmaktadır: “Kur’ân-ı Kerîm’de yılan kelimesi sadece Hz. Mûsâ (as)’ın asâsı bağlamında zikredilmektedir. Bununla birlikte cahiliyede eski Arap dininde mevcut olan ay kültüyle bağlantılı olarak yılan tapınmasına (Ved yılanı benzer bir put ve aynı zamanda tapınılıyordu) karşılık İslâm dini geleneğinde yılan genellikle zararlı ve sevilmeyen bir hayvan kabul edilmiş; ruhani varlık olan cinlerin, sürüngenlerin ve özellikle de yılanın kılığında girdiğine inanılmış, daha da ileri gidilerek yılanlar bir cin sınıfı olarak kabul görüp böyle görülmüştür. Anadolu’da da cinlerin yılan olarak görülmesiyle alakalı bu tür hikayeler anlatıla gelmektedir.

Çeşitli hadislerde Resûl-i Ekrem (sav) zararlı yılanların öldürülmesini emrettiği, evlerde yaşayan yılanlara ise zarar verilmemesini emrettiği nakledilmektedir.³⁷⁰

1. 28. Zİ‘B (الذئب) KURT

Kur’an-ı Kerim’de kurt anlamına gelen “zi‘b” (الذئب) kelimesi üç sefer geçmektedir.

1. 28. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Kelime olarak “zi‘b” (الذئب) kurt veya Afrika çakalı anlamına gelmektedir. Daha geniş bir ifadeyle köpekgillerden etcil ve yırtıcı bir hayvan anlamına

³⁷⁰Salime Leyla Gürkan, “Yılan” DİA, c. 43, s. 527-529, ayrıca bk. (Buhârî, “Bed’ü’l-halk”, 14; Tirmizî, “Sayd”, 15; Müslim, “Selâm”, 139; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 173; Demîrî, 1, 288; cennetten düşüş kıssası üzerine yapılan tefsirlerde ortaya konan İblis-yılan bağlantısı için ayrıca bk. Taberî, *Câmi’ul Beyân fi Tefsir’il Kur’ân* c. 1, s. 561-562), (Buhârî, “Bed’ü’l-halk”, 14; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 173).

gelmektedir. Kara köpeği diye de adlandırılır. Bu kelimenin çoğulu “ez‘ub“ (اذوب), “ziâb“ (ذئاب) ve “zü‘bân“ (ذوبان) şeklinde gelmektedir.³⁷¹

Bu hayvanın özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: Kurtlar köpekgillerden etçiller sınıfından bir türdür, görünüş itibariyle köpeği andıran, ancak uzun kuyruklu ve yırtıcı hayvanlardır. Görme ve işitme duyuları bir nevi köpekler gibi gelişmiştir. Ancak koku alma o kadar gelişmemiştir. Genelde geceleri avlanan kurdun birçok türü vardır; Kır kurdu, Boz kurt, Kızıl kurt, vb. gibi. Ömürleri en fazla yirmi sene kadardır. Yalnız veya küçük gruplar halinde avlanmaya başlarlar. Kurtlar anaerkil bir hayvandır. En yaşlı dişi kurt sürünün lideridir. Gurup içerisinde sosyal bir statü halinde yaşarlar.

1. 28. 2. Zi'b Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Bu konunun âyeti kerimelerini inceleyelim... قَالَ إِنِّي لَيخْزَنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَائِبُونَ () قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِدَا لِحَاسِرُونَ () قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ “Babaları “Doğrusu onu götürmeniz beni üzer, siz ondan habersiz iken onu kurdun yemesinden korkuyorum.” dedi. Onlar da, “Andolsun biz kuvvetli bir topluluk iken onu kurt yerse (o takdirde) biz gerçekten hüsrana uğrayanlardan oluruz” dediler. “Ey babamız! Biz gittik, yarışa girmiştik. Yûsuf (as)’ı da eşyamızın yanında bırakmıştık. Bir de baktık ki, O’nu kurt yemiş.”³⁷²

Burada “Ya’kub (as)’ın kıssasından âyetler söz konusudur. Kurt hadisesi yaşanmadan önce Ya’kub (as) “Onu kurdun yemesinden korkuyorum.” sözüyle onlara bir nevi ipucu vermiş gibi oldu, yani belkide akıllarında yokken akıllarına getirdi. Zemaşşerî’ de bu konuda: Ya’kub (as) iki şey nedeniyle onlara özür beyan etmişti: Birincisi, onların Yusuf (as)ı götürmeleri ve Yusuf (as)’tan ayrı kalmasının onu çok üzmesidir. Çünkü Ya’kub (as), Yusuf (as)’ın ayrılığına bir an olsa bile dayanamamaktadır, ikincisi ise, oğulları hayvanlarla uğraşırken veya oyunarlarken ondan habersiz kaldıkları an, başına bir şey gelmesi yani kurtların onu parçalamasından korkmasıydı.”³⁷³ Böylece Allah (cc) Ya’kub (as) o çok endişelendiği, çok Korktuğu bu durumlarla imtihan ediyor.

³⁷¹ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîd*, s. 84, Lugat (معجم عربي عربي), Arapça- Arapça, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018), bk. Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 291, Arapçada kurt anlamına gelen “düde“ (دودة) ve “serhân“ (سرحان) gibi kelimelerde vardır.

³⁷² Yusuf, 12/13,14,17.

³⁷³ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 448, bk. Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 3, s. 145-146.

Kıssanın devamındaki âyetlerde: “Kalblerindeki o korkunç kıskançlıkları sebebiyle başka bir şey düşünemediklerinden, inandırıcı, doğru düzgün bir yalan dahi uyduramadılar, babalarının korkusu akıllarına gelmiş, o onlara yol göstermiş, onu bir kurtarıcı olarak sarılmışlardı. Oysa, kalblerinde sakladıkları hain planın daha başında buldukları sırada, hani Hz. Yakub (as)’ın Yusuf (as)’ı yanlarında birlikte götürmelerine izin verdiği anda, hemen bu işi halletmekten başka bir şey düşünmemişlerdi. Adeta elleri ayaklarına dolanmış yine aynı acelecilikle ve beceriksizce, Hz. Yusuf (as)’ın gömleğini biraz kana bulamışlardı. Akşama doğru karanlık çökerken babalarına getirdiler ve kendileri oyun oynuyorken Yusuf (as) eşyaların yanına bıraktıklarını, yarışa dalmışken onu bir kurdun yediğini ağlaya ağlaya yeminle söylediler. Üstelik biz ne kadar da doğru söylesek sen inanmazsın dediler.”³⁷⁴ O aceleyle gömleği parçalamayı bile akledememişler, uydurdukları bu yalanları bile adeta, onların bu düzme yalanlarını bas bas bağırıp haykırarak ele vermekteydi...³⁷⁵ demek zor olmasa gerektir.

Bu konuya ışık tutacak bir hadislerinde Efendimiz (sav) şöyle buyurmuştur: “İnsanlara yersiz yanlış telkinde bulunmayın, buna mukabil yoksa onlar yalan söylerler.” Kıssada da gerçekte Yâkub (as)’ın oğulları kurdun insanlara saldırıp yiyeceğini belkide bilmiyorlardı, Ya’kub (as)’ın endişeyle onu telkin edince; “Onu kurt yedi!” şeklinde yalan söylediler.”³⁷⁶ yaptıkları cürüme kılıf bulmuş oldular.

Diğer başka bir düşünceyle bütün bu anlatılanlardan kinaye belki de Yakub (as) insanların kurtlaşacağını, kurtla aynı karakterleri sergileyip kardeşini dahi parçalayıp yok edeceğini biliyordu. Kardeşlerin hasetlerini sezip bu durumu onlara daha basit bir şekilde can kaybı olmadan halletmek için bir ip ucu vermekteydi. Belki de bile bile o şekilde mecazen söyledi kurt yer diye. Bu açıdan düşünürsek Yakup (as)’ın sözleri belki de daha büyük bir feleketi de önlemiş olabilir. Kardeşleri Yusuf (as)’ı kuyuya atma yerine kendileri de kalplerindeki o hasetle parçalayabilirlerdi.

---

³⁷⁴ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 222, ayrıca bk. Taberî, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, c. 12, s. 164, Rivayete göre bu acı haberi alan Hz. Ya'kub, çok üzüldü ve gömleği alıp yüzüne sürerek dedi ki: “Bugüne kadar böyle yumuşak huylu bir kurt görmedim! Oğlumu yemiş fakat sırtındaki gömleği yırtmamış!”. Ya'kub bu sözleriyle oğullarının söylediklerine inanmadığını ifade etmek istemiştir. Nitekim oğullarına, “Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş” diyerek bu kanaatini belirtmiştir.

³⁷⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c. 8, s. 1276.

³⁷⁶ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, c. 4, s.126-127.

1. 28. 3. Zi'b Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Konumuza nesne olan kıssada olmamış ancak olabilecek bir durumdan bahsedilmektedir. Bu olabilecek durumda zarar vermesi öngörülen hayvanın öncelikle yırtıcı bir özelliğine vurgu yapılmaktadır. Daha sonra bu hayvanın bu özelliği Ya'kub (as)'ın oğulları tarafından yaptıkları cürüm için kılıf olarak kullanılmakta ve bu hayvana yalan isnad edilmektedir.

Diğer taraftan kurt hayvanının hayatından ve davranışlarından bir çoğu insanoğlu tarafından bilinmekte ve bu tavırlar insanlar için de kullanılmaktadır. Örneğin "kurt gibi açım", "kurt gibi zeki", vb. gibi.

Bu kıssada Yakup (as) in Yûsuf (as)'ı kurt kapar demesindeki bir maksadı da bizce kurt zihniyetli insanlar onu kapar ona zarar verir anlamı da olabilir. Kıssanın başlangıcında Yakub (as) Yûsuf (as)'ın rüyasını bile kardeşlerine anlatmasını istememişti. Sanki kardeşlerinin Yûsuf (as)'a bir kurtluk (kötülük) yapmasından korkuyordu. Ancak bütün tedbir, düşünce ve korumaya rağmen insanoğlu imtihanıyla karşı karşıya kalacaktır. Hani derlerya "insanın aklına gelen başına gelirmiş". Çünkü insanoğlu neyi kendisine tasa edinirse Allah (cc) onu o tasa ve derdiyle imtihan eder ve sabrını dener. Burada da aynen öyle bir durum söz konusudur.

Bir başka durum ise kurtlar hakkında çokca araştırma yapıp nasıl hayatta kalıyorlar? Grub içerisindeki konumları ve davranışları nasıldır? Bu davranışlardan hayata uygulanılabilecek durumlar olur mu? Bunları ortaya çıkarmakda bizim görevimizdir.

1. 29. ZÜBÂB (الذباب) KARA SİNEK

Bu konumuzda ele aldığımız "zübâb" (الذباب) kelimesi aynı âyette iki sefer geçmektedir.

1. 29. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

"Zübâb" (الذباب) kelimesi sözlükte sinek veya at sineği anlamına gelmektedir. Daha geniş anlamda ise bildik uçan haşerelere, bal arısı, eşek arısı ve benzerlerine

verilen ortak isimdir.³⁷⁷ Bu kelimenin çoğulu “ezibbe” (أذبة) ve “zibbân” (ذبان) şeklinde gelmektedir.³⁷⁸

Sinek, böcek familyasından iki kanatlılar diye bilinen eklembacaklılar türünün ortak adına denir. İrili ufaklı çok sayıda cinsi vardır. Sinekler lâğım, çöplük ve bataklık gibi yerlerde doğal üreme alanları olduğundan çok çabuk çoğalıp her yana yayılırlar. Diğer eklembacaklılarda olduğu gibi sineğin başının ön kısmında da iki adet kısa duyurga bulunur. O bunları koklama ve dokunma organı olarak kullanır. Gözleri başın iki yanında iri, şişkin çıkıntı şeklindedir. Bu göz binlerce küçük gözcükten meydana gelerek oluştuğundan bu gözlere “petekgöz” denir. Sineğin hortumu üst ve alt dudakları birleşerek oluşmuştur, bu organ sokucu ve emici bir vazife görmektedir. Sinek, emeyeceği sıvı vd. şeyin üzerine hortumunu koyarak emer. Sıvının akıcı kıvamı emilemeyecek kadar koyuysa, o zaman önce tükürüğü ile onu sulandırır, sonra emer.

1. 29. 2. Zübâb Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

Bu konu başlığının tek âyeti kerimesi: يا ايها الناس ضرب مثل فاستمعوا له ان الذين تدعون من دون الله لن يخلقوا ذبابا ولو اجتمعوا له وان يسلبهم الذباب شيئا لا يستنقذوه منه ضعف الطالب والمطلوب “Ey insanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi onu iyi dinleyin. Sizin Allah (cc)’den başka taptıklarınız hepsi bunun için biraraya gelseler dahi bir sinek bile yaratamazlar. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa bunu da ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de.³⁷⁹ dir.

Âyette belli ki insanları Allah (cc)’ye itaatten meneden toplumun ileri gelenleri kastedilmektedir. Söz konusu bu kişiler Allah (cc)’ye karşı gelip âsi olmaya teşvik eden Allah (cc) düşmanı şeytanlaşmış kişilerdir. “İsteyen” talep eden (tâlip) ve “kendisinden istenen” (matlûp) kelimeleri hakkında iki görüş vardır; birinci görüş talipten kasdın putlar matluptan kasdın sinek olduğu, diğer görüşe göre ise tâlipten kasdın putlara tapanlar, matluptan kasdın ise putlar olduğudur.³⁸⁰

³⁷⁷ El- İsfahani, *Müfredâtu Elfâzi'l Kur'an*, s. 395, Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 291, *Lugat (معجم عربي-عربي)*, *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018).

³⁷⁸ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 85, *Lugat (معجم عربي عربي)*, *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, erişim; (30. Nisan. 2018). Arapçada sinek anlamına gelen “sibâtî” (سبائي), “abu çağfer” (ابو جعفر) ve “yusuf” (يسف) vb. gibi kelimeler de vardır.

³⁷⁹ Hac, 22/73.

³⁸⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, c. 3, s. 529, Taberî, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, c. 17, s. 203, Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 753-754, ayrıca bk. En 'âm 6/91.

Buradan hareketle sinek boyut olarak küçük ve zayıf bir yaratılışa sahiptir, ancak bu düzmece aynı zamanda yapay tanrılar, velev ki biraraya gelip birbirleriyle yardımlaşsalar bile bir sineği yaratmaya güç yetiremeyeceklerdir. Bir sineği yaratmak bile küçük boyutuna rağmen basit değildir, bir fil, bir deve yaratmakla eşdeğer ve aynı zamanda da imkânsızdır. Allah (cc) Kur'an'da misal olarak küçük, zayıf bir sineği seçmiştir. Çünkü küçük bir sineği yaratamamanın vereceği eziklik, daha büyük bir hayvanı yaratamamanın verdiği eziklikten çok daha derin ve insanda daha büyük bir etki bırakacaktır.

Diğer taraftan sinekler aynı zamanda birçok hastalığın mikrobu taşımakta ve bulaşmasına sebep olmaktadır, bu vesileyle insanın en değerli azalarını hasta edip gözleri, organları, hayatı ve hatta ruhları alıp götürebilmektedirler. İşte bu zayıflığına ve küçüklüğüne rağmen bir daha geri getirilmesi mümkün olmayan şeylere sebebiyet veren bu canlıların bu zararına bile engel olabilecek gücü yoktur insanın.³⁸¹

Yüce Allah (cc) dört nedenden dolayı özellikle sineği örnek vermiştir; bunlar ise sineğin zayıflığı, hakirliği, pisliği ve çokluğudur. Allah (cc)'yü bırakıp da onun yerine taptıkları putlar böyle basit bir varlığı yaratmaya ve onun vereceği eziyeti savmaya güçleri yetmezken bunların, kendilerine tapılan, ibadet yapılan ilahlar ve itaat edilen ilahlar olması nasıl caiz olabilir? Eğer sinek, putlarına sürdükleri güzel kokulardan bir şey çekip alsa, o tapındıkları ilahlar, sineğin bunca zayıf ve hakir olmasına rağmen, çekip aldığı şeyi sinekten geri alamazlar. Bu nedenle puttan hayır bekleyerek ona tapınan da, kendisinden hayır beklenen tapınılan put da âciz kalmıştır. Her birisi de hakir ve âcizdir.³⁸² şeklinde de yorumlamak mümkündür.

1.29.3. Zübâb Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Bu âyeti kerime karakter olarak mekki âyetlerdendir. Çünkü müşriklerle ve putlarla mücadeleden bahsediyor. Onların acizliğinden ve Allah (cc)'nün yaratma gücünden bahsediyor. Diğer taraftan sinek hayvanlar içerisinde çok küçük olmasına rağmen Allah (cc)'den başka hiç bir varlığın bu kadar küçüğünü bile yaratmaya muktedir olmadığını beyan ediyor. Bir başka deyişle şöyle ifade edebiliriz; sinek bu küçük haliyle mükemmel bir yaratılışa sahiptir. Bugün en gelişmiş kamera bile sineğin göz merceğine ve hızına sahip değildir. Mükemmel bir görüntü alma ve anında

³⁸¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c.10, s. 1276.

³⁸² Kurtubî, *el Camiu li Ahkamil Kuran*, c. 12, s. 97, bk. Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 4, s. 155-156.

hareket etme çevikliğine sahiptir. Bu da Allah (cc)'ın varlığının delillerinden sadece birisidir.

1. 30. FERÂŞ (فراش) KELEBEK

Bu kelimemiz bu anlamda ve kalıpta marife olarak Kur'an da bir yerde geçmektedir.

1. 30. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Konu olan kelime Kur'an'da “ferâş” şeklinde gelmektedir. Kelimenin aslı “ferâşeh” (فراشة) kelimesidir. Bu kelime pervane, kelebek döneke kararsız kişi anlamına gelmektedir. Çoğulu ise “ferâşât” (فراشات) ve “ferâş” (الفراش) şeklinde gelmektedir. Çoğul şeklinin anlamı ise pervane, bilinen uçan haşerât cinsinden bir yaratıktır. Ateşin etrafında öleceğinden habersiz döner ve ateşe koşar. Sonra helak olur. Bir başka anlamı da yük taşıyan ve üzerine binilen hayvanlara da aynı kökten gelen “ferşâ” (فرشا) ismi verilmektedir. Hayvanlardan da çeşit çeşit yarattı وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمَلَةَ خُمُولًا وَفَرَشًا âyetinde olduğu gibi.³⁸³

“Elmalılı bu kelimeyi gramer açısından ele alıyor ve “pervaneler gibi” “Ferâş”, “ferâşeh” kelimesinin çoğulu olduğunu, geceleri ateş ve ışığın çevresinde çırpınıp uçarak kendisini ateşe atıp yakan ve Farsça'da bilindiği gibi dilimizde de pervane olarak bilinen küçük kelebeklere ve benzerlerine denildiğini beyan ediyor. Ateşe düştükten sonra kanatları açık bir şekilde yayılıp döşendiği için ferâşeh diye adlandırılmış olduğunu açıklamaktadır. Yayılmış, demek olduğundan böyle isimlendirilmiştir.” demektedir.

Bir hayvan olarak “Kelebek, böceklerin, önce kurtcuk olarak yapraklarda ve ağaçlarda yaşayan, sonra tırtıl olan, daha sonra evrim geçirmek için ağ örüp sonrada evrim geçirerek çift pulkanatlı olarak hayatını sürdüren hayvanlara denir. Büyük küçük renkli renksiz yüz elli bin kadar türü bilinmektedir. Emici tipteki ağız parçaları hortum şeklindedir. Kullanılmadığı zamanlar bu hortum başın alt tarafında helezon biçiminde kıvrılır. Balözünü emerek beslenirler. Çiçeklerin balözünün tadını ayaklarıyla

³⁸³ El- İsfahani, *Müfredâtu Elfâzi'l Kur'an*, s. 787, Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 291, Lugat (معجم عربي عربي), *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/arالفراش>, erişim; (30. Nisan. 2018), Arapça'da kelebek anlamında kullanılan “ferfûr” (فرفور) ve “ebu dakîk” (ابو دقيق) vb kelimelerde bulunur.

alırlar. Hayatları çok kısadır. Yanacaklarını bilmeden her ısığa atışe kendilerini atarlar.

1. 30. 2. Ferâş Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Konuyla ilgili âyeti kerime ise *يوم يكون الناس كالفراش المبثوث* “O gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşup duran küçük kelebekler gibi olacaklardır.”³⁸⁴ âyetidir.

Bu âyette “ferâş-i mebsus” (yayılan pervaneler) şeklinde bir tamlama ile ifade edilmesinin kelebeklerin o halinin övülecek ve gıpta edilecek bir durum olmasından değil, son derece korkunç ve bir o kadar da sakınılması gereken kârianın (kıyametin) vahametini, çok büyük bir felaket, perişanlık, şiddet, dehşet ve korkusunu resmetmek için yansıma yani mecazen zikredilmektedir. Bir başka düşünceyle söz konusu ifadeyi şöyle de yorumlayabiliriz; gerek hak uğrunda ve gerekse batıl peşinde can vermek arzusuyla çırpınıp serilenlerin tamamıyla alakası olan bir günün korkusunu aklettirmekte olduğu dile getirilmektedir.”³⁸⁵

Bu âyet doğadaki bir misali yani kelebek vadisinde, kelebeklerin bir anda hepsinin uçuştuklarını görseniz, o anda onların darmadağınık belirli bir yönlerinin olmadığını, her biri bir yöne doğru yani farklı farklı yönlere uçuştuklarını görürsünüz. Kıyamette de bu misaldeki gibi herkesin kendi başının derdiyle perişan bir halde, herkesin şaşkınlıktan gözünün gördüğü yöne gidiyor olacak, dolayısıyla bu durumun tarifi tam anlamıyla tabiri caizse bir karmaşa hali olacaktır. İşte Allah (cc) o olağan üstü manzarayı bir misalle anlatmaktadır; o dehşetli diriliş gününde insanların, bir şeyden ürkererek uçuşan kelebek sürüleri gibi her tarafa telaş içerisinde koşuşacaklarını, âyette geçtiği şekilde ifade etmektedir.³⁸⁶

Yüce Allah (cc) bu âyette, kıyamet gününde öldükten sonra tekrar dirilmelerinde insanları “dağılmış kelebeklere”, bir başka benzer misal diğer bir âyette ise, “dağılmış çekirgelere” bulunulacak halleri benzetmişti, buradaki benzetme yönü uçuştuklarında tek bir yöne gitmemeleri bakımından kelebeklere teşbih edilmiştir. Bu teşbih bize gösteriyor ki, insanlar, ahiret için öldükten sonra diriltildiğinde hayret ve korkudan darmadağın olmuşlardır. Nitekim Yüce Allah (cc) meâlen, “O din günü biz

³⁸⁴ Kâri'a, 101/4.

³⁸⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.9, s. 387.

³⁸⁶ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, c. 8, s. 348-349.

insanları birbirlerine çarparak karışıp çalkalanır bir halde bırakmışızdır.“ buyurmuştur.³⁸⁷

Bu konuda aynı kökten Kur'an-ı Kerim'de iki kelime daha bulunmaktadır. Bu iki kullanımın da burada görülmesi yerinde olacaktır. Birisi çeşit anlamında: وَمِنْ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا “Allah hayvanlardan irili ufaklı çeşit çeşit yaratandır.”³⁸⁸ Burada olduğu şekilde tür ve sınıf anlamındadır.

İkincisi ise Bakara Suresi'nde serilen döşek anlamında kullanılmaktadır. الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ “O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli sebze ve meyveler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah' (cc) a ortaklar koşmayın.“³⁸⁹

Görüldüğü üzere anlamı kuvvetlendirmek, istenilen kavramı muhataba belletebilmek üzere Allah (cc) bu gibi mecazi anlatım tarzını çokca kullanmaktadır.

1. 30. 2. Ferâş Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Kelebeklerin çok olduğu bir yere ansızın bir hareket yaptığımızda gerçekten de hangi kelebeğin nereye gittiğini ya da gitmek istediğini kestirmeniz çok güçtür. İşte kelebek kelimesinin geçtiği bu âyet, insanoğlunun kıyamet sahnesinin o dehşetini gördüğü anı kelebeklerin bu davranışı üzerinden tasvir ediyor. Ve o anın verdiği şaşkınlığın insan üzerindeki psikolojik etkisini anlatıyor.

Diğer taraftan kelebek sadece kelebekten ibaret değildir. Bunun tırtıl aşaması var, yetişkinlik evresi var, bambaşka bir böcek olma zamanı var. Aynı zamanda bu böceğin bazı türleri çok değerli ipeği üretmekte, yaratılış olarak bütün canlılarda olduğu gibi çok mükemmel yaratılmış bir türdür diyebiliriz. Bu da bizi rabbimizin varlığını ve büyüklüğünü düşünmeye sevketmektedir.

³⁸⁷ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 7, s. 403.

³⁸⁸ En'âm, 6/142.

³⁸⁹ Bakara, 2/22.

İKİNCİ BÖLÜM KUR'ANDA HAYVAN ANLAMINDA KULLANILAN DİĞER KAVRAMLAR.

Birinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de doğrudan hayvan ismi olarak geçen kavramları incelemiştik. Şimdi de Kur'an'da hayvan anlamına gelen diğer kavramlar üzerinde durmaya çalışalım. Kur'an'da bir çok sure ve âyette bu konuyla alakalı bilgi bulmak mümkündür. Bu konumuzda birkaç başlık altında inceleyelim.

2. 1. DÂBBE (دَابَّة) HAYVAN

Kur'an-ı Kerim'de “dâbbe“ (دَابَّة) kelimesi 14 yerde nekra bir kelime olarak gelmekte 4 yerde de “devâb“ (الدَّوَابِّ) şeklinde çoğul ve elif lamlı yani mârife olarak gelmektedir.

2. 1. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Kavramsal olarak “debbe” (دَب), “debîb“ (دَبِيب) yerde sürünmek hafif yürümek, yavaş yavaş ilerlemek, hareket etmek ve dört ayak üzerinde gitmek gibi anlamlara gelmektedir.³⁹⁰ Çoğunlukla da haşereler için kullanılmaktadır. “Dâbbe” (دَابَّة) kelimesi ise örffen at anlamında kullanılsa da genel manada bütün hayvanlar için kullanılır. Bu kelimenin çoğulu ise “devâb“ (الدَّوَابِّ) şeklinde gelmektedir.³⁹¹

Hayvanlar, canlılar dünyasının insanlarla, bitkiler haricinde kalan üyeleridir. Kutuplardan ekvatora, denizlerin altından, yüksek dağ tepelerine kadar dünyanın her tarafında yaşarlar. Sayıları milyonları aşan hayvan cinsleri arasında çok küçük olup gözle görülemeyenleri bulunduğu gibi, tonlarca ağırlıkta büyük olanları da

³⁹⁰ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 82, ayrıca bk. Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 256.

³⁹¹ El- İsfahani, *Müfredâtu Elfâzi'l Kur'an*, s. 373, *Lugat (معجم عربي عربي)*, *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/>, erişim; (30. Nisan. 2018), Ayrıca Arapça'da Türkçe'ye de aynı anlamda geçmiş ve kullanılmakta olan “hayevân” (حيوان) kelimesi de bulunmaktadır. Anlam olarak da canlı, yaşayan yani hayatı olan anlamına gelmektedir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de hayvan anlamında sadece “dâbbe“ ve onun çoğulu “devâb“ geçmektedir. Bu konunun canlı özellikleri; “Arapça aslı hayevan olan bu kelime diğer orta doğu kökenli dillerde de bulunan “hyy, hyv” sülasi mücerred (yaşamak, canlı olmak) kökünden türeyen “canlı, diri” manasında bir isimdir. “Hyy” kökünden gelmesi nedeniyle kelimenin aslı hayevan olması gerekirken telaffuz kolaylığı açısından ikinci “ya”nın “vav”a dönüştürülmesi neticesinde hayevan biçimini almıştır. Bununla beraber Arapça konuşma ağzında ve Türkçe'de “e” harfinin düşmesiyle çoğunlukla hayvan şeklinde söylenir. Hayevan Kur'an'da “hayat, yaşama” anlamında geçmektedir. Kelimenin çoğulu hay(e)vanattır.”, bk. Kürşat Demirci, *“Hayvan”*, DİA, c. 17, s. 81-85, bk. el-Ankebût, 29/64

vardır. Canlı olarak hareket eden her metabolizma fiziken farklı farklı olsa da hayvan sınıfına girmektedir.

2. 1. 2. Dâbbe Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Kur'an-ı Kerim'de dâbbe kelimesinin geçtiği âyeti kerimeler oldukça fazladır. Dolayısıyla bu bölüme öncelikle yaratılışa ve yaratmaya vurgu yapan âyeti kerimelerle başlamak daha uygun olacaktır: **وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** “Allah (cc) bütün canlıları sudan yarattı. İşte bunlardan bir kısmı karnı üzerinde sürünür, bir kısmı iki ayak üzerinde yürür, bir kısmı da dört ayak üzerinde yürür. Allah (cc) dilediğini yaratır. Çünkü Allah (cc) her şeye hakkıyla gücü yetendir.”³⁹²

Âyette geçmekte olan her şeyin sudan yaratılması doğrudur. Çünkü canlı türünün var olmasındaki etken madde sudur ve canlanma suda başlar. Ancak “Allah (cc)’ın her şeyi diğer canlıları var etmede kullandığı su ile burada geçen ve hareket eden canlıların yaratılmasına sebep olan “su” birbirinden farklıdır. Söz konusu bu ikinci suyun erkeğin döktüğü sperm ve aşılamadaki dölleyici erkek unsur olduğu anlaşılmaktadır. Âyetin geliş üslûbundan, “her birini kendine münhasır bir sudan” mânası da verilebileceğinden her canlı türü çeşitli kökenlerden yaratılmıştır diyebiliriz.”³⁹³

Bir başka açıdan bu âyeti ele alırsak “Yüce Allah (cc) burada, türleri, şekilleri, renkleri, hareket ve yürüyüşleri farklı olan çeşitli hayvanları bir tek sudan yaratması konusundaki eşsiz kudretini ve yegane gücünü anlatmaktadır.” İşte bu yaratılışın yaratıcının varlığına bir delil olması aşikardır. Neden? Çünkü, eğer yaratma işi, basitce dört unsuru bir araya toplayıp getirmekle tamam olsaydı, o zaman bütün canlılarda birebir eşit olurdu. Öyleyse bu yaratılan hayvanlardan her birine özel azalar, beden ölçüleri, besinler karakterler, ömürler ve kabiliyetler verilmiş olması, bütün bunların, yegane güçlü ve hikmet sahibi bir varlığın idaresiyle olmasını gerektirir.”³⁹⁴

³⁹² Nûr, 24/45.

³⁹³ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 4, s. 88, bk. Enbiyâ, 21/30.

³⁹⁴ Es-Sabuni, *Safvetü'l-Tefasir*, c. 4, s. 241.

Bir diğere âyet وَرَبِّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ “yeryüzünde her türlü canlıyı yaymasında da ibretler vardır.”³⁹⁵ âyetidir.

Âyette her türlü canlıyı bütün yeryüzüne yaydığını söylediğine göre, yürüyen hareket eden her türlü insan ve hayvan anlamına gelmektedir. “dâbbe” kelimesi “Yavaş yavaş yürümek” mânâsındaki “debîb” kök ve kelimesinden türemiştir, ancak yaşanan örfte, sadece hayvanları kastetmek için kullanılmaktadır.³⁹⁶

Allah (cc)’ın âyetleri pekçoktur. Bunlardan bir bölümü; Kur’ân-ı Kerim’de vahyedilen âyetlerdir. Bir bölümü de Tekvînî âyetlerdir. Tabiatta, doğada görebildiğimiz ve göremediğimiz herşey Allah (cc)’ın âyetleridir. Âyette zikredilen “dâbbe” kelimesi için Araplar, bu dünya üzerinde hareket edene, şöyle kıpırdayıp kımıldayan her canlıya kıpırdaması sebebiyle bu adı vermektedirler. Buradan hareketle denizin derinliklerindeki, dağların tepesindeki, toprağın altındaki, karın içindekiler hepsi Allah (cc) in âyetleridir diyebiliriz.”³⁹⁷

Diğere taraftan söz konusu âyette sekiz adet ayrı kozmolojik delil bulunmaktadır, yeryüzündeki her çeşit canlının yaşaması, gelişip yayılması da bu delillerden sadece biridir, bu da vahiy kitabının yanısıra kâinat kitabının da bize Allah (cc)’ın varlığını kanıtlayan âyetlerle dopdolu olduğunu göstermektedir. Ancak Kur’an bu âyetleri sadece aklını kullananların görüp anlayabileceklerini ifade etmektedir. Fahreddin er-Râzî’ye göre üzerinde durduğumuz bu âyet, yaratıcının varlığını kanıtlama hususundaki deliller açısından sadece geleneksel bilgilerle yetinmeyip aklî ve düşünsel delillerden de faydalanmanın gerekliliğini göstermektedir.³⁹⁸

Bir sonraki âyeti kerimemiz Allah (cc)’ın bütün yaratmış olduğu canlıların rızıklarını verdiğini anlatıyor. وَنَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلِّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ “Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, onun rızıkı Allah (cc)’a âit olmasın. Her birinin dünyada yaşadıkları yeri de, emaneten olduğu yeri de o bilir. Bunların hepsi apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da yazılı) dır.”³⁹⁹

³⁹⁵ Bakara, 2/164.

³⁹⁶ Es-Sabuni, *Safvetü’l-Tefsir*, c. 1, s. 202-203.

³⁹⁷ Toptaş, *Kur’an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, c. 1, s. 320-324, bk. Al-i İmran:3/27.

³⁹⁸ Fahreddin er-Râzî *Tefsiri Kebir* c. 4, s. 179, ayrıca bk. Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 1, s. 248.

³⁹⁹ Hûd, 11/6.

Âyette Allah (cc)'nün rızıklandırmasından bahsedilmektedir. “İbn Abbas’dan gelen rivayette: Onun durduğu yerden kastın, yeryüzünde barındığı yer, konulacağı yerden kast edilenin ise, ölüp gömüleceği yerdir. Çünkü bütün rızıklar, kader ve ömürlerin hepsi Levh-i Mahfûz’da yazılıdır.”⁴⁰⁰ şeklinde ifade etmektedir.

Âyette büyük küçük, bilinen bilinmeyen yeryüzünün üzerinde bulunan, toprağın derinliklerinde yaşayan, denizlerin derinliklerinde bulunanların tümüyle alakalı bilginin yüce Allah (cc)'nün katında var olduğu bildirilmekte, hepsinin beslenmesi, yaşamlarının devamının sağlanmasının da yüce Allah (cc)'nün garantisi ve bilgisi dahilinde olduğunu söylemektedir. Bir nevi Allah (cc) yeryüzünü bütün bu canlı cansız varlıkların ihtiyaçlarını karşılayabilecek imkânlarla donattığını, bunun yanında bu canlıları sözkonusu imkânlardan farklı biçimlerde faydalanarak besinlerini sağlayacak yetenekler bahşettiğini, ifade etmektedir.”⁴⁰¹

Diğer taraftan âyette bütün canlılar zikredilmekte, insan da bunlar arasına dahil edilmektedir. Bununla birlikte Allah (cc) herhangi bir canlıyı yaşatmak istemediği zaman, o canlının rızkını keser ve Allah (cc) kestiği zaman da kimsenin rızık vermesi imkân dahilinde değildir, fakat yaşatmak istediği müddetce de bütün âlem o durumu önlemeye ve engellemeye çalışsa yaşatır yine de bir şekilde göndereceği rızkı gönderir. İşte bütün bunların hepsi bir kitab-ı mübinde yani levh-i mahfuzda yazılıdır, bu yazıyı görevli melekler zamanı geldiğinde okuyup yerine getirirler. Allah (cc)'nün ilim ve kudreti böylesine geniş, fazl-u keremi bu kadar mükemmel ve rablığı da böyle geniş kapsamlıdır. Buradan hareketle insanın rızık Allah (cc)'a aittir. Sadece O’ndan talep etmesi gerekmektedir, rızık amaç değil araç olmalıdır. İnsan rızık için değil, Allah (cc) rızası için çalışmalıdır. Rızık meselesi bu kadar çok düşünüp endişe edilecek bir durum değildir.”⁴⁰²

Bu anlamda Allah (cc) rızka kefil olduğuna göre O’ndan başkasından da rızık beklemek boşunadır, ancak insan rızkının peşinden çaba sarfetmek durumundadır.

Bir diğer âyeti kerime *وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ*
“Gökleri, yeri ve bu ikisi içinde yaydığı canlıları yaratması, O’nun varlığının

⁴⁰⁰ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 3, s. 77.

⁴⁰¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c. 5, s. 1195.

⁴⁰² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.4, s. 519.

delillerindendir. O, dilediği zaman, onları bir araya getirmeye de gücü yetendir.“⁴⁰³ *وَآتَتْ* Âyetinde olduğu gibi, diğer âyeti kerimemiz de yine canlıların yayılmasıyla ilgili... *وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ* ve orada her türlü canlıyı yaydı.⁴⁰⁴ âyetidir.

Bu âyetlerde Allah (cc) dünyada hayvanları, herçeşit canlıyı yaydığını, bu yeryüzünün her bölgesinde iklimine göre farklı türde canlıları var ettiğini, örneğin kutuplarda beyaz ayılar, denizlerde balıklar, Afrika’da maymunlar, güney kutbunda da farklı tür olan foklar, yaşayıp buldukları coğrafi iklim ve bölgeye uygun olarak yayıldıklarını, iradeli varlık insanoğlunun ise bunun başında geldiğini bunun yanında bazı canlıların da dünyanın her tarafında bütün iklim şartlarında yaşayabilecek özellik ve kabiliyette olduklarını ifade etmektedir.⁴⁰⁵

Bir diğer âyet daha önce kuş başlığı altında ele aldığımız *وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ* “Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve havada iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer topluluktur.”⁴⁰⁶ âyetidir.

Bu âyeti kerime bütün hayvanların insanlar gibi bir ümmet yani topluluk olduğunu ifade etmektedir.

Hayvanlardan bilindiği gibi arılar ve karıncalar gibi yiyecek toplayanlar depolayanlar bulunmakla birlikte hiç toplamayanlar da bulunmaktadır. İşte bu âyeti kerime bu konudan bahsediyor. *وَمَا مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِنَّا كُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* “Nice canlılar vardır ki, rızıklarını taşıyıp yiyecek biriktirmezler. Onları da sizi de Allah (cc) rızıklandırır. O hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁴⁰⁷

Bu âyetin sebebi nüzülü şöyle anlatılmaktadır: Mekke’den Medine’ye hicret esnasında bazı müslümanların geçim kaygısı nedeniyle Medine’ye hicret etmeye çekindikleri, orada nasıl yaşayacaklarını, ne yeyip ne içeceklerini düşündüklerini, bu hususta gel git yaşadıklarını bu yüzden rızkın sahibini bildirmek, hicrete teşvik etmek amacıyla indirilmiştir.”⁴⁰⁸

⁴⁰³ Sûrâ, 42/29.

⁴⁰⁴ Lokman, 31/10.

⁴⁰⁵ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, c. 6, s. 173-174.

⁴⁰⁶ En'âm, 6:38.

⁴⁰⁷ Ankebûl, 29/60.

⁴⁰⁸ Zemahşerî, *Keşşaf*, c. 3, s. 195, İbn Atıyye, *El Muharrarul Veciz fi Tef. Kitabil Aziz*, c. 4, s. 324, ayrıca bk. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 4, s. 282.

Başka bir ifadeyle âyette mü'minler yurtlarını terkedip hicret ettikleri takdirde hayatlarının zorlaşacağından, fakir düşeceklerinden ve hatta aç kalacaklarından korkarlarsa, yaşayan bütün canlılar üzerinden onların kalplerini takviye etmektir. Velhasıl Allah (cc), böylesine zayıf hayvanların rızkını nasıl verirse, nerede olursanız olun ülkenizden hicret ettiğiniz zamanda da, yine sizin rızkınız ona aittir aynı şekilde verecektir.⁴⁰⁹

Bu âyet şöyle bir gerçeğe de vurgu yapar, nice hayvanlar vardır ki kendi rızıklarını temin edip toplamaya, taşımaya ve kendi kendilerine ilgilenmeye bile güçleri yetmez, nasıl ve ne şekilde geniş rızık imkanları elde edip ve onları nasıl muhafaza edeceklerini bilmemelerine rağmen yüce Allah, (cc) bir şekilde bu canlıların rızıklarını göndermekte ve onları yaşatmakta, açlıktan ölmelerine izin vermemektedir. Yine aynı şekilde insanlar çalışıp rızıklarını kendilerinin kazandıklarını, onları kendilerinin ortaya çıkardıklarını sanıp düşünseler bile, yine onları da yüce Allah (cc)'in rızıklandırmakta olduğunu vurgulamaktadır.⁴¹⁰

Konumuzun bir diğer âyeti kerimesi. **إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا لَهُ أَجْرٌ بِنَاصِيهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ** “İşte ben, hem benim, hem sizin Rabbiniz olan Allah (cc)'ye dayandım. Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbiniz doğru bir yol üzerindedir.”⁴¹¹ âyetidir

Bu âyette “Allah (cc)’nün ezici iradesi ile yegane kudretini ifade eden somut, görünebilen bir tabloyla karşı karşıyayız, bu temsili resim, insan da içinde olmak üzere yeryüzünde yaşayıp hareket eden tüm canlıların perçeminden tutan, yegane kudreti canlandırmaktadır. Perçem ise yüzdeki alnın üst kısmına denildiğinden, ezici irade tarafından bu benzetmeyle, tartışmasız bir üstünlük ve karşı konulamaz bir egemenlikten söz edilmektedir.”⁴¹²

Daha doğrusu Allah (cc) muhatabın algı ve yaratılmışlık durumuna göre anlayacağı dilden konuşuyor. Bu anlamda sizin gibi cüsseli kendine çok güvenen tabiri caizse baba yiğit görünen bu azgın kavme perçemlerini ön plana çıkartarak, sizi en hassas yerinizden yakalayacak diye meydan okuyor.

⁴⁰⁹ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 4, s. 495.

⁴¹⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c. 11, s. 1828.

⁴¹¹ Hûd, 11/56.

⁴¹² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c. 8, s. 1231.

Bir diğerk âyeti kerime: *وَبِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِقَوْمٍ يُؤْتُونَ* “Sizin yaratılışınızda ve Allah (cc)’nün yeryüzünde yaydığı her hareket eden canlıda da kesin olarak inanıp akleden bir toplum için elbette nice deliller vardır.⁴¹³ şeklindedir.

Âyette öncelikle insanın yaratılışına dikkat çekiliyor. “Hayvanların ve organlarının yaratılmasında, beslenmesinde, gelişmesinde, doğma ve üremesinde, öylesine basit ilkel bir hücreden başlayarak olgunlaşma evresine, çeşitlere ayrılarak üremesinde ve organların görevlerinde ve özellikle insan tarafında ortaya çıkan hayat durumları, her türün ve hatta her kişinin değişmelerinde sergilediği olgunlaşma evreleri itibarıyla sadece fizik ve kimyası daha doğrusu bedensel olarak çok daha olgunlaşmış olan ve bu itibarla yaratan Allah Teâlâ’nın gücüne ve hikmetine delâlet etmede daha kuvvetli bilgi âyetleri olarak gösterilmiştir. Bunun yanında hayvanların iyi bir sınıflandırması ve insan yaratılışındaki mükemmelliğin incelenmesi ile içeriğindeki âyetleri, hikmetleri ortaya koymaya çalışmak da bizim vazifemizdir.”⁴¹⁴

Konumuzun bir diğerk âyeti kerimesi canlıların Allah (cc)’yü tanımaları ile ilgili âyeti kerimedir. *وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ* “Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamaksızın Allah (cc)’yü tesbih edip boyun eğlerler.”⁴¹⁵

Bu âyet öncelikle yaratılan bütün varlıkların, “ Göklerde ve yerde var olan bütün canlıların ve meleklerin de Allah (cc)’yü tesbih ile secde ettiklerini, boyun eğdiklerini, bunun yanında meleklerin asla kibre kapılıp büyüklenmediklerini ayrıca rablerine âsi olmadıklarını, Allah (cc)’nün emirlerinden sapmadıklarını, O’na içten derin bir saygıyla kulluk etmekte olduklarını, emredileni yaptıklarını kaydetmektedir. Bu bağlamdan hareketle canlı varlıklar içinde akıllı ve iradeli olanların secdesinin ibadet olduğunu, diğerklerinin ise itaat ve boyun eğmek şeklinde olduğunu söylemektedir.”⁴¹⁶

⁴¹³ Câsiye, 45/4.

⁴¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.7, s. 81.

⁴¹⁵ Nahl, 16/49.

⁴¹⁶ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 3, s. 405-406.

Söz konusu bu ilgi çekici anlatımda kural dışı kalıp oyuna dahil olmayanlar, sadece büyüklük taslayan, gurur ve kibirle inkâra kalkışan insanlar olduğunu âyet vurgulamaktadır.⁴¹⁷

Burada yaratılmış bütün varlıklar kastedildiğinden bütün hepsi secde ederken insanın secde etmemesi düşünülemez o yüzden bu âyet secde âyetidir. Aynı zamanda âyette sınıf ayırımı, iradeli iradesiz ayırımı da yapılmıyor. Hareket eden etmeyen canlı sınıfına koyulan bütün varlıklar kastediliyor.

Bir sonraki gelen iki âyeti kerime müşabih yani benzerdir. İkabı ön plana çıkartıyor ancak cezanın hemen verilmediğini ifade ediyor: *وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكُوا مَا تَرَكُوا عَلَيْهَا*: “Eğer Allah, insanları azgınlıkları ve zulümleri yüzünden hemen cezalandırıysaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı.”⁴¹⁸

Müşabih olan diğer âyet... *وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكُوا عَلَى ظُهُرِهِمْ مِنْ ذَاتِهِمْ وَلَكِنَّ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ*: “Eğer Allah insanları, kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yerkürenin üstünde hiçbir canlı yaratık bırakmazdı. Ne var ki, onların cezalarını belirli bir süreye kadar erteliyor. Nihayet süreleri gelince, gerekeni yapıp cezalandırır. Çünkü Allah (cc), kullarını hakkıyla görmektedir.”⁴¹⁹

Âyetteki söz konusu belirli bir zamana ertelemeye karşı, “Peki öyle de, bu azgın kâfirleri inkarlarına rağmen, müşrikleri şirklerine sapıklıklarına rağmen nediye yaşıyor da hemen cezalandırmıyor? Allah (cc)’ye bunun ne faydası var zaten bir sürü zararı var bunların insanlığa denilirse, şöyle bir cevap veriliyor; hemen hesaba çekivermez de bu gibi insanları belirli bir zamana kadar erteler, işte o kıyamet günüdür. Ecelleri vakitleri geldiğinde canlarını kabzeder. Şüphesiz Allah (cc) kullarını görüp gözetmektedir. Hiçbirini o zaman kaçırıp geri bırakmaz, kimin her ne kazançları varsa, kimseye zulmetmeksizin o duruma göre iyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük bütün cezalarını verecektir.”⁴²⁰

Âyette, Yüce Allah (cc) hayvan ifadesine hareket eden, yürüyen ve emekleyen bütün canlıları dahil eder, ancak Allah (cc)’nin kullarına acıması,

⁴¹⁷ Kutub, Fî Zılâli'l-Kur'ân, c. 9, s. 1411.

⁴¹⁸ Nahl, 16/ 61.

⁴¹⁹ Fâtır, 35/ 45.

⁴²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.6, s. 391.

merhameti ve lütfü nedeniyle belirli bir zamana yani kıyamete kadar süre vermektedir. Aynı zamanda âyette suçlulara karşı bir tehdit, müttekilere karşı da bir vaad bulunmaktadır.⁴²¹

Diğer âyet ise kıyamet kopacağına yakın çıkacak olan bir yer hayvanından bahsediyor. Üzerinde çokca yorum yapılan ve bahse konu edilen bir âyettir. وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ (Kıyametin kopacağına dair) o söz başlarına geldiği zaman onlar için yerden kendilerine bir hayvan, canlı bir yaratık çıkarırız. O, onlara insanların âyetlerimize kesin bir şekilde inanmadıklarını söyler.⁴²²

Bu âyette insanlarla konuşacağı bildirilmekte olan dâbbetü'l-arzla alakalı, tefsirlerdeki rivayet bilgilerine göre kıyametin kopacağını bildiren büyük alâmetler olarak bilinen olağanüstü hallerden biri olarak meydana gelecek bir hadise ve garip bir yaratık olduğudur. Bu sebeple dâbbetü'l-arza Kur'an'da zikredildiği şekliyle iman edip ondan sonrasını gaybî mesele olarak görmek kıyamet alâmeti olduğunu bilmek ve hikmetlerini de Allah (cc)'ye havale etmek gerekir..⁴²³

Hz. Ali' den nakledilen bir rivayette ise: bu hayvan, kuyruğu olan bir canlı değil, insan gibi sakalı olan bir hayvandır, diyerek muhtemelen bir erkek olabileceğine işaret etmiştir. Diğer taraftan Ebu Hüreyre (r.a) den nakille gelen bir hadiste Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Dâbbetü'l-arz, Hz. Musa (as)'ın âsası, Hz. Süleyman (as)'ın mührü yanında olacak şekilde çıkacak, mühürle müminin yüzünü aydınlatacak, âsa ile kâfirin burnunu kırıp alınına kafir damgası vuracak, insanlar biraraya toplanacak, mümin ve kâfir yüzlerinden tanınacak.”⁴²⁴ demiştir.

Bundan sonra gelecek olan âyeti kerimelerde kelimemiz çoğul formuyla gelmektedir. إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يُقْبَلُونَ “Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların

⁴²¹ Es Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 5, s. 187, bk. Kurtubî, *el Câmiu li Ahkamil Kuran*, c. 14, s. 361. Taberî, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'an*, c. 22, s. 96.

⁴²² Neml, 27/82.

⁴²³ Râzî, *Tefsiri Kebir*, c. 24, s. 218, Ibn Âsûr, *et- Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. 20, s. 38, ayrıca bk. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 4, s. 206-207, Müslim, “Fiten”, 118, 128-129; Müsned, 4, 7, gayb hakkında bilgi için bk. Bakara, 2/3, daha geniş bilgi için bk. İlyas Çelebi, *Itikadi Açidan Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, s. 132-142, Zeki Sarıtoprak, “Dâbbetü'l-arz”, DIA, 8, 393), bu Dâbbetü'l-arz'ın çıkacağına Kur'an-i Kerim'de bildirildiğini, onun mahiyetiyle alakalı bilgi verilmemesini, ne zaman, nerede ve ne şekilde çıkacağıyla ilgili ayrıntılara girilmediğini, Râzî' den nakille onun kendi kanaatini ifade ettiğini; “O Kur'an'da bu gibi hususların hiçbiri hakkında herhangi bir delilin mevcut olmadığını, eğer o konularda Hz. Peygamber' (sav) den sahib bir haber gelmişse onun kabul edileceğini, değilse hiçbir açıklamanın dikkate alınmaması” gerektiğini söylediğini demektir.

⁴²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.6, s. 160.

Allah katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği görmeyen) sağırlar, dilsizlerdir.⁴²⁵

Bu âyetin sebebi nüzülünün “Abdüddar oğullarından bir kısım insanlar olduğu rivayet edilmektedir. Onlar: “Biz, Muhammed (sav)‘in bu getirdikleri karşısında sağır ve dilsiziz.” diyor ve Ebu Cehil ile işbirliği yapıp Rasulullah (sav)‘a karşı savaşmaya karar veriyorlardı.” Âyet, azgın kâfirlerin köpekten, domuzdan ve eşekten yani hayvanlardan daha kötü bir vaziyette bulduklarını bildirerek onları son derece şiddetle aşağılamaktadır. Çünkü onlar duyu organlarını kullanıp onlardan istifade etmediler. Böylelikle her adî varlıktan daha âdi oldular demektedir.⁴²⁶

Âyette geçen kelimesiyle canlılar deyimi insanları da kapsamaktadır, çünkü insanlar da bu dünya üzerinde hareket eden varlıklardır. Ancak kültürde “ed-devvâb” kullanımı genellikle hayvanları ifade etmede kullanılmaktadır. Bu deyim bu şekilde belirsiz zikredilmesi, aklını kullanıp düşünmeyen, böylece gerçeği kavrayamayan sağır ve dilsizler guruhuna hayvanlık kisvesini giydirmektedir.⁴²⁷

Bu âyet o kulağa sahip olduğu halde hakkı duymayan, o dile sahip olduğu halde hakkı söylemeyen dili olan dilsizler, bu insanlar akıllarını kullanmazlar, onlarda kötülük yapmaya, inkara sıra gelince her şeyleri vardır, fakat hakka sıra gelince ne anlayış ne bişey yoktur, bunun da en aşağı yaratıklardan daha aşağı ve aynısından daha şerli hâl olduğunu ifade edilmektedir. Öncelikle işitmesi olmayan kişinin konuşması da olmayacaktır, doğuştan sağır olan konuşmaktan da mahrum demektir, sözü ancak işitme duyusuna sahip olan kimse belleyip anlayabilir, bu nedenle kişi ancak işittikten sonra bir başkasına söz söyleyebilecektir. Bu itibarla söz anlamaya çok büyük katkı yapmaktadır.”⁴²⁸

Görüldüğü üzere bu âyet mekki olup, müşriklere bir yerme ve aşağılama içermektedir. Bir sonraki gelecek olan ise medeni gözükmekte ve yahudileri aynı kefeye koymaktadır.

⁴²⁵ Enfâl, 8/22.

⁴²⁶ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 2, s. 407.

⁴²⁷ Kutub, *Fî Zülâli'l-Kur'ân*, c. 5, s. 977.

⁴²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.4, s. 215.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “Şüphesiz Allah katında, yeryüzünde hareket edip yürüyen canlıların en şerlisi, inkar edenlerdir. Artık onlar iman etmezler.”⁴²⁹

Bu âyeti kerimenin sebebi nüzülü Beni Kureyza Yahudileri olduğu rivayet edilir, bu kabilenin ileri gelenlerinden Kâb’b b. el-Eşref ve taraftarlarının, Resulullah (sav)’e karşı savaşılmayacaklarına dair söz verip bir antlaşma yaptılar fakat Hendek savaşında bu antlaşmayı bozarak Resulullah (sav)’in düşmanlarına arka çıktılar ve onlara yardım ettiler. Bunun üzerine bu âyet nazil olduğu anlatılmaktadır.⁴³⁰

Âyette, “Onlar ki, kendileriyle anlaşma yaptın, sonra onlar her defasında karakterlerinde olduğu gibi her sözleşme ve muahede sonrasında verdikleri sözde durmayıp antlaşmayı bozarlar, anlaşmayı ihlal etmekten de sakınmazlar ve anlaşmayı bozduklarına, böyle bir hainliği ve alçaklığı yaptıklarına da hiç ar edip utanmazlar. İşte onlar böylesine şerli ve böylesine hain yaratıklardır. Eğer birazcık anlayışları ve saygıları olsaydı anlaşmayı (ahdi) bozmanın ne fena bir şey, ne kadar kötü, ne kadar küçültücü ve alçaltıcı bir davranış olduğunu, insanlar arasındaki güven duygusunun ortadan kalkmasına neden olan toplumların güvenliği bakımından ne kadar zararlı bir durum olduğunu hisseder de azıcık olsun bundan hicab duyarlardı onlar Allah (cc)’ye verdikleri ahitleri de böyle bozmuşlardı demektedir.”⁴³¹

Bu inceleyeceğimiz âyet aynı zamanda secde âyetidir: أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ “ Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah (cc)’ye secde etmektedir.”⁴³²

Âyette göklerde ve yerde her ne var ise, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan bir kısmının secde ettiği vurgulanmaktadır. Diğer bütün varlıklar gibi hayvanlar da bu secdeye dahil edilmektedir.

⁴²⁹ Enfâl, 8/55.

⁴³⁰ Et-Taberi, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'an*, c. 4, s. 232.

⁴³¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.4, s. 215.

⁴³² Hac, 22/18.

Bu konunun son âyeti kerimesi de; وَمِنَ النَّاسِ وَالذَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ “yeryüzünde İnsanlardan, hareket eden diğer bütün canlılardan ve bilinen nimet olan saim hayvanlardan renkleri yine böyle çeşitli çeşitli olanlar vardır.”⁴³³ âyetidir.

Bu âyette yaradılışa ve görünüşe dikkat çekilmekte: “İnsanların, hayvanların, davalarının da böyle değişik değişik renklilerinin var olduğunu, onların şekilleri ve manevî halleri görüntülere ayrılarak yaradan tarafından özellikle seçilmişlerdir.”⁴³⁴

Bir diğer âyetde: فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّمُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةً الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتِهِ “Süleyman (as)’ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun ölümünü o cinlere ancak değneğini yemekte olan bir kurt gösterdi.”⁴³⁵ âyetidir. Bu âyeti kerimeyi Ağaç Kurdu bölümünde incelemiştik burada tekrar incelemeye gerek görmedik.

2. 1. 3. Dâbbe Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Kavramımız olan hayvan/ dâbbe kelimesi Kur’an-ı Kerim’de bu incelemeye çalıştığımız âyeti kerimelerde geçmektedir. Kıyamete yakın çıkacağı vaad edilen “dâbbetülarz“ haricindeki kullanımlar genel manada hem olumlu hemde olumsuz yönleriyle ele alınmaktadır. Bu şekilde hayvanların varlıkları üzerinden Allah’ın yaratma kudretine, yaratılan hayvanların mükemmelliklerine vurgu yapılmaktadır. Bazen Allah’ın varlığına ve birliğine delil olarak getirilmekte, bazen de çok özel bir anlam ve uyarı içermektedir. Kelimenin çoğulunda ise insanların olumsuz karakterlerine benzetme yapılmakta, insanların ve hayvanların farklı farklı yaratılış özelliklerine sahip oldukları vurgulanmaktadır.

2. 2. EN’ÂM (الْأَنْعَام)

En’âm Kur’an-ı Kerim’de bir sûrenin ismi olması ve islam hukukunun belli başlı konularından olması hasebiyle üzerinde çokca durulan bir kavramdır.

2. 2. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

⁴³³ Fâtır, 35/ 28.

⁴³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.6, s. 160.

⁴³⁵ Sebe, 34/14.

“En’âm“ (الأَنْعَام) kelimesi “deve, sığır, koyun ve keçi” gibi sâim (ehil) hayvanlar anlamına gelmektedir. Köken olarakda “en’âm“ (الأَنْعَام) kelimesi aynı zamanda “neam“ (نَعَم) kelimesinin çoğuludur.⁴³⁶

Bazı müfessirler En’âm sûresi’ndeki bu kavramdan kastın: “Hayvanlardan kiminden yük taşıyarak, kiminin tüyünden döşek yapılarak faydalanıldığını söylemektedirler. Allah (cc)’nün size verdiği rızıktan yiyin”, “Sekiz çift (hayvan), koyundan iki, keçiden iki”. “Ve deveden iki, sığırdan iki” diye açıklandığı üzere ehli sağmal hayvanlardan deve, sığır, davar, yani koyun ve keçiye söylendiğini, köken olarakda yumuşaklık mânâsına olan “nu’ûmet” den alındığı kaydedilmektedir. Diğer taraftan pençeliler ile beygir, katır, eşek gibi “hafır” denilen toynaklı ve tek tırnaklı hayvanlar “en’âm” kelimesine dahil edilmemektedir.”⁴³⁷

2. 2. 2. En’âm Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

Bu kelimenin geçmekte olduğu âyeti kerimelere baktığımızda öncelikle Allah (cc) bu tür hayvanların dünya malı ve aynı zamanda da dünya nimetlerinin süsü olduğunu, toplanıp, sahip olunmasının ve biriktirilmesinin insana haz verdiğini öncelikle bizlerin algısına sunmaktadır.

“Hayvanlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya zineti ve hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah‘ (cc) ın katındadır.”⁴³⁸

Allah (cc) dünyanın zinetini, bunda ehil hayvanların da payı olduğunu anlattıktan sonra yaratılışa dikkatlerimizi çekiyor.

“Sizin için hayvanlardan erkek ve dişi sekiz eş yarattı.”⁴³⁹

Âyettin devamında çiftleriyle sayılmakta olan ehil hayvanların indirildiğinden bahsedilmektedir. Bunlar koyun, keçi, sığır ve deve olarak sayılmaktadır, her bir türün erkeği ve dişisi olduğu, erkekle dişi birleştikten sonra ancak eş adını aldıkları, bunun toplam olarak sekiz adet ettiği belirtilmektedir. Bunun

⁴³⁶ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîr*, s. 1163, Lugat (معجم عربي عربي), Arapca- Arapca, <http://www.almaany.com/ar/dict/الأَنْعَام>, erişim; (30. Nisan. 2018).

⁴³⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.3, s. 527, bk. (En'âm, 6/142, 143, 144).

⁴³⁸ Âl-i İmrân, 3/14.

⁴³⁹ Zümer, 39/6.

Allah (cc)'nün o yüce makamından insanlık alemine indirildiği, Yüce Allah (cc)'nün katından ademoğlunun onlara hükmedip çekip çevirmelerine izin verildiği anlatılmaktadır.⁴⁴⁰

Yine Allah (cc) Teala En'âm Sûresi'nde zikredilmiş olan sekiz sınıf hayvanı tamamen sayıyor. Sırasıyla koyundan iki çift, keçiden iki çift, deveden iki çift ve inekten iki çift olmak üzere erkekli dişili hepsini sayıyor.⁴⁴¹

Bundan sonra inceleyeceğimiz âyeti kerimeler En'âm Sûresi'ne ismini veren ve aynı zamanda da Mekkeli müşriklerin yapmış olduğu yanlış uygulamayı anlatan âyetlerdir: “Allah (cc)'nün yarattığı Allah (cc) için, şu da bizim ortaklarımız putlar için dediler.”⁴⁴²

Âyette, “Câhiliye döneminin bazı bâtil inanç uygulamalarının, hüküm ve algılarının eleştirilip ortadan kaldırıldığı bölümün ilki olan bu âyette temel olarak üzerinde durulan hususun, dönemin Câhiliye Arapları'nın, sadece inançta değil, tasarruflarında, harcama, hayır ve hasenatlarında da edindikleri putları haşa Allah (cc)'ye ortak koşmaları, hatta dahada ileri gidip O'ndan daha üstün tutmaları ve tapınmaları olduğu vurgulanmaktadır.”⁴⁴³

Diğer âyeti kerime: وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَزْبٌ جَزَّ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِرِغْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَمُحَرَّمٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا جَنَائِبٌ مِنَ الْأَنْعَامِ هَذِهِ الْأَنْعَامُ خَالِصَةٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَمُحَرَّمٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا جَنَائِبٌ مِنَ الْأَنْعَامِ هَذِهِ الْأَنْعَامُ خَالِصَةٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَمُحَرَّمٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا جَنَائِبٌ مِنَ الْأَنْعَامِ

“Bir de onlar asılsız zanlarına göre dediler ki: “Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. Şunlar da sırtları binilmesi ve yük yüklemesi haram olan hayvanlardır.” Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah (cc)'nün

⁴⁴⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, c. 12, s. 2015.

⁴⁴¹ En'âm, 6/143-144.

⁴⁴² En'âm, 6/136.

⁴⁴³ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 475-476, olayın özeti şu şekildedir: Hem Allah'ın varlığına inanan hem de cinlerin, meleklerin ve ölmüş atalarının sembolleri olarak düşündükleri, bu sebeple de kendilerine şefaataçı olacaklarına inandıkları putları Allah'a ortak koşan Câhiliye Arapları ziraî ürünleriyle hayvanlarından bir pay Allah'a, bir pay da ilgi ve şefaatlerini umdukları aile veya kabile putlarına adarlar, Allah'a adadıklarını misafirlere, yoksullara, yetimlere vb. muhtaçlara harcarlar, putlara ayırdıklarını da onların önünde icra edilen âyinlerde ve putların bakımı gibi hizmetlerde kullanırlardı. Bu bâtil geleneğe göre, Allah'ın bu mallara ihtiyacı olmadığı düşünülerek, Allah için ayrılandan putların payına aktarma yapılabilir, fakat putların payından Allah'a ayrılan aktarma yapılmazdı. Yıl sonu geldiğinde müşrikler Allah için adadıklarından artakalanı kendilerine harcar, fakat putların payından artana dokunmazlardı.

adını anmazlar. (Bütün bunları) Allah (cc)'ye iftira ederek yaparlar. Bu iftiraları nedeniyle Allah onları cezalandıracaktır. Birde dediler ki: “Şu hayvanların karınlarındaki yavrular sadece erkeklerimize aittir. Karılarımıza ise haramdır.” derler.”⁴⁴⁴ âyetidir.

“Cahiliye toplumunda uygulana gelmekte olan batıl bir ananeye göre bahîre sâibe ve hâm diye isimlendirdikleri adak olarak ayırdıkları hayvanlarının sağ olarak doğmuş yavrularını sadece erkekler yiyebilir, ölü doğan veya doğum sırasında ölen yavruyu ise ortak olarak yani hem erkekler hem de bayanlar yiyebilirdi. Âyette bu tür uygulamalar müşrikliğin kalıntıları sayılmakta ve ortadan kaldırılmaktadır; müşriklerin, sonradan icat ettikleri bu gibi bâtil uygulamalar sebebiyle cezalandırılacakları dile getirilmektedir.”⁴⁴⁵

Bu âyeti kerimeylede Allah (cc) bu uygulamanın yanlış olduğunu, şeytanın işi olduğunu, hayvanların sahibinin ve yaratının kendisi olduğunu ve asıl doğrusunun Allah (cc)'nün bildirdiğinin olduğunu ifade ederek haram edilenlerin dışında diğer hayvanların helal kılındığını, bu vesileyle de bu cahiliye düşüncesinin safsafası olduğunu açıklıyor.

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةٌ وَنَرَسًا “Yine O, hayvanlardan bazılarını yüklerinizi taşumanız, sergi ve yaygı yapmanız için var edendir.”⁴⁴⁶

Bu âyette geçmekte olan diğer iki kavram için “ Hamule, “Ha” Harfi'nin fethasıyla, okunduğunda “Hameleten” yük götüren, ağırlık çeken anlamına gelir, çektiği yüke “Mim'in ötresiyle “humule” denildiği ifade edilmektedir. Diğer taraftan “Ferş” döşek anlamına gelmektedir, buradan kastedilmekte olanın ise, döşek gibi yere serilen, yatırılıp boğazlanan veya yünlerinden, kıllarından döşekler, kilimler, sergiler, postekiler yapılan veya yeryüzüne döşenen, serilip yayılan anlamı olur. O zaman

⁴⁴⁴ En'âm, 6/138-139.

⁴⁴⁵ Râzî, *Tefsiri Kebir*, c. 13, s. 207, bk. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 477, Mâide, 5/103, Burada Câhiliye Arapları'nın bazı hayvanlar ve ziraî ürünlerle ilgili geleneksel uygulamalarına işaret edilmektedir. Buna göre Araplar söz konusu varlıkları üç kısma ayırırlardı: Bunlardan tanrıları için adadıklarından sahipleri yiyemez; ancak put bakıcıları, kutsal mekânların hizmetçileri veya buraları ziyarete gelenler gibi mal sahiplerinin uygun gördüğü kimseler yararlanabilirdi. Bahîre, sâibe, vasîle ve hâm isimleriyle andıkları bir kısım hayvanlara binmeyi yasaklar, bir kısmını keserken de Allah'ın adını özellikle anmazlar, bir rivayete göre bunları putlarının adını anarak keserlerdi.

⁴⁴⁶ En'âm, 6/142.

anlam Allah (cc) sizin için her an elinizin altında en'âm denilen yumuşak tüylü yada huylu hayvanlardan yükler taşıyan ve yatırılıp kesilen hayvanlar yarattı şeklinde olur.

Buradan hareketle müşriklerin şu uygulamaları da reddedilmektedir: “Şu bahiredir yani binilmez, sütü sağılmaz devedir, dolayısıyla haramdır; bu sâibedir puta nezir olarak adanmış devedir, sağılmaz, faydalanılmaz, binilmez ve bu da hâm dır dölünden on doğdu sırtını korudu haramdır.” dedikleri gibi haram addetmeye, kendi kendine helal-haram uygulama hükümler koymaya veya başkasının hakkına el uzatmaya kalkışılmaması gerektiğini vurgulamaktadır.”⁴⁴⁷

Kavramımızın geçmiş olduğu diğer âyeti kerimede şeytanın insanlara yaptıracağını vaadettiği bir durumdan söz ediliyor... وَأَهْلِيَهُمْ وَأُتْرُقُهُمْ فَلْيَنْتَكِرُوا أَدَا الْأَنْعَامِ “Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de putlara adak yapmak için hayvanların kulaklarını yaracaklar.”⁴⁴⁸

Bu âyette “Şeytanın insanlara vesveseyle yaptırdığı yanlışların en önemli iki tanesi örnekle anlatılmaktadır: birincisi puta adanmış olan devenin gözünü kulağını yarmak. Bu aynı zamanda bütün batıl uygulamalara ve hurafelere işaret etmektedir. İkincisi Allah (cc)’nün yaratış düzenini değiştirmek. Burda da fitratı ve saf tabiatı bozup yaratıkıştan sapmalara dikkat çekilmektedir.”⁴⁴⁹

Yine yukarda geçtiği üzere bu âyette de “putperest arapların bâtil adetlerinden birine atıf yapılmaktadır. Arapların o adetine göre dişi bir deve, beş ya da on yavru doğurduğu zaman onun kulakları yarılr, o putlara kurban adanır ve onu çalıştırmak ve ondan faydalanmak haram sayılırdı, aynı şekilde on yavrunun doğmasında döl sahibi olarak dişi deveye eşlik eden erkeğinin de kulakları yarılr putlara kurban adanırdı. Âyet bu adet ve uygulamanın yanlışlığını beyan ederek ortadan kaldırıldığını ifade etmektedir.”⁴⁵⁰

Bundan sonra gelen bir kaç âyeti kerime hayvanların özellikleri bakımından düşünülmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır.

⁴⁴⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.3, s. 527, bk., Mâide, 5/103.

⁴⁴⁸ Nisâ, 4/119.

⁴⁴⁹ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 148-149.

⁴⁵⁰ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, trc. Komisyon, c. 1., s. 408.

“Şüphesiz (sağmal) وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسِفِكُمْ بِمَا فِي بُطُونِهِمْ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ hayvanlarda da sizin için bir ibret vardır. Onların karınlarındaki fişkı ile kan arasından damardan süzölen ve içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz.”⁴⁵¹

“Hayvanların memelerinde biriken ve sağılan süt, neden ve nasıl meydana gelmektedir? bu âyette detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Allah (cc) sütün kan ile dışkı arasındaki damardan süzölüp gelmekte olduğunu, dışkının ise; yenilen ot türü gıdaların, midede sindirilmesinden ve oradan hareket ederek bağırsaklarda kana dönüştürölecek olan öz suyun emilmesinden sonra geriye arta kalan şeyler olduğunu, damar sayesinde vücutta bulunan her bir hücreye kadar ulaştırılan bu kanın, hayvanın memelerindeki süt bezlerine ulaştığında yüce Allah (cc)’nün eşssiz kudreti ve hayret verici üstün sanatı ile bir fabrika gibi süte dönüştüğünü, kimse onun nasıl bir işlem den geçerek meydana geldiğini bilemez diyerek içtiğimiz süttten yola çıkıp sonra da bilimsel gerçekleri de gözönünde bulundurarak açıklamaya gayret etmektedir.”⁴⁵²

Bir diğere âyet: “Hayvanlarda وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسِفِكُمْ بِمَا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ sizin için elbette bir ibret vardır. Onların içlerindeki süttten size içiririz. Onlarda sizin için daha birçok faydalar da vardır ve onlardan yersiniz de.” âyetidir.⁴⁵³

Bu âyeti kerime de bir önceki âyet gibi ehil hayvanlardan, onlarda olan ibretlerden ve süttten bahsediyor.

Diğere âyet ise Yasin Suresi’indeki وَإِذْ يَرُونَ أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ “Görmüyorlar mı ki, bizim onlar için kudret ellerimizin eseri olmak üzere birçok hayvan yarattık. Bu sayede onlar bunlara sahip olmuşlardır.”⁴⁵⁴ âyetidir.

Bu âyette Allah (cc), halife olarak yarattığı insanları o hayvanlara güç yetirecek kabiliyet ve şekilde meziyetle donattığına vurgu yapılmakta, hayvanlar ise o ademoğlunun emrine hazır olup karşı gelmemektedirler, küçücük bir çocuk isterse bir deveyi kontrol eder çöktürüp kaldırabilir, o hayvan karşı koymaksızın onun emrini yerine getirmektedir. Yine bir çocuk kocaman bir deve sürüsünü idare edebilir. işte bunları, kullarının emir ve istifadesine sunan Allah (cc), noksan sıfatlardan

⁴⁵¹ Nahl, 16/66.

⁴⁵² Kutub, *Fî Zılâli'l-Şur'ân*, c. 9, s. 1416.

⁴⁵³ Mü'minun, 23/21-22.

⁴⁵⁴ Yasin, 36/71.

münezzehdir. O ehil hayvanlardan bir kısmına seferlerde binilmekte ve eşyalar taşınmakta, bunun yanında onlardan sağmal sığır ve davar gibi bazılarının da etinden, sütünden, yününden ve derilerinden istifade edilmektedir.⁴⁵⁵

Bir başka âyet, *وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاءًا* “Hayvanların derilerinden gerek sefer gününüzde, gerek hazer gününüzde kolayca taşıyacağınız evler; onların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir müddet kolayca yararlanacağınız ev eşyaları ve geçimlikler yaptı.” Mealindeki âyetidir.⁴⁵⁶

Bu âyeti kerimede bir önceki âyeti kerime gibi ehil hayvanların yaratılış hikmetlerini ve onlardan sağladığımız faydaları bizlere hatırlatıyor. Bu anlatımlar akıllı sahibi insanları Rab‘bini tanımaya ve varlığını kabullenmeye çağırıyor.

Bu gelen âyeti kerime ise yaratılan bitkiler, meyveler ve verilen diğer nimetlerin ehil hayvanlara ve insanlara geçimlik olarak verildiğinden bahsetmektedir. *مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ* “Bunları sizin için ve hayvanlarınız için bir geçim kaynağı yaptı.”⁴⁵⁷

Bu gelen âyeti kerimede yine bu anlamda hayvanların renklerinden farklı yaratılmışlıklarından bahsediyor. *وَمِنَ النَّاسِ وَالذَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ* “İnsanlardan, dünya üzerinde hareket eden diğer canlılardan ve sağmal hayvanlardan yine böyle farklı farklı renklerde olanlar vardır. Allah (cc)’ye karşı ancak; kulları içinden âlimler derin saygı duyarlar. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”⁴⁵⁸

Diğer âyet: *فَاعِظُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلْ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا* “O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendilerinizden eşler, hayvanlardan da eşler yaratmıştır.”⁴⁵⁹ Âyetidir.

Bir diğeri: *اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ* “Allah, bir kısmına binesiniz, bir kısmını da yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır.”⁴⁶⁰ Âyetidir.

⁴⁵⁵ Es Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 5, s. 226.

⁴⁵⁶ Nahl, 16/80.

⁴⁵⁷ Naziat, 79/33.

⁴⁵⁸ Fatır, 35/28.

⁴⁵⁹ Şura, 42/11.

⁴⁶⁰ Mü'min, (Ğafir) 40/79.

Bir başkası: وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ “Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz.”⁴⁶¹ âyetidir.

Yine bir sonraki âyet: وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ “Bütün çiftleri O yaratmıştır. Ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar vâretmiştir ki, böylece onların sırtına binip üzerlerine yerleşince, Rabbinizin nimetini anarak: Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz.” Âyetidir.⁴⁶²

Bundan sonra gelen âyetler hayvanlarda bulunmayan iradede bahsediyor. Bu bağlamda düşünmeyen Rabbini bulamayan insanların iradesiz hayvanlara hatta onlardan dahada aşağı bir derecede olduklarını beyan ediyor.

Söz konusu durumla ilgili ilk âyet: أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْتَعْمِلُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَمْ أَضَلُّ سَبِيلًا “Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten hak sözü dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi zannediyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar tuttıkları yolca daha da sapıktırlar.” Âyetidir.⁴⁶³

Bu âyet “Müşrikler, heva, heves ve nefsi arzularını ilah edinmeyi sürdürdükçe Peygamber (sav)’in ilahi davetini doğru anlamaları, saf akıllarını devreye sokarak sağlıklı değerlendirme yapmalarının imkânsız görüldüğünü vurgulamaktadır. Bu şekildeki tutumlarıyla düşünme yeteneğinden yoksun iradesi olmayan hayvanlardan daha aşağı, çok daha iz’ansız bir durumda oldukları açıklanmaktadır, bu şekilde Mekkelî putperestlerin kafa yapısını anlatıp eleştiren bu âyet, kainat planında son derece anlamlı, açıklayıcı dersler vermekte; insanlığın genel bir zaafına ve fikir hastalığına işaret etmektedir.”⁴⁶⁴

Bir başka açıdan değerlendirdiğimizde “evcil hayvanlar kendilerini bakıp besleyen sahiplerine vefa gösterip bağlanmaktadır, kendilerine iyi davrananlarla kötülük edenleri ayırd ederler, kendine yararlı olanla zararlıyı da ayırd ederler, evlerini

⁴⁶¹ Nahl, 16/ 5.

⁴⁶² Zuhuf, 43/12, Burada Şura: 11, Mü’min (Ğafir) 79, Nahl: 5 âyetleri farklı farklı versiyonlarıyla hayvanların faydalarından, yaratılış gayelerinden ve özellikle ehil hayvanların helalliklerinden bahsetmektedir. Diğer taraftanda Zuhuf: 12-13 ve Hac: 28, 30 ve 34 âyetlerinde “En’âm” kelimesi “Behime” kelimesiyle bir kullanılmış, dolayısıyla kurban kesilecek hayvanlardan ve onları boğazlamaktan bahsediyor. Bu kurban konusu olduğundan Behime bölümünde ele alınacaktır.

⁴⁶³ Furkan, 25/44.

⁴⁶⁴ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 4, s. 130.

yemek yediği su içtiği yeri tanır, öğrenir ve yollarını şaşırılmaz, Allah (cc)'nin kendilerine verdiği güçlerde tembellek etmeyip neye tahsis edilmişlerse bu yönde kullanılmaktalar. Buna karşılık iman etmeyen kişiler Allah (cc)'nin verdiği bu kadar nimet ve iradeye rağmen Rab'bini tanımamakta, iradelerini kullanmamakta ve ilahi yolu şaşırılmış bir durumdadırlar.⁴⁶⁵

Daha doğrusu “inanmayanlar körü körüne bilinçsizce tagutun peşinden gitmekte, hayvan olan koyunlar ve sığırlar misali çobanlarının kendilerini nereye yönlendirdiğini otlağa mı, yoksa kesimhaneye mi gittiklerini nasıl bilmezlerse, bu gibi insanlar da nereye sürüklendiklerini bu yer felakete mi, yoksa kurtuluşa mı çıkar bilmedikleri gibi, aradaki yegane farkın, hayvanların irade, sorumluluk gibi melekelerinin olmaması ve götürüldükleri yer konusunda yükümlülüklerinin bulunmaması, ancak ne yazık ki, irade ve akıl nimetiyle donatılmış insanlar aynen hayvanlar gibi akılsız davrandıkları zaman, durumlarının hayvanlarınkinden daha aşağı, çok daha kötü olduğu dile getirilmektedir.”⁴⁶⁶

Diğer âyeti kerimemizde de Allah (cc) yine kafirleri, inanmayanları ve müşriklerin inanmama noktasındaki ısrarlarını devamla dile getiriyor. Esasında bu ayeti kerime kalp, gönül, görme ve duyma gibi duyu organlarıyla alakalı birtakım bilgiler veriyor; “أُولَئِكَ كَانُوا لَكُمْ بِلَىٰ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ “Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla anlayıp kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”⁴⁶⁷

Tam da bu bağlamda bu âyeti kerime akla vurgu yapmakta, akıl bireyde yönetici, din yol göstericidir. Akıl olmayanın dini de yoktur. Diğer taraftan akıl olmazsa dinde de devamlılık olmaz varlığını koruyamaz, din olmazsa da akıl yolunu şaşırır. Burada Yüce Allah (cc)'nin buyurduğu gibi bu iki melekenin birleşmesi nur üstüne nurdur”. Bu şekilde insanı hayvandan ayıran en temel fark akıl olduğundan âyetin metninde insanı hayvanlarla kıyaslayan ifadede geçen “edal” daha şaşkın ifadesini “daha akılsız” şeklinde anlamak yerinde olacaktır.”⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.6, s. 70, bk., Mâide, 5/103.

⁴⁶⁶ Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, ter. Komisyon, c. 3., s. 591.

⁴⁶⁷ A'raf, 7/179.

⁴⁶⁸ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 629-632.

Diğer âyeti kerimede bu akıl sahibi yaratılmışların hayvanlar gibi sadece fizyolojik ihtiyaçlarını karşıladıklarını, yiyip içtiklerini anlatıyor:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ “inkâr edenler ise (dünyadan) faydalanırlar, hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri ateştir.”⁴⁶⁹

Bu âyetin tefsiriyle alakalı Zemahşerî’den gelen bir rivayette: “Yani onlar, az denecek kadar bir ömür sayılı birkaç gün bütün dünya nimetlerinden yararlandıklarını ve sonrasında âkibetlerini düşünmeden gaflet içinde gezdiklerini, yiyip içtiklerini, işte inkar edenlerin bu durumu, birtakım hayvanlar gibi kesilmek ve boğazlanmak üzere olduklarının farkına varmadan o dünyanın mera ve ahırlardaki ot, saman ve yemleri yiyen hayvanlara benzediğini, Âhîret’te ise bunların yerinin ancak ateş olduğunu beyan etmektedir.”⁴⁷⁰

Âyette “O küfredenler sadece zevklerine bakmakta, tıpkı hayvanlar gibi yiyip içmekte, daha başka bir ifadeyle hayatı sırf dünya hayatı ve cinsel cismanî hayattan ibaret sanmakta, ahiretini, mevlasını düşünmemekte, tek hedef dünyevi zevk ve tatmin olarak görmekte, bu yüzden Allah (cc) bu kişilerin velîsi değildir , ahirette de onların nasipleri olmadığı gibi cehennem ateşi de kendilerine yegâne bir durak yeri olacaktır, onları Allah (cc)’nün azabından koruyup kurtaracak hiçbir sahip ve yardımcı da bulamayacakları söylenmektedir.”⁴⁷¹

2. 2. 3. En’âm Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Kur’an’da “en’âm” kelimesinin geçtiği âyetlere baktığımızda Allah (cc)’nün “en’âm” kavramıyla birçok şeyi anlatmakta olduğu görülmektedir. Öncelikle dünya nimetlerinin içinde sayıyor Allah (cc) bu kavramımızın içerisine giren varlıkları, sonra yaratılışlarına değiniyor yani Allah (cc) bu hayvanları nasıl yarattığını, sonra bu hayvanlarda ibretler olduğunu, onlardan faydalandığımızı ve içtiğimiz o tatlı sütün nasıl üretildiğini, daha sonra hayvanlardan sağlanan yeme, binme ve eşya olarak kullanma gibi her türlü ihtiyaçlarımızı gidermemizi ve son olarak da Allah’ı tanımayan, küfreden, müşrik ve inkarcıları Allah, (cc) anlayamaz, algılayamaz ve ne yaptığının farkında olmayan hayvanlara benzetiyor. Hatta onlardan dahada aşağı

⁴⁶⁹ Muhammed, 47/12.

⁴⁷⁰ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 6, s. 90. ayrıca bk. Zemahşeri, *Keşşaf*, c. 4, s. 253.

⁴⁷¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.6, s. 70.

olduklarını, sadece hayvansal ihtiyaçları için yaşadıklarını ve insanlıklarını unuttuklarını anlatıyor. Ahiretteki ateşten yerlerinin de hazır olduğunu bildiriyor.

Diğer taraftan bugünkü geline teknoloji ile sütün yapısı, içeriği ve bileşenleri ortaya çıkarılabiliyor. Daha da ilerisi bugünkü teknolojiyle anne sütüne eşdeğer çocuk maması ve süte eşdeğer süttozu gibi ürünler elde edilebilmekte ancak hayvanları küçük üretim fabrikaları olarak düşünürsek bugünün ulaştığı bilimsel inovasyon yada gelişme henüz Allah (cc)'nün yaratmış olduğu bir hayvanı yapacak boyutta değildir. Klonlama şeklinde devam eden birçok çalışmalar olmakla birlikte bunlar henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Belki de insanoğlu bu hayvana benzer üretim yapabilecek seviyeye hiç ulaşamayacaktır. İşte konumuzla ilgili âyetler yaratmaya dikkat çekmekte ve Allah (cc)'nün yaratıcılık vasfını ön plana çıkartmaktadır.

2. 3. BEHİME (بهيمة)

Bu kelime Kur'anı kerimde üç yerde geçmektedir. Üç yerde de “en'âm“ kelimesiyle birlikte tamlama bir kalıp olarak gelmektedir.

2. 3. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Anlam olarak “behîme“ hayvan, mal, çiftlik hayvanları anlamına gelir. Bir başka ifadeyle (بهيمة) nutku, konuşma kabiliyeti olmayan, dört ayaklı, kuşlar ve yırtıcı hayvanların dışındaki kara ve deniz hayvanlarına verilen isimdir.⁴⁷² Bu kelimenin çoğulu “behâim“ (بهايم) şeklindedir.

Kelime manası itibariyle kara ve denizde yaşayan dört ayaklı hayvanlar kast edilerek onlar için kullanıla gelmiştir. Buradan kasıt helal kılınan, haram olduğu Allah (cc) tarafından kesin olarak bildirilenlerin dışında kalan dört ayaklı kara ve denizde yaşayan hayvanlardır.

2. 3. 2. Behîme Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Bu konunun ilk âyeti; احلت لكم بهيمة الانعام الا ما يتلى عليكم غير محلي الصيد وانتم حرم ان الله يحكم ما يريد; “İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, tilavet edilip bildirilecek

⁴⁷² Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîl*, s. 1181, Lügat (معجم عربي عربي), *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar>, erişim; (30. Nisan. 2018), Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 74.

olanlardan başka hayvanlar, size helal kılındı. Şüphesiz Allah (cc) istediği hükmü verir.”⁴⁷³ âyetidir.

Öncelikle âyette geçmekte olan yukarda da belirttiğimiz gibi “behîmetü'l-en'âm” terkipteki behîme kelimesinin çoğulu behâimdir. Bu kelime aslı itibariyle “herhangi bir hayvan” anlamına gelmektedir. Zaman içerisinde anlam kaymasına uğramış özellikle “karada veya denizde hayatını sirdüren dört ayaklı hayvan” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. En'âm ise “ne'am”ın çoğuludur ve deve, sığır, koyun ve keçi gibi ehilleşmiş hayvanların yanında doğada yabani olarak yaşayan ceylan, geyik vb. hayvanlar için de kullanılmaktadır.”⁴⁷⁴

Bu konunun diğer iki âyeti ise Hac Sûresi'nde Hacda kesilmesi emredilen kurbanlarla alakalı bir emri içerir.

İlk âyet: ليشهدوا منافع لهم ويذكروا اسم الله في أيام معلومات على ما رزقهم من بيمة الانعام فكلوا منها واطعموا البائس الفقير
“Gelsinler ki, kendilerine ait bir takım faydalara şahit olsunlar ve Allah (cc)'nün kendilerine rızık olarak verdiği o kurbanlık hayvanları belli günlerde onları kurban ederlerken üzerine Allah (cc)'nün adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yediniz.”⁴⁷⁵ Âyetidir.

Bu âyetteki emir;“Allah (cc) rızâsı için kesilen kurbanların yine Allah (cc) tarafından hem kesenlerin yemesi hem de fakirlerin ve yoksulların gıda ihtiyacının karşılanması adına “insanlara bir rızık olarak” ihsanen ayrılıp, lutfedilmiş olduğunu, temel olarak her hayvan kesiminde ve özellikle de kurban ibadetinde Allah (cc)'nün adının anılmasının emredilmesi, her türlü şirkten uzak kalma bilincini koruma anlamı taşımaktadır.

Diğer taraftan Kur'an'da Allah (cc) hayvan kesilirken kendi isminin anılması hususundaki ısrarı müslümanların bu işi “hayata son verip can almanın ciddi bir iş olduğunu hissederek” yerine getirmeleri ve “Allah (cc)'nün müslümanlara kurbanların etini yeme müsadesi verirken gösterdiği güvenin önemini” kavrayıp anlamalarını

⁴⁷³ Mâide, 5/1.

⁴⁷⁴ Âsım Efendi, *Kamus Tercemesi*, “bhm” md., el-Bahrü'l-muhîr, Beyrut 1983, 7, 478, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâm-ül-Kur'an*, c. 2, s. 529-530, İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c. 7, s. 148, Taberî, *Câmi'ul Beyân fi Tefsîr'il Kur'an*, c. 6, s. 52, 58, Elmalılı, Hak Dini, c. 3, s. 1549, Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 202-205 ayrıca bk., En'âm, 6/142-144, Nahl 16/5-8, Mü'minûn 23/21, Zümer 39/6, Hac 22/28, 30, 34, Mâide 5/96.

⁴⁷⁵ Hac, 22/28.

sağlamak için bu şekilde detaylı zikredilmiştir. “Mümin kurban keserken bir nevi, sadece Allah (cc)’nün rızasını kazanma amacıyla ve kendi öz canını feda etmesini zorunlu kılacak kusurlarla yüklendiğini itiraf ederek, âdeta kestiği kurbanını kendisinin yerine Allah (cc)’ye sunmuş olmaktadır.”⁴⁷⁶

Devam eden bu âyeti kerimede kesilecek olan bu hayvanların kesilme usul ve esaslarıyla alakalı bilgilendirme de bulunuyor: وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةٍ ۚ إِنَّ الْإِنْعَامَ فَالْهَيْكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلَمُوا وَيُبَشِّرُ الْمُخْبِتِينَ ۚ “Her ümmet için, Allah (cc)’nün kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine Allah (cc)’nün ismini ansınlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık. İşte sizin ilahınız bir tek ilahdır. Şu halde yalnız O’na teslim olun. Alçak gönüllüleri müjdele!”⁴⁷⁷

Âyette geçmekte olan “mensek” kelimesi; ibadet, ibadet yeri, mensek, tekke, zaviye, ibadetgâh, ayıngâh, ibadetin, zühdün yolu, kurban kesilecek yer, alışılan yer gibi anlamlara gelmektedir. “Mensek” kelimesiyle aynı kökten gelen “menseken” kelimesi de Allah (cc)’ye kulluk, ibadet etmek, itaatta bulunmak, sofuca yaşamak, ibadet etmek, kulluk etmek, kendini ibadete vermek, zahit, abit, sofu olmak gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁷⁸ Bu anlamdan hareketle “behîmetü’l-en’âm” terkihi ile birlikte kullanılması kurban ibadetinin ve ondaki samimiyetin önemine dikkati çekmektedir.

Âyette geçmekte olan “belirli bir süre”nin ise hayvanın kurban edileceği zaman yani nahr günleri olduğu anlaşılmaktadır”⁴⁷⁹

2. 3. 3. Behîme Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Kur’an’da genel itibariyle “behîme” (بهيمة) kavramı “en’âm” kelimesiyle beraber kullanılmaktadır. Bu kavramların geçtiği âyetlerde Allah (cc) gerek hac için kesilen gerekse vacip olan kurbanlıklık hayvanlar ve onların kesimleriyle alakalı birtakım kuralları öğretmektedir. “Behîme” kelimesi “En’âm” kelimesiyle beraber

⁴⁷⁶ Razi, *Tefsiri Kebir*, c. 23, s. 29, M. Esed Kur’an Mesajı c. 2, s. 674, Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu*, c. 4, s. 734, ayrıca bk. Mâide 5/3.

⁴⁷⁷ Hac, 22/34.

⁴⁷⁸ Lugat (معجم عربي عربي), *Arapca-Arapca*, <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/منسك/>, erişim, 15. 03. 2019.

⁴⁷⁹ Mevdudi, *Tefhimu’l Kur’an*, ter. Komisyon, c. 3., s. 591.

kullanıldığında Allah (cc)'nün varlığını ve birliğini vurgulayan, muhatabına bu anlamda düşünmesi için yol gösteren bir anlam da taşımaktadır.

2. 4. VUHÛŞ (الْوَحْشُ) VAHŞİ HAYVAN

Bu kelime Kur'an'da bir yerde Tekvir Sûresi'nde geçmektedir.

2. 4. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Bu kelimenin aslı “vahş” (وحش) kelimesidir. İnsan anlamındaki “ins” kelimesinin zıt anlamlısıdır. Sözlük anlamı yaban olmak, doğada kendi başına gezinmek demektir.⁴⁸⁰ Bir diğer ifadeyle insanlarla herhangi bir ünsiyet kurmamış evcilleşmemiş hayvanlara bu ad verilmektedir. Bu kelimenin çoğulu ise “vuhûş” (الْوَحْشُ) şeklindedir. Ayrıca insanlar tarafından girilmemiş müdahale edilmemiş yere de vahşi doğa denilmektedir. Aç olarak yatan birisine de vahşi bir şekilde geceledi şeklinde karnında hiç bir şey olmadığını anlatmak üzere kullanılmaktadır.⁴⁸¹

Dünya üzerinde yaşayan insan elinin değmediği yada insanlar tarafından evcilleştirilmeleri mümkün olmayan, birbirlerini avlayarak etcil yada otla beslenerek havada karada ve denizde yaşayan bütün hayvanları kapsamaktadır.

2. 4. 2. Vuhûş Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Bu konunun tek âyeti kerimesini inceleyelim... وَإِذَا الْوَحْشُ حَشِيرَتْ Yaban hayatı yaşayan büyük küçük tüm canlılar bir araya toplandığı zaman.⁴⁸²

“Yabani olarak yaşayan hayvanların toplanıp bir araya getirilmesi iki türlü olabilir; ya kıyametin şiddetli patlama ve dehşetinden dolayı yabani hayvanların bile buldukları yerlerinden ve yuvalarından fırlayıp normal yaşantıda korktukları şeyleri unutarak kendi düşmanlarından ve insanlardan korkmadan dehşet içinde, o korkunç felâketin başlangıcındaki kendileri için tehlikeli yerlerden çıkmaları ve daha emin yerlerde bir araya toplanmaları ya da bu büyük felâket ve patlamanın tesiriyle kitleler halinde ölmeleri, bu cansız cesetlerinin üstüste yığılması şeklinde anlaşılacağı gibi, ikinci olarak “Yabani hayvanların hesaplaşmak birbirlerinden haklarını almak üzere

⁴⁸⁰ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîd*, s. 609, Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 968.

⁴⁸¹ El- İsfahani, *Müfredâtü Elfâzi'l Kur'an*, s. 1139, ayrıca bk. Lugat (معجم عربي عربي), *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar->, لَوْحُوش erişim; (30. Nisan. 2018), Arap dilinde ayrıca vahşi anlamına gelen “evvelî” (أولئ), “hemeci” (هَمَجِي) ve “berberî” (بِرْبِرِي) gibi kelimeler de mevcuttur.

⁴⁸² Tekvir, 81/5.

Allah (cc) tarafından bir araya toplanması” şeklinde de anlaşılabilir, bu da boynuzsuz koyunun boynuzlu koyundan hakkını alacağı her hak sahibine hakkının teslim edileceği mahşer gününden kinaye olarak zikredilmiş demektir.”⁴⁸³

Bir başka açıdan âyette birden bire her taraftan canlıları saran o felaket, uğultu, sarsıntı, korku ve dehşet hayvanları, o anda öteden beri korktukları şeyleri unutturmuş buldukları yerlerinden ve yuvalarından çılgıncasına fırlayıp ne kendi düşmanlarından ne de insanın saldırısından çekinmeksizin küme küme bir araya toplanmasına neden olacağı vurgulanmaktadır. Diğer taraftan bu olayın kıyamet alâmetlerinden biri olan sura ilk üfürmeden önce insanları ve hayvanları sürüp götürecek olan o ateşin çıktığı vakit meydana geleceği rivayet edilmektedir.”⁴⁸⁴

Diğer taraftan âyette “Kurt ile onun avlanarak beslendiği doğadaki sürüler halinde yaşayan hayvanların bir araya geleceği, çünkü vahşi avcı kurdun o dehşet anında avı olan hayvan yanında olmasına rağmen, yeme iştahı yok olmuş olacak, zira ayağının altındaki toprağın hareketlendiğini ve dağın kum taneleri gibi dağılmaya başladığını görecektir, öyle bir durumda avcı avdan bi haber hale gelecek, her canlı can derdine düşecek ve bir kaçış bir kurtuluş yolu arayarak bu şekilde etrafta dolaşmaya bir çare bulmaya çalışacak, bu şekilde bütün yaşayan canlılar umutsuzca bir araya toplanacak denilmektedir.”⁴⁸⁵

2. 4. 3. Vuhûş Kelimesinin Kur'an'da Kullanım Amacı:

Vuhûş kelimesinin geçtiği kıyamet manzarasını anlatan bu âyeti kerimeden yola çıkarak şöyle bir değerlendirme yapılabilir. Bugünkü deprem araştırmaları deprem olmadan saatler öncesinden o bölgede yaşamakta olan vahşi hayvanların olağan üstü davranışlarından bahsetmekte ve bunu bir erken uyarı sistemi olarak değerlendirmek gerektiğini düşünmektedirler. Yani herhangi bir felaketi gören ya da hisseden bütün canlıların av avcı farketmeksizin bu olaya tepki verdikleri, yuvalarından çıktıkları ve bu felaket harici olay geçinceye kadar başka bir şey düşünemedikleri kesin görünmektedir. Buradan hareketle o dehşetli kıyamet manzarasının da hayvanlar üzerinde meydana getireceği etki olsa gerek ki hepsi şaşkınlık ve korku içerisinde bir araya toplanacaklar. Diğer taraftan kıyametin saatinin

⁴⁸³ Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir* c. 5, s. 450, Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 5, s. 561-564, ayrıca bk., (Müslim, “Birr”, 60; Tirmizî, “Kıyâmet”, 2).

⁴⁸⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.9, s. 14.

⁴⁸⁵ Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, c. 8, s. 180.

geldiği, Sur'a üfürülme anının geldiği, Allah'ın sadece zatının baki kalacağı olayların başlangıcı olan bu zaman diliminde bütün canlıların bu olaya tepkisinin nasıl olacağı, hayvanların normal davranışlarının aksine sergileyecekleri tuhaf davranış, şuursuzca biraraya toplanma şekliyle ifade edilmektedir. İşte kıyamet sahnesini Allah (cc) bu şekilde resmetmektedir.

2. 5. SAYD (الصيد)

“Sayd” (الصيد) kelimesi Kur'an-ı Kerim'de üç âyette marife yani (ال) elif lamli olarak gelmekte bir âyette de iki sefer nekre olarak gelmektedir.

2. 5. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

“Sayd” (الصيد) kelimesi sözlükte avlamak, bir şey yakalamak, beslenmek için avlanmak ya da birşeyi avlayıncaya kadar peşini bırakmamak anlamına gelmektedir.⁴⁸⁶ Köken olarak ise “sâde“ (صَاد) fiilinden mastardır. Daha geniş ifadeyle yabani hayvanları ele geçirmek anlamına gelmektedir. Kelimenin istilâhî anlamı ise başkasına ait olmayan yani mülkiyetinde bulunmayan ve yenmesi helal olan yabani hayvanları ele geçirmektir.⁴⁸⁷

Av ve avcılık islamda ana kaideleri düzenleyen fikhın belli başlı bir konusunu oluşturur, bu nedenle birtakım şartları olması gerektir. Avlanılan hayvanlar eti yenenler ve eti yenmeyenler olmak üzere iki kısma ayrılır. Birinci kısım etini yemek, ikinci kısım ise post, kürk veya birtakım organlarından yararlanmak veyahut zararlarından korunmak için avlanılır. Bunun haricinde zevk ve eğlence olsun diye yapılan av haram sayılmıştır. Kara avında avın etinin helâl olup yenilebilmesi için avlanan şahısla, av yapılan alet vs., eğitilmiş köpek, kuş vs. ve avlanan hayvan ile alakalı birtakım şartların gerçekleşmiş olması gereklidir; deniz avında ise bu şartların bir kısmı aranmaz. Bu konuda Hanefî Mezhebine göre, köpek dişleriyle avını parçalayan vahşi hayvanları, uzun tırnaklı ve pençeli yırtıcı tabir edilen kuşları, kemirgen denilen yaratılıştan insan nazarında iğrenç kabul edilen fare, yılan, kurbağa türlerinden hayvanları ve haşereleri, balığın dışındaki deniz hayvanlarını yemek haramdır. Diğer taraftan başka bir biçimde bunlardan faydalanma söz konusu ise o

⁴⁸⁶ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 295, Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 496.

⁴⁸⁷ El- İsfahani, *Müfredâtu Elfâzi'l Kur'an*, s. 605, ayrıca bk. Lügat (معجم عربي عربي), *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar/الصَّيْد>, erişim; (30. Nisan. 2018).

zaman bunların avlanmalarında bir mahzur yoktur. Maliki Mezhebine göre denizde yaşayan bütün hayvanların, Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre ise kurbağa haricindeki deniz hayvanlarının etleri yenilir.⁴⁸⁸

2. 5. 2. Sayd Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

Konu başlığının geçmekte olduğu âyeti kerimeler şunlardır: غير محلي الصيد وانتم حرم
يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَلْوَنَكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ
أَلِيمٌ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَن قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ
كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكِ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أُنْزِرَهُ عَنَّا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَن عَادَ فَيَنْتَقِمْ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ أَجَلٌ لَّكُمْ صِيْدُ الْبَحْرِ
“Ey iman edenler! Andolsun, Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği avlar ile imtihan edecektir ki, Allah (cc) bunu kendisini görmediği halde ondan sakınıp korkanı ayırıp meydana çıkarsın. Kim bundan sonra haddini aşip sınıra tecavüz ederse ona elem dolu bir azap vardır. Ey iman edenler! İhrama girdiğiniz zaman av hayvanı öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse kendisine öldürdüğünün benzeri bir hayvan kesme ceza vardır. İçinizden iki âdalet sahibi kimsenin takdir edeceği öldürdüğünün dengi bir kurbanlık hayvan olacak ve Kâbe'ye hediye olarak varıp orda kesilecek. Veyahut yoksulları yedirmek suretiyle keffaret; ya da onun dengi yaptığının acısını tatması için oruç tutmaktır. Allah (cc) geçmişteki yapılanları affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah (cc) ondan intikam alır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir. Deniz avı yapmak size de yolculara da bir geçimlik olmak üzere helal kılındı ve deniz ürünlerini yenilmesi de helal kılındı. Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı. Huzurunda toplanacağımız Allah (cc)'ye karşı gelmekten sakının.”⁴⁹⁰

Bu âyetin nüzül sebebi olarak zikredilen olay şudur: “Resûlullah (sav) umre yolculuğunda iken, beraberindekilerle aynı zamanda mikat olan Ten'im'e geldiklerinde müslümanların çevresinde irili ufaklı farklı türlerde çeşitli av hayvanları

⁴⁸⁸ Mehmet, Şener, “Av”, DİA, c. 4, s. 104-105

⁴⁸⁹ Mâide, 5/1.

⁴⁹⁰ Mâide, 5/94,95,96.

peyda olmuştu, bu hayvanlar kendilerine çok yakındı. Hertarafta karşılımları bir av hayvanı çıkmaktaydı. Sahabeler mızraklarını dürtsele, hatta isteseler elleriyle yakalayıp avlayabileceklerdi. Fakat ihramlı olduklarından onları avlamaları yasaklanmıştı. İşte böyle bir durumda önlerine gelmiş bu hazır rızık, aynı zamanda iştah kabartan dünya nimetiydi. Buna karşı nefislerine hâkim olmakta güçlük çekiyorlardı. İşte bu hadise üzerine bu âyetler nazil olmuştur.“⁴⁹¹

Bir diğere rivayet bu âyetlerin, Hudeybiye anlaşması sırasında nazil olduğunu, Yüce Allah (cc)’nın ashabı av hayvanları ile denediğini nakletmektedir. Diğere taraftan avcılık Arap Yarımadası’nın geçim kaynaklarından ve aynı zamanda da zevk olarak yaptıkları kadim meziyetlerden birisidir. Hatta bu konuda avcılıkla alakalı şiir ve güzellmeler azımsanamayacak kadar da çoktur. “Allah (cc), iman ve teslimiyet kuvvetini imtihandan geçirmektedir. Kim bu uyarı ve bildiriden sonra kim avlanmaya yeltenirse, bilsin ki! onun için elem verici, şiddetli bir azab vardır demektir.”⁴⁹²

Son olarak bu âyetler ve Hz. Peygamber (sav)’in yaptığı uygulamalar da göstermektedirki, ihramlı veya ihramsız Harem Bölgesi’nde bulunan bir kişi ile bu bölgenin dışında (Hil bölgesi) ihramlı olarak bulunan bir kişinin yabancı olan kara hayvanını avlamasının yasak olduğu zikredilmektedir. Hatta iki mezhep Hanefî ve Mâlikîler eti yenmeyen hayvanların da bu av yasağı kapsamında değerlendirilmesini kabul etmektedirler. Burada Harem, sınırları Allah (cc) tarafından belirlenmiş Mekke şehridir ve kendine özgü dinî hükümleri bulunmaktadır.

Devam eden âyette bu yasağa rağmen dinlemeyip avlananların avladıkları hayvanın dengini harem merkezine Kâbe’ye ulaştırıp fakirlere tasadduk edilmesini sağlamaları gerektiği bildirilmiştir. Ancak âyette “yahut yoksulları doyurmak suretiyle veya ona denk gelecek sayıda oruç tutarak bir kefâret öder” şeklinde mükellefe ilave iki seçenek daha tanınmıştır. Âlimlerin çoğunluğuna göre yasağı çiğneyen kişi, bu üç seçenektan dilediğini seçmede serbesttir.⁴⁹³

Diğere âyette ise suda yaşayan hayvanların ihramlı olduğunda da avlanabileceği bildirilmiştir. Âyette geçmekte olan bahr kelimesi Arapça’da “deniz” manasına geldiğinden bu ister tuzlu olsun ister tatlı akarsu olsun farketmeyeceği gibi

⁴⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. 3, s. 181, İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, c.7, s. 38, Süleyman, Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, 3, 63, Karaman, vdğ., ayrıca bk., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 342-344,

⁴⁹² Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 2, s.143.

⁴⁹³ Mâide, 5/94,95,96.

büyük su birikintilerini anlatmak üzere de kullanılmaktadır. Müfessirlerin ekserisi, burada bu kelimenin genel anlamıyla kullanıldığı kanaatindedirler. Bu âyet ve diğer başka delilleri göz önünde bulunduran Hanefiler deniz mahsüllerinden sadece balık çeşitlerinin, diğer üç mezhebin alimleri ise suda yaşaması şartıyla her türlü su canlısının yenebileceği sonucuna varmışlardır. Benzer bir görüş ayrılığı da bu hayvanın kendiliğinden mi ölmüş yoksa müdahaleyle mi ölmüş bununla ilgilidir: Hanefiler'e göre böyle bir hayvanın yenmesinin helâl olması için kendi kendine ölüp su yüzüne çıkmış olmamalıdır, bu şekilde olup su yüzeyinde ters duruyorsa o zaman yenilmesi caiz olmaz, diğerlerine göre ise bu tür olan su hayvanları da yenebilir.⁴⁹⁴

2. 5. 3. Sayd Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Avlanmak neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir gelenektir. İnsanların yeryüzüne yerleşmesi, hayatını idame ettirmeleri, kendilerini ve ailelerinin geçimleri öncelikle tabiatte bulunan şeylerden toplamaları ve var olan hayvanlardan her türlü yararlanmalarıyla mümkün olmuştur. Bu vesileyle hayvanların etlerinden, kemiklerinden, derilerinden ve yünlerinden faydalanmışlardır. Önceleri avlanma ile başlayan bu hayvanlardan yararlanma daha sonra hayvanların bazılarının evcilleştirilmeleriyle devam etmiştir. Bununla beraber avcılık sona ermemiş gelişerek devam etmiştir.

Dünya tarihinde yapılan ilk aletin ok olması ve avlanmak üzere yapılmış olması bunun apaçık göstergesidir. Kur'anın indiği dönemde de Araplar başta olmak üzere aynı şekilde onların muâsırlarının da belirli bir avlanma gelenekleri mevcuttu. Bu gelenek hem ferdi olarak yapılmakta hem de yetiştirilen hayvan marifetiyle yapılabilmekteydi. İşte Allah (cc) var olan bu geleneği hem disipline ediyor hem kurallarını koyuyor. Hayvan ırkına zarar verilmeyecek, yavrularına ve çiftleşme

⁴⁹⁴ Râzî, *Tefsiri Kebir*, c. 12, s. 87-99, Kurtubî, *El Camiul Ahkamul Kuran*, c. 6, s. 302-324, ayrıca bk. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 345-346, bu konuda değerlendirebileceğimiz iki âyeti kerime daha var denizlerden ve denizlerden çıkmakta olan temiz etlerden bahsediyor. Denizlerden avlanma yoluyla elde edilmiş olduklarından bu konuya dahil edilmesi daha uygun olacaktır:

“O, taze et yemeniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarmanız için denizi sizin hizmetinize verendir.”⁴⁹⁴

وما يستوي البحران هذا عذب فرات سائغ شرابه وهذا ملح اجاج ومن كل تأكلون لحما طريا وتستخرجون حلية تلبسونها “İki deniz aynı olmaz. Şu tatlıdır, susuzluğu giderir; içimi kolaydır. Şu ise tuzludur, acıdır. Bununla beraber her birinden taze et yersiniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarırsınız.”⁴⁹⁴

Görüldüğü üzere bu son iki âyeti kerimde tertemiz et şeklinde bir kelime geçmekte bu kelime ne bir tür ismi nede direk o hayvanı çağrıştıran bir kavramdır. Ancak bu kullanım denizlerde yaşayan o hayvanlardan elde edilen ürün olarak zikredilmektedir.

mevsimine dikkatedilecek, yeterinden fazla avlanmayacak, zevk için bu iş yapılmayacak, hicaz bölgesine dikkat edilecek orada ihramlıyken avlanılmayacak, bununla beraber zararlıları def edilmek üzere avlanabilir daha doğrusu hayvan haklarına riayet etmek kaydıyla bu nimetlerden istifade etmek yada geçim temin etmek üzere avlanılabilir.

Yani teknik imkan ve aletlerle yapılabilir diye sınırsız bir avlanma, daha doğrusu hayvan ırklarını yok edecek şekilde katliam şeklinde bir av İslam'da yoktur. Bu konuda kara ve deniz hayvanları arasında da fark gözetilmez.

2. 6. SEBU' U (السَّبُعُ)

Bu konu başlığımızın ismi olan “Sebu’u” (السَّبُعُ) kelimesi bu formuyla sadece Mâide 3. Âyeti’nde karşımıza çıkıyor.

2. 6. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Bu kelimemizin sözlük anlamı yırtıcı hayvan ya da aslan olarak geçmektedir. Kök olarak ise “sebe’a” (سَبَعَ) fiilidir ve üçüncü babdandır. Fiil anlamı bir şeyi çalma, ısırma, ipi yedi kat yapmak ve yırtıcı hayvanın koyunu avlaması anlamına gelmektedir. “Sebu’u” (السَّبُعُ) kelimesi de bu kökten türeme bir isimdir. Bu kelimenin çoğulları ise “esbu’ ” (أَسْبَعُ), ”subû’u “ (سَبُّوْغُ), “subûa” (سَبُّوْعَةٌ), ve “sibâ’ „ (سَبَاْعُ), şeklinde gelir. Özel anlamda Aslan, kurt, ayı, kartal ve tilki gibi yırtıcı hayvanlara bu isim verilmektedir.⁴⁹⁵

Diğer taraftan “sebe’a” (سَبَعَ) fiilinden masdar olarak gelen “seb’ “ (سَبْعُ) kelimesi adet ifade eden tekil yedi sayısı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda cem’i müennes olmaktadır.⁴⁹⁶

“Sebu’u”, kelimesinin bir diğer anlamı; nâb denilen sivri azı dişlerine sahip olan arslan, kaplan, kurt, köpek vb. gibi hayvanlar demektir. Bunlar âdeti üzere karakterleri saldırgan, kapan, yırtan, öldüren her türlü etle beslenen yırtıcı hayvanlar bu isimle anılmaktadır. “Sebu’u” kelimesinin diğer bir anlamı da pençe demektir. Bundan dolayı pençesi bulunan yırtıcı kuş türleri de aynı mânâyaya dahil edilmektedir.

⁴⁹⁵ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîd*, s. 726, Lugat (معجم عربي عربي), *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar>, erişim; (3. Nisan. 2018).

⁴⁹⁶ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîd*, s. 726, Lugat (معجم عربي عربي), *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar>, erişim; (30. Nisan. 2018), bk., Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 374.

Bir başka açıdan ele alırsak dilimizde kullanılmakta olan canavar (eski türkçe cânver) örfümüzde canavarın asıl anlamı olan, cana saldıran yırtıcı parçalayıcı hayvan anlamına gelmektedir. İşte “Sebu’u” kelimesi de bu demektir.⁴⁹⁷

2. 6. 2. Sebu’u Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

Bu kelimenin geçmekte olduğu tek âyet veda haccı esnasında nazil olan âyeti kerimedir. Aynı zamanda bu son inen âyet olması ve ahkâm ayetlerinden olması hasebiyle bir çok konuyu içerisinde barındırmaktadır.

Bu âyette: **وَمَا أَكَلِ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ** yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar haram kılındı.⁴⁹⁸ âyetidir.

Âyeti kerimede geçmekte olan yırtıcı hayvanlar tarafından öldürüp parçalanmış hayvanın eti yenilmeyecek olarak zikredilen diğer hayvanların etleriyle aynı olup murdar hükmündedir. Ancak bu gibi durumlarda şu istisnayı da ayrıca Allah (cc) belirtiyor hayvan da hala canlılık belirtileri varken bulunursa ya da o haldeyken yetiştirilse o zaman Allah (cc)’nün adı anılarak kesici bir alet, keskin taş vb. gibi bir aletle kesilip kanı akıtılırsa o zaman helâl olur. Canlılık belirtileri ise kesim esnasında hayvanın halen yaşamını devam ettirmesi ya da hareket etmesi veya kesildikten sonra kanının normal akması vb. gibi işaretler yaşama belirtisi olarak kabul edilir.⁴⁹⁹

2. 6. 3. Sebu’u Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Kaynaklarda yırtıcı hayvanlar tarafından yenilen hayvanlar kavramı kaynaklarda sadece kara hayvanları olarak anlaşılmış ve öyle yorumlanmıştır. Deniz hayvanlarıyla alakalı bu ayette herhangi bir kayda raslanmamaktadır. Kanaatimizce bu kavramın kapsamına aynı şekilde denizde yaşayan yırtıcılar da girmekte ve yine aynı

⁴⁹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.3, s. 151.

⁴⁹⁸ Mâide, 5/3.

⁴⁹⁹ Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu*, c. 2, s. 208-217, ayrıca bk. Yazır, Hak Dini c. 3, s. 1562, Bu âyeti kerimede zikredilmekte olan dolaylı olarak hayvanları tarif eden birkaç kelime daha mevcuttur. Bunlar: 1. “وَالْمُنْحَيَّةُ” “münhanika” kelimesi herhangi bir şekilde nefesi kesilerek boğulan anlamına gelmektedir. 2. “وَالْمَوْزُونَةُ” “mevgûzetü” kelimesi vurulmuş yakından ya da uzaktan vurularak ölmüş demektir. 3. “وَالْمُتَرَدِّيَّةُ” “muteraddiyetü” kelimesi yüksekte aşağıya veya kuyuya ya da suya düşüp ölen hayvan demektir. 4. “وَالنَّاطِقَةُ” “nadîhatü” kelimesi başka bir hayvanın vurması, tekmesi ya da karşılıklı tokuşmak suretiyle süsülmüş olarak ölen hayvanlar demektir. Bu kavramlar belirli bir türü ya da cinsi işaret etmiyor genel olarak bütün hayvanların ortak ölüm yollarıyla alakalı işaretler veriyor. Herhangi bir işaret olmadığından bir başlık altında alıp şu hayvanıdır deyip incelemek bu söylediğimiz sebepten imkansızdır.

zamanda deniz yırtıcıları tarafından avlanan hayvanlarda canlı ele geçirilirse yenmesi caiz mübah olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

2. 7. MEYTE (الْمَيْتَةُ)

Konu başlığımız olan “meyte” (الْمَيْتَةُ) kelimesi bu formuyla Kur’an-ı Kerim’de beş yerde geçmektedir. Bunlardan üçü marife ikisi ise nekre olarak gelmektedir.

2. 7. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Bu kelime sözlükte ceset, leş ve islami usullere göre kesilmeyen hayvan demektir.⁵⁰⁰ Köken olarak “meyte” (الْمَيْتَةُ) kelimesi “meyyit” (مَيْت) kelimesinin müennesidir. Geniş bir ifadeyle anlamı, tabii ölü olma durumu, yani kesilmeden canı kendi kendine çıkan hayvan ya da normal bilinenin dışında herhangi bir nedenle kesilmeksizin ölen hayvan demektir.⁵⁰¹

İstılahta ise eti yenmesi helâl olduğu halde dinî usullere göre boğazlanmamış olan ölü hayvan anlamında bir fıkıh terimidir.⁵⁰² Kur’an-ı Kerim’de meyte türleri açık açık sayılmaktadır.

2. 7. 2. Meyte Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

Bir önceki konuda işlediğimiz Mâide 3. Âyet bu konunun da temel bileşenini oluşturmaktadır. **مُتَمِّتٌ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ** “Ölmüş hayvan, size haram kılındı.”⁵⁰³ Allah (cc) bu âyette nelerin meyte sınıfına dahil olduğunu apaçık bir şekilde saymaktadır.

Yine Bakara 173’te haram kılınmış olan şeyler sayılıyor. **إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ** “Allah (cc), size ancak leş ve diğerlerini haram kıldı.”⁵⁰⁴

Âyette geçmekte olan “ölü hayvandan kasıt kesilmesi gerekirken kesilmeden kendi kendine veya dini usullere göre boğazlama yerine geçmeyecek başka bir sebeple ölen herhangi ölü bir hayvan demektir.”⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîd*, s. 161, Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 374.

⁵⁰¹ Lugat (معجم عربي عربي), *Arapca- Arapca*, http://www.almaany.com/ar/dict/ar_المَيْتَةُ erişim; (30).

Nisan. 2018), ayrıca bk. El- İsfahani, *Müfredâtu Elfâzi'l Kur'an*, s. 1021.

⁵⁰² Mehmet, Şener, “Hayvan”, *DİA*, c. 17, s. 95, bk. “Meyte”, c. 29; s. 511.

⁵⁰³ Mâide, 5/3.

⁵⁰⁴ Bakara, 2/ 173.

⁵⁰⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, s. 486.

Gelen âyeti kerimede Allah (cc) Mekkeli Müşriklerin kendi kendilerine koyup uyguladıkları bir yalanı ve cahiliye âdetininin yanlışlığını söylüyor. **وَأَنْ يَكُونَ مِثْقَلُ ذَرَّةٍ مِنْهُمْ** “Eğer ölü olursa o vakit onda hepsi ortaktırlar.”⁵⁰⁶ Devamında nelerin haram kılındığını anlatan diğer âyeti kerime geliyor: **فُلٌ لَا آجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مِثْقَلُ ذَرَّةٍ مِنْ شَرِكَاءِ** “De ki: “Bana vahyolunan Kur’an’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, yani ölmüş hayvan vd. den başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum.”⁵⁰⁷

Konunun son âyeti ise: **إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمِمَّا أَهْلًا لِعَٰلَمٍ لَّغَيْرِ اللَّهِ بِهٖ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ** “Allah (cc) size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah (cc)’den başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama kim mecbur kalır da istismar etmeden ve zaruret ölçüsünü aşmadan yemek zorunda kalırsa bilsin ki şüphesiz Allah (cc) çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁵⁰⁸ âyetidir.

2. 7. 3. Meyte Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Genel olarak baktığımızda “meyte“ nin âyeti kerimelerde haram kılınanlar arasında ilk sırada yer almakta olduğunu görüyoruz. Kendi kendine ölmüş bir hayvanın insan sağlığı açısından zararlı olduğu, yenilmesinin insanları hasta edebileceği diğer taraftan iştah ve lezzet açısından da insanın midesinin kabul etmeyeceği, tiksineceği açıktır.

Allah (cc) yarattığı hayvanları çok iyi tanıdığından, bu şekilde ölen hayvanın vücudunda bulaşıcı ve zararlı mikrop bulunma olasılığı çok yüksektir. Diğer taraftan bilimsel veriler de bugün bu sonucu doğrular vaziyettedir, İşte bu sebeplerle böyle etlerin sağlık açısından zararlı olmasından ve temiz olmamasından dolayı Allah (cc) tarafından haram kılınmıştır. Bunda hem insanın sağlığını koruma vardır, hem de tiksineceği bir tedbir vardır. Allah (cc) ne kadarda yücedir.

2. 8. HEDY (الْهَدْيِ)

Bu kavram Kur’an-ı Kerim’de 4 âyette 6 sefer marife olarak geçmektedir.

⁵⁰⁶ En’âm, 6/139.

⁵⁰⁷ En’âm, 6/ 145.

⁵⁰⁸ Nahl, 16/115.

2. 8. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Köken olarak “hedy“ (الهدْي) kelimesi “hedâ“ (هَدَى) fiilinden mastar bir kelimedir. “hedâ“ (هَدَى) fiili de yol göstermek, ödüllendirmek, doğruya iletmek ve hediye vermek gibi anlamlara gelmektedir. Kesildikten sonra etleri dağıtılmak üzere kabeye gönderilen ehil hayvan cinsinden olan kurbandır.⁵⁰⁹ İsfahani ise evi göstermeye yarayan bir söz olduğunu, Ahfeşten rivayetle tekilinin “hediye“ (هَدِيَّة), müennesinin “hedy“ (هَدْي) şeklinde geldiğini kaydeder.⁵¹⁰ Terim olarak “hedy“ Hac ve umre yapan kişilerin Harem sınırları içinde kestikleri kurbanı verilen özel bir tabirdir.⁵¹¹

“Hedy” kelimesi, bir fıkıh terimi olarak hac ve umre esnasında Harem Bölgesinde kesilen kurbanlık hayvanlara denilmektedir. Hac ve umre olmaksızın kurban bayramı nedeniyle kesilen kurbanı ise udhiyye denilmektedir. Hedy, Kur’ân-ı Kerîm’de bu terim anlamıyla beş yerde geçer. Bu kavram deve, sığır gibi büyükbaş hayvanlardan olunca “bedene”, koyun ve keçi cinsinden küçük baş olduğunda “dem” adını alır. Hedy kurbanı fıkhen nâfile ve vâcip olarak iki sınıfa ayrılır. Nâfile hedy, hac ya da umre yapmak niyetiyle Mekke’ye giden kişinin zaruri olarak kurban kesmesini üzerine vâcip kılacak herhangi bir mecburiyeti yokken sırf Allah (cc)’ın rızasını kazanmak için kestiği kurbandır. Vâcip olan hedy ise iki çeşittir. Birincisi, adak adaması nedeniyle kişinin zimmetinde kesilmesi borç olarak mükellefiyet doğuran hedydir. İkincisi ise, temettû veya kırân haccı yapmakta olan hacıların kesmek zorunda oldukları şükür kurbanı ile hac ve umrenin vâciplerinden herhangi birinin yerine getirilmemesi veya ihramlı iken yasaklarına uyulmaması durumunda kesilen ceza kurbanıdır. Bu şükür hedyini kesemeyenler üç günü hac esnasında, yedi gününü de hacdan döndükten sonra memleketlerinde olmak üzere toplam on gün oruç tutarlar. İhram yasaklarından dolayı gereken ceza kurbanı ise yapılan hatanın, çiğnenen yasağın türüne göre bedene veya dem olmak üzere farklılık arzeder.⁵¹²

⁵⁰⁹ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 1345, Lugat (معجم عربي عربي), *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/> erişim; (30. Nisan. 2018).

⁵¹⁰ El- İsfahani, *Müfredâtü Elfâzi'l Kur'an*, s. 1111.

⁵¹¹ Salim, Ögüt, “Hedy”, DİA, c. 17, s. 156.

⁵¹² Salim, Ögüt, “Hedy”, DİA, c. 17; s. 156, bk. (el-Bakara 2/196; el-Mâide 5/2, 95, 97; el-Feth 48/25) hadislerde de sıkça kullanılmıştır (bk. Wensinck, el-Mu’cem, “hedy” md.), (Dârimî, “Menâsik”, 34; Buhârî, “Îlac”, 121-122; İbn Mâce, “Menâsik”, 84), (bk. Bedene; Dem; Fidy)

2. 8. 2. Hedy Kelimesinin Kur'an'da Kullanılışı:

“Hedy” kelimesinin geçtiği ilk âyet hac menasikiyle ilgili gelen âyettir.

وَأَمَّا الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَخْلِفُوا رُؤُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِآيَةٍ أُذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ
“Hacçı da, umreyi de Allah (cc) için tamamlayın. Eğer düşman, hastalık vb. nedenlerle engellenmiş olup ihsarlı duruma düşerseniz artık size kolay gelen bir kurban gönderin. Bu kurban, mahalline, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur da tıraş olmak zorunda kalırsa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser.”⁵¹³

“Âyette, “Engellenirseniz yani ihsarlı duruma düşerseniz kolayınıza gelen bir kurban gönderin” denilmektedir. Burada ifade edilen engelden kastın alimlerin çoğunluğuna göre, hac yapma imkânı kalmayıp ortadan kalkması veya tehlikeye düşmesine sebep bir durumdur. Bu hastalık gibi içsel (kişisel) etkenler olabileceği gibi yol emniyetinin ortadan kalkması, düşman tehlikesi vb. gibi dış olumsuzluklar da olabilir.

Âyette zikredilen “mahal” kelimesinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda âyetin uygulamasıyla alakalı iki farklı görüş ileri sürülmüştür: Kelimeyi “mekân” anlamına geldiğini savunan Ebû Hanîfe gibi bazı âlimlerin görüşüne göre bu âyette bahse konu edilen hedy kurbanının kesim yeri Harem’dir dolayısıyla hacca gitmesine engel çıkanlar, tıpkı Rasulullah (sav)’ın yaptığı gibi bir kurban alıp Harem’e gönderirler ve kurbanlarının kesim haberi gelinceye kadar ihramdan çıkmazlar. Diğer görüş ise “Mahil” kelimesini ismi zaman olarak kabul eden İmam Şâfiî ve talebelerine göre kurban kesme yeri mahalli engellenenlerin o anki buldukları yerdir, bundan dolayı kurbanlarını Harem’e göndermelerine hacet yoktur; bu nedenle şafilere ihsar kurbanlarını buldukları yerde keser, bu şekilde ihramdan çıkarlar.”⁵¹⁴

Sonra Mâide Sûresi’ndeki âyeti kerimelerle “hedy” konusu açıklanmaya devam ediliyor: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشُّهُرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آيَةَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَتَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَرِضْوَانًا

⁵¹³ Bakara, 2/196.

⁵¹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir* c. 2, s. 224, bk., Karaman, vğd., *Kur'an Yolu*, c. 1, s. 303-309.

kurbanına, bu kurbanlıklara takılmış olan gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenlere sakın olaki saygısızlık etmeyin.⁵¹⁵ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَبًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ مِنْكُمْ مُتَعَبًا إِنَّ اللَّهَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

Kim ihramlı iken o haram kılınanı kasten öldürürse kendisine öldürdüğüünün dengi bir ceza vardır. Bu ceza, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği Kâ'be'ye hediye olarak gönderilen kurbanlık bir hayvandır veya yoksulları yedirmek suretiyle keffaret ödemektir yahut onun dengi oruç tutmaktır. Bu ceza yaptığı işin kötü sonucunu kavrayıp tatması içindir.⁵¹⁶ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَلِكَ

Allah (cc) Ka'be'yi, o haram evi, haram ayı ve hac kurbanını ve bu kurbanlara takılmış gerdanlıkları insanların hayatları için fayda sebebi kıldı. Bunlar, göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah (cc)'nün bildiğini ve Allah (cc)'nün tabiki de her şeyi hakkıyla bilmekte olduğunu bilmeniz içindir.⁵¹⁷

Son olarakda ihsarlı olduğunda nasıl hareket edileceğini, “hedy” kurbanının kabeye gönderilmesini ve bu engellemeden müslümanlara fayda olacağı Allah (cc) tarafından bildiriliyor: هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيِ مَعْكُومًا أَنْ يَنْبَغَ حِجَّةٌ

Onlar, inkar edenler ve sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır.⁵¹⁸

2. 8. 3. Hedy Kelimesinin Kur'an'da Kullanılış Amacı:

Kur'an'da zikredilmekte olan “hedy” kelimesinin geçmekte olduğu âyeti kerimelerin hac ve umre ibadeti ile ilgili menasikten bahsettiği görülmektedir. Yerine getirilmesi gereken bu ibadet bazen hac ve umrede işlenen herhangi bir yasağın ihlal edilmesinden dolayı ceza olarak kesilen ya da hac ibadetini eksiksiz bir şekilde salimen yerine getirilmesinden dolayı şükür göstergesi olarak kesilmesi istenilen kurbanla ilgili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Kur'an'da bu adla anılan hedy kurbanının büyüğü de küçüğü de aynı adla anılmaktadır. Bu ibadetle ilgili detaylar verilmektedir. Ayrıca “hedy” kelimesiyle anlatılan bu durum hac ve umre ibadetine bağımlı yapılmakta olan

⁵¹⁵ Mâide, 5/ 2.

⁵¹⁶ Mâide, 5/95.

⁵¹⁷ Mâide, 5/97.

⁵¹⁸ Fetih, 48/25.

bir başka ibadet türüdür. Hedy olarak kesilen hayvan da tek bir hayvan olmayıp o ibadet için kesilen bütün hayvanları içine almaktadır

2. 9. KURBÂN (قربان)

Konu edindiğimiz “kurbân“ (قربان) kelimesi bu formuyla üç âyette, kurban anlamına gelen “nezir“ (نذر) kelimesi de dört yerde geçmektedir,⁵¹⁹ kurbanla ilgili diğer kelimeler; “bedene” (البَدَن) şeklinde bir yerde, “nüsük” (نُسُك) şeklinde bir yerde, “zibh” (ذَبْح) şeklinde bir yerde ve son olarakta “nahr” (نَحْر) şeklinde bir yerde geçmektedir.

2. 9. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

Köken olarak “kurbân“ (قربان) kelimesi “garibe” (قَرِبَ) fiilinin mastarıdır. Sözlük anlamı adak, ayin olarak geçmektedir. Kesimi ya da ifasıyla Allah (cc)’ye yaklaşılacak belli hayvanlardır. Örfte ise boğazlanan “kurbân“ anlamında kullanılır olmuştur. Çoğulu ise “karâbîn“ (قَرَابِين) şeklindedir.

Bu konunun diğer bir kelimesi olan “nezir“ (نذر) “nezera” (نَذَرَ) fiilinden masdardır. Sözlük anlamı Allah(cc)’ye adanmış, adanan, adak, uyarıcı, haber verici, haberci, uyarı, ikaz, alarm gibi anlamlara gelmektedir. Anlam olarakda kişinin kendisi için zorunlu olmayan bir şeyi bir şeyin olması şartına bağlı olarak ya da sadece Allah (cc) rızası için ibadet cinsinden bir şeyi kendisine zorunlu kılmasıdır.

Bu konunun diğer bir kelimesi olan “bedene” (بَدَن) sözlükte vücut gövde anlamına gelmektedir, yalnız cüssenin büyüklüğüne bakılarak söylenirse “bedene“ rengine bakılarak söylenirse “cüsse” adı verilir. Buradan hareketle “büdñ” (البُدْن) kelimesi ise hacda kabeye adanan deveyi ifade eden “bedene” (بَدَنَة) kelimesinin çoğuludur.

Diğer kelitemiz olan “nüsük” (نُسُك) “nesîke” (نَسِيكَة) kelimesinin çoğuludur. Sözlükte dindarlık, dinin emirlerini ve yasaklarını gözeterek yaşama, zahit hayatı yaşama, inzivaya çekilme anlamlarına gelir. İstılahi olarak ise bu kelime özellikle hacda yapılan kurban ibadeti için kullanılır. Diğer kelime “zibh” (ذَبْح) kelimesi “zebaha” (ذَبَحَ) fiilinden masdardır ve anlam olarak boğazlamak, kesmek yada

⁵¹⁹ Bakara, 2/ 270; insan, 76 / 7) bk. Hac, 22 / 29.

hayvanların boğazını yarmaktır. “zibh” (ذبح) de kesilen boğazlanan hayvan anlamındadır.⁵²⁰ Son kelitemiz olan “nahr” kelimesi sözlükte boğazını kesme, boğazlama, kurban olarak kesmek anlamına gelmektedir.

“Kurban, ibadet kastıyla hayvan kesimi veya bu amaçla kesilen hayvandır. İstilahî olarak tarif edilirse Allah (cc)’ye yakınlık sağlamak için ibadet amacıyla belirli bir vakitte belirli şartlara sahip ehli cinslerden hayvanları kesmeyi ve bu maksatla kesilen hayvana denir. İslami literatürde ibadet maksadıyla kesilen hayvana udhiyye etini yemek için kesilen hayvana ise zebiha denilmektedir. “Udhiyye” diye adlandırılması, hayvanın kurban bayramında sabahın ilk kuşluk yani duha vakti kesilmekte oluşuyla açıklanmaktadır. “İbadet” anlamına gelen nesike, nüsük ve mensek kelimeleride özelde kurban ibadetini ifade etmektedir. Hac ve umrede kesilmekte olan kurbanların ise esas itibarıyla “sevkedilip götürülen, sunulan şey” anlamında hedy veya kesilen hayvanın büyük ya da küçük olmasına göre bedene ve dem şeklinde daha özel isimlerle adlandırılmaktadır. Yeni doğan çocuk için adet olarak kesilen kurbanı da çocuğun başının arkasındaki saçın adından hareketle akika adı verilmektedir.”⁵²¹

2. 9. 2. Kurban Kelimesinin Kur’an’da Kullanılışı:

Kurban anlamına gelen kelimelerimizin geçtiği âyeti kerimleri inceleyelim...

الذين قالوا ان الله عهد الينا الا نؤمن لرسول حتى ياتينا بقربان تأكله النار قل قد جاءكم رسل من قبلي بالبينات وبالذي قلتم فلم قتلتموهم ان كنتم صادقين “Onlar, Allah (cc) bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmediği hiçbir peygambere inanmamamızı emretti“ dediler. De ki “Benden önce size nice peygamberler apaçık delilleri ve sizin istediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, niçin onları öldürdünüz?”⁵²²

Bu âyetin sebab-i nüzülüyle alakalı şu hadise nakledilmektedir: “Medine’de yaşayan yahudilerden bir grup yahudi Hz. Peygamber (sav)’e gelerek, “Ey Muhammed! (as) Sen peygamber olarak gönderildiğini ve sana Allah (cc) tarafından

⁵²⁰ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîd*, s. 123, 481, 1179, 955, 217, El- İsfahani, *Müfredâtu Elfâzi'l Kur'an*, A. Gümüç, M. Yolcu, (Çev.), s. 127, 396, 835, 1052, 1045, Mutcalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, s. 44, 291, 638, 867, 873, 882, *Lugat (معجم عربي عربي)*, *Arapça- Arapça*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar>, erişim; (30. Nisan. 2018), ayrıca bk. .

⁵²¹ Ali, Bardakoğlu, “Kurban”, *DİA*, c. 26, s. 433-435.

⁵²² Âl-i İmrân, 3/183.

bir kitap verildiğini iddia ediyorsun. Oysa Allah (cc) bizden, ateşin yakıp kül edeceği bir kurban getirinceyedek hiçbir peygambere inanmamamız konusunda söz aldı. Eğer sen bize böyle bir mûcize getirirsen seni tasdik ederiz, yoksa etmeyiz.” demeleridir. Bilindiği gibi bu kavme daha önce onlara Zekerıyyâ (as) ve Yahyâ (as) gibi pekçok peygamber, diğer mûcizelerin yanısıra onların istediği bu türden mûcizeyi de getirmişlerdi; bunlara rağmen bunların sapkın ataları o peygamberleri yalanlamışlar sonunda da peygamberlerini katletmişlerdir.”⁵²³

Söz konusu âyetle ilgili diğer rivayette: “Önceki ümmetlerde bir kişi, niyet eder tasaddukta bulunurdu, eğer sadakası kabul edilirse, Allah (cc) gökten bir ateş gönderir onun sadakasını yakardı. Bu durumun da o kişinin, iddiasında haklılığını gösterirdi. Bu durumu Tevrat üzerinden bilen Yahudiler, bu âyette zikredildiği üzere, Resulullah (sav)’den böyle benzer bir mucize istemişlerdi. Âyet bu şekilde gelen mucizeler olduğunu, ancak buna rağmen kendilerinin tasdik etmediklerini, sonunda da olayın sonucuna katlanılması gerektiğini vurgulamaktadır.”⁵²⁴

Görüldüğü üzere kurbanın yahudilerde de var olduğu, hatta mûcize nişanesi olduğu bu âyetle kanıtlanıyor. Gelen âyette kurban hadisesinin Hz. Adem’den bu yana var olduğunu bize kanıtlıyor. Bu âyette o kıssadan bir kesit olarak karşımıza çıkıyor.

“(Ey Muhammed!) Onlara, Adem (as)’ın iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, “Andolsun seni mutlaka öldüreceğim“ demişti. Öteki, “Allah ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder“ demişti.”⁵²⁵

Âyette Hz. Adem’ in iki oğlunun Allah (cc)’ye kurban sundukları, birinin kurbanının kabul edildiği, ancak samimi bir kalb ile yapılan ibadetlerin kabul edildiği dolayısıyla bu ibadetdeki samimiyete ve huşuya vurgu yapılmaktadır.⁵²⁶

⁵²³ Râzî, *Tefsiri Kebir*, c. 9, s. 121, İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir* c. 4. s. 186), ayrıca bk. Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. 1, s. 727-728,

⁵²⁴ Et-Taberi, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, c. 2, s. 415.

⁵²⁵ Mâide, 5/ 27.

⁵²⁶ İbn Kesîr, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, c. 3, s. 76, Karaman, vdğ., *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. 2, s. 251-254, bk. Âl-i İmrân, 3/183, “ Rivayete göre Âdem (as)’ın oğulları Hâbil ile Kabil arasında bir meseleden ihtilâf çıktığını, babaları onlara her ikisinin de Allah (cc)’ye kurban sunmaları gerektiğini, hangisinin kurbanı kabul edilirse meselede onun haklı olduğu Allah (cc) tarafından bildirilmiş olacağını söylediğini, o zaman gökten gelen bir ateş kurbanı yakıyor, buda kurbanın kabul edildiğini gösteriyordu, onların sunduğu kurbanlardan Hâbil’inin kabul edildiğini ve bunun üzerine hasedi birde kıskançlığı

Kurban kelimesinin geçtiği diğer âyeti kerime: فَلَوْلَا نَصْرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا ءِالِهَةً ۚ بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

edindikleri ilahlar kendilerine kurtarsaydı ya!? Hayır aksine onları yüzüstü bırakarak uzaklaşp kayboldular. Bu onların yalanı ve uydurmakta oldukları iftiralarıdır.⁵²⁷ âyetidir.

Zaten müşrikler: “Biz onlara ancak bizi Allah (cc)’ye daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz. Bunlar Allah (cc) indinde bizim şefaathçilerimizdir.” diyorlardı Allah (cc)’de bu durumu sual ediyor, tanrılarının onları bırakıp kaybolup gittiklerini, neticede bu onlar için büyük bir hayal kırıklığıdır, bu aynı zamanda o kafirlerin iftiralarıdır, sonucun ise uydurdıkları iftiranın neticesi olduğu vurgulanmaktadır.⁵²⁸

Görüldüğü üzere burada kurban kelimesi ibadet anlamında değil yakınlık anlamında kullanılmakta inanmayanların Allah (cc)’nün yerine ilah edindikleri ilahlarına yaklaşımlarını ve bu ilah edinilen varlıkların aciz olduğu yani kendilerinin yardıma muhtaç olduğu vurgulanıyor. Bir de aşağılama söz konusu Allah (cc) bu iman etmeyen kavmi aynı zamanda bu şekilde cevap veremez hale getiriyor.

Nezir kelimesiyle ilgil âyetler... وَمَا أَتَقْتُمُ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذْرٍ مِنْ نَدْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهَا وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ

“Allah (cc) yolunda her ne harcar veya her ne adarsanız, şüphesiz Allah onu bilir. Zulmedenlerin yardımcıları da yoktur.”⁵²⁹ إِذْ قَالَتْ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Hani, İmran’ın karısı, “Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et. Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin.” demişti.⁵³⁰

---

yüzünden bu durumu kabullenemeyen Kabil’in kardeşini öldürdüğünü, Hâbil: “Allah (cc) ancak hakiki anlamda muttakilerin kurbanını kabul eder!” şeklindeki ifadesiyle, öz kardeşinin takvâ sahibi olmadığına, kurbanının bu sebeple kabul edilmediğine vurguladığını beyan etmektedir. Devamında hiç şüphe yok ki kabul veya reddetmenin tamamen Allah (cc)’nün büyük iradesine bağlı olduğunu, Allah (cc) insanlar arasından takvâ ve ihlâs sahibi olmayanların amelini kabul etmeyeceğini bildirdiğini, kıssa âyetlerinin akışından öyle anlaşılıyor ki beslediği kin sebebiyle kurbanı kabul edilmeyen Kabil’in kardeşini öldürmeyi önceden çoktan aklına koymuş fakat bu niyetini gizlediğini açığa vurmadığını dile getirmektedir.”

⁵²⁷ Ahkâf, 46/ 28.

⁵²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.7, s. 117, bk.(Zümer, 39/3), (Yunus, 10/18).

⁵²⁹ Bakara, 2/270.

⁵³⁰ Âl-i İmrân, 3/ 35.

Görüldüğü üzere bu âyette de mabede adanılan bir insandan, Hz. Meryem'den bahsedilmektedir.⁵³¹ فَكَلِمَٰةٍ وَّاشْرَٰبِي وَفَرِي عَيْنَا فِيمَا فَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقَوْلِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنِ أَكَلِمَٰةٍ الْيَوْمَ أَنسِيَا
“Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini göreceksin, Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım“ de.⁵³² ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ
“Sonra kirlerinden temizlensinler, adaklarını ifa edip yerine getirsinler ve Beyt-i Atik olan Kâbe'yi tavaf etsinler.”⁵³³

Söz konusu âyetlerde adanan şeylerle, adağın yerine getirilmesi gerektiği üzerinde durulmakta, Hz. Meryem'in de adanmış olduğu belirtilmektedir.

“Büdn” kelimesinin geçtiği âyetler: وَأَلْبُدُّ جَعَلْنَاكَ لَكُم مِّنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا الْقَانِيعَ وَالْمُعْتَصِرَ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاكُمْ لَكُم لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ لَنْ نَبَالَ اللَّهُ لَوْمَهَا وَلَا دِمَاؤَهَا وَلَكِنْ نَبَالَ التَّمْوَى
“Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizler için Allah (cc)'nün dininin nişanelerinden yaptık. Sizin için onlarda hayır vardır. Kurban edeceğinizde onlar saf saf sıralanmış bir vaziyette dururken üzerlerine Allah (cc)'nün adını anın. Yanları üzerlerine yere düşüp canları çıktığında onlardan siz de yeyin, hayasından istemeyen fakire de isteyerek halini anlatan fakire de yedirin. Şükredesiniz diye onları böylece sizin istifadenize verdik. Onların ne etleri nede kanları asla Allah (cc)'ye ulaşmaz. Fakat ona sizin takvanız, yani Allah (cc)'ye karşı gelmekten çekinmeniz ulaşır. Böylece o hayvanları sizin istifadenize sundu ki, size

⁵³¹ et-Taberi, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, c. 2, s. 246-247, Taberi tefsirinde burada: “ Muhammed b. İshak'tan bir rivayeti naklediyor: “Zekeriyya ile İmranın, iki kız kardeş ile evli dolayısıyla bacanak olduklarını, bu kız kardeşlerden birinin, Zekeriyya (as)'ın oğlu Yahya (as)'ın anası olduğunu, diğer kız kardeşin ise İmranın kızı Meryem'in anası olduğunu, (Yani, Yahya ile Meryem kuzendiler.) kız kardeş Hanne'nin, ihtiyarlayıncaya kadar çocuğu olmadığını, O'nun, Allah (cc) tealanın seçkin yaptığı bir aileden geldiğini, Hanne'nin bir gün, bir ağacın gölgesinde oturuyorken bir kuşun, yavrularını beslemesinden etkilenerek kendisinin de çocuğu olmasını arzuladığını, Allah (cc)'ye, kendisinde çocuğunun olması için yalvardığını ve bu duadan sonra Meryeme hamile kaldığını, bu hamileliği esnasında kocası İmran'ın vefat ettiğini, kocasından sonra Hanne'nin hamile olduğu çocuğu Allah (cc)'ye adadığını, bunun anlamı da şuydu; adanan çocuk Mabede vakfedilmiş oluyordu, artık o çocuk yaşamında sadece Allah (cc)'ye ibadet ediyor ve ondan dünyevi bir fayda bir iş beklenmiyordu şeklinde ifade etmektedir.

Âyette zikredilen ve “Sadece sana hizmet etmek üzere” diye cevriyen ifadedeki kastın, dünyevi herhangi bir uğraşdan uzak, sadece hürr Allah (cc)'ye ibadete tahsis edilmiş demek olduğunu, bazı alimlerin bu ifadedeki maksadın, adanan çocuğun Havra ve Kilise'ye hizmete tahsis edilmesi olduğunu söylediğini, durumu böyle olan kimsenin, dünya işlerinden elini çektiğinden “muharrar” “Hürriyetine kavuşturulmuş” mânâsına gelmekte olan bu vasfın verildiğini ifade etmektedir.”

⁵³² Meryem, 19/ 26.

⁵³³ Hac, 22/29.

doğru yolu göstermesi nedeniyle Allah (cc)'yü büyük bilip tanıyasınız. O halde iyilik yapanları müjdele.⁵³⁴ Hac Suresi âyetleridir.

Bu âyette geçen “büdn“ kelimesi Arap dilinde “iri yapılı” anlamına gelmektedir, bu sebeple kelime özellikle “develer”i anlatmada kullanılmaktadır, ancak bunun yanında sığır cinsini de kapsayan bir biçimde de kullanıldığını, genel olarak bu kullanımın daha sonraları bütün büyük başları ifade etmede kullanıldığı beyan edilmektedir.⁵³⁵

Âyette kurbanın Allah (cc) adı anılarak kesilmesini, kesildikten sonra yanları üzere yere düştüklerinde, Onlardan siz de yeyin, Kani‘ olana, yani istemeden ve ısrar etmeden, kendisine ne verilirse ondan razı olan, Mu’terr‘ olana, yani halini söyleyip isteyen ve devamlı olarak gidip gelip isteyene de yedirin, O Allah (cc)’nün verdiklerine şükretmeniz için sizden iri yapılı olmalarına rağmen onları iteatkar bir şekilde insanların emrine verdiği vurgulanmaktadır.⁵³⁶

Diğer taraftan “Kurban olarak bir deveyi yedi kişi, dinen sığırlar da bedene cinsinden sayıldığından bir sığırı da yedi kişi ortak kesebilir. Develer ayakta duruyorken ön ayaklarından biri bağlanır gerdanından boğazlanır bu kesim şekline nahır adı verilir. Bunun yanında çene altından da kesilebilir bu da caizdir. Sığır türleri ile keçi ve koyun türleri ise yere yatırılıp üç ayağı bağlanarak kesilir. Bu kesim şekline de zebih denilir. Kesim esnasında “bismillahi Allahüekber” söylenilerek kesilir.⁵³⁷

Bu gelen âyette de ibadet ve bu kurban konusunun teslimiyeti ile ilgili boyun eğme söz konusudur. “De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah (cc) içindir.”⁵³⁸ Bu âyette geçmekte olan “nüsük“ kelimesi, kurban anlamına gelebildiği gibi, tüm diğer ibadet şekilleri anlamına da gelmektedir. Buradan hareketle genel olarak bütün ibadet şekillerine nüsük denmiştir. وَقَدَّيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ “Biz, o vakit İbrahim (as)’a büyük bir kurbanlık vererek kulumuz İsmail (as)’ı kurtardık.”⁵³⁹

⁵³⁴ Hac, 22/36-37.

⁵³⁵ Et-Taberî, *Câmi'ul Beyân fi Tefsir'il Kur'an* c. 17, s. 162-163; Râzî, *Tefsiri Kebir*, c. 23, s. 35.

⁵³⁶ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 4, s. 135, Razi, *Tefsir-i Kebir*, c. 23, s. 36.

⁵³⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.5, s. 489.

⁵³⁸ En'am, 6/162.

⁵³⁹ Sâffât, 37/107.

Bu âyette İbrahim (as)'a kurbanlık verilme hadisesinden bahsetmektedir. Hz. İbrahim (as)'a biricik oğlunun yerine kurban edilmek üzere büyük bir kurbanlık onun hayatına karşılık kurtuluş fidyesi olarak indirdik demektir.⁵⁴⁰

Aynı kelime diğer âyeti kerimede bir ineği kesmek şeklinde israil oğullarına yapılan bir emir olarak karşımıza çıkıyor. Yani bilinen anlamda kurban hadisesi olarak görünmüyor. “Hani o zaman Mûsâ kavmine, “Allah size bir sığır kurban etmenizi emrediyor“ demişti. Onlar da, “Sen bizimle alay mı ediyorsun?“ demişlerdi. Mûsâ, “Kendisini bilmez cahillerden olmaktan Allah (cc)'ye sığınırım“ demişti.⁵⁴¹

Kurban konumuzun son âyeti ise Kevser Sûresinin ikinci âyeti olan hanefilerin “Kurban kes“ olarak zanni delille kabul ettikleri Kur'an âyetidir: فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحِرْ “Öyleyse, Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.“⁵⁴²

Bu âyete geçmekte olan “nahır“ kelimesi belli ki “nhr” fiilinden türetilmedir. Bu “nahır” kelimesi de hem isim ve hem de masdar olarak iki kullanımı vardır. İsim olarak kullanılan nahır, göğsün boyun tarafına yakın gelen boğaz çukuru ya da gerdanlık yerine denilir, masdar olan nahır kelimesi ise, Rağıb ve diğer dil alimlerinin görüşüne göre esasen tam nahre isabet ettirmek, vurmak yada dokunmak veyahut boğaz çukuruna bıçak sokarak nahre rastlamak anlamlarına gelmektedir. Bu da devenin kesim şekli olduğundan kurban anlamı çıkarılmaktadır, bunun için, “namaz kıl, kurban kes demek Kurban Bayramı yap” şeklinde de anlaşılabilir. Fakat burada “venhar” ve kurban kes emrinin nesnesi olan mefulü zikredilmemiş, hangi şeyin kurban edileceğinin belirtilmediğinden Allah (cc) için ibadet olmak üzere bir kurbanın kanı akıtmak suretiyle fiilin kendisi yerine getirilmiş olmaktadır.⁵⁴³

⁵⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.6, s. 444, Deniliyor ki, İbrahim (a.s.) bir oğlu olursa, Allah yolunda kurban edeceğini adamıştı. Sonra unutmuş, rüya bunu hatırlatmıştı. Onun için nida olduğu zaman rüya gerçekleştirilmiş olmakla beraber adak yerini bulmamış olduğundan bu fide onu böyle hüküm değiştirmek suretiyle tamamlamış ve ayrıca bir nimet olmuştur. Diğer bir husussa acaba o büyük kurbanlık neydi ve büyüklüğü nekadardı? Ekseri alimler cennetten gelme, beyaz renkli ve başka bir rivayette de alaca ve a'yen, gözleri iri bir koçdu demişlerdir, bu son görüşün yahudilerinkine daha uygun olduğunu beyan etmektedir. Diğer bir durum ise buradan hareketle İmam-ı Azam'ın: Çocuğunu kurban olarak kesmeyi adayan kişiye bir koyun kesmesi vacib olur şeklinde bir çıkarım olarak kıyaslamıştır.

⁵⁴¹ Bakara, 2/67.

⁵⁴² Kevser, 108/2.

⁵⁴³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.9, s. 530, bk. (Hacc, 22/36)

2. 9. 3 Kurban Kelimesinin Kur’anda Kullanılış Amacı:

Kurban kelimesinin geçtiği âyetlere baktığımızda kurbanın hükmü konusunda bir tartışmayla karşı karşıya olduğumuzu görmekteyiz. Âyeti kerimelerde önceki ümmetlerden ve uygulamalardan örnek verilerek yapılaş şekilleriyle birlikte bu kadar detaylı olarak anlatılmakta olan bir ibadetin neden Allah (cc) teâla tarafından farz bir ibadet olarak direk emredilmemiş olması dikkate şayan bir durumdur. Bu durumun başka hikmetleri olsa gerektir.⁵⁴⁴

Buraya kadar anlattıklarımızdan hareketle Peygamber Efendimiz (sav) hicretin ikinci yılından itibaren kurban bayram günlerinde kurban kesmeye başlamıştır. Bundan öncede peygamberimiz Mekke döneminde zaman zaman kurban kesmiştir. İslamın kurumsallaşması devam eddikçe ahkâm âyetleri dini hayatı düzenledikçe kurban ibadeti de şekillenmiştir. Demek oluyor ki kurban ibadeti bu anlamıyla belirtilen tarihte Hz. Peygambere emredilmiştir. Şu da bir gerçektir; Kurban, İslamda sadece udhiyye olarak bilinen ve kurban bayram günlerinde kesilen hayvandan ibaret değildir. Akika, Adak (Nezir), Hedy (dem ve bedene) ve Udhiyye türlerinden sadece birisidir kurban. Bu anlamda Kur’an’da diğer türler daha net anlatılmış ve detaylandırılmıştır. Diğer taraftan eğer bu ibadet Allah (cc) tarafından kesin bir delille ve kati surette emredilmiş olsaydı bir çok müslüman bu ibadeti yapmakta zorlanacak ve güç yetiremeyecekti. Allah Taala’nın belki de böyle kapalı bırakmasının bir hikmetide bu olsa gerektir.

Bir başka açıdan bakılacak olursa bugün bile hala bu ibadetin hükmü konusunda tartışmalar devam etmekte bazı alimlerimiz bunun Kur’an’da çokça üzerinde durulmasından, bizim de yukarıda incelediğimiz âyetler üzerinden farz

---

⁵⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.9, s. 531, İşte bu konuda Elmalılı tefsirinde: “Resulullah (sav)’in Mekke’de iken kurban bayram günlerinde de ve onun haricinde de kurbanlar kestigiinden, bunun yanında Kurban’ı keserken kuşluk namazı ya da bilhassa şükür namazı da kıldığını belirtmektedir. Sonra da Medine döneminde ümmet için Zilhicce’nin onunda Kurban Bayramı namazının ve Kurban’ın emredildiğini, ancak müslümanlar için bu namaz ve Kurban’ın hükmü doğrudan doğruya bu âyetle değil, Medine’de Peygamber (sav)’in emir ve sünnetiyle sübut olduğunu, yani Peygamber (sav)’e uymanın Kur’ana göre vacib oluşundan hareketle ona olan “kurban kes” emriyle kurban kesmenin vacib oluşuna delil alınabileceğini, Peygamber (sav)’in “Üç şey benim üzerime farz kılındı, bunlar; Duha kuşluk namazı, Udhiyye kurbanı, Vitir namazıdır.” dediğini, buradan zanni yani şüpheli delil ile sabit anlamında vacib de kabul edilebileceği beyan edilmektedir. Nihayet bu anlam ile Vitirvacip yada ameli farzdır denilebileceğini ve Bayram Namazı’nın ve Kurban ibadetinin de böyle bir hükmü olduğunu, “Hidaye” ve diğer fıkıh kaynaklarında kurbanı dair şu hadislerle de delil gösterildiğini, İmam Ahmed ve İbnü Mâce’nin tahric ettiği rivayetleri üzere “Maldan bir genişliğe sahip olup da Kurban kesmeyen kimse bizim camimize yaklaşmasın.” Bir diğeri ise: “Udhiyye Kurbanı’nı kesiniz, çünkü o babanız İbrahim (as)’in sünnetidir.” Emriyle uygulamaya dönüştürüldüğünü ifade etmektedir.

olduğu görüşünü savunanlarda bulunmaktadır. Ancak geleneğe baktığımızda hanefiler harici üç fıkıh mezhebi ile alimlerin kâhir ekseriyeti hüküm olarak sünnet olduğu görüşündedirler. Uygulamada yani realiteye baktığımızda ise müslümanlar bu ibadetin hükmünden ziyade ekonomik olarak kendilerini rahat hissettiklerinde kurban ibadetini yerine getirme gayreti içerisinde olduklarını görmekteyiz. Hükmiyetinden çok yapabilme selahiyetini göz önünde bulundurmaktalar. Mü'minler teslimiyetlerinin bir göstergesi olarak canı gönülden kurban ibadetini yerine getirmeye çalışmaktalar.

2. 10. CEVÂRİH ve MÜKELLEBÎN (المجوارح) و (مكلبين)

“Cevârih” (المجوارح) ve “mükellebîn” kelimeleri Kur'an'da tek bir yerde geçmektedir. O da Mâide Suresi dördüncü âyettedir.

2. 10. 1. Sözlük ve Terim Anlamı:

“Cevârih” kelimesi “câriha” kelimesinin çoğuludur ve “cerh” kökünden türetilmiştir. “Cevârih” kelimesi “kevâsib” bir iş yapan, bir kazanım elde eden anlamındaki kelimeyle eş anlamlıdır. El, ayak ve ağız gibi, işlevsel görevi cerh, yarma ve parçalama, kesb yani kazanım ya da tutma olan organlara cevârih adı verilir. Bu tanımdan hareketle, av yakalayan dört ayaklı yırtıcı, vahşi hayvanlara ve aynı işi yapan yırtıcı kuşlara kevâsib ve cevârih nitelemesi yapılmıştır. Buna göre “Cevârih” kelimesi, azı dişleri veya pençesi olan dört ayaklı hayvanlar ile gagası olan bazı yırtıcı kuşlardır. Genel anlamda ise bütün parçalayıcı avcı hayvanlar hakkında cevârih kelimesiyle nitelenir.⁵⁴⁵

Diğer kavramımız “mükellebîn” (مكلبين) kelimesi köken olarak “kellebe” (كَلْبَة) fiil kökünden türemiş bir ismi mef'ul dür.⁵⁴⁶ Diğer bir görüşe göre ise “Mükellebîn” kelimesi, Arapça teklîb kökünden türemiş bir isim olup eğitilmiş köpekler anlamına gelmektedir. Köpek ve benzeri hayvanları eğitene kellâb adı verilir. Eş anlamlısı mükellib ise, avı yakalatmak üzere herhangi bir av hayvanını yetiştirip eğiten, hayvanı avı yakalamaya dadandırıp alıştıran, ona avcılığı öğreten kimse demektir. Bu

⁵⁴⁵ er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, c. 4, s. 291, el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. 6, s. 46, İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, c. 2, s. 157; Abdurrahman, Kasapoğlu, *Kur'an'da Koşullandırma Yoluyla Öğrenme -Hayvanların Koşullandırılması*, Md., F. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı, 11:1 (2006), s.47-75, bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazıt, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, s. 1575; Ateş, *Yüce Kur'an-ın Çağdaş Tefsiri*, c. 2, s. 464.

⁵⁴⁶ Firûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 215, Lugat (معجم عربي عربي), *Arapca- Arapca*, <http://www.almaany.com/ar/dict/ar,-مكلبين> erişim; (30. Nisan. 2018).

kelimenin köpek anlamındaki “kelb” kelimesinden türetilmesinin sebebi, hayvanlar içinde avcılık için eğitime işinin genellikle köpekler üzerinde yapılmasıdır.⁵⁴⁷ Arapça’da “kelibe” fiili kavram olarak bir şeye karşı hırslı olmak, şiddetli istek duymak anlamındadır.⁵⁴⁸ Köpeklerin karakterinde de bu özellikler mevcuttur.

Psikolojide şartlı koşullandırma yöntemiyle öğrenme olarak isimlendirilen bu konu, aslında insanoğlu tarafından çok eski tarihlerden bu yana bilinmektedir. Ancak bilimsel ve deneysel açıdan yirminci yüzyılın başından itibaren sistemli olarak incelenmeye başlanmıştır. Bu bilimsel alanın öncüleri ise Pavlov, Thorndike ve Skinner olmuşlardır. Yani bunlar akademik olarak bu konuyu incelemiş ve kayıt altına almışlardır. Yapılan deneyler özellikle köpek, kedi, güvercin vb. gibi hayvanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sadece bilimsel deney amaçlı değil, avcılıkta kullanmak, sirkte gösteri amaçlı hayvan yetiştirmek gibi pratik amaçlara yönelik de hayvanlar koşullandırılarak yetiştirilmiştir.⁵⁴⁹

Hayvanlardaki öğrenme becerisi, iki temel öğrenme yöntemiyle tarif edilir. Bunlar; klasik koşullanma ve edimsel koşullanma teorileridir. Hayvanların genellikle köpeklerin eğitiminde her iki eğitim yöntemi de kullanılır. Her iki yöntem temelde birbirinden farklı görünmekle birlikte aslında birbirine yakın kuram ve prensiplere göre öğrenmeyi sağlarlar.⁵⁵⁰ Birisinde cezadan kurtulma diğerinde ödülle kavuşma temel varsayımdır.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında şartlı tepki öğrenmesi ilk kez Pavlov tarafından laboratuvar ortamında deneysel olarak incelendiğinden bu öğrenme biçimine ilk olduğundan klasik koşullanma denilmiştir.⁵⁵¹ Buna karşılık diğer kuram ise; Skinner tarafından belirli bir edim ile koşullanma kuram olacak şekilde oluşturulmuştur. Edimsel koşullanma kuramı, canlının herhangi bir ödülle kavuşmak

---

⁵⁴⁷ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-Muhîd*, s. 132, Abdurrahman, Kasapoğlu, *Kur'an'da Koşullandırma Yoluyla Öğrenme -Hayvanların Koşullandırılması*, Md., F. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı, 11:1 (2006), s.47-75, ayrıca bk. Kelb isminin âyette öne çıkarılması, köpeğin diğer hayvanlara göre avcılıkta daha faydalı, bu alanda kullanımı daha yaygın ve daha çok tanınan bir hayvan olması yüzündendir. (Ebû Osman Amr İbn Bahr el-Câhîz, *Kitâbu'l-Hayevân*, Dâru İhyâi't Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1969, c. 2, s. 188).

⁵⁴⁸ İbn Manzûr, *Lîsânu'l-Arab*, c. 1, s. 724, bk. Kasapoğlu, a.g.e, s. 47-75.

⁵⁴⁹ Kasapoğlu, a.g.e, s. 47-75, bk., Graham Richards, *Psikolojiyi Yerli Yerine Oturtmak*, Çev. Süleyman Topal, Ali Yılmaz, Say Yayınları, İstanbul, 2003, s. 273-279

⁵⁵⁰ Kasapoğlu, a.g.e, s.47-75, James L. Gould, Carol Grant Gould, *Hayvan Zihni*, Çev. Deniz Yurtören, Ankara, 2001, s. 50.

⁵⁵¹ Kasapoğlu, a.g.e, s.47-75, bk. Frank J. Bruno, *Psikoloji Tarihine Giriş*, Çev. Nesrin Hisli, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1982, s. 77.

ya da belirli bir cezadan kurtulmak için gösterdiği tepkiyi öğrenmesi varsayımına dayanır. Daha başka bir ifadeyle koşullanmanın bu türü, organizmayı ödüle kavuşturan veya cezadan kurtaran bir davranışın edinilmesini öğrenmektir.⁵⁵²

2. 10. 2. Cevârih Ve Mükellebîn Kelimelerinin Kur'an'da Kullanılışı:

Kur'an-ı Kerim'de hayvanların eğitimi konusuna direk olarak yer verilmemektedir. Ancak konuyla ilgili âyette eğitilmiş hayvanların yakaladığı av hayvanlarının etinin yenilip yenilmeyeceği veya hangi koşullarda etlerinin yenileceği hususunu açıklarken hayvanların terbiyesine değinilmiştir.

Konunun tek âyeti: *بِسْمِ اللَّهِ مَاذَا أُجِلَ لَهُمْ فُلْ أَجَلَ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ*

“Ey Muhammed! Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: “Size tertemiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah (cc)’ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığımız avcı hayvanların yakaladığı avlar helâl kılındı. Onların sizin için avladıklarından yiyin. O hayvanları av için salarken üzerine Allah (cc)’nün adını anın yani besmele çekin. Allah (cc)’ye karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah (cc) hesabı çok çabuk görendir.”⁵⁵³ âyetidir.

Tefsir kaynaklarında âyetin nüzül sebebiyle alakalı olarak farklı rivayetler nakledilmektedir: “Adiy İbn Hatem’ in, Hz. Peygamber (sav)’e avcı köpeğiyle avlanıp avlanamayacağını sorması üzerine, Hz. Peygamber (sav), Köpeği avın peşine salma anında Allah (cc)’nün adını anmasını ve köpeğin avı yakalarken ya da ondan sonra bu avdan yememesi şartıyla avın yenilmesinin dinen bir mahsurunun olmadığını, bunun meşru olduğunu açıklamıştır.”⁵⁵⁴

Bu âyetteki cevârih kelimesi esasen bütün yırtıcı ve parçalayıcı hayvanlar için kullanılan bir kavramdır, ancak burada sadece avlanmak üzere eğitilmiş olan köpek, doğan ve benzeri yırtıcı ve yakalayıcı hayvanları anlatmak için zikredilmektedir, sözkonusu bu hayvanlar eğitildikleri takdirde yakaladıkları avı sahibine getirmekte

⁵⁵² Kasapoğlu, a.g.e. s. 47-75, bk. İ. Alev Arık, *Öğrenme Psikolojisine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s. 223; İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yayınevi, Ankara, 1996, s. 211; Ayhan Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 183.

⁵⁵³ Mâide, 5/4.

⁵⁵⁴ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. 2, s. 17-20, Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991, c. 6, s. 91, İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, (Çev. Mustafa Altunkalya ve Diğerleri), Ekin Yayınları, İstanbul, 1998, c. 7, s. 27, el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, c. 1, s. 373; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1991, c. 2, s. 465, Kasapoğlu, Abdurrahman, a.g.e. s. 47-75.

fazla hırpalamamaktadır. Bu yüzden bunlarla avlanmak meşrû görülmüştür. Eğitilmemiş avcı hayvanlar avı kendileri için yakaladıklarından hırpalayıp parçalamaktadırlar bu nedenle bunlarla avlanmak uygun görülmemiştir. Bu şekilde avlanmak maksatıyla eğitilmiş olan hayvanların beslenmeleri ve alınıp satılmaları helâl kabul edildiği gibi bunların avladıkları avların etleri de helâldir. Ancak avı yakaladıktan sonra parçalar ve etini yerse o zaman avcı hayvan avı kendisi için yakalamış olacağından böyle bir avın etinin helâl olmadığı ifade edilmektedir.⁵⁵⁵

Köpek ava salıverildiğinde gider, gönderilmediğinde durur ve yakaladığı avı yemezse bu köpeğin eğitilmiş olduğunun belirtisidir, böyle avcı bir köpek av üzerine salındığında Allah (cc)'nün adının anılması zaruri bir gerekliliktir.”⁵⁵⁶

Mükelleb, av köpeği gibi eğitilip alıştırmış olan, tazı, atmaca vb. av için eğitilmiş olan her türlü hayvanı kapsamına alır. Mükellibîn kelimesi, ilk bakışta ilk anlamından hareketle köpeklerin eğitilmesi ve ava dadandırılması etkinliğini anlatmak üzere kullanılsa da, genel anlamda her türlü hayvanın eğitimini anlatmada bu kelime kullanıla gelmiştir. Mükellib kelimesinin türetildiği “tef’îl” kalıbı herhangi bir işte teksir’i yani çokluğu, bu çokluk ise üç kere ve daha fazlasını anlatır. Bu gerçeklikten hareketle, av hayvanının av için eğitilip eğitilmediği aynı davranışı en az üç kez denedikten sonra kararlaştırılmalıdır.⁵⁵⁷

2. 10. 3. Cevârih Ve Mükellebîn Kelimesinin Kur’an’da Kullanılış Amacı:

Hayvanların eğitilerek av yaptırılması hadisesi yeni bir hadise olmayıp Kur’an’ın indiği zamanda da bilinen bir durumdur. İnsanlar gerek köpekleri gerekse diğer hayvanları av için eğitmeyi biliyorlar, onlarla avlanıyorlar aynı zamandada hayvanla avlanabilmek bir övünç kaynağı idi. Araplar da çok eski tarihlerden beri avcı kuşlar ve köpeklerle avlanıyorlar bu da onlarda bir gelenek haline gelmiş durumdaydı. Kur’an da bunun yöntemini sakınılması gereken durumlarını helallik durumunu ön plana çıkartarak disipline etmiştir.

⁵⁵⁵ Karaman, vdğ., *Kur’an Yolu Tefsiri*, c. 2, s. 218, bk. (Buhârî, “Zebâih”, 2, 7; Müslim, “Sayd”, 4)

⁵⁵⁶ Zemaşerî, *Keşşaf*, c. 2, s. 470, bk. Es-Sabuni, *Safvetü’t-Tefasir*, c. 2, s. 72, ayrıca bk. el Buhari, Sayd, 9-10.

⁵⁵⁷ Kasapoğlu, a.g.e., s. 47-75, bk. Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, c. 2, s. 386; Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, 1997, s. 185., Mehmed Vehbi, *Hulâsâ’ül Beyân*, tsz., c. 2, s. 1151.

Diğer taraftan Orta asya'da yaşayan Türkler kartalları eğiterek onunla tilki avı yapmaktalar, Anadolu'da yine karadenizde atmacayı eğiterek onunla kuş avı yapmaktalar. Bugünkü gelinen noktada insanlar bu bilinen eğitim yöntemlerini kullanarak bir çok hayvanı eğitmekte gerek istihbaratla ilgili olarak, gerekse her hangi bir fayda için kullanılmaktalar. İşte bu tür hayvanların bu şekillerde eğitilebilmeleri mümkün olduğundan Allah (cc) hayvanların bu şekilde kullanılabilceğini bize haber vermektedir.

2. 11. KUR'AN'DA HAYVANLARIN ZİKREDİLMESİYLE VERİLMEK İSTENEN MESAJLAR

Kur'an'da ismi geçen hayvanların zikredilmesiyle anlatılmak istenen mesajları birkaç madde halinde şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Allahın (cc)'ın varlığına, yaratılışa, haşre, risâlet ile nübüvve delil olarak bahse konu edilen hayvanlar: Örneğin; sineğin ve sivrisineğin yaratılışının misal olarak verilmesi, sineğin yaratılışında olan mükemmelliği ve sivrisineğin yaratılışça önemli bir yere sahip olduğu, bu örneklerle yapılan meydan okuma; devenin yaratılışına dikkat çekilmesi, bununla beraber aldığı yol ve hayatta kalma becerisi; kuşların uçuşlarının Allah'ın (cc) izni dahilinde olduğu, Allah (cc) izni olmadan tabiatla hiçbir hâdisenin cereyan etmeyeceği; bal arısına vahyedilmesi, bu emirle beraber bütün çiçekleri dolaşp, şifa kaynağı balın insanlar için üretilmesi; yürüten, sürünen, uçan ya da herhangi bir şekilde hareket edebilen hayvanların tıpkı insanlar gibi "Ümmet" (Toplum) olduklarının vurgulanmasını sayabiliriz.

2. Öldükten sonra yeniden dirilişi ispat etmek için bahse konu edilen hayvanlar: Örneğin; Hz. İbrahim in öldükten sonra dirilmenin nasıl olduğunu merak etmesi üzerine Allah (cc)'nün emriyle dört kuşu kesmesi, bütün parçalarını dağıtması ve daha sonra bir mucize olarak kuşların canlanarak gelmeleri; Üzeyir (as) olduğu rivayet edilen kişinin, yıllar önce ölmüş olan eşeğinin bir mucize eseri tekrar diriltilmesi hâdisesi; Ashabı Kehf kıssasında köpeklerinin kapı tarafında sağa sola dönmesi ve tekrar dirilmesi hadisesini sayabiliriz.

3. Peygamberlerin peygamberliklerini ispat etmek üzere mucize olmaları bakımından bahse konu olan hayvanlar: Örneğin; Hz. Mûsâ'nın asasının yılan türünden bir ejderhaya dönüşmesi; Mısır Halkının Allah (cc)'ye isyanlarının artarak devam etmesi sonucu çekirge, haşerat ve kurbağa istilalarına maruz kalmaları,

yine de isyanın devam etmesi; Hz. Salih Peygambere kayadan mucize olarak bir sağmal devenin verilmesi; Hz. Süleyman (as)'a kuş dilinin öğretilmesi, kuşlarla konuşması ve hüdhüd kuşunun Hz. Süleyman (as) tarafından istihbarat için kullanılması, Hz. Süleyman (as)'ın yine karıncanın konuşmasını duyması, karıncaların organize olmaları ve aynı zamanda da karıncaların kendi halkını ve yuvalarını koruma çabaları; Hz. İsa (as)'ın çamurdan sûret olarak yaptığı kuşun Allah (cc)'nün bir mûcizesi olarak canlanması; Allah (cc)' nün evi Kabe'yi yıkmak üzere gelen Ebrehe ve ordusunun üzerlerine ebabil kuşlarının gönderilme hadiselerini sayabiliriz.

4. Allah (cc) Teala tarafından insanlara nimet olarak verildiği ifade edilen hayvanlar: Bunlar öncelikle ehil hayvanlar dediğimiz koyun, keçi, deve ve sığır türleridir. Bunların etinden sütünden ve diğer faydalarından istifade etmekte olduğumuz hatırlatılıyor. At, katır ve merkep gibi hayvanlara sahip olmanın verdiği haz, onların hizmetinden faydalanmamız ve emrimize verilmiş olmaları birer nimettir. Yine bildircinin etinin İsrailoğulları örneğiyle nimet olarak verildiği aynı zamanda kuş etinin cennet nimeti olarak verileceğinin müjdesi hatırlatılmaktadır. İpek böceğinden elde edilen ipeğin cennet nimeti olduğunu, denizden çıkartılan mercan ve incilerin de nimet olarak verilmesini, diğer taraftan kara ve deniz hayvanlarının avlanılmaları helal kılınıp nimet olarak insanlara verildiğini Kur'an anlatmaktadır.

5. Ahlâki açıdan yerilen hayvan davranışlarının insanlara ders olması açısından bahse konu edilen hayvanlar: Örneğin; ahlâki açıdan adap ve edep kurallarını anlatırken Allah (cc) sesimizi nasıl kullanmamız gerektiğini en çirkin sesin eşek sesi olduğunu hatırlatarak anlatıyor, diğer taraftan eşeklerin taşıdıkları yüklerin farkında olmayışları kendilerine kitap indirildiği halde onunla amel etmemeleri ve gerçekleri görmemekte ısrar etmeleri nedeniyle bu hayvanların o yükün ağırlığı altında ezilme hallerine benzetiliyor. Bir başka durum ise Allah (cc)'nün yapmış olduğu uyarıları dinlememek için ellerinden geleni yapan ve ondan kaçan insanların bu halleri hayat korkusuyla aslanlardan kaçan yaban eşeklerinin durumlarına benzetiliyor; inkarcıların hayvanlardan hatta onlardan daha aşağı bir durumda olduklarını beyan edip bu durumları sürekli soluyan bir köpek misaliyle anlatılıyor; Allah (cc)'yü bırakıp da başka dost edinenlerin ya da arayanların durumu örümceğin yapmış olduğu eve benzetiliyor ve ne kadar zayıf olduğu beyan ediliyor; isyanları nedeniyle bazı kavimlerin domuz ve maymun sûretine çevrilerek cezalandırılmaları anlatılıyor.

6. Diğer özellikleri bahse konu edinilerek anlatılan hayvanlar: Hz.

Adem'in oğulları arasında cereyan eden hadisede kurbandan ve kargadan bahsedilmesi aynı zamanda hayvanın davranışından faydalanmaya bir örnek olması; Hz. Süleyman'ın ölümünün esasını kemiren ağaç kurdu tarafından ortaya çıkması hadisesi yani Allah (cc)'den başka varlıkların ya da cinlerin hiçbirisinin gaybi haberleri bilemeyecekleri gerçeğinin bu şekilde beyan edilmesi; İsrailoğullarının sığır boğazlamayla emredilmeleri bu konuda gevşeklik göstermeleri daha sonrada tarihi arkaplanlarının da verdiği bilinçle Sâmiri'nin bir buzağı heykeli yapıp bu heykeli böğürmesi nedeniyle Allah (cc)'nün yerine koyup ona tapınmaları olayı; kafirlerin ve kafir olarak ölenlerin devenin iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremeyecekleri yani olmayacak bir olayın bu imkansız görülebilecek bir misalle anlatılması; yeniden dirilmenin gerçekleşeceği kıyamet gününde insanların o şaşkınlıklarının çekirgelerin hareketlerine benzetilerek sağa sola bilinçsizce gitmeleri şeklinde resmedilmesi; Yûnus (as)'ın balık tarafından yutulması, pişmanlığı ve tövbesi; domuz etinin haram kılınması bunun haricinde kara ve deniz hayvanlarından temiz ve helal sayılan leş yemeyen cinslerinin helal kılınması sayılabilir.

Diğer taraftan şu husus da göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. İnsanların insanlık namına materyalist sistemin de etkisiyle bazen yapmadıkları, görmezden geldikleri merhamet, hayat kurtarma ve acıma gibi bazı davranışlar varki hayvan olmalarına rağmen bazı hayvanların insanlara örnek olabilecek davranışları da sergilediğini görebiliriz. Örneğin bazı asil Atlar üzerinde taşıdığı insan üzerinden düştüğünde At olduğu yerde kalır ve sahibini çiğneyip zarar vermemektedir. Yanındaki arkadaşı yere düşüp bayılan yada ölme üzere olan bir serçe kuşu hemen arkadaşına ilk müdahaleyi yaparak onu hareket ettirip tekrar hayata döndürür. Her akşam sahibini karşılayan bir köpeğin sahibinin ölümünün ardından kendi ölene kadar 20 yıl boyunca her akşam istisnasız sahibin gelecek diye onu karşılamaya gitmesi, yine annesi tarafından doğurulup çöpe atılan bir bebeğin bir vefa göstergesi olarak bir sokak köpeği tarafından bulunup çıkarılıp teslim edilmesi, diğer bir hikaye de ölü doğum yaptığını gören bir filin hemen yavrusunu sağa sola hareket ettirip onun hayata tutunmasını sağlaması, yavrusunu görmeden avladığı bir maymun yavrusunu gören Laoparın bu yavruyu öldürmemesi hatta sırtlanlardan bile koruması hâdisesi. Avladığı avın karnında canlı ve doğumu gelmiş bir buzağıyı Aslanın çıkarıp hayata bırakması vs. hâdiseleri insanların ders alması gereken bu duruma örnek olarak sayabiliriz.

SONUÇ

Kur'an'ın anlatılarına baktığımızda, örnek gösterip resmetmelerinde ve yahut kıssalarında ütöpik ya da anlaşılmalı bir anlatım tarzı görmemekteyiz. Tamamen hayatın içinde hayata dair örnekler veren müşkil ve açıklanmaya ihtiyaç duyulan şeyleri açıklayan, bu bağlamda insan ve hayvan davranışlarını da iyi ve kötü yönleriyle muhatabının algısına ve anlayışına sunan, Kur'an âyetlerinde insanların etrafında olup bitenleri en ince ayrıntılarıyla anlatan dikkat çekilmesi gereken noktalara da ayrıca dikkat çeken bir anlatım tarzı görülmektedir. Bu yönüyle Kur'an ne zooloji ne coğrafi ne de tarihsel bilgilerle dolu bir kitaptır.

Bahse konu olan hayvanlar açısından da baktığımızda muhataplarınca tanınmayan, Orta Doğu coğrafyasına uzak, oralarda yaşamayan ya da bilinmeyen bir hayvanı ne örnek olarak veriyor ne de herhangi bir durumunu zikrediyor. Bu bağlamda şu çıkarım yapılabilir: Genel olarak Kur'an Orta Doğu ve civarında yaşayan ve dahası bu yörede iyice tanınan hayvanları yani daha çok ehil hayvanlar olan deve, sığır, koyun, keçiyi, günlük hayatta kullanılan at, eşek ve katırı, diğer taraftan helal ve haram bakımından domuzu, av ve avcı hayvanları, bir de vahşi hayvan türlerinden bazılarını ve bunların bazı özelliklerini bahse konu yapmıştır. Amerika Kıtası'na has bir bizonu ya da Avusturalya'ya ait bir kanguruyu bu anlamda konu edinmemiştir.

Geldiğimiz bu noktada insanoğlunun hayvanlardan birçok şeyi hayvanların davranışlarından gözleme ve çıkarım yöntemiyle öğrendiğini görmekteyiz. İnsanın hayvanlardan öğrendiği ilk şey ise Hz. Adem (as)'ın iki oğlu arasında geçen kıssada kargadan öğrenilen, ölen insanoğlunun gömülmesi hâdisesidir.

Devamında kuşlardan yine gözleme ucmanın insanoğlu için mümkün olabileceğini düşündü, bu alanda ilk uçanda kartal kanatlarıyla Hazerfan Ahmet Çelebi'ydi. sonra bu uçuş hayaliyle birlikte kuşların yapısı incelenip uçakların icat edilmesinde kullanıldı. Fil Sûresindeki şu âyetlerden hareketle Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi. Siccilden yani topraktan bombalar yapıp uçaklarla bombardıman yapmayı öğrenmesine yardımcı olduğu söylenebilir. Göçmen Kuşlardan ve Arıların uçuş güzergahlarından hareketle GPS Cipiars Sistemi'nin varlığının keşfedilmesine yardımcı olmuştur, öğrenilen bu sistem her alanda kullanılmaya başlanmıştır. Adiyât sûresinden ansızın ıslık çalarak baskın yapanlar ifadesinden hareketle uzay çalışmalarının ve füzelerin geliştirilmesine

yardımcı olduğu söylenebilir. Fil'in cüssesinden hareketle tankları ve zırhlı savaş araçlarını geliştirilmesi düşünülmüş ve gelişmesinde fikirsel olarak faydalanılmıştır.

Balıkların solungaçlarında bulunan havalardan ve bir peygamberi karnında bir müddet yaşatan Yunus Balığından hareketle deniz altıları ve denizlerde su altında yaşasabileceği düşünülmüş bu alandaki buluşlara yardımcı olmuştur. Sivri Sineğin hortumuyla kan emme hadisesini yani sineğin atar damarı duyurga ve hissiyle keşfetmesi kan emmeden önce o bölgeye bıraktığı sıvıyla orayı uyuşturması kanını emdiği canlı hissetmeden emeceği kanı emmesinden uyuşturarak hastaya müdahale etmeyi ve kan alma yöntemlerinin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Bunun yanında öyle görülüyorki hayvanlardan öğrenebileceğimiz daha birçok şeyin olduğu da göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir. Mesela Kur'an'da kıyametin yaklaştığında bütün vahşi hayvanların bir araya toplanacağı haber veriliyor. Bununla beraber bugün Büyük Depremler olmadan saatler öncesinde hayvanların olağan üstü davranışlar sergilediği de gözlenmiş kayıt altına alınmış bir gerçektir. Bu anlamda bizler bu gibi hayvanların hareketlerinden depremler olmadan evvel bunu anlayabilir ve bu konuda tedbirler alabiliriz. Bal Arılarının hayatlarını incelediğimizde çok belirli bir düzen, iş bölümü ve mükemmel bir yönetim görmekteyiz, hâkeza karıncalarda da aynı benzer bir durumla karşı karşıyayız. Bir yuvada bulunan milyonlarca karıncanın, yine aynı şekilde bir kovanda bulunan onbinlerce Bal Arısı'nın kurulan istihbari ve yönetim sistemi ile sorunsuz bir şekilde düzen içerisinde yaşadıklarını görmekteyiz. Kendi içlerinde düzeni bozmakta olan bireylerini de en ağır bir şekilde cezalandırmaktalar. İşte bu örneklerden hareketle devlet düzenlerimizi, idare sistemimizi, istihbarat örgütlerimizi ve yönetim ve organizasyon birimlerimizi sorunsuz bir şekilde dizayn edebiliriz.

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'in nüzülü sırasındaki sosyal hayatta var olan Arap felsefesini, değer yargılarını, düşünce eğilimlerini, yaşanmakta olan algı ve kavramları, korku, kaygı ve davranış biçimlerini hayvanlar örnek gösterilerek anlattığını, sosyal hayata dair bu durumları hayvanlar zikredilerek muhatabın anlamasını amaçladığını görmekteyiz. Diğer taraftan Kur'an insana dünya ve ahiret saadetinin yollarını gösterirken bir taraftan da en küçüğünden en büyüğüne dünyada yaşayan her türlü canlıyı yakından tanımaya, onlardan ibret almaya, bir şeyler öğrenmeye, onların hak ve hukukuna da riayet etmeye davat ettiğini söyleyebiliriz .

KAYNAKÇA

- Akın, Hanefî, *Sahîh-i Müslim Muhtasarı*, Çev. Polen yayınları, İstanbul, 2008,
- Arık, İ. Alev, *Öğrenme Psikolojisine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 1995.
- Ataseven, Asaf - Şener Mehmet, "Domuz", DİA, c. 9, İstanbul, 1994.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991.
- Aydın, Ayhan, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 1999.
- Bardakoğlu, Ali, "Kurban", DİA, c. 26, İstanbul, 2002.
- Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yayınevi, Ankara, 1996.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, 1. Baskı, Riyad, Darü's-Selâm, 1999.
- Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Mustafa Altinkalya ve Diğerleri Çev., Ekin Yayınları, İstanbul, 1998.
- Donuk, Abdülkadir, "Balık", DİA c. 5, İstanbul, 1992.
- Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, Hisar Yayınevi Trs.
- Ebüssuûd, Tefsîr: *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Dârü'l-mushaf, Beyrut Trs.
- Ebu Hayyân, el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-Muhît*, Beyrut 1983
- Ebu Davud, Süleyman b. Eşas b. İshak, *Sünen-ü Ebî Davûd*, 2. Baskı, Dimeşk Mektebet-ü İbn Hacer, 2003.
- *Sünen-i Ebî Dâvud Tercüme ve Şerhi*, Necâti Yeniçel – Hüseyin Kayapınar, Şamil Yayınları, İstanbul, 1987.
- Ebû Bekir, İbn'ul-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Kahire 1974.
- el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn İbn Mes'ûd, *Meâlimu't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Beyrut, 1995.
- el-Beydâvî, Abdullah ibni Ömer ibni Muhammed, Nasıruddin, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- el-Bursevî, İsmâil Hakkı, *Tefsîru Rûhu'l-Beyân*, Mektebetü Eser, İstanbul, 1389 h.
- el-Câhız, Ebû Osman Amr İbn Bahr, *Kitâbu'l-Hayevân*, Dâru İhyâi't Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1969.
- Abdüsselam M. Harun, Kahire Baskısı, 1357-67/ 1938-47.
- el-Cezâirî, Ebû Bekr Câbir, *Eyseru't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- el-Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- el-Merâğî, Ahmed Mustafâ, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

el-Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, Çev., İnsan Yayınları, İstanbul, 1989.

el İsfahani, Rağıp, *Müfredât*, Abdülbaki Gümüş, Mehmet Yolcu, (çev.) Çıra yayımları, 3. Baskı, İstanbul, 2012.

- *ez-Zerîa ilâ mekârimi's-şerîa*, Kahire 1985.

el-Endelûsî, Ebû Muhammed Abdülhak İbn Ğâlib İbn Atıyye, *el Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, Çev., İşaret Yayınları, İstanbul, 1997.

Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed *Kâmûsu'l-Muhît*, Rısale Matbaası, Beyrut 2005,

Fayda, Mustafa, "Fil Vakası", *DİA*, c. 13, İstanbul, 1996.

Gürkan, Salime Leyla, *DİA*, Yılan, c. 43, İstanbul, 2013.

Hakim, Ebû Abdillâh en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Şeyhain*, Riyad 1355, 1968

Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed ibnu Muhammed ibni, ebû 'Abdullah al-Şeybânî, *Müsned*, *Müsned*, Kahire, 1948.

Harman, Ömer Faruk - Kurnaz Cemal, "Hüdhüd.", *DİA*, c. 18, İstanbul, 1998.

Harman, Ömer Faruk, "Men ve Selva", *DİA*, c. 29, İstanbul, 2004.

İbnü'l-Arabi, Muhyiddin Muhammed bin Ali bin Muhammed, *İstilahatü's-sûfiyye*, Kahire 1981.

İbni Aşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984.

İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1384 Dimaşk.

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîsve'l-eser*, Kahire 1383/1963

İbni Ebû Hâtim, *Usûlü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'an*, Riyad 1417/1997

İbni Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1971-1997.

- *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Karlığa, Bekir; Çetiner, Bedrettin, (Çev.), Çağrı Yayınları, İstanbul 1983.

İbni Manzur, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, *Lugat Lisanü'l - Arab*, <http://www.baheth.info/all>.

Karaman, Hayrettin, Çağrı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kafi, Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2006.

Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da Koşullandırma Yoluyla Öğrenme -Hayvanların Koşullandırılması-* Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı: 3.

Kırca,Celal, "Semud Kavmi", *DİA*, c. 36, İstanbul, 2009.

Kitâb-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit; Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2006

Kocaer, Abdullah Feyzi Ter. *Sahih-i Müslim Muhtasarı*, Hüner Yayınevi Konya, 2005.

- Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Musahhih; Ebû İshak İbrahim, Kahire 1386-87/1966-67
- Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1985-1997.
- Mevdudî, Ebu'l-A'glâ, *Tefhimu'l Kur'an*, İnsan Yay., ter. Komisyon, İstanbul, trs.
- Mutcalı, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.
- Müslim, İbnü'l-Haccac el-Kuşeyri en-Nişaburi, *El-Camiü's-Sahîh*, Daru'l – Erkam, Lübnan- Beyrut, trs.
- Mütercim, Asım Efendî, *el-Okyânûsu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, Yürkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014.
- Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1998.
- Neseffî, Ebü'l-berekât Hafizüddin Abdullah, *Medârikü't-tenzil ve Hakâiku't-te'vîl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Nevevi, Muhyiddin Ebu Zekeriyya Yahya Bin Şerefeddin *Riyazus salihin*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Öğüt, Salim, “Hedy”, DİA, c. 17, İstanbul, 1998.
- Önkâl, Ahmet - Bozkurt Nebi, “Deve”, DİA, 1994, c. 9, s. 222-226.
- Parlıyan, Abdullah, *Sünen-i Nesâi*, Çev., Konya Kitapçılık, Konya, 2005.
- *Süneni Tirmizi*, Trc., Konya Kitapçılık, Konya, 2007.
- Picktall'den, *The Meaning of the Glorious Koran*, London 1930
- Platnick, Norman I. *"The World Spider Catalog"*, (2009) Version 13.0
- er-Râzî, Fahreddîn, Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-gayb)*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1411/1985.
- Reşit Rıza, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-hakim: Tefsîru'l-menâr*, Kahire 1353-54.
- Richards, Graham, *Psikolojiyi Yerli Yerine Oturtmak*, Süleyman Topal, Ali Yılmaz, Çev., Say Yayınları, İstanbul, 2003.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs.
- Şener, Mehmet, , “Av”, DİA, c. 4, İstanbul, 1991.
- “Hayvan”, DİA, c. 17, İstanbul, 1998.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadîr el câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, Beyrut 1412 / 1991
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Tevil'il Kur'ân*, Kahire 1955-1969.
- Türkiye, Diyanet Vakfı, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1-44 1988-2014.
- Uludağ, Süleyman, “Bakara”, DİA, c. 4, İstanbul 1991.
- Vâhidî, Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ali, *Esbâbu'n-nüzûl*, Mısır, 1316.
- Vehbi, Mehmet, *Hulâsat'ül Beyân fi Tefsir'il Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966.
- Wensinck, Arent Jean, *Miftâhu Künûzi's-sünne*, Beyrut 1983

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi; *Hak Dînî Kur'ân Dili*, İsmail Karaçam ve Diğerleri (Sad.), İstanbul, Azim Dağıtım, 2012.

- Eser Neşriyat, İstanbul, 1935-39-1979.

Yıldız, Mehmet, trc. *Barnaba İncili*, İstanbul, trs.

Yiğit, İsmail, “Ribât”, DİA, c. 35, İstanbul, 2008.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

ez-Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991.

<http://alkislarlayasiyorum.com/160667/susuz-4-yil-yasayabilen-akciger-baligi>

<http://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar>.

<https://arastirma.tarimorman.gov.tr>

<http://www.baheth.net>.

<http://www.islamansiklopedisi.info>.

<http://kuran.diyenet.gov.tr/mushaf> .

<https://www.ozelliklerinedir.com>.

<https://seyler.eksisozluk.com>.

<https://tr.wikipedia.org>.

<https://www.matematiksel.org>

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Giresun'da doğdu. Lapa Köyü İlkokulu'nu bitirdikten sonra Giresun Merkez Bölge Yatılı Kur'an Kursunda hafızlık yaptı. Daha sonra Giresun İmam-Hatip Lisesi'nden mezun oldu. Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümünü 2002 de bitirdi. İkinci Lisans Eğitimini de 2008 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olarak tamamladı. 1997 yılında Giresun ili Çamoluk ilçesi Yusufeli köyünde İmam-Hatip olarak göreve başladı. 2000 yılında Giresun Merkez Yazlık Köyü İmam-Hatipliğine, 2002 Yılında Giresun Bölge Yatılı Kur'an Kursu Müezzin-Kayyımlığına, 2004 yılında Giresun Merkez Çınaraltı Camii İmam-Hatipliğine atandı. Yine aynı yıl Erzincanda kısa dönem olarak vatani görevini yerine getirdi. 2007-2012 yıllarında yurtdışı Almanya'da din görevlisi olarak çalıştı. 2013 yılında İstanbul Silivri Küçük Kılıçlı Köyü İmam-Hatipliğine atandı. 2014 yılında Yozgat İl Murakıplığına atandı. 2016 yılında İstanbul Sultanbeyli Murakıplığına atandı. Halen burada görevine devam etmekte olup, evli ve dört çocuk babasıdır.

Ömer DEMİRTAŞ